VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

Vida BAGDONAVIČIENĖ

LIETUVOS DIASPOROS POLITIKOS FORMAVIMAS IR RAIDA 1990–2009 METAIS

Daktaro disertacija
Humanitariniai mokslai, istorija (05h)

KAUNAS, 2012

UDK 947.45(1-87)(043.3)
Ba121

Disertacija rengta 2008–2012 metais Vytauto Didžiojo universitete

Doktorantūros teisė suteikta Vytauto Didžiojo universitetui, kartu su Lietuvos istorijos institutu 2003 m. liepos 15 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 926.

Mokslinis vadovas:

Prof. dr. Egidijus Aleksandravičius (Vytauto Didžiojo universitetas, Humanitariniai mokslai, Istorija 05H)

Disertacija bus ginama Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvos istorijos instituto Humanitarinių mokslų srities istorijos krypties taryboje.

ISBN 978-9955-12-800-7

TURINYS

Įvadas 5

1. Diasporos politikos terminijos kaita ir periodizacija 22

1.1.Diasporos politikos subjektų kaita 22

1.2.Lietuvos Respublikos 1990–2009 m. diasporos politikos periodizacija 36

2. Pradinis Lietuvos Respublikos diasporos politikos etapas (1990–1997 m.) 46

2.1.Pasaulio lietuvių parama, atkuriant Lietuvos valstybę – partnerystės gimimas 46

2.2.Diasporos politikos administracinio tinklo kūrimas 53

2.3.„Paribio misija“ – valstybės diasporos politikos variklis 59

2.4.Politinių kalinių ir tremtinių bei jų šeimų narių sugrįžimo į Lietuvą programa 70

2.5.Institucinis Lietuvių Bendruomenių veiklų Lietuvoje įsitvirtinimas 74

3. Diasporos politikos krypčių iškristalizavimas 1998–2003 m. 79

3.1.Diasporos politikos kontekstas Vyriausybių programose 79

3.2.Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas – posovietinio pasaulio lietuviškojo judėjimo atrama 84

3.3.Veiklų plėtra: nuo idėjų iki praktinių modelių 93

3.4.Diasporos prasmės ir misijos paieškos 100

4. Diasporos proveržis 2004–2009 m. 104

4.1. Lemtingi skaičiai 104

4.2. Naujos teritorijos, naujos veiklos, nauji veikėjai 108

4.3. TMID plečia veiklos geografiją ir formas 112

4.4. Strateginių sprendimų paieškos 125

4.5. Tarpinstitucinis rūpestis „naująja“ banga 132

5. Pertvarkos diasporos politikos veikėjų institucijose 139

5.1. Kintanti Pasaulio Lietuvių Bendruomenės misija 139

5.2. Tautinių mažumų ir išeivijos departamento reorgnizacijos genezė bei diasporos politikos modifikacijos 147

Išvados 157

Šaltiniai 160

Literatūra 163

Priedai 166

ĮVADAS

Darbo aktualumas. Rašyti apie diasporą, analizuoti emigracijos procesus, prognozuoti jų pasekmes per pastaruosius metus tapo viena madingiausių viešosios erdvės temų. Kiekvienas paklaustasis gali pasakyti, kiek ir kodėl iš Lietuvos žmonių išvažiuoja, kodėl negrįžta, kokios jų tenykštės bėdos ir džiaugsmai. Šio darbo užduotis – ieškoti argumentų, kuriais galima būtų įrodyti, kad valstybė nuo Nepriklausomybės atgavimo iki 2009 m. daug nuveikė kurdama diasporos politiką. Tiesa, ji buvo vadinama ryšių su išeivija palaikymo politika. Daug rašančiųjų, net ir akademiniame pasaulyje, dažnai painioja gana skirtingas valstybės viešojo administravimo sritis: tai emigracijos prevencija, nelegalios emigracijos mažinimas, arba reemigracijos skatinimas, grįžusiųjų integracija. Tarp šių išvardintų sričių yra labai platus veiklos laukas – valstybės (valstybinių įstaigų) ryšiai su diaspora, su bendrataučiais ir su tais, kurie įsikūrę už šalies ribų. Valstybės diasporos politika – tai kryptinga įvairių valstybės valdymo sričių veikla, apimanti specifinius tikslinių diasporos grupių interesus, jų tenkinimą ir suderinimą su šalies prioritetais.

Lietuvos valstybė nuo 1990 m. pradėjo aktyviai kurti ir plėtoti įvairias diasporos politikos veiklas, tačiau ši tema kol kas nėra sulaukusi pakankamo mokslininkų dėmesio. Galbūt šį faktą lemia tai, kad beveik visi 1990–2009 m. laikotarpio veikėjai bei liudininkai ir šiandien aktyviai dalyvauja viešajame gyvenime ir tikriausiai dar nėra pasirengę apibendrinti ir analizuoti savo veiklos. Per šį laikotarpį užaugo karta, gimusi devintajame dešimtmetyje. Tai istorikai, politologai, edukologai, kurie neturi vieno koncentruoto apžvalginio teksto. Šiuo metu galima remtis tik pačiais pirminiais šaltiniais – teisės aktais, amžininkų atsiminimais, trumpais publikuotais interviu spaudoje. Imtis darbo apibendrinti tiek įvykius, tiek vyriausybines programas paskatino ir asmeninė patirtis, kadangi didesnę tiriamojo laikotarpio dalį teko dalyvauti kuriant ir įgyvendinant diasporos politiką. Teko garbė pažinti beveik visus aprašomus veikėjus, su kuriais ne vienerius metus bendrauta ir disertacijos, ir politikos įgyvendinimo tema.

Valstybės politikos su užsienio lietuviais formavimosi prielaidos, programų įgyvendinimas ir jų poveikis, valstybės ir diasporos sąveika nuo valstybingumo atkūrimo 1990 m. iki šiol mokslininkų nebuvo nagrinėjamos. Tad temos apie valstybės diasporos politiką gvildenimas tampa iššūkiu. Mūsų valstybei, turinčiai kasdien augančią diasporą, būtina su ja atsakingai ir kryptingai kurti bendradarbiavimą. Tačiau kuriant kažką nauja, reikia žinoti ankstesnius žingsnius, išmanyti ir numatyti kuriamos politikos įtaką, jos galimą poveikį lietuvių bendruomenėms užsienyje ir Lietuvoje.

Kuriant diasporos politiką, teigiamai vertintinas jau prieš keletą metų kilęs didelis susidomėjimas strateginio mąstymo paieškomis. Iš dalies tai lėmė emigracijos mastai, naujų organizacijų užsienyje gausa, noras išlaikyti aktyvius ryšius, suprantant, kad dalis išvykusiųjų niekada negrįš į savo šalį. Pagrindiniai šio darbo rašymo motyvai buvo sudaryti istorinę retrospektyvą, išryškinti objektyvius veiksnius, lėmusius vienokių ar kitokių valstybės politikos sprendimų atsiradimą, taip pat suteikti mokslinį pagrindą diskusijoms apie valstybės institucijų veiklą nagrinėjamose srityse. Disertacijos tema yra svarbi teoriniu ir praktiniu požiūriu, apimanti aktualius nūdienos istorijos klausimus.

Darbo tikslas. Šios disertacijos tikslas – sistemiškai apžvelgti ir išanalizuoti Lietuvos valstybės institucijų veiklą, kuri apima diasporos stiprinimą, ryšių palaikymo sistemos kūrimą ir diasporos politikos formavimąsi.

Darbo uždaviniai. Siekiant iškelto tikslo, darbe buvo keliami šie uždaviniai:

1) apibrėžti ir paaiškinti Lietuvos *diasporos politikos* sąvokos vartojimo galimybes ir supažindinti su tarptautinėmis patirtimis, ieškoti skirtumų ir panašumų su mūsų šalies praktika;

2) sudaryti Lietuvos diasporos politikos periodizaciją ir identifikuoti kiekvieno etapo dėsningumus, atsižvelgiant į svarbiausių tiriamojo laikotarpio veikėjų ir politikos prioritetų kitimą;

3) palyginti 1918–1940 m. ir nuo 1990 m. kurtą ir įgyvendintą Lietuvos valstybės diasporos politiką bei įvertinti veiklų tęstinumo hipotezę;

4) išanalizuoti, kokiomis priemonėmis valstybės valdžios institucijos siekė kurti santykius su diaspora;

5) atskleisti pagrindinius lietuvių diasporos politikos diskurso bruožus ir nusakyti, kokie pokyčiai lėmė jų atsiradimą;

6) įvertinti tiriamojo laikotarpio Lietuvos diasporos politikos efektą ir pasekmes.

Tyrimo metodai. Darbo specifika ir nagrinėjamų klausimų problematika apima kelių mokslo disciplinų ribas, todėl disertacijoje naudojami įvairūs tyrimo metodai.

Analizės metodas taikytas nagrinėjant pirminius šaltinius – teisės aktus bei tiriant vienokių ar kitokių politikos sprendimų priėmimo pasekmes tikslinėms diasporos politikos grupėms trečioje ir ketvirtoje darbo dalyse.

Aprašomasis metodas antroje ir trečioje darbo dalyje leido plačiau susipažinti su valstybės institucijų nuveiktais darbais ir diasporos organizacijų paramos formomis padedant atkurti ir įtvirtinti Lietuvos valstybingumą po 1990 metų.

Apibendrinimo metodas ryškiausiai naudotas pirmojoje ir penktoje darbo dalyse, siejant empirines ir teorines žinias tiek apie pasaulio, tiek apie Lietuvos diasporos transformacijas, išryškinant esminius nagrinėjamo objekto raidos bruožus. Apibendrinimo metodo pagalba buvo konstruojamas darbo paskutinis skyrius ir išvados.

Istorinis lyginamasis metodas taikomas ieškant paralelių tarp diasporoje vykusių pokyčių ir Lietuvos politikos raidos, taip pat lyginama tarpukario ir dabartinės Lietuvos vykdyta diasporos politika. Lyginamasis metodas leido palyginti, įvertinti skirtingų istorinių laikotarpių ir tradicijų diasporos politikos institutus ir atrasti, kurie problemų sprendimo būdai buvo efektyvūs.

Pasirinkta tiriamojo laikotarpio tema mažai aptarta mokslinėje literatūroje, todėl buvo atlikta *ekspertų apklausos metodas (interviu*) su diasporos politikos kūrimo liudininkais, iniciatoriais. *Interviu* – papildo bei patikslina dokumentų analizės, ir lyginimo metodų pagalba gautą informaciją. Atlikti interviu vyko laisvo pokalbio forma, pašnekovui leidžiant pateikti savo patirtis nagrinėjama tema ir diasporos politikos vertinimus.

Pasirinktas *sintetinis* metodas leido sukaupti ir atrinkti esminius dokumentus, turėjusius įtakos kuriant valstybės diasporos politiką – Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės patvirtintos programos ir strategijos, atskirų ministerijų ir departamentų įgyvendintos programos. *Sintezės metodas* – nagrinėjant ir sudarant įvykių teksto chronologiją, taip pat darbe naudotiems šaltiniams aprašyti. Šis metodas įgalino į vieną visumą susieti per du dešimtmečius išleistus valstybės teisės dokumentus, diasporos teiktus procesų vertinimus į vieną viešojo valdymo sistemos dalį.

Chronologinės ribos. Pasirinktas 1990–2009 m. laikotarpis, kuris apima diasporos politikos evoliuciją. Šiuo metu rengiami pirmieji šios srities dokumentai, veiklos plėtra, steigiamos atsakingos institucijos, skirstomos funkcijos ir konsoliduojamasi vienoje įstaigoje – Tautinių mažumų ir išeivijos departamente. Tiriamasis laikotarpis baigiamas administracine reforma – nuo 2010 m. sausio 1 d. pirmą kartą per 19 metų valstybės santykių su diaspora funkcija perduota Užsienio reikalų ministerijai.

Darbo struktūra. Disertacija susideda iš įvado, penkių nagrinėjimo dalių, išvadų, tiriamųjų šaltinių ir literatūros sąrašų bei priedų. Įvade pristatoma disertacijos tema – mūsų

valstybės ir diasporos sąveika. Tautinio tapatumo rėmimas, dėmesys lituanistiniam švietimui, parama lietuvių bendruomenėms – tai buvo kertiniai Lietuvos diasporos politikos akmenys. Galima sakyti, jog tai sietina su valstybės restitucijos modelio įgyvendinimu, kai nauja valstybė bandė statyti savo naujus pamatus, turėdama tarpukario Lietuvos idėją. Ypatingai tai atsiskleidė orientuojantis į tautinės mokyklos, patriotinio auklėjimo, moralinių vertybių atkūrimą – būtent šiose plotmėse buvo kuriami ir ryšiai su už valstybės sienų gyvenančiais bendratautiečiais. Tam patvirtinimą randame ir mokslo darbuose[1].

Pirmoji darbo dalis yra apžvalginė. Ji skirta diasporos politikos teorijai pristatyti, supažindinti su tarptautinėmis praktikomis, naujomis *diasporos* termino vartojimo galimybėmis, aptariami įvairūs dėsningumai, lemiantys diasporos politikos efektyvumą.

Diasporos politikos krypčių yra ne viena. Kiekviena šalis pasirenka, kokie prioritetai jai yra tinkami. Lietuvos valstybės diasporos politiką pirmaisiais atgautos nepriklausomybės metais stipriai įtakojo diasporos veiklos, todėl šioje darbo dalyje atskleidžiama, kokiose srityse ir kokiomis priemonėmis stipriausios diasporos organizacijos padėjo kurti valstybingumo pamatus, kaip diasporos žinios ir materialiniai ištekliai padėjo įveikti sovietinio laikotarpio atsilikimą. Valstybės diasporos politika buvo kuriama remiantis bendradarbiavimo, sukaupto potencialo panaudojimo šalies pripažinimui ir paramos naujų organizacijų kūrimui principais.

Kol nėra visuotinai priimtos diasporos politikos periodizacijos, remiantis įvairiais šaltiniais, vykdytomis administracinėmis reformomis, sukurtų programų chronologija, buvo bandyta sukurti ir pavyzdžiais pagrįsti pagrindinių trijų etapų istorijos procesų skirstymą. Daug dėmesio skiriama svarbiausiems diasporos politikos veikėjams, valstybės vykdytoms veikloms, vertinama jų nauda ir indėlis, plėtojant diasporos ir Lietuvos santykius.

Antrojoje dalyje nagrinėjamas 1990–1998 m. laikotarpis. Šiuo periodu išeivių organizacijos ir pavieniai asmenys aktyviausiai pasireiškė dalyvaudami valstybės atkūrimo veiklose. Lietuvoje vyko valstybės institucijų kūrimo ir reorganizavimo laikotarpis, diasporos galimybių ir poreikių pažinimas, spontaniškų veiklų (vėliau tapusių tradicinėmis, tokių kaip mokytojų siuntimas į bendruomenių mokyklas, aprūpinimas etninių kraštų vaikų mokymo priemonėmis, bibliotekų kūrimas ir turtinimas vaizdine medžiaga apie Lietuvą, pirmųjų vaikų stovyklų organizavimas, tremties vietų ekspedicijos ir pagalba grįžtantiems) proveržiai, mokyklų ir kultūros centrų statybų lietuviškuose telkiniuose pradžia.

[1] Šalkauskas M. P. Socialinė kaita. Pokomunistinė revoliucija – socialinės kaitos analizės principai, *Socialiniai pokyčiai: Lietuva 1990/1998*: kolektyvinė monografija. (red. D. Ulčinskaitė). Vilnius, 2000.

Trečioji darbo dalis skirta 1998–2003 m. periodui. 1998 m. pradėjo veikti pirmoji Užsienio lietuvių bendruomenių kultūros ir švietimo programa, į vieną sistemą apjungusi daugelį veiklų, pasklidusių po skirtingas įstaigas. Dėl to palaipsniui beveik visos veiklos, susijusios su tautinio tapatumo išlaikymu, užsienio lietuvių bendruomenių kultūrinių, švietimo klausimų ir poreikių tenkinimu susikoncentravo vienoje įstaigoje, kuri nuo 1999 m. pavadinta Tautinių mažumų ir išeivijos departamentu. Jam buvo priskirtos naujos funkcijos – „formuoti ir įgyvendinti valstybinę ryšių su užsienyje gyvenančiais lietuviais ir išeiviais iš Lietuvos politiką“[2].

Valstybė pagal patvirtintą programą, numatytus uždavinius pradėjo finansuoti užsienio lietuvių organizacijų veiklas. Aktyvūs buvę išeivijos planai ir darbai neteko perspektyvos tiek dėl sumažėjusių finansinių išteklių, tiek dėl Lietuvos visuomenės nesupratimo ar nenoro priimti vakarietiško pasaulio vertybių ir specialistų patarimų.

Priešpaskutinėje (ketvirtojoje) dalyje nagrinėjami 2004–2009 metai. Jie siejami su naujosios emigracijos bangos proveržiu Lietuvos politikos padangėje, Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą. Rūpestis išvykusiųjų telkimu, raginimai grįžti, naujo strateginio požiūrio reikalavimai buvo reikšmingi pirmiesiems šio laikotarpio metams.

Politikai, akademikai, partijos, ministerijos, ambasados užsienyje susidomėjo emigracija, nes reiškinys tapo masiniu, o jo priežastys ir pasekmės – neaiškios ir sunkiai suvokiamos. Valstybės institucijos performavo tradicines veiklas, kūrė naujus strateginius dokumentus, skirtus tiek emigracinių procesams identifikuoti, tiek bendradarbiavimo formoms ir mechanizmams nustatyti.

Paskutinis, penktasis, darbo skyrius skirtas paskutinių metų diasporos politikos veikloms apžvelgti. Tai buvo ribinė atkarpa, pakeitusi diasporos politikos formavimąsi – perduodant pagrindines funkcijas Užsienio reikalų ministerijai. Diasporos nuogąstavimus ir lūkesčius dėl įvykusios reformos bandoma pagrįsti jos inicijuotais dokumentais, o Lietuvos pusės ketinimus reprezentuoja vyriausybiniai sprendimai dėl politikos reformos šioje srityje. Taip pat šioje dalyje išvedamos skirtingais Lietuvos istorijos laikotarpiais vykdytos diasporos politikos palyginimų paralelės.

Baigiamojoje dalyje pateikiamos darbo išvados. Disertacijos pabaigoje nurodoma naudota literatūra ir papildomi šaltiniai, dedami priedai.

[2] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. lapkričio 24 d. nutarimas Nr. 1370 Dėl Regioninių problemų it tautinių mažumų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės reorganizavimo į Tautinių mažumų ir išeivijos departamentą prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir šio departamento nuostatų patvirtinimo, Valstybės žinios, Nr. 105-2914.

Darbo objektas. Darbe siekiama analizuoti įvairių valstybės institucijų veiklą, susijusią su diaspora arba atskiromis jos grupėmis per pastaruosius du dešimtmečius. Abi diasporos politikos partnerės (valstybė ir jos diaspora), kurios ne visada koreliavo, tiriamuoju laikotarpiu išgyveno pakilimų ir nuosmukių etapus.

Darbe taip pat stengtasi apžvelgti esminius diasporos raidos bruožus. Diasporos politika – labai platus reiškinys, apimantis daugelio mokslo šakų ypatybių, todėl šis darbas nebus vien istorinis tyrinėjimas. Iš dalies tai ir viešojo administravimo politikos analizė, švietimo ir kultūros prioritetų kaitos apžvalga, kartais atsiranda politologinis vertinimas ar sociologinio pobūdžio pastabų.

Statistiniai duomenys nebuvo lemiamas veiksnys diasporos politikai formuotis iki pat 2004 m. procesų, lėmusių aktyvų diasporos organizacijų, lituanistinio švietimo sistemos kūrimąsi, todėl šiais duomenimis darbe bus remiamasi minimaliai – tiek, kiek to reikia valstybės inicijuotoms veikloms pagrįsti. Stengtasi nenaudoti ir nekurti demografinių prognozių, nes nagrinėjamas ne emigracijos iš Lietuvos procesas ir jo poveikis, o valstybės politika. Siekta koncentruotis į kryptingas veiklas su diasporos grupėmis, daugiausia lietuvių bendruomenėmis, vengiama vertinimų, kodėl jie ten atsidūrė, kada sugrįš ir pan.

Norint tiksliau apibrėžti specifines diasporos grupes, šiame darbe vartojami įvairūs bendruomenių terminai. Pagal susiklosčiusius istorinius ryšius, bendradarbiavimą su Lietuvos institucijomis tradiciją, lietuvių diaspora skirstoma į keturias pagrindines grupes:

1) savo etninėse žemėse ir pasienyje gyvenančios lietuvių bendruomenės (Baltarusijoje, Lenkijoje, Kaliningrado srityje, Latvijoje);

2) tradicinės, seniausios lietuvių bendruomenės (JAV, Kanadoje, Australijoje, Vokietijoje, Argentinoje, Brazilijoje, Urugvajuje);

3) po Sovietų Sąjungos žlugimo buvusiose respublikose įsikūrusios lietuvių bendruomenės, taip pat tremties bei įkalinimo lageriuose buvusių lietuvių ir jų palikuonių organizacijos (Rusijoje, Ukrainoje, Gruzijoje, Moldovoje, Kazachstane ir kt.);

4) gausiausios paskutinės emigracijos bangos bendruomenės (Airijoje, Jungtinėje Karalystėje, Skandinavijos šalyse, Ispanijoje).

Šis skirstymas neapima visų pasaulio lietuvių organizacijų, kurios kūrėsi skirtingomis istorinėmis aplinkybėmis (Pietų Afrikos Respublikoje, Japonijoje, Vengrijoje, Čekijoje ir kt.),

tačiau būtent šios keturios išskirtos diasporos grupės yra dažniausiai prisimenamos arba pagal jų poreikius ir interesus buvo formuojama Lietuvos valstybės politika užsienio lietuvių atžvilgiu.

Nagrinėjant įvairialypį diasporos fenomeną, dažnai yra pasitelkiami palyginimai. Lyginti galima daugeliu pjūvių, svarbu atsižvelgti į tai, koks yra pasirenkamas palyginimo tikslas. Galima lyginti istorinius Lietuvos periodus – tarpukario Lietuvą ir dabartinę, juolab, kad vienas tiriamasis darbas apie minimą laikotarpį jau yra parašytas[3]. Remiantis istorijos šaltiniais, atskirų šalių bendruomenių istorijos analize, galima sudaryti retrospektyvų lietuviškosios diasporos politikos istorijos paveikslą. Lyginant dviejų šalių panašaus laikotarpio ir panašias valstybių kūrimo istorijas, atsiranda tarsi vieno reiškinio – Tėvynės ir diasporos sąveikos – veidrodinis atspindys, kurį skiria septyni dešimtmečiai. Esminis skirtumas yra tas, kad po 1990 m. visos vyriausybės, skirtingai negu tarpukariu, dirbo ne emigracijos prevencijos (tam buvo skirtas tik vienas Emigracijos įstatymas[4], galiojęs dešimtmetį, bet realiai taip ir neveikęs[5]), o ryšių plėtojimo, paramos tautiniam tapatumui išlaikyti kryptimi.

Veiklos priemonės, kurias tarpukaryje inicijavo tiek aukščiausi šalies politikai, tiek Draugija Užsienio Lietuviams Remti, ir kurias iš naujo Lietuva pradėjo kurti po 1990 m., yra identiškos. Mokytojų siuntimas, jų išlaikymas, aprūpinimas vadovėliais, vaikų stovyklos, bendrų kultūros ir sporto renginių, lituanistinių mokyklų kursų organizavimas – visa tai jau buvo sugalvota ir išbandyta. Skirtumas tas, kad po 1990 m. atsirado daugiau formalizmo, teisės aktų rengimo, biurokratinio derinimo procedūrų. O esminė takoskyra tarp 1920–1940 m. dvidešimtmečio ir tiriamojo laikotarpio diasporos politikos yra valstybės – Tėvynės požiūris į išvykusius, jų vertinimas, pagalbos organizavimo būdai. Anuometinė Lietuvos valstybė nebuvo turtingesnė, nei ta, kuri išsilaisvino iš sovietinės sistemos, tačiau būtent tada didžiausias dėmesys buvo skiriamas emigrantams, nukentėjusiems nuo sukčių, prispaustiems vargo, skurdo, ligų. Likusiems našlaičiais vaikams Tėvynė stengėsi organizuoti pagalbą ir sudaryti galimybę grįžti į Lietuvą. Jautrumo ir Tėvynės rūpesčio persmelkta diasporos politika 1920–1940 m. yra pavyzdys ir siekiamybė ne tik analizuojant, bet ir kuriant naujas bendradarbiavimo su diaspora formas ateityje.

Lietuvą mėgstama lyginti su kitų tautų diasporų likimais, jų bendradarbiavimo su savo tėvynėmis politikos pavyzdžiais. Labiausiai paplitęs palyginimas yra su Airija, kai kada su Izraelio diaspora. Išsamią lyginamąją studiją apie Airijos, Izraelio ir Lenkijos santykius su

[3] Kasperavičiūtė V. *Lietuvos Respubikos emigracijos politika 1918–1940 m.* Daktaro disertacija. Kaunas, 2011.
[4] Lietuvos Respublikos emigracijos įstatymas, Valstybės žinios. 1991-11-30. Nr. 33-894.
[5] Bielskus E. Teisinis lietuvių emigracijos reglamentavimas nepriklausomoje Lietuvoje, *Darbai ir Dienos*. Kaunas, 2010. Nr. 53. P. 119–137.

išeivija ir politikos modelius 2007 m. Lietuvos Respublikos Seimo užsakymu atliko Demokratinės politikos institutas[6]. Kalbant apie šių valstybių vykdomą diasporos politiką, reikia pripažinti, kad palyginti su Lietuva, Izraelio, Airijos diasporos istoriškai įsikūrė daug anksčiau, o jų gausumas, anglakalbiškumas lemia visai kitas verslo, investicijų ir paramos savo Tėvynėms galimybes negu mūsų tautiečių. Todėl Airija, Armėnija, Izraelis ryšiams su diaspora prioritetinėmis pasirinko visai kitas sritis: bendrų verslų skatinimą, socialinių projektų paramą, fondų kūrimą. Mūsų diaspora, taip pat Antrojo pasaulinio karo pabėgėlių generacija, pasitraukusi iš Lietuvos su vienu ar dviem lagaminais, tremtiniai, naktį išvaryti į vagonus, negalėjo susikurti nei sau, nei savo vaikų kartai gerovės, kuri leistų tapti filantropais, fondų įkūrėjais. Tik viena kita išimtis patvirtino realybę.

Manytina, kad norint objektyviai palyginti Lietuvos situaciją, geriausia tai būtų daryti pagal artimiausių kaimynų pavyzdžius. Iš arčiau susipažinus su Latvijos, Lenkijos statistika, galima pastebėti, kad šios šalys ir Lietuva turi panašią emigracijos kreivę, išvykimų šuoliai sutampa su ekonominiais pakilimais ir nuosmukiais. Panašios yra ir valstybių politikos kryptys, pasirinkti prioritetai, buvo rengiamos tarpusavio konsultacijos. Ypač daug bendrumų galima rasti su Lenkija. Jos aktyvi „paribio politika“ Baltarusijoje, Lietuvoje, Ukrainoje. O štai Latvija neturi „paribio politikos“, tačiau su latviais mūsų diaspora aktyviai bendrauja JAV, Kanadoje, Jungtinėje Karalystėje. Latvijos rūpestis – išlaikyti ir paremti latvių kalbą, vaikų švietimą, tapatumą ir ryšius su tėvyne. Dėl darbo apimties ir pasirinktos temos nebuvo galimybių plačiau įterpti iliustratyvių kaimyninių šalių pavyzdžių.

Istoriografija. Mūsų nagrinėjama tematika istoriografijos nėra. Kaip ir kitų valstybės valdymo sričių (švietimo, medicinos, užsienio politikos) valstybinės politikos mokslinės analizės darbų nėra sukurta, todėl ir diasporos politika yra visiškai nauja kryptis Lietuvos moksle.

Pirmojoje darbo dalyje bus supažindinama su tarptautiniais mokslininkų – diasporos tyrėjų teikiamais diasporos ir valstybės santykių dėsningumais, tačiau Lietuvoje mokslo darbuose diasporos politikos veiksmų analizės iki šiol nebuvo. Netiesiogiai kai kurie jauni tyrėjai savo darbuose apie emigracijos procesus užsimena apie valstybės institucijas, neskirdami dėmesio jų veiklų ne/efektyvumui pagrįsti. Tuo tarpu buvusiai ankstesnės nepriklausomos Lietuvos diasporos politikai nagrinėti galime rasti keletą įdomių autorių darbų. Lietuviškosios diasporos santykiai su Lietuva turi savo istoriją, prasidėjusią dar XIX a. pabaigoje. Užsienyje susibūrę emigrantai, pirmiausiai JAV, ėmėsi veiklų, kurios puikiai susisieja ir iliustruoja dabarties

[6] *Airijos, Izraelio ir Lenkijos santykių su išeivija ir emigracijos politikos modelių analizė*, Demokratinės politikos institutas,VDU ISC. F. 50. Ap. 8. B. 37. Vilnius, 2007. P. 1–39.

tarptautinių teoretikų teikiamus aktyvaus diasporos vaidmenis Tėvynės politiniame visuomeniniame gyvenime. Lietuvos diasporos tyrinėjimai, pradedant carizmo laikotarpiu, daugiausiai yra atspindėti Alfonso Eidinto darbuose[7]. Fragmentiškai politikos įgyvendinimo priemones nagrinėjo Egidijus Aleksandravičius[8] ir Juozas Skirius[9].

Anksčiau minėtas V. Kasperavičiūtės tyrinėjimas pagal temą buvo arčiausiai nagrinėjamos temos, kadangi tiesiogiai ieškota atsakymų į klausimą, kokia diasporos politika buvo tarpukario Lietuvoje.

Darbe keliama hipotezė, jog Lietuva diasporos politikos kūrimuisi po 1990 m. patirties sėmėsi iš „smetoninės“ Lietuvos, kitaip tariant, buvo perimtas valstybės restitucinis socialinės raidos modelis. Diasporos politikos srityje tai reiškė – tautinio tapatumo stiprinimas, globa ir paramos teikimas išvykusiems, dėmesys lituanistiniam švietimui, kultūros, sporto bendrų renginių organizavimas. Iškelta hipotezė suteikė galimybę panaudoti ir vertinti ankstesnių dešimtmečių Lietuvos diasporos ir valstybės santykių istoriografiją.

Naujausios diasporos politikos įgyvendinimo priemonių „pirmtakų“ (kurie leistų suvokti kiek sąmoningai buvo organizuojama paramos diasporai veikla po 1990 metų, o kiek sutapo atsitiktinai, remiantis realiai iškylančiais poreikiais bei nekintančiais abipusiais interesais) buvo ieškoma Draugijos Užsienio Lietuviams Remti archyve[10], 1937–1940 m. žurnale „Pasaulio lietuvio“[11]. Nuolatinės įtampos tarp diasporos ir Tėvynės institucijų, požiūrių skirtumai, nepakankamas nuopelnų įvertinimas taip pat remiasi į senas tradicijas, kurių rasime išsakytų dar nuo antrojo praeito amžiaus dešimtmečio veiklų[12].

---

[7]. Eidintas A. Emigracijos biurų veikla Lietuvoje 1920–1940 metais, *Lietuvos TSR Aukštųjų Mokyklų mokslo darbai.*
Istorija. T. 25. Vilnius, 1986. Eidintas A. *Lietuvių emigracija: raida ir problemos.* Vilnius, 1988. Эйдинтас А. *Литовская эмиграция в страны Северной и Южной Америки в 1868–1940 гг.* Вильнюс, 1989. Eidintas A. *Lietuvių Kolumbai. Lietuvių emigracijos istorijos apybraiža.* Vilnius, 1993. Eidintas A. *Lithuanian Emigration to theUnited States 1868–1950.* Vilnius, 2003.
Eidintas A. The Emigration policy of the Tautininkai regime in Lithuania, 1926-1940, *Journal of Baltic Studies. T. XVI. No. 1*. 1985. P. 64-72

[8] Aleksandravičius E. Emigracija: tada ir dabar, tenai ir čia..., *Praeitis, istorija ir istorikai.* Vilnius, 2000.

[9] Skirius J. *Lietuvių visuomenininkas ir diplomatas Bronius Kazys Balutis (1880-1967): tėvynei paaukotas gyvenimas*.
Vilnius, 2001. Skirius J. JAV lietuvių informavimas apie investicijų ir verslo galimybes Lietuvoje XX a. 4-ame dešimtmetyje, *Istorija. Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai.* T. 70. 2008. P. 28-38.

[10] F. 571. Draugija Užsienio Lietuviams Remti (1931-12-23–1936-10-30); Draugija Užsienio Lietuviams Remti (1936-10-31–1940-08-26).

[11] http://www.epaveldas.lt/vbspi/simpleSearch.do;jsessionid=6F86F1312F8BD037201126437C7C22E8

[12] Michelsonas S. Lietuvių išeivija Amerikoje, *Keleivis*. South Boston, Masachusetts, 1961.

Sovietiniu laikotarpiu LTSR taip pat buvo dirbama su diaspora, tačiau anuomet tai buvo vadinama „kova su kenkėjiška lietuvių nacionalistų veikla“[13]. Specialiojoje literatūroje galima rasti dokumentų, liudijančių apie anuometinius valdžios prioritetus:

„*svarbiausių patikrintų ir pasiteisinusių praktikoje sėkmingos KGB kovos su užsienio nacionalistinių ir klerikalinių organizacijų antitarybine veikla metodai yra: agentūrinis įsiskverbimas į lietuvių buržuazinių nacionalistų emigrantines formuotes; emigrantinių organizacijų ryšių kanalų su jų vienminčiais respublikoje perėmimas ir panaudojimas (operatyviniai žaidimai); atskirų lietuvių buržuazinių nacionalistų emigrantinių organizacijų kompromitacija ir išardymas*[14].

Apie kompromitavimo, verbavimo veiklą tarp Sąjūdžio žmonių, ryšius tarp atskirų išeivijos veikėjų ir naujųjų Lietuvos politikų yra ir kitų šaltinių[15], atskirai išleistas dokumentų rinkinys apie Algio Klimaičio, Aleksandro Slavino veiklas, trukdžiusias atkurti valstybingumą[16]. Bendras kultūrines veiklas buvo bandoma organizuoti per sovietmečiu veikusią „Tėviškės“ draugiją, tačiau tai buvo vykdoma esant aktyviai saugumo priežiūrai, todėl mūsų šiandieniniu suvokimu, bendradarbiavimo nebuvo. O to laikotarpio įtarumo, nepasitikėjimo vienų kitais šešėlis temdė ir po 1990 m. prasidėjusius kontaktus.

Išeivijos organizacijų veikla Lietuvoje aprašoma Arvydo Anušausko knygoje[17], kurioje nemažai vietos skiriama KGB kovai su išeivijos politinėmis organizacijomis aprašymui, skverbimuisi net į meno kolekcininkų pasaulį. Politinė JAV ir Kanados lietuvių veikla plačiai pristatyta Giedriaus Janausko monografijoje[18]. Kai kuriomis įžvalgomis remtasi iš Egidijaus Aleksandravičiaus straipsnių rinkinių, kurie buvo naudingi išvadų formulavimui. Jaunųjų tyrėjų šiuolaikinės migracijos tekstai skelbti įvairiuose „Oikos“ žurnalo numeriuose. Bendros lietuvių bendruomenių raidos tendencijos, atskirų šalių specifiniai ypatumai aprašyti Pasaulio Lietuvių Bendruomenės istorijoje[19].

[13] Lietuvių nacionalistų kenkėjiška veikla ir kova su ja (vadovėlis praktikams). Red. Gen. majoras G. K.Vaigauskas *Spalio Revoliucijos, Raudonosios vėliavos ordinų F. Dzeržinskio vardo aukštoji TSRS KGB mokykla, iš LTSR KGB Specbibliotekos Nr.1245*. Maskva, 1986. Perleistas 1992 12 28 žurnalo „Laisvės kovų archyvas“ priedas. (red. D. Kuodytė).
[14] Ten pat. P. 25.
[15] Iš naujausios Lietuvos istorijos (dokumentų rinkinys) Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga. Kaunas, 1995.
[16] Iš naujausios Lietuvos istorijos (dokumentų rinkinys) Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga. Kaunas, 1996.
[17] Anušauskas A. *KGB Lietuvoje. Slaptosios veiklos bruožai*. Vilnius, 2008.
[18] Janauskas G. *Kongresinė akcija. JAV ir Kanados lietuvių politinis lobizmas XX a. 6–9 deš*. Vilnius, 2009.
[19] *Pasaulio lietuvių bendruomenė* 1949–2003. Sud. V. Stravinskienė. Vilnius, 2004.

Šaltiniai. Darbo tema leido panaudoti įvairius šaltinius, surenkant medžiagą iš skirtingų gyvenimo sričių: teisės aktų analizės ir apžvalgos, archyvuose turimų valstybės įstaigų fondų, spaudoje publikuotų straipsnių, interviu.

1) Svarbiausi darbo šaltiniai Lietuvos diasporos politikos raidai identifikuoti buvo išleisti teisės aktai, reglamentavę įvairias ministerijų departamentų veiklas, skelbti „Valstybės žiniose“. Daugiausia buvo remtasi Tautinių mažumų ir išeivijos departamento archyvu, tačiau po jo reorganizacijos archyvas buvo padalintas keletui institucijų – Užsienio reikalų ministerijai, Švietimo ir mokslo ministerijai, taip pat Valstybiniam archyvui, dėl ko pasikeitė visa bylų nomenklatūra. Tam pasitarnavo visų darbe naudotų dokumentų kopijų pagrindu sukurtas VDU Išeivijos studijų centro fondas Nr. 50, kuriame yra laikomi tiek minėti departamento, tiek kitų Lietuvos ir užsienio valstybių diasporos politikos įgyvendinimo dokumentai. Pasaulio Lietuvių Bendruomenės ir Lietuvos Respublikos Seimo komisijos dokumentai publikuojami Seimo tinklalapyje.

2) Neturint publikuotų darbų, skirtų nagrinėjamai tematikai, svarbus šaltinis buvo įvykių liudininkų atsiminimai. Interviu buvo atlikti su Pasaulio Lietuvių Bendruomenės pirmininke Regina Narušiene, Pasaulio Lietuvių Bendruomenės atstovu Lietuvoje, ilgą laiką gyvenusiu Australijoje Gabrieliumi Žemkalniu, Prancūzijos lietuvių bendruomenės ilgamečiu pirmininku, buvusiu Lietuvos ambasadoriumi Prancūzijoje Ričardu Bačkiu, Lietuvos Vyskupų Konferencijos sekretoriumi monsinjoru Gintaru Grušu (buvusiu Pasaulio lietuvių jaunimo Sąjungos pirmininku), anuometinio Vokietijos lietuvių bendruomenės pirmininko Armino Lipšio žmona Brone Lipšiene, Lietuvių Grįžimo į Tėvynę informacinio centro direktoriumi Žilvinu Bieliausku. Interviu vyko neformalioje aplinkoje, apklausiamųjų namuose, darbo vietose.

Interviu klausimai kildavo iš specifinio dalyvių santykių su tiriama tema, išlaikant pagrindinę mintį apie valstybės ir diasporos santykių raidą. Interviu užrašai saugomi autorės asmeniniame archyve. Pažymėtina, jog visi paprašyti asmenys interviu atlikti sutiko itin geranoriškai, skirdami pokalbiui ne vieną valandą. Tai rodė, kad susidomėjimas diasporos dalyvavimu atkuriant valstybę, jiems yra be galo svarbi tema, Lietuvoje nepelnytai pamirštant jų indėlį ir pagalbą.

3) Svarbūs šaltiniai yra spaudos publikacijos, nes daugelis nagrinėjamų klausimų buvo nagrinėjami tik viešojoje erdvėje, o mokslo darbų apie naująsias diasporos veiklas ar organizacijas nebuvo parašyta. Todėl remtasi „Lietuvos ryto“, interneto svetainės

www.bernardinai.lt medžiaga. Aktualiausi Pasaulio Lietuvių Bendruomenės (toliau – PLB) ir kraštų lietuvių bendruomenių klausimai spausdinti žurnale „Pasaulio lietuvis“.

Siekiant įvertinti perimtas diasporos politikos tradicijas, disertacijai buvo naudingas tarpukario Lietuvos dokumentų sąvadas „Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1920–1940 m“.

Atkreiptinas dėmesys, jog tyrimų skirtų diasporos politikos analizei, procesų monitoringui nėra. Be abejo, per pastarąjį dešimtmetį buvo parašyta akademinių darbų apie emigracijos sukeliamas psichologines, socialines problemas, identiteto kaitą, tačiau Lietuvoje dar nėra susiklosčiusi akademinė tradicija kurti ne tik diasporos, bet ir kitų įvairių sričių istorijas – ar tai būtų švietimo politikos raida, žemės ūkio pertvarkos, valstybės tarnybos reformos. Todėl šis darbas įgyja istorijos, politologijos ar viešojo administravimo bruožų.

4) *Taikomieji politikos formavimuisi skirti tyrimai*, kuriais darbe galima remtis ir kaip šaltiniais, analizuojant iniciatyvas, gimusias valstybės institucijose ir iš dalies kaip istoriografija (pagal vykdytas diasporos politikos kryptis), atsirado tik po 2000 m. Jų autoriai savo darbais tikėjosi patraukti įvairių institucijų atstovų dėmesį. Aptariamos problemos arba jų išvados buvo skirtos veikusių institucijų įgyvendinamų veiklų rezultatyvumui nagrinėti. Apžvelgti tyrimai, kurie buvo skirti valstybės politikai formuoti, analizuoti, naujoms programoms sukurti ar atkreipti dėmesį į jautriausias problemas, kurios dar nenagrinėtos valstybės institucijų veikloje. Peržvelgus į beveik per dešimtmetį atliktus tyrimus, drąsiai galima teigti, kad ryškėja trys pagrindiniai taikomųjų tyrimų prioritetai – mokslininkų migracija, grįžimo į Lietuvą skatinimo ir lituanistinio švietimo užsienyje organizavimas, į kurių tyrimą, problemų genezę buvo atkreiptas dėmesys tiek užsakovų, tiek kartais pačių tyrimo iniciatorių, vėliau teikusių rezultatus politikos formuotojams.

Daugiausiai tyrinėta yra „protų nutekėjimo“ ir „protų susigrąžinimo“ tema. 2002 m. buvo atliktas tyrimas *„Protų nutekėjimo reiškinys ir jo atspindžio Lietuvos intelektiniame kapitale bruožai: žvalgomasis tyrimas*“[20]. Tai buvo vienas pirmųjų tiriamųjų darbų, kuriame yra siūlomos priemonės kvalifikuotų Lietuvos specialistų išvažiavimo procesams reguliuoti. Pastarojo tyrimo tikslas – *„atskleisti pagrindines protų nutekėjimo priežastis Lietuvoje ir, remiantis pasauline praktika, suformuluoti pasiūlymus problemos įveikimui/sušvelninimui*“.

[20] *Protų nutekėjimo reiškinys ir jo atspindžio Lietuvos intelektiniame kapitale bruožai: žvalgomasis* tyrimas (tyr. vad. P. Juocevičienė (KTU), Lietuvos Mokslo tarybos užsakymu). Kaunas, 2002.

2006 m. tyrimas, kuriame apklausta 2,367 studentų „*Lietuvos universitetinių aukštųjų mokyklų studentų nuostatos emigruoti*“[21], remiantis apklaustųjų rezultatais, teikiami siūlymai: “*būtina ypatingą dėmesį skirti aukštųjų mokyklų absolventų integracijai darbo rinkoje ir palankių sąlygų aukščiausios kvalifikacijos jauniems specialistams sudarymui*“.

Tyrime apie „protų nutekėjimo“ mažinimą ir „protų susigrąžinimą“[22] siekta atsakyti į klausimus: kokia finansinių paskatų sistema, skirta „protų“ pritraukimui į Lietuvą, veikia dabar; kokios finansinių paskatų sistemos veikia užsienio šalyse ir kuriuos elementus būtų galima pritaikyti Lietuvai“.

Tyrime „*Tyrėjų mobilumas ir jo socialiniai aspektai*“[23] analizuojami „intelektualios migracijos“ bruožai, buvo atliktas giluminis interviu su trečiųjų šalių mokslininkais, dirbančiais Lietuvoje. Tokiu būdu analizuojama „intelektualioji imigracija“ į mūsų šalį.

Kita populiari valstybės institucijų nagrinėta tema labiausiai išryškėjo nuo 2005 m. Tam buvo objektyvios šalies ekonominio augimo tendencijos ir Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos pradėta rengti Ekonominės migracijos valdymo strategija, todėl beveik visais tyrimais bandyta atsakyti į klausimą, kaip susigrąžinti išvykusius į Lietuvos darbo rinką.

Tyrimu „*Ekonominių migrantų skatinimo grįžti į Tėvynę priemonės*“[24] sukuriamas skatinimo grįžti į Tėvynę priemonių planas ir koordinavimo klausimai. Lietuvoje siūloma įgyvendinti kompleksišką politiką Lietuvos piliečių migracijos atžvilgiu.

„*Kokie faktoriai lemtų žmonių apsisprendimą grįžti dirbti į Lietuvą*“[25] tyrimas išsiskiria iš kitų visų pirma dėl to, kad buvo atliktas privačios institucijos, bet savo išvadose teikia siūlymus vyriausybės politikai kurti. Antras išskirtinumas yra tas, kad buvo apklausiami užsienyje dirbantys žmonės, domėtasi jų grįžimo į Lietuvą motyvacija. Tuo laikotarpiu šalyje pasijautė darbo jėgos trūkumas, todėl tokios apklausos turėjo prisidėti prie šalies vidaus valstybinių ir privačių institucijų suvokimo, kokiomis priemonėmis galima būtų skatinti grįžtamąją migraciją.

---

[21] *Lietuvos universitetinių aukštųjų mokyklų studentų nuostatos emigruoti* (jaunimo emigracijos tyrimas, Krupeckaitė D., Skačkauskaitė A. (VU) , Aidis R. (University College of London), 2006. Atskira knyga šis tyrimas buvo išleistas 2009: Aidis R., Krupickaitė D. Kaip neiššvaistyti protų: Lietuvos studentų nuostatos emigruoti = Mitigating brain drain: migration tendencies of students in Lithuania, monografija. Vilnius, 2009.

[22] „*Protų nutekėjimo“ mažinimas ir „protų susigrąžinimas*“. (Švietimo ir mokslo ministerijos užsakymu Viešosios politikos ir vadybos institutas). Vilnius, 2006.

[23] *Tyrėjų mobilumas ir jo socialiniai aspektai* (Švietimo ir mokslo ministerijos užsakymu atliko Socialinių tyrimų institutas, projekto vad. Taljūnaitė M., vykdytojai Gumbrevičiūtė-Kuzminskienė D. (Mykolo Romerio universitetas), Labanauskas L. (Socialinių tyrimų institutas)).

[24] *Ekonominių migrantų skatinimo grįžti į Tėvynę priemonės* (Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos užsakymu Viešosios politikos ir vadybos institutas). Vilnius, 2005.

[25] *Kokie faktoriai lemtų žmonių apsisprendimą grįžti dirbti į Lietuvą* (Finansų analitikų asociacija Keras, Savickas ir partneriai). Vilnius, 2006.

Apklausoje dalyvavo 326 respondentai iš 19 šalių. Vien iš Anglijos buvo 171 respondentas. Apklausos autoriai teikia net vienuolika rekomendacijų, kaip skatinti sugrįžimą nuo viešųjų ryšių kompanijų iki darbuotojų paieškos agentūrų užsienyje ir darbo sąlygų Lietuvoje gerinimo.

„*Migracija: pagrindinės priežastys ir gairės pokyčiams*“[26] – šis tyrimas buvo atliktas remiantis Lietuvos laisvosios rinkos instituto medžiaga pagal darbo santykių ir bendrosios ekonominės raidos tendencijas. Emigracija yra vertinama ekonomikos mokslo požiūriu – „*Pagrindinis žmogaus gyvenimo šaltinis yra darbas ir iš jo gaunamos pajamos, o valstybės politika nustato įvairias taisykles, kaip dirbti, mainytis darbo rezultatais. Rinka, tenkindama vartotojų poreikius per konkurenciją ir per ieškojimo procesą, nuolat randa būdų, kaip geriau sumažinti nepasitenkinimą esama padėtimi. Valdžia turi tai palikti rinkos jėgoms ir turi nevaržyti rinkos galimybių atrasti ir tenkinti vartotojų poreikius*“.

Tyrimo „*Lietuvos integracijos į Europos Sąjungą poveikis kvalifikuotų Lietuvos viešojo sektoriaus darbuotojų išvykimui dirbti į užsienį*“[27] imtis – kvalifikuoti darbuotojai, kurie yra įgiję aukštąjį išsilavinimą, t. y. bakalauro, magistro ar daktaro arba jiems prilyginamą laipsnį. Be to, nagrinėjama viešojo sektoriaus darbuotojų, užimančių specialistų ar įstaigos/padalinių vadovų pareigas, emigracijos problema, bet netiriama techninio, aptarnaujančio ar panašias aukštos kvalifikacijos nereikalaujančias funkcijas atliekančio personalo emigracija. Daroma išvada, kad šios gyventojų grupės emigracija yra santykinai nedidelė, o priežastys yra tipinės – neadekvatus darbo užmokestis, prastos darbo sąlygos, profesinės motyvacijos bei karjeros augimo stoka.

Atliekamu tyrimu „*Darbo rinkos analizė ir pasiūlymai darbo jėgos trūkumo problemai spręsti, atsižvelgiant į šalies ūkio plėtros prognozę 2008–2015 m.*“[28], (įvertinant nurodyto laikmečio ekonominį pakilimą, kai buvo tikimasi tolesnio šalies augimo) siekta ieškoti būdų darbo jėgos trūkumui kompensuoti, todėl tyrimo tikslas suformuluotas taip: „*atsižvelgiant į didėjančią Lietuvos ūkio plėtros ir ekonominės migracijos sąveiką spartaus ekonominio augimo sąlygomis, atlikti darbo rinkos analizę ir nustatyti atitinkamos kokybės (specialybių) ir struktūros darbo jėgos poreikį bei pateikti pasiūlymų darbo jėgos trūkumo problemai spręsti*“.

[26] Migracija: pagrindinės priežastys ir gairės pokyčiams. Vilnius, 2006.
[27] *Lietuvos integracijos į Europos Sąjungą poveikis kvalifikuotų Lietuvos viešojo sektoriaus darbuotojų išvykimui dirbti į užsienį* (Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarijos užsakymu Viešosios politikos ir vadybos institutas). Vilnius, 2006.
[28] *Darbo rinkos analizė ir pasiūlymai darbo jėgos trūkumo problemai spręsti, atsižvelgiant į šalies ūkio plėtros prognozę 2008–2015 m*. (Ūkio ministerijos užsakymu Ekonominių ir teisinių konsultacijų centras). Kaunas, 2007.

„*Ekonominės migracijos reguliavimo strategijos efektyvumo skatinimas*“[29] – šis tyrimas naudingas visiems, besidomintiems viešojo administravimo monitoringu, kadangi vykdomos priemonės buvo vertinamos pagal kokybinius ir kiekybinius kriterijus. Teikti siūlymai, kokiomis kryptimis reikėtų stiprinti ekonominės migracijos reguliavimo strategijos įgyvendinimą.

Tyrime apie „*grįžtamosios migracijos*“ potencialą[30] analizuotos priemonės, kurios skatintų išvykusius sugrįžti, ir problemos, su kuriomis susiduriama Lietuvoje, nusprendus grįžti po kelerių metų. Atkreipiamas dėmesys į svarbų žiniasklaidos, kaip visuomenės nuomonės formavimo instrumento, svarbą.

[29] *Ekonominės migracijos reguliavimo strategijos efektyvumo skatinimas* (Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos užsakymu atliko Viešosios politikos ir vadybos institutas). Vilnius, 2009.
[30] *Grįžtamoji migracija: teorinės įžvalgos ir situacija Lietuvoje* (Europos migracijos tinklas, Tarptautinės Migracijos Organizacijos Vilniaus biuras, Socialinių tyrimų institutas), 2009. (Pirmasis tyrimas – 2006 m. – Tarptautinė gyventojų migracija Lietuvoje: modelio kaita ir situacijos analizė).

Trečia valstybės įstaigų dėmesio kryptis – emigrantų vaikų problematika, juos mokant lietuvių kalbos, taip pat visuomenės informavimas. Tyrime „*Šeima abipus sienų. Lietuvos transnacionalinės šeimos genezė, funkcijos, raidos perspektyvos*“[31], remiantis gausia statistine medžiaga, nagrinėjamas migracijos procesų poveikis šeimai, analizuojamas transnacionalinės šeimos modelis, emigracijos pasekmės šeimos santykiams ir visuomenei. Autoriai akcentuoja, kad migracinis sprendimas yra priimamas nesuvokiant ir neįsisąmoninant pasekmių, todėl didžiausią dėmesį reikėtų atkreipti į vaikus ir visuomenės informavimą apie emigracijos pasekmes.

„*Emigracija ir šeima: vaikų ugdymo problemos ir iššūkiai*“[32] yra vienas nuosekliausių darbų apie šiuolaikinį lituanistinį švietimą užsienio lietuvių bendruomenėse. Duomenys buvo surinkti iš 13 šalių, giluminiai interviu atlikti JAV, Jungtinėje Karalystėje ir Rusijoje. Atlikta analizė skirta sugrįžusių į Lietuvą emigrantų vaikų adaptacijos mokyklose problemoms nagrinėti.

Tyrimo „*Požiūris į emigraciją ir emigrantus*“[33] tikslas – įvertinti Lietuvos gyventojų požiūrį į emigravusius tautiečius ir analizuoti žiniasklaidos kuriamų stereotipų poveikį, tirti veiksnius, kurie skatina tiek teigiamų ir neigiamų mitų atsiradimą. Apklausoje dalyvavo užsienyje gyvenantys bei Lietuvos gyventojai.

Pastarieji šaltiniai rodo, kad per dvidešimtmetį po Nepriklausomybės atkūrimo buvo pradėti analizuoti įvairūs emigracijos aspektai. Apie ekonominės emigracijos žmones beveik nieko nebuvo žinoma – nei jų išvykimo priežasčių, nei nepateisintų lūkesčių Tėvynėje, kokie jų nusiteikimai bendrauti su savo kilmės šalimi, kokių bendradarbiavimo formų jie tikisi ir laukia.

Iki Lietuvos įstojimo į Europos Sąjungą emigrantai išvykdavo nelegaliai, nedeklaruodami savo išvykimo nei Lietuvoje, nei Lietuvos atstovybėse užsienyje. Jie atsargiai ir negausiai įsiliedavo į lietuviškas organizacijas, jeigu tokios buvo. Tai lėmė duomenų surinkimą ir jų vertinimo patikimumą. Įstojus į Europos Sąjungą, žmonės galėjo laisvai judėti, įsidarbinti, todėl išvykusieji taip pat nėra specialiai registruojami. Siekiant susipažinti su mokslininkų rekomendacijomis, kuriomis valstybės institucijos galėjo remtis kurdamos savo veiksmų

[31] *Šeima abipus sienų. Lietuvos transnacionalinės šeimos genezė, funkcijos, raidos perpektyvos* (Tarptautinės Migracijos Organizacijos Vilniaus biuras , Socialinių tyrimų institutas). Vilnius, 2007.
[32] *Emigracija ir šeima: vaikų ugdymo problemos ir iššūkiai* (Tautinių mažumų ir išeivijos departamento užsakymu Lietuvių išeivijos institutas). Vilnius, 2008.
[33] *Požiūris į emigraciją ir emigrantus* (Tautinių mažumų ir išeivijos departamento užsakymu Tarptautinės Migracijos Organizacijos Vilniaus biuras, Vilmorus). Vilnius, 2008.

politiką, buvo analizuojami Lietuvoje atlikti tyrimai, kuriuos užsakė pačios valstybinės institucijos arba jų autoriai, teikė išvadas valstybės politikai formuoti.

Visi paminėti tyrimai vienaip ar kitaip buvo panaudojami kaip atspirties taškas, pagrindžiant poreikį ir veiklos reikalingumą.

Apibendrinant galima pasakyti, kad yra išskirtinos trys pagrindinės temos, kurios dominuoja atliktuose tyrimuose – „protų nutekėjimo“ ir „protų susigrąžinimo“ tema, ekonominių migrantų susigrąžinimas į Lietuvos darbo rinką bei emigrantų vaikų problemos – tiek gyvenančių užsienyje, tiek paliktų Lietuvoje. Tai buvo aktualu ekonominio pakilimo metais (2006–2007 m.).

1. DIASPOROS POLITIKOS TERMINIJOS KAITA IR PERIODIZACIJA

1.1. Diasporos politikos subjektų kaita

Diasporos politikos formavimas ir jos įgyvendinimo būdai Lietuvoje yra netyrinėta tema. Daugiausia istorijos mokslo darbų yra parašyta apie XX a. pradžios ir vidurio emigracijos bangas, parengtos kai kurių lietuvių bendruomenių istorijos arba atskirų asmenybių veiklų analizė. Plačiausią šio tyrimų lauko dalį pretenduoja užimti Lietuvių Išeivijos instituto mokslininkai, įvairiais pjūviais tyrinėjantys diasporos istoriją. Analitinių darbų apie diasporos politiką nuo 1990 m., jos formavimosi prielaidas, valstybės ir diasporos sąveiką nėra. Tikėtina, kad todėl ir nėra aiškių, nusistovėjusių sąvokų, kaip vadinti nagrinėjamus reiškinius ar objektus.

Diasporos politika apima ne tik tautinio tapatumo išsaugojimo problematiką, tačiau Lietuvos valstybė (dėl tradicinio sentimento, „smetoninės“ Lietuvos ilgesio ir daugelio kitų veiksnių (politinių lyderių, buvusių valdžioje ir vadovavusių atsakingoms įstaigoms, PLB įtakos)) pasirinko būtent tautinio tapatumo išlaikymo prioritetą.

Ryšiai su kitataučiais, kilusiais iš Lietuvos, vyko ne kuriant jiems specifines veiklas ar programas, o bendraujant per kultūrinę veiklą, tarptautinius santykius, ginčus dėl restitucijos arba autonomiškai veikiančias dvišales visuomenines organizacijas. Vis dėlto logiškiau būtų vartoti *diasporos* terminą tada, kai yra kalbama apie platesnį veiklos lauką, o kalbant apie specifines veiklas, vartoti terminus *etninių žemių lietuviai, ekonominiai emigrantai, tremtiniai* ir pan. Panašiu principu šiame darbe taip pat bus remiamasi, pasirenkant vieną ar kitą politikos dalyvio pavadinimą.

Nagrinėjant praktinius diasporos politikos įgyvendinimo būdus, neapsieinama be teorinio pagrindimo, kaip tarptautinėje praktikoje yra skirstomos diasporų iniciatyvos savo kilmės šaliai. Tekste pateikiami galimi paramos teikimo mechanizmai, kurie žinomi diasporos politikos moksle. Tai siejama su toliau darbe aptariamomis lietuvių bendruomenių veiklomis, kurios yra praktinė iliustracija, liudijanti, kaip teorija buvo įgyvendinama realiame gyvenime.

Kiekviena šalis pagal politinius prioritetus, ekonomines galimybes pasirenka, kokiomis kryptimis toks bendradarbiavimas turėtų vykti, ir siekiama koncentruotai nukreipti politikos įgyvendinimo priemones. Lietuva, kaip nuolatinė gausios emigracijos šalis, turi daug įdomių sąveikų tarp diasporos ir Tėvynės[34].

[34] Aleksandravičius E. Išeivija ir Lietuvos užsienio politikos uždaviniai. *Oikos*, 2006. Nr. 1. P. 4–9.

Diasporos politikos dimensijų įvairovę galima suskirstyti pagal šias pagrindines kryptis: ekonominis šalies interesų atstovavimas, kultūrinių ryšių skatinimas, politinės įtakos organizavimas, plėtros ir inovacijų projektai. Pastarieji – plėtros ir inovacijų projektai yra ypatingai paskutiniu laikotarpiu populiari tema tarp migracijos teoretikų. Jie dar vadinami *„migracijos ir vystymosi mantra“*[35].

Pažymėtina, kad pasirinktų dimensijų poveikis vyko abiem kryptimis – į/iš transnacionalinės grupės į kilmės šalis. Šalių, kurios turi gausias ir įtakingas diasporos grupes, ekspertai pripažįsta (lyginant su Čilės, Indijos patirtimi), kad diasporos suranda ir gali inicijuoti savo tėvynėse tik tas veiklas, kurios yra palankiai sutinkamos ir priimtinos, kadangi nėra instrumentų, kaip vykdyti nuolatinę tų iniciatyvų priežiūrą gyvenant užsienyje. Ir Lietuvoje pastebima, jog kai kurie išeivijos sumanymai ne iki galo lieka įgyvendinti, arba labai pakinta, palikti įgyvendinimui čia gyvenančių žmonių.

Diasporos iniciatyvos gali nurodyti silpnas vidaus gyvenimo sritis, į kurias būtina atkreipti dėmesį ir taip siekti institucinių reformų arba politinių sprendimų. Suprantama, kad politinės diasporos aspiracijos daryti įtaką kilmės šalyje, dažniausiai yra sutinkamos priešiškai.

Norint turėti sisteminį požiūrį į diasporos politiką, reikėtų remtis Pasaulio Banko eksperto Jevgenijaus Kuznecovo siūloma schema – „*Kaip talentai užsienyje gali padėti kurti institucijas namuose?*“[36]. Apžvelgiant ir analizuojant kuriamos Lietuvos diasporos politikos žingsnius, daugiausia dėmesio skiriama viršutinei piramidės daliai – institucinėms reformoms ir žinioms bei inovacijoms, nes būtent šiose srityse labiausiai pasireiškia diasporos ir valstybės institucinis bendradarbiavimas (žr. 1 paveikslą).

[35] Castles S. & Miller M. *The age of migration.* Palgrave Macmillan, 2009. P. 305.
[36] Kuznecov Y. How Can Talent Abroad Help Build Institutions at Home? Lessons from Various Generations of Diaspora Initiatives. National University of Ireland, Maynooth Diaspora Strategy Workshop, January 26th-28th, 2009.

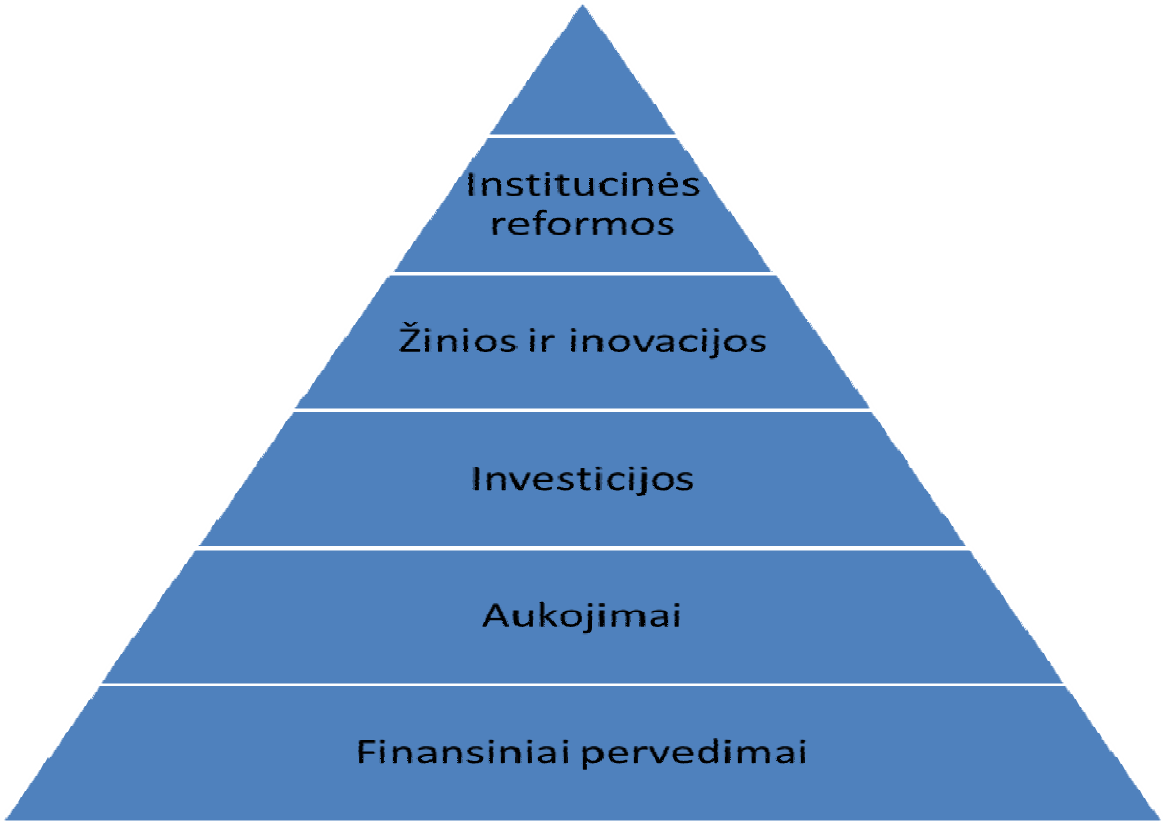

1 paveikslas. **Diasporos paramos metodų hierarchija**

Žvelgiant nuo apačios, matyti, jog paramos kilmės šaliai pagrindas yra finansinės perlaidos savo artimiesiems. Aukščiausia pagalbos savo šaliai forma – pasitelkus kapitalą ir žinias daryti įtaką ir vykdyti institucines reformas, kadangi daugelio diasporų kilmės šalys yra politiškai, ekonomiškai silpnos valstybės ir modernios reformos galėtų paspartinti jų raidą. Pasaulinėje praktikoje tokių sėkmingų pavyzdžių nėra daug. Lietuvoje minėtinas pavyzdys – Vytauto Didžiojo Universiteto atkūrimas, kurio koncepcija ir akademinė dvasia, sukurta atvykusių dirbti išeivijos mokslininkų pastangomis ir vėliau jų vietinių pasekėjų, labai skiriasi nuo sovietmečiu susiformavusio aukštųjų mokyklų modelio.

Tikslinga paaiškinti *diasporos* termino reikšmės kitimą, parodyti, kokios įvairios yra jo vartojimo galimybės, norint aptarti reiškinį kaip visumą, o ne atskiras tikslines grupes. Lietuvoje vienu atveju yra vartojamos geografinio atstumo nuo tėvynės sąvokos (etninių žemių lietuviai, Karaliaučiaus kraštas), kitu – istorinės periodizacijos (pirmoji emigracijos banga, karo pabėgėliai ar vadinamieji „trečiabangiai“), trečiu – pagal išvykimą iš Lietuvos priežastis (ekonominiai migrantai, tremtiniai, dipukai).

Kiekvienas pirmiau minėtų ir dar daugelį kitų vartojamų terminų – *išeivija, paribio lietuviai, lietuvių kilmės asmenys ir palikuonys* – yra tikslūs, kai kalbama būtent apie tą specifinę

grupę, kuriai yra skiriamas straipsnis, tyrimas ar teisės aktas. Tačiau labai sunku rasti terminą, kuriuo būtų apibendrinamos visos už Lietuvos valstybės ribų gyvenančių žmonių (nebūtinai lietuvių kilmės, bet iš Lietuvos kilusių) grupės ir veiklos, skirtas jų konsolidavimui.

Pastaruoju metu tiek publicistikoje, tiek valstybės vadovų kalbose, oficialiuose dokumentuose įsigali neutralus terminas *santykiai su užsienio lietuviais*, tačiau jis tikrai negali pakeisti unifikuoto bendros politikos termino, ypač tose situacijose, kai norima kalbėti apie veiklos visumą, įtraukiant tiek lietuvių kilmės, tiek iš Lietuvos kilusius kitataučius, mišrias šeimas ir tą dalį žmonių, kurie gali būti tapatinami, kaip turintys ne tautinių, bet asmeninių sąsajų, profesinių, akademinių ar kitų sentimentų, su mūsų valstybe.

Lietuviškoje sąmonėje sunkiai prigyja pasaulyje paplitęs ir dažniausiai vartojamas terminas *diaspora* ir *diasporos politika*. Nedaugeliui turbūt žinomas faktas, kad vienas pirmųjų pavartojusių *lietuvių diasporos* terminą buvo JAV lietuvis Jonas Van Reenanas (Adomėnas), prieš du dešimtmečius išleidęs knygą, kurioje analizuojami lietuvių diasporos Amerikoje formavimosi ypatumai[37].

Lietuvos viešojoje erdvėje nuolat vyksta diskusijos – kas gali ir kas negali būti vadinama diaspora, emigrantais, transnacionalinėmis bendruomenėmis. Anot Egidijaus Aleksandravičiaus, esminius lietuviškosios diasporos formavimosi pasikeitimus lėmė Lietuvos valstybės atkūrimas ir stojimas į Europos Sąjungą. Kai išvykusieji netampa „išeivija“, o tik laikinai gyvenančiais ir dirbančiais kitose valstybėse mūsų tautiečiais. Gintautas Mažeikis lūžinio 2004 m. momento pokytį įvardija kaip „Pasaulio Lietuvos“ formavimosi laikotarpį, teigdamas, kad „*dėl naujųjų komunikacijų, paprastėjant globaliniams ekonominiams ryšiams yra kuriama nauja Lietuvos civilizacija*“[38].

Diasporos politikos analizė – nepaprastai plati sritis, apimanti daugelį mokslo šakų. Tai ne tik istorija, bet ir kultūra, ekonominiai santykiai, vidaus ir tarptautiniai politiniai santykiai, sociologija, antropologija ir t. t. Skirtingų mokslo disciplinų atstovai skirtingai žvelgia į tuos pačius reiškinius, kadangi skiriasi ne tik metodai, bet ir atrankos kriterijai, vertinimai.

Autoritetingi šios krypties pasaulio tyrėjai teikia labai platų ir lankstų diasporos apibrėžimą. Pavyzdžiui, Gabrielius Shefferis sako:

„*Diasporos yra pasklidusios etninės-tautinės grupės, kurių nariai mato save kaip tautos dalyvius, kuriuos sieja bendri etniniai ir nacionaliniai bruožai, tapatumai ir požiūriai. Ir jie*

[37] Van Reenan A. J. (Adomėnas). *Lithuanian Diaspora: Konigsberg to Chicago.* Lanham, New York, London, 1990.
[38] Mažeikis G. Lietuvos tautinis polimorfizmas ir politinė evoliucija, *Darbai ir Dienos*. 2010, Nr. 53. P. 57–59.

sąmoningai arba nesąmoningai jaučia ir mąsto, kad nors tam tikros tautos grupės yra pasklidę po daugelį juos priimančių šalių, nepaisant to, jie vis dar yra susiję su darnia etnine visuma“[39].

Dėl tokios įvairiopos sąvokos sampratos atsiranda mokslininkų, teigiančių kad *diasporos* terminas yra prarandantis prasmę, nes atsiranda visai naujų terminų – *kultūrinė diaspora, virtuali diaspora*. Vieno tokių naujadarų atsiradimą paskatino po 2001 m. rugsėjo 11 d. pasaulyje kilęs ypatingas susidomėjimas virtualios erdvės teikiamomis galimybėmis kurti tautines bendruomenes, daryti joms arba per jas įtaką kitose valstybėse esančioms kitoms tos pačios tautinės bendruomenės nariams[40].

Apibendrinus daugelio tyrinėtojų darbus, išryškėjo dėsningumai, atsiradę įvairių mokslo disciplinų atstovams nagrinėjant kompleksinį diasporos politikos reiškinį, kad diaspora galėtų būti vadinamas socialinis darinys, turintis šiuos tris pagrindinius bruožus[41]:

- kolektyvinės tapatybės išlaikymas ir vystymas tarp „pasklidusių žmonių“;
- vidinės organizacijos sukūrimas (atskiriant ją tiek nuo priimančios šalies, tiek nuo tėvynės);
- žymūs ir prasmingi kontaktai su tėvyne.

Abejojantiems, kad Lietuva taip pat turi diasporą, galima pasiremti Robino Coheno teiginiu apie diasporų savybes, kurios, anot autoriaus, kaip virvės gijos būna persipynusios: vienose diasporose pasireiškia daugiau vienos ypatybės, kitose – kitos, kartais kai kurių bruožų galima ir neužčiuopti. Todėl manytina, jog šiuolaikinis mokslas *diasporos* terminui priskiria kaip niekada anksčiau daug prasmių, ir senosios pirminės tradicijos laikymasis, kad *diasporos* terminas tinkamas tik kalbant apie žydų ar armėnų diasporas, jau nebeatitinka tikrovės.

Šios dvi grupės dažniausiai literatūroje yra įvardijamos kaip „archetipinės diasporos“, suteikusios pradžią platesniam reiškiniui. R. Cohenas galėtų būti laikomas vienu iš pasaulinių diasporos diskurso kūrėjų, šiuolaikinėms diasporoms priskyręs aukščiau minėtus dėsningumus, leidžiančius mums taip pat interpretuoti lietuvių judėjimą, vykstantį pasaulyje paskutiniais dešimtmečiais. Tai sietina su plataus masto migracijos procesais, laisvu žmonių judėjimu, jų gyvenamosios ir darbo vietos pasirinkimu bei apsisprendimu išlaikyti ryšius su savo tėvynėmis. Taigi galima konstatuoti, jog *diasporos* terminas per paskutinius tris dešimtmečius pergyveno dideles transformacijas, tapo atpažįstamas ir taikomas daugelyje mokslo disciplinų, kuriuo galima apibrėžti platų socialinį, politinį, ekonominį, kultūrinį reiškinį.

[39] Sheffer G. *Diaspora politics: at home abroad*. Cambridge university press, 2006, P. 11.
[40] Jennifer M. Brinkerhoff. *Digital diasporas and transnational engagement.* Camridge university press, 2009.
[41] Anteby-Yemini L. & Berthomiere W. *Diaspora: A look Back on a Concept.* P. 263. Prieiga per internetą: <http://bcrfj.revues.org/index257.html>.

Didžiausias pavojus pradedančiam tyrėjui yra neįžvelgti skirtumų tarp „migrantų“ ir „diasporos“ slepiamų prasmių. *Diasporos* terminas apima kur kas platesnes reikšmes negu migracijos teorijos, kalbančios daugiau apie integraciją, darbo rinką ir pinigines perlaidas. Mokslo literatūroje nuolat vyksta šio termino tikslinimo ir pritaikymo polemika.

Pamatinis darbas, kuriuo remiasi daugelio šalių tyrėjai, nagrinėjantys diasporos grupių prigimtį ir vaidmenis, yra Džono Armstrongo straipsnis[42]. Jis parašytas 1976 m., tačiau jo išvados nepraranda aktualumo iki šių dienų. D. Armstrongas diasporas klasifikuoja į du tipus – mobilizuotas ir proletarines, kurių vaidmenys yra cituojami daugelio vėlesnių tyrėjų darbuose. Svarbu paminėti, kad J. Armstrongas išryškina trišalių santykių vaidmenį – diasporos gyvenamosios šalies, diasporos kilmės šalies ir pačios diasporos, kaip organizacijos, ryšius. Jis daro prielaidą, kad nuo to, kokie tarptautiniai santykiai yra tarp dviejų politinių valstybių, labai priklauso ir diasporos galimybės bendrauti su savo etnine tėvyne. Dažniausiai, pablogėjus tarptautiniams ryšiams, diasporos atstovai, o ypač jų elitas, nukenčia daugiausia, tampa savotiškais padėties įkaitais.

Lietuvoje šis svarbus aspektas dažnai yra ignoruojamas, nors neabejotinai pasireiškia lietuvių, kaip tautinės mažumos, padėčiai pačiose artimiausiose kaimyninėse šalyse – Baltarusijoje, Lenkijoje, Rusijoje.

Jau minėtame G. Shefferio darbe[43] taip pat kalbama apie būtinybę įvertinti aplinką, kurioje diasporos atstovai gali palaikyti ryšius su tėvyne. Autorius labiau akcentuoja priimančiosios šalies požiūrį į jos šalies teritorijoje veikiančios etninės grupės – diasporos – veiksmų politiką savo tėvynės atžvilgiu. Jeigu šioje plotmėje kyla tam tikra įtampa, tai neabejotinai veikia ir diasporos veiksmų galimybę, palaikant aktyvius ryšius su savo kilmės šalimi.

Kitame darbe G. Shefferis daro gana kontraversišką įžvalgą, išplaukiančią iš diasporos narių integracijos sėkmės priimančiose šalyse – tie diasporos nariai, kurie yra ypač tautiškai nusiteikę, yra labiau linkę palaikyti intensyvesnius ryšius su etnine šalimi, nes yra mažiau linkę integruotis į priimančios šalies gyvenimą. Tačiau būtent dėl šios priežasties „*jie mažai gali prisidėti prie etninės tėvynės progreso, nes jų galimybės veikti yra ribotos, o tai riboja ir jų veiklą*“[44].

---

[42]. Armstrong John A. *Mobilized and proletarian Diasporas.* The Americn Political Science Review, Vol. 70, No. 2 (Jun., 1976). P. 401. Prieiga per internetą: <http://www.jstor.org/stable/1959646>.
[43] Sheffer G. *Diaspora politics: at home abroad.* Cambridge University Press, 2003. P. 28.
[44] Sheffer G. *Integration Impacts on Diaspora-Homeland relations.* Working papers 10-08, P. 32. Prieiga per internetą: <www.mmg.mpg.de/workingpapers/publications>.

Šis aspektas nebus plačiau apžvelgiamas, tik paminėtina, kad kuriant valstybės politikos priemones, nereikėtų pamiršti apie pagalbą ne tik išlaikyti savo tapatumą ir ryšius su tėvyne, bet ir teisines priemones, ginant savo diasporos narių socialines teises. Likę izoliuoti uždarose tautinėse grupėse nukenčia ir, kaip teigia G. Shefferis, negali būti aktyvūs pagalbininkai ir atstovauti vienokiems ar kitokiems savo tėvynės interesams. Autorius tiria, kokią įtaką santykiams su diaspora turi jos tėvynės nuostatos, ir daro išvadą: nepaisant to, kad yra paplitusi nuomonė, jog šie ryšiai yra labai šeimyniški ir artimi, dažnai šie santykiai yra toli nuo idilės. Ir tai dažniausiai vyksta dėl nepateisinamų ar nepriimtinų tėvynės lyderių nuomonių ir noro išlaikyti besąlyginį lojalumą, dėl prašymų teikti įvairius išteklius ir paslaugas[45].

Aktyvus diasporos dalyvavimas savo kilmės šalies gyvenime dažniausiai yra suprantamas tik kaip finansinių srautų siuntimas. Tačiau jau atsiranda darbų, nagrinėjančių ir kitus įtakos svertus, kuriais diasporos geba pasireikšti[46].

Diasporos organizacijų yra įvairių: tai interesų grupės (jas sudaro atstovai, turintys tam tikrų sentimentų pasirinktai valstybei), vieno regiono kilmės migrantų asociacijos, alumnų grupės, religinės organizacijos, profesinės asociacijos, labdaros organizacijos, NVO, investuotojų grupės, politinių partijų padaliniai, protestų judėjimai, humanitarinės pagalbos organizacijos, kultūros išsaugojimo klubai ir mokyklos, virtualių tinklų ar asociacijų federacijos[47].

Gilinantis į veiklas, kuriomis diasporų organizacijų lyderiai siekia savo tikslų gindami arba atstovaudami savo tėvynėms tarptautinėje erdvėje, stulbina panašūs dėsningumai, kuriuos labai lengva atpažinti tiems, kurie yra susipažinę su lietuviškąja tradicija. Pagrindinės Kathleenos Newlandos aprašomos diasporos veiklos formos yra:

„*lobizmas ir tiesioginis dalyvavimas vyriausybinio lygmens valdyme, ieškiniai dėl žmogaus teisių pažeidimų, lėšų telkimo akcijos, dalyvavimas rinkimų kampanijose ir dalyvavimas vykdomosios valdžios institucijose, žiniasklaidos pasitelkimas įvairioms akcijoms – nuo atvirukų iki internetinių ryšių plėtojimo, savo kilmės šalies pristatymas pasauliui per meną, šalies įvaizdžio kūrimas ir propagavimas, demonstracijos*“[48].

Kiekvienai iš paminėtų veiklos formų galima surasti ne vieną Lietuvos istorijos pavyzdį, kai užsienio lietuvių bendruomenės po vieną arba veikdamos per Pasaulio Lietuvių

[45] Sheffer G. *Diaspora politics: at home abroad*. Cambridge university press, 2003. P. 25.
[46] Newland K. *Voice after exit: Diaspora Advocacy*. Washington, 2010. Prieiga per internetą: <http://www.migrationpolicy.org/pubs/diasporas-advocacy.pdf.>.
[47] Ten pat. P. 4.
[48] Ten pat. P. 7.

Bendruomenę yra sėkmingai pasirodžiusios. O tai suteikia papildomų argumentų, kad Lietuva turi savo diasporos struktūras, kurios veikia pagal susiklosčiusias pasaulines tradicijas.

Paskutinių kelerių metų Lietuvos diasporos pagrindinis veiklos variklis, keliantis aktyvias diskusijas Lietuvoje – pilietybės klausimas. Anot K. Newlandos, atliktos daugelio šalių apžvalgos:

„*Vienas iš nuosekliausių reikalavimų, kuriuos diasporos pateikia savo kilmės šalims yra teisė balsuoti ir išlaikyti jų pilietybę, net jeigu jie priima pilietybę tos šalies, kurioje apsigyvena. Apie 115 šalių leidžia ne šalies gyventojams balsuoti, 11 yra išskiriamos vietos (kvotos) diasporos atstovams*“[49].

Balsavimo būdai šiek tiek skiriasi pagal kraštus: vienu atveju reikia atvykti į šalį, kitu – leidžiama balsuoti paštu ar net internetu. Tiesa, daug kur balsavimo klausimas yra atskiriamas nuo pilietybės, kadangi balsavimo teisė ne šalies gyventojams yra ribojama įvairių kitų šalies politinių tradicijų įstatymų. Nenuginčijama tik tai, kad noras dalyvauti politiniame savo tėvynės šalies gyvenime yra visų diasporų organizacijų prioritetas, todėl ir Pasaulio Lietuvių Bendruomenė, ir kraštų bendruomenės bei pavieniai asmenys visiškai pagrįstai jau keleri metai bando apginti šią savo prigimtinę teisę Lietuvoje. Ir tai nebūtinai siejama tik su užsienyje gyvenančių ekonominiu indėliu, kaip galima supaprastintai manyti, kai sakoma:

„*jie turi turėti galimybę savo ekonominius raumenis paversti į politinius svertus, laimėdami nuolaidų iš politinių partijų, teisės aktų leidėjų, jų kilmės šalyse, sureguliuojant jų, kaip piliečių, statusą, leidžiant dvigubą pilietybę, žemės nuosavybę ir įsigijimą, kai grįžta, tarp kitų dalykų*“[50].

Lietuvos atveju matyti biurokratiškas nesusikalbėjimas ir paviršutiniškas požiūrį į tautos dalies atskyrimą, atimant galimybę išlaikyti prigimtinę teisę. Diasporos įtraukimas į šalies gyvenimą tampa ne vienos pasaulio valstybės tarptautinės politikos tikslu. Ir tai susiję ne vien su finansiniais lūkesčiais. Diasporos žmonių sukauptos žinios, patirtis gali padėti palengvinti migracijos sukeliamas pasekmes.

Nors kai kurie autoriai gana ribotai vertina diasporų galimybes paveikti savo etninės šalies ekonominį ir pilietinį augimą. Grįžtant prie anksčiau minėto G. Shefferio skirstymo į diasporas, turinčias tėvynes kaip suverenias valstybes ir diasporas, kurių tėvynės neturi valstybingumo, autorius mano, jog efektyviausią pagalbą gali suteikti tos bendruomenės, kurios neturi Tėvynės

[49] Ten pat. P. 13.
[50] Ten pat. P. 15.

kaip suverenios valstybės. Nors tai skamba paradoksaliai, bet ir mūsų šalies okupacinio laikotarpio istorija būtų tinkamiausia iliustracija, kaip JAV, Kanados ir kitų kraštų bendruomenių Laisvės bylos gynimas, padėjo ne tik Lietuvos vardo ir valstybingumo išlaikymui tarptautiniuose santykiuose, bet ir padėjo konsoliduoti bendruomeninį judėjimą, motyvavo saugoti tautiškumą. „*Ypatingai tai pasireiškia kovose dėl nepriklausomybės, nes tada Tėvynės žmonėms iš diasporos reikia politinės, diplomatinės, moralinės, finansinės pagalbos, kartais net ginklų*“[51].

Pirmieji Lietuvos nepriklausomybės metai iliustruoja, kaip mažėja tolesnis bendradarbiavimas. Dėl kokių priežasčių tai vyksta, aiškina G. Shefferis: *„sunku nustatyti, koks konkretus indėlis įnešamas į tėvynės visuomenę, konkrečius politinius veikėjus, jų galimybes vykdyti čia pokyčius*“.

Šie visuomenės santykių virsmai reikalauja platesnių diskusijų, todėl apie tai nebus plačiau analizuojama. Tačiau galima vertinti, kad diasporos lyderių vaidmens neįvertinimas, greitas jų pamiršimas, priešpriešos toleravimas silpnina efektyvų ir prasmingą bendravimą, kuriant bendras Tėvynės ir diasporos veiklas. Panašūs procesai vyko ir Lietuvoje, kai atvykę pirmaisiais metais po valstybės susikūrimo, užsienio profesionalai nebuvo laukiami realiose darbo vietose, nebent esant proginėms situacijoms pasakydavo audringas kalbas apie bendrą likimą.

Net ir pavėluotas arba iš naujo atrandamas diasporos potencialo suvokimas pats savaime nekuria veiklos produktų. Todėl atsiranda poreikis kurti įvairias aktyvaus diasporos įtraukimo į Tėvynės gyvenimą programas. Tokios valstybinės veiklos pradėjo formuotis pakankamai neseniai. Didėjant globalizacijai ir migracijos mastams, pasaulyje tik maždaug prieš du dešimtmečius pradėjo atsirasti iniciatyvų kurti aktyvias veiksmų programas, kurias i tyrinėja Oksfordo universiteto mokslininkas Alanas Gamlenas. Jis vienas iš nedaugelių pasaulio tyrėjų, specializuojasi būtent šioje naujoje ir greitai kintančioje tarpdisciplininio mokslo srityje. A. Gamlenas septyniasdešimtyje šalių yra atlikęs darbo su diasporomis programų analizę ir apžvalgą[52]. Autorius pateikia išsamią valstybių diasporų programų analizę, atsižvelgdamas į regionų geografiją, politinę ir ekonominę šalies padėtį. Norint supažindinti su platesniu A. Gamleno darbo apibendrinimu, jo teikiamos išvados parodytos grafike (2 paveikslas). Apibendrinus gausios šalių grupės praktikas, galima drąsiai teigti, kad visos žinomos pasaulinės

[51] Sheffer G. *Integration Impacts on Diaspora-Homeland relations*, Working papers 10-08, P. 32. Prieiga per internetą: < www.mmg.mpg.de/workingpapers/publications>.
[52] Gamlen A. *Diaspora engagaement policies: What are they, and what kinds of states use them?* Centre on Migration, Policy aand society, Working paper No. 32. University of Oxford, 2006. WP-06-32.

praktikos ir programos Lietuvos politikoje buvo ir yra taikomos. Tiesa, kiekviena šalis atsirenka savo prioritetus, vadovaudamasi daugybe objektyvių ir subjektyvių kriterijų.

Lietuva per visą tiriamąjį laikotarpį nuo 1990 m. iki 2008 m. daugiausia vykdė veiklas, skirtas bendruomenių struktūroms kurti, veiklai palaikyti, gebėjimams ugdyti, tautiškumo išsaugojimo programoms sudaryti (žr. 2 pav.).

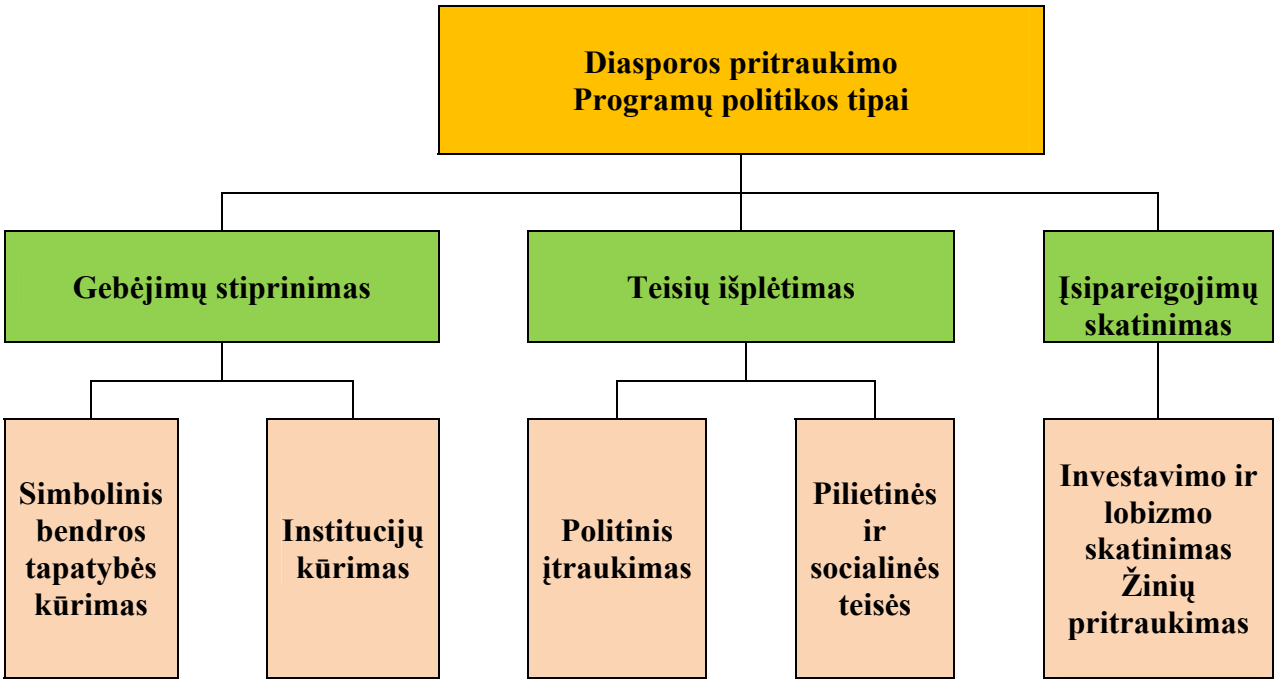

2 paveikslas. **Valstybės veiklos 1990–2008 m.**

Lietuva daugiau dėmesio skyrė pirmosios šakos apibrėžtoms veikloms. Dėl susiklosčiusių tradicijų, politikos tęstinumo „Teisių išplėtimo“ ir „Įsipareigojimų skatinimo“ veiklos buvo epizodiškos arba atsirandančios tik paskutiniaisiais aptariamojo laikotarpio metais.

Veiksmų planą kiekviena šalis diasporai taiko pagal susiklosčiusias istorines tradicijas, atsižvelgdama į raidos tikslus ir, suprantama, diasporos organizacijų galimybes. Kuriant sėkmingą ir efektyvią diasporos bendradarbiavimo programą su kilmės šalimi, reikia didelio pasiruošimo ir išmanymo: ko reikia diasporai, kokie jos tikslai ir kokios galimybės.

Diasporos įtraukimas į savo kilmės šalies gyvenimą yra labai ilgas ir nuoseklus procesas, reikalaujantis kantrybės ir noro suprasti vieniems kitus. Jeigu nėra abipusio tikslų ir veiksmų suderinimo, greiti ir vienašališki sprendimai gali sukelti kitos pusės nepasitenkinimą ar

atmetimą. Tačiau negalima pasiduoti vizijai, kad tik bendravimas gali sukurti ir suteikti visus tenkinantį rezultatą. Dažniausiai visos veiklos prasideda nuo idėjos, iniciatyvos ir pereina į diskusijų ir konferencijų, susitikimų, tinklalapių kūrimo etapą. Y. Kuznecovas pastebi:

„*tai veiklos, kurios nereikalauja daug laiko ar pinigų. Dažniausia klaida, bandant pajungti diasporas bendriems projektams, tai – diskusijos, kurios neduoda jokių apčiuopiamų rezultatų*“[53].

Y. Kuznecovas pritaria, jog diasporos tinklų kūrimas yra ilgas procesas, ir tik rezultatų numatymas ir pasiekimas padeda pritraukti naujus diasporos narius. Šiame procese svarbiausias vaidmuo tenka tėvynės institucijoms ir organizacijoms, kurios ir turi padaryti visus namų darbus, kad iniciatyvos, ateinančios iš užsienyje gyvenančių tautiečių, būtų įgyvendintos. Tam reikia supratimo ir išmanymo bei sukurtų institucinių struktūrų.

Nagrinėjant skirtingų šalių diasporos politikos kūrimo ir vykdymo mechanizmus, išskiriami nusistovėję dėsningumai, kurie kartojasi ir kuriuos savo darbuose bando analizuoti tyrėjai. Y. Kuznecovas savo knygoje įžvelgia tam tikrus pavojus, dėl kurių gražios idėjos lieka sunkiai įgyvendinamos. Vienas jų – individualios iniciatyvos, kadangi paskutinio laikotarpio migrantai dažniausiai siekia individualaus dalyvavimo, jie nesirūpina bendra diasporos tapatybe, todėl jų asmeninės iniciatyvos dažnai lieka ribotos ir nepaviešintos. Mūsų atveju, kalbant apie politikos formavimą svarbu paminėti, kaip rašo J. Kuznecovas:

„*diasporos gali būti įtrauktos su labai aiškiais vaidmenimis kaip investuotojai, konsultantai, filantropai, biznio angelai, tarpininkai, tačiau kažkas turi atlikti darbą. Štai dėl ko vyriausybė ir privatus sektorius yra tokie svarbūs: jie, o ne diasporos nariai, turi atlikti darbą. Diasporos gali būti labai svarbios formuluojant inovatyvius projektus, bet šalies organizacijų reikalas juos įgyvendinti*“[54].

Sėkmingos diasporos veiklos prielaida – geras pasirengimas ir planavimas. Šie veiksniai yra lemtingi ir kritiškai svarbūs, siekiant prasmingos politikos kūrimo. Pagal vieno autorių kolektyvo metodiką, kurią jie siūlo išnagrinėję keletą sėkmingų valstybinių diasporos programų įgyvendinimą, „v*ienas svarbiausių dalykų – nusistatyti aiškius tikslus*“[55].

[53] Kuznetsov Y. *Diaspora networks and The International Migration of Skills. How Countries draw on Their talent Abroad*. World bank, Washington DC, 2006. P. 223.
[54] Ten pat. P. 225.
[55] Editor Dovelyn Rannveig Agunias. *Closing The Distance, how Governments Strengthen Ties With Their Diasporas*. Migration Policy Institute, Washington Dc, 2009. P. 10.

Lietuvos vyriausybės tik per pastaruosius metus pradėjo formuoti bendrus tikslus ir į šalies pažangos kūrimą įtraukė užsienio lietuvius. Galima teigti, kad Lietuva šioje diasporos politikos formavimo stadijoje yra pradedantis žaidėjas. Galbūt įtakos turi ir tai, kad per paskutinius du dešimtmečius mūsų diaspora išgyveno ypatingai didelių pokyčių. Pažymėtina, kad įvairių pasaulio šalių diasporos politikos tikslai yra labai įvairūs – aktyviai skatinami finansinių srautų perlaidos (Filipinai), pritraukiamos didelės verslo korporacijos (Airija), išlaikomos informacinės erdvės ir skatinamas tautinių bendruomenių lojalumas (Rusija), suteikiama pagalba emigrantams integruojantis imigracijos šalyje (Meksika), inicijuojamos filantropinės programos šalies socialiniam atsilikimui įveikti (Indija).

Antras svarbus sėkmingos partnerystės faktorius – informacija apie diasporą. Kaip rašo amerikiečių autoriai:

„*sunku vyriausybėms formuluoti bendrą veiksmų politiką, nežinant išsidėstymo, sudėties (pagal amžių, lytį, regionus, kilmės regionus), pajamų lygio, žmogiškųjų išteklių pajėgumo*“[56]. Šis svarbus pažinimo veiksnys yra sunkiai pasiekiamas, bet siektinas tikslas. Be abejo, ne visi išvykusieji ar gimę užsienyje gali būti suskaičiuoti ir žinomi, bet kiekviena šalis, kuri yra suinteresuota sėkmingu bendradarbiavimu, turi skirti ypatingą dėmesį diasporos tyrimams ir būklės raidos analizei.

Trečia valstybės diasporos politikos sudedamoji dalis – *komunikacija*. Autoriai šį faktorių vadina „diasporos politikos nervų sistema“[57]. Ir ne be reikalo šis terminas čia vartojamas. Kiekvienas, kuris savo veikloje yra susidūręs su ilgalaikiais ir nuolatiniais reikalais tarp Lietuvos institucijų ir diasporos organizacijų, gali pasakyti apie iškylančius nesusikalbėjimus, jautrius ar neišgirstus vertinimus. Tai lemia daugelis aspektų – veikėjai ar partneriai yra vienas nuo kito nutolę geografiškai, dažnai bendraujama su žmonėmis, kuriuos pažįstama tik iš matymo, arba visai nemačius ir nežinant jų vertybių bei tikslų. Valstybės institucijų dokumentai yra parengiami sudėtinga teisine kalba, kuri sunkiai suprantama nežinantiems specifinių terminų: užsienyje gimę ir skirtingose šalyse gyvenantys lietuviai kai kuriuos žodžius vartoja daugiau jų kraštui suprantama prasme, kuri kitų kraštų lietuviams nėra žinoma.

Nuolatinio ryšio palaikymas ir institucijų sukūrimas glaudžiai siejamas su ketvirtuoju politikos formavimo instrumentu – institucijų, dirbančių su diaspora, pastangų koordinavimu. Įvertinat tai, kad šalies ir diasporos ryšiai yra labai įvairiapusiški, apimantys daugelį gyvenimo sričių – nuo kultūros iki sveikatos politikos – kiekvienoje šalyje veikia ne viena valstybinė

[56] Ten pat. P. 11.
[57] Ten pat.

įstaiga, kuri pagal savo kompetenciją užsiima ryšių su atskiromis tikslinėmis diasporos grupėmis palaikymu. Yra daroma ekspertinė išvada, kad viena koordinuojanti diasporos ryšių politika yra būtina, nes „*atliekamų pastangų visuma yra daugiau negu atskirų dalių suma*“. Pagaliau, institucijos, kurios užsiima aktyvia bendradarbiavimo veikla, turi turėti kažką pasiūlyti diasporai. Tai reiškia, kad valstybės turi stengtis inicijuoti nuoseklius žingsnius, kuriais bus einama link sėkmingo abipusio bendradarbiavimo, kuris nenutruks su pavieniais entuziastų pavyzdžiais ar trumpalaikėmis iniciatyvomis.

Be abejo, daugelis diasporos atstovų džiaugiasi, kad jų atliekama veikla yra prasminga, tačiau valstybės siūloma motyvacija gali padėti sukurti didesnę pridedamąją vertę. Todėl pasaulyje egzistuoja jau sukurtos mokestinių lengvatų, investicijų traukos programos, lengvatos atvykstant mokytis ir studijuoti, įsigyjant nuosavybę. Tikėtina, kad šios priemonės gali būti papildoma paskata kuriant ir reemigracijos politiką.

Norėtųsi daugiau išryškinti pastaruoju metu labai populiarią migracijos srities temą – migrantų piniginės perlaidos ir jų indėlis į skurdžiųjų šalių ekonomiką. Ši tema, anot migracijos mokslo teoretikų[58], tapo savotiška plėtros teorijų varikliu, kadangi tikimasi, jog migrantų siunčiami pinigai skatins vietinį, regioninį ir nacionalinį augimą ir pažangą. Savaime suprantama, kad migrantų siunčiami pinigai ir patirtis gali būti galingas veiksnys, spartinantis šalies pažangą. Tačiau, kalbant apie kryptingą migrantus siunčiančių šalių politiką, reikėtų įvertinti ir tuos pavojus, kai geri norai gali likti tik idėjų lygmenyje.

Kiekviena šalis laukia ir džiaugiasi didelėmis iš užsienio plaukiančiomis sumomis, tačiau kalbant apie valstybės požiūrį ir galimybes tas lėšas įdarbinti, pirmiausia reikėtų įvertinti tai, kas anksčiau paminėta: turėti aiškius tikslus ir įvardintas darbo kryptis, kur šios lėšos galėtų pasitarnauti šalies pažangai. Daugelis išvykusiųjų nepasitikti bendrais šūkiais, siūlymais „ateiti ir investuoti“, kadangi patys yra susidūrę arba girdėję apie korupciją, biurokratines kliūtis tose šalyse, iš kurios jie ar jų artimieji išvyko. Todėl migracijos problematiką nagrinėjantys autoriai pataria, kad „*plėtros iniciatyvos yra būtinos tam, kad pritrauktų produktyvius piniginius srautus, o ne atvirkščiai*“[59].

Daugelyje straipsnių galima rasti teiginių, jog migracija kiekvienai šaliai turi teigiamų pasekmių: jeigu migrantai negrįš patys, tačiau siųs pinigus, investuos, dalinsis nauja „pažangiąja pasauline“ patirtimi. Deja, realiai reikėtų įvertinti egzistuojančias aplinkybes ir suprasti, kad migracija pati savaime nesukuria pažangaus augimo, kur nėra įgyvendinamos politinės ir

[58] Stephen Castles& Mark J. Miller. *The Age of Migration.* Palgrave Macmillan, 2009. P.58.
[59] Ten pat. P. 62.

ekonominės reformos. Labiau tikėtina, kad piniginės perlaidos skatins infliaciją ir dar didesnę nelygybę. Apie optimistines ir pesimistines piniginių perlaidų pasekmes šalims gavėjoms savo apžvalgoje kalba ir A. Gamlenas[60]. Tarp pesimistinių pasekmių jis įvardija ir pavojų – šalies priklausymą nuo nekontroliuojamų įplaukų, kai egzistuoja didelė jų kritimo rizika, taip pat nepamatuoto vartojimo skatinimas.

Kalbant apie diasporos politikos ateities scenarijus, atsiranda siūlymų kurti trečiosios kartos diasporos programas (pirmoji karta – skatinti sugrįžimą namo, antroji – protų susigrąžinimas). Trečioji karta – tai netiesioginis diasporos profesionalų tinklų dalyvavimas, kuriant plėtros programas ir iniciatyvas. Y. Kuznecovas tokius profesionalų tinklus prilygina alumnų tinklams. Šiose organizacijose veikia aktyvūs lyderių intelektualų branduoliai, kurie sukuria tiek finansinės paramos, tiek veiklos pasiūlymų. Pats Y. Kuznecovas sutinka, kad daugeliui diasporos organizacijų sudėtinga kurti tokius alumnų lyderių tinklus, nes pirmiausia diasporos kuria organizacijas savo poreikiams tenkinti ir veiklai tose šalyse, kuriose diasporos nariai gyvena. Kiekvienos šalies, kuriai rūpi realūs sumanymai, kuriuos galėtų pateikti pasaulyje pasiekę tautiečiai, politikų, valstybės institucijų valioje yra pasirinkimas – inicijuoti ir kurti tokius alumnų tinklus, kurie generuotų strateginius šalies raidos pasiūlymus, kurtų scenarijus ir kartu, pasiremdami savo patirtimi, teiktų rekomendacijas jiems įgyvendinti.

Savaime aišku, kad kiekvienos šalies vyriausybės institucijos turi savo vizijas ir planus, kokią vykdyti politiką, tačiau diasporos santykiai reikalauja kiek kitokio požiūrio – siekti tikslų suderinamumo. Diaspora gali būti galingas šalies partneris tarptautinėje arenoje, plėtojant ekonominę šalies gerovę, todėl tik abipusis supratimas, kokie yra bendri tikslai, kokios galimos partnerystės formos ir priimtinas turinys, padėtų užtikrinti bendradarbiavimo sėkmę ir ilgalaikius ryšius.

Susipažinus su pasaulio teoretikų darbais, galima tvirtai argumentuoti, kad Lietuva turi savo diasporos struktūras, o valstybė vykdė veiklas, kurios tarptautiniame diskurse turi pripažintų diasporos politikos bruožų (nors ir ne visus, ar ne visada pačius reikšmingiausius, tačiau tai yra kiekvienos šalies politikų apsisprendimas, kokias veiklas laikyti prioritetinėmis). Lietuviška diasporos politika buvo kuriama nuo pat pradžių, kaip tautinio tapatumo palaikymo ir paramos politika.

Emigracijos iš Lietuvos mastai, egzistuojančių ir naujai atsirandančių organizuotų telkinių veikla leidžia teigti, jog Lietuvos valstybėje gyvenantys turėtų įsisąmoninti – diaspora egzistuoja nepriklausomai nuo vykdomos ar nevykdomos politikos, o bendradarbiavimo su ja

[60] Alan Gamlen. *Diaspora engagaement policies: What are they, and what kinds of states use them?* Centre on Migration, Policy aand society, Working papers No.32, University of Oxford, 2006. WP-06-32. P. 14.

įvairios formos – nuo valstybinių institucijų ir vyriausybių programų iki asmeninių iniciatyvų – sudaro vieną visumą, kurią galima vadinti Lietuvos diasporos politika, besikūrusią per visą valstybingumo atkūrimo ir įtvirtinimo laikotarpį nuo 1990 m.

1.2. Lietuvos Respublikos 1990–2009 m. diasporos politikos periodizacija

Atgimusios Lietuvos valstybės diasporos politika – ryšių su užsienyje gyvenančiais tautiečiais visuma – nebuvo naujas reiškinys, nes turėjo senas ir gilias ištakas, kurios formavosi 1918–1940 m., tam tikromis formomis tęsėsi per visą okupacijos laikotarpį po Antrojo pasaulinio karo. O nuo 1990 m. šie pogrindiniai santykiai perėjo į visiškai naują lygmenį, kai diaspora suprato, jog jos valanda išmušė ir jie gali pradėti įgyvendinti tuos uždavinius, kuriuos planavo keletą dešimtmečių. Savo ruožtu, nauji jaunos valstybės politikos vedliai kūrė ne diasporos politiką kaip tikslą, bet stengėsi, atsižvelgdami į šalies poreikius, derinti skirtingas veiklas su skirtingomis diasporos grupėmis. Tai ypač aiškiai matyti iš pirmųjų vyriausybių programinių nuostatų.

Diasporos politika, kaip ir kiti šalies raidos sektoriai, kūrėsi stichiškai, reaguojant į iškilusias situacijas, o ne kryptingai planuojant. Ir tai vyko natūraliai, jaunai valstybei perorganizuojant visas ūkio valdymo struktūras, kuriant naujos valstybės ateities vizijas ir uždavinius.

Pirmuoju atkurtos valstybės gyvavimo dešimtmečiu matyti, kaip darniai ir tvirtai Lietuvos naujausioje istorijoje persipynė du esminiai diasporos politikos modeliai:

- vienas – paternalistinis, kai valstybė – Tėvynė imasi sau tarsi šeimos galvos vaidmens ir pasklidusiems po pasaulį tautiečiams padeda išlaikyti tautinį tapatumą ir ryšį su etnine tėvyne remdama politiškai, finansiškai, teisinio reguliavimo priemonėmis;

- kitas – pragmatinis modelis, kai Tėvynė siekia diasporos potencialą išnaudoti savo ekonomikos augimui, specialistams, taip pat investicijoms pritraukti ir t. t.

Atkūrus Nepriklausomybę, Lietuva derino abu minėtus modelius – pagal poreikį, sentimentus ir diasporos grupių galimybes. Daugiausia dėmesio buvo skiriama vadinamų etninių kraštų lietuviams, gyvenantiems Baltarusijoje, Kaliningrado srityje, Lenkijoje. O iš lietuvių gyvenančių JAV, Kanadoje, Australijoje buvo laukiama politinės paramos valstybingumui įtvirtinti, investicijoms pritraukti, diplomatinių atstovybių funkcijoms kurti. Pati Pasaulio Lietuvių Bendruomenė buvo suinteresuota, kad Lietuvos valdžia pagal išgales remtų atgimstantį lietuviškąjį judėjimą buvusiuose sovietų kraštuose.

Siūloma periodizacija yra sąlyginė, ribinėms datoms nustatyti pasirinkti tam tikri įvykiai, kurie žymėjo perėjimą prie naujo kokybinio etapo – valdžios institucijų ir užsienio lietuvių organizacijų santykių. Skirstymas į periodus paremtas empirine analize ir turimais politikos formavimuisi lemiamos reikšmės turėjusiais Lietuvos valdžios institucijų sprendimais. Pagrindinė institucija, kurioje 1990–2009 m. koncentravosi formuojama ir vykdoma valstybinė politika, buvo Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Šioje įstaigoje vyko kelios administracinės reformos, keitėsi pavadinimas ir veiklos kryptys, o nuo 1998 m. iki uždarymo 2009 m. gruodžio 31 d. veikė šiuo pavadinimu. Departamentas buvo nuosekliausiai veikusi valstybės institucija šiame politikos įgyvendinimo lauke.

Pagal iškylančius bendruomenių poreikius ir vyriausybių siūlomas jų įgyvendinimo priemones kai kurias diasporos politikos funkcijas įgyvendino ir atskiros ministerijos. Didžiausias įdirbis nuo pat pradžių buvo Švietimo ir mokslo ministerijos, Kultūros ministerijos, vėliau prisijungė Socialinės apsaugos ir darbo bei Užsienio reikalų ministerijos.

Apibendrinant vykusius procesus tiek Lietuvoje, tiek pasaulio lietuvių organizacijų veiklose, aptariamą laikotarpį galima būtų suskirstyti į keletą etapų, kurie padėtų aiškiau pamatyti tam tikrus dėsningumus, kuriant valstybės politiką. Siekiant pagrįsti trijų etapų istorinių įvykių skirstymą, plačiau aptariami esminiai kiekvieno iš jų momentai, kurie turėjo reikšmės Lietuvos valstybės diasporos politikos formavimui.

Pirmajame etape 1990–1998 m. vyko valstybės institucijų kūrimas ir pertvarkos, o išeivijoje – penkiasdešimt metų lauktas ir išlauktas kelių generacijų tikslas. 1989–1990 m. išeivija Lietuvoje – pirmiausia tai yra sugrįžtantys kultūros ir mokslo autoritetai, apsilankantys JAV ir Kanados bendruomenių lyderiai, pirmieji politikos ir verslo konsultantai. Nors darbo tema yra Lietuvos valstybės politikos kūrimas, negalima proceso vertinti tik nuo 1990 m. kovo 11 d. naujų valstybės įstaigų darbui su išeivija sukūrimo. Reikėtų prisiminti, kad pasaulio lietuviai finansiškai, politine ar organizacine pagalba taip pat prisidėjo prie Lietuvos svarbiausių valstybės sričių atkūrimo ir stiprinimo. Tuomet jie buvo stipriausia diasporos politikos sudedamoji dalis, nes jauna valstybė savo struktūras ir veiklas dar tik kūrė.

Pasaulio Lietuvių Bendruomenės valdyba operatyviai nusprendė 1992 m. Lietuvoje įkurti atstovybę, kurios pirmuoju vadovu tapo Kanados Lietuvių bendruomenės pirmininkas Petras Lukoševičius. Atstovybės tikslas buvo:

„*ryšių palaikymas su naujai įkurtomis Rytų kraštų Lietuvių bendruomenėmis ir su Lietuvos įstaigomis, besirūpinančiomis užsienyje gyvenančiais lietuviais*“[61].

Atgimimo laikotarpiu buvo jaučiamas didelis abipusis noras užmegzti ryšius, padėti jaunai valstybei kurti vakarietiško tipo šalį. Siekiant bendradarbiavimui suteikti aukštą politinį lygmenį, 1995 m. pradžioje Seime buvo nuspręsta sudaryti bendrą Lietuvos Respublikos Seimo ir Amerikos lietuvių bendruomenės atstovų komisiją, kurios paskirtis –

„*puoselėti Lietuvoje ir Amerikoje gyvenančių lietuvių bendradarbiavimą, rūpintis abipuse pagalba ir parama, keistis mokslo, kultūros ir kita informacija, teikti pasiūlymus Lietuvos Respublikos Seimui ir kitoms valstybinėms institucijoms dėl Komisijos veiklos*“[62].

Lietuvos politikai nuo pat pirmų dienų prisiėmė pareigą padėti ir remti savo tautiečius ir visapusiškai palaikyti ryšius, todėl atsirado ne viena įstaiga, besirūpinanti tautiečių reikalais užsienyje. Šį rūpestį ir atsakomybę prasmingai iliustruoja 1990 m. rugpjūčio mėn. Kultūros ir švietimo ministro Dariaus Kuolio laiško Finansų ministrui Romualdui Sikorskiui pirmasis sakinys: „*Užsienio lietuviai tapo Lietuvos valstybės rūpesčio objektu*“[63]. (Priedas Nr.1).

Šio sakinio prasmė yra ta, kad rūpintis ir globoti tapo tarsi Tėvynės priedermė ir pareiga, kuri tęsėsi per tolesnių dviejų dešimtmečių valstybės veiklas. Vis dėlto tarpukario Lietuvoje buvusi stipri diasporos politikos kryptis – organizuoti materialinę paramą repatriacijai, padėti sugrįžti namo į sunkią padėtį patekusiems tautiečiams, kaip sakė Draugijos užsienio lietuviams remti pirmininkas Rapolas Skipitis:

„*….mes galėtume ir privalėtume gelbėti pirmiausia visus be globos paliktus paliegusius, ligonius ir našlaičius vaikus. Juos visus reikėtų parsigabenti į Lietuvą*“[64], nebebuvo nagrinėjamu laikotarpiu atkartota, nebent tik politinių kalinių ir tremtinių grąžinimo atveju, o visos veiklas daugiausia pradėta koncentruoti kultūros ir švietimo rėmimo srityse.

Anksčiau paminėtą paternalistinį, globėjišką diasporos politikos modelį iliustravo sukurtos institucijos – 1990 m. Aukščiausios Tarybos Prezidiumo nutarimu buvo įkurta *Valstybinė komisija Rytų Lietuvos problemoms išnagrinėti*[65]. Šios komisijos vadovu paskirtas Lietuvos

[61] Informacinis leidinys „*Devintasis Pasaulio lietuvių bendruomenės Seimas 1997 m*.“. VDU ISC F. 50. Ap. 8. B. 51. L.46

[62] Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Seimo ir Amerikos lietuvių bendruomenės atstovų komisijos sudarymo 1995 sausio 26 d. Nr. I-776, Valstybės žinios. 1995 05 10, Nr. 38-935.

[63]Lietuvos Respublikos kultūros ir švietimo ministro D. Kuolio laiškas 1990 08 Nr. 61-20, LVNA, F.48. Ap.1 B.70 L.40.

[64] DULR pirmininkas sugrįžo, *Pasaulio lietuvis*. Nr. 3. P. 52.

[65] Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos Prezidiumo nutarimas „Dėl Valstybinės komisijos Rytų Lietuvos problemoms išnagrinėti sudarymo“ 1990 m. liepos 6 d. Nr. I-355*,* Valstybės žinios. 1990 07 20, Nr. 20-504.

Respublikos ministrės pirmininkės pavaduotojas Romualdas Ozolas. Nors pagrindinis šios komisijos uždavinys buvo sudėtingos situacijos Vilniaus, Šalčininkų krašte sprendimas, kaip leitmotyvas derinant derybines pozicijas su Lenkija, Kaliningrado srities valdžiomis nuolat buvo keliamas klausimas apie lietuvių padėtį šiuose rajonuose, apie mūsų šalies vaidmenį ir galimybės padedant įkurti arba atkurti lietuvių bendruomenes, mokyklas, švietimo ir kultūros centrus.

1992 m. reorganizavus *Valstybinę komisiją Rytų Lietuvos problemoms išnagrinėti* į *Valstybinę regioninių problemų komisiją* be pagrindinio komisijos veiklos išplėsto tikslo „*nagrinėti etnines ir Lietuvos Respublikos regionines problemas, siūlyti jų sprendimo būdus ir padėti jas spręsti įtvirtinant Lietuvos nepriklausomybę*“ randame ir keliamą uždavinį „*tirti tautiečių, gyvenančių etninėse lietuvių žemėse, ir Vidurio Europos bei Rytų kraštų lietuvių problemas ir ieškoti būdų joms spręsti*“[66].

1994 m. įvyko dar viena struktūrine reforma[67]: dvi įstaigos – Tautybių departamentas (veikęs nuo 1989 m. pabaigos, vadovaujamas direktorės Halinos Kobeckaitės, užsiėmęs tautinių mažumų Lietuvos Respublikoje nacionalinių, socialinių kultūrinių ir kitokių poreikių tenkinimu) ir Valstybinė regioninių problemų komisija – buvo reorganizuotos ir įkurtas Regioninių problemų ir tautinių mažumų departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Nuo tada atsirado iki pat savo uždarymo labai nevienareikšmiškai vertintas institucinis darinys, koordinuojantis iš pažiūros gana skirtingas sritis – tautinių bendrijų veiklas Lietuvoje ir lietuviškojo tapatumo palaikymą užsienyje[68], taip pat Rytų Lietuvos regiono problematiką. Be to, 1990 m. Kultūros ir švietimo ministerijoje buvo įkurtas Ryšių su tautiečiais sektorius, tikintis, kad:

„*sektorius turėtų atlikti tarpininko vaidmenį tarp lietuvių išeivijos ir Lietuvos valstybinių bei visuomeninių struktūrų, kurios galėtų bendruomenėms padėti realizuoti jų kultūrinius projektus*“[69]. (Iš ministro D. Kuolio laiško LR finansų ministrui R. Sikorskiui).

Palaipsniui iki 1998 m. įvairios švietimo, kultūros paramos veiklos, taip pat mokyklų ir kultūros centrų statybų, renovacijų klausimai buvo sukoncentruoti vienoje institucijoje –

[66] Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos Prezidiumo nutarimas „Dėl Valstybinės komisijos Rytų Lietuvos problemoms išnagrinėti reorganizavimo“ 1992 m. vasario 28 d. Nr. I-235.
67 Lietuvos Respublikos Seimo 1994 m. kovo 24 d. nutarimas Nr.I-460.
[68] Dėl Regioninių problemų ir tautinių mažumų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. kovo 25 d. nutarimas. Nr. 202, Valstybės žinios 1994 04 01, Nr. 25-407
[69] Lietuvos Respublikos kultūros ir švietimo ministro D. Kuolio laiškas 1990 08 Nr. 61-20, LVNA, F.48. Ap.1 B.70 L.40

Tautinių mažumų ir išeivijos departamente, kuris pagal Lietuvos Respublikos patvirtintus nuostatus, turėjo formuoti ir įgyvendinti santykių su užsienio lietuviais politiką.

Pamažu plėtojosi veikla tautinių mažumų teisių apsaugos srityje užtikrinant adekvačias, kaip ir Lietuvoje, teises lietuvių tautinėms mažumoms kaimyninėse šalyse. Augančios veiklos apimtys didino šios įstaigos pripažinimą ne tik Lietuvoje, bet ir tarp pasaulio lietuvių, ypatingai po to, kai departamentui inicijuojant, Lietuvos Respublikos Seimas 2000 m. vasario mėnesį ratifikavo Europos Tarybos Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvenciją, kurios tikslas buvo:

„*garantuoti veiksmingą tautinių mažumų ir joms priklausančių asmenų apsaugą, kartu pabrėžiant, kad veiksminga apsauga turi būti garantuota įstatymais, gerbiant valstybių teritorinį vientisumą ir nacionalinį suverenitetą*“[70].

Institucija įgijo veiklas pagrindžiantį tarptautinės teisės dokumentą, kuriuo remiantis buvo ginamos ir atstovaujamos tiek Lietuvoje gyvenančių tautinių grupių, tiek lietuvių, gyvenančių užsienyje, teisės. Tačiau veikiant dešimtajai Lietuvos Respublikos Vyriausybei (nuo 1999 11 03 iki 2000 11 09), kuriai vadovavo premjeras Andrius Kubilius, buvo siekiama įvesti efektyvesnį Vyriausybės įstaigų atliekamų funkcijų vykdymo modelį[71], todėl 2000 m. gegužės 31 d. buvo priimtas Vyriausybės protokolinis sprendimas[72]. Jame buvo numatyta Tautinių mažumų ir išeivijos departamentą reorganizuoti į to paties pavadinimo departamentą prie Kultūros ministerijos. Tačiau sutelktomis užsienio lietuvių organizacijų lyderių, PLB, tautinių bendrijų bei departamento vadovybės pastangomis šis sprendimas nebuvo įgyvendintas.

Antrasis diasporos politikos formavimosi etapas buvo 1998–2004 metai. Pasaulio lietuvių bendruomenė Lietuvoje veikė per savo atstovybę, įkurtą dar 1992 m. Senosios diasporos bendruomenės buvo jau atidavusios savo energiją, sukauptus fondus šaliai atkurti. Jie palaipsniui pamatė, kad atkurtoje Tėvynėje yra nelabai laukiami.

Po 1997 m., priėmus pirmąją Užsienio lietuvių kultūros ir švietimo rėmimo programą, atsirado aiškūs Lietuvos valstybės remiami diasporos organizacijų veiklos prioritetai – parama lietuvybės židiniams atsirasti Rytų Europos šalyse, lituanistinio švietimo plėtra, kultūrinė veikla ir informacijos sklaida. Tautinių mažumų ir išeivijos departamento veiklos buvo nukreiptos į kaimyninėse šalyse ir buvusiose sovietinėse respublikose besikuriančių lietuviškų organizacijų

[70] Tautinių mažumų ir išeivijos departamento 2000 metų veiklos ataskaitaVDU ISC F. 50. Ap. 10 B. 22. L 2.
[71] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. gegužės 31 d., Nr. 27 posėdžio protokolo išrašas Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstaigų reorganizavimo pagrindinių nuostatų. VDU ISC F.50. Ap.10.B.6. L.28-29.
[72] Pažyma dėl Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės dabartinio statuso išsaugojimo motyvų VDU ISC F. 50. Ap. 10 B. 20. L. 11.

veiklą. Buvo pradėta nuosekli organizacinė pagalba bendruomenių aktyvistams – mokytojams, kultūrinių renginių organizatoriams.

Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas dalyvavo įvairiomis formomis remdamas ir gindamas lietuvių, kaip tautinės mažumos, teises ir interesus Baltarusijoje, Kaliningrado srityje, Ukrainoje. Kai kada diasporos politikos veikloms įtakos turėjo ne tik Lietuvos, bet ir platesnio masto tarptautiniai įvykiai, pavyzdžiui, Europos Sąjungos plėtra. Laisvai naujųjų šalių narių gyventojų migracijai įtaką darė naujos diasporos kūrimuisi, kuris nebuvo numatytas ar prognozuotas. Stichiškas naujų lietuviškų telkinių atsiradimas skatino ir Lietuvos valstybines institucijas koreguoti esamas savo veiklos kryptis, kurti naujas strategijas.

Trečias ryškiausias, visai dar neseniai išgyventas ir gyvas visų atsiminimuose 2004–2009 m. laikotarpis. Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, kilo didelis susidomėjimas vadinamosios „ekonominės migracijos bangos“ žmonėmis. Populiarūs laikraščiai rado naują temą – apie naujuosius išeivius[73], o jų lietuvybės puoselėjimo problematika tapo viena jautriausių „emigracinių temų“, išliekančių iki šių dienų. Tai buvo aktyvaus veikimo periodas, kadangi mūsų piliečiai, apsigyvenę Europos Sąjungos šalyse, nebebijojo būti parsiųsti į Lietuvą. Jie pradėjo kurti savo organizacijas, įsilieti į seniau įkurtas lietuvių bendruomenes. Tiek Vyriausybė, tiek ministerijos patyrė viešosios nuomonės spaudimą iš naujo peržiūrėti vykdomas veiklas, siekiant atsižvelgti į naujųjų emigrantų poreikius.

Nuo 1995 m. veikusią Lietuvos Respublikos ir Amerikos lietuvių bendruomenės atstovų komisiją Lietuvos Respublikos Seimas pervadino į Lietuvos Respublikos Seimo ir Pasaulio Lietuvių Bendruomenės Komisiją[74]. Nors šioje komisijoje JAV Lietuvių bendruomenė ir išlaikė svarbias įtakos pozicijas – joje iš dešimties vietų skirtų PLB, penkios priklausė JAV LB, tačiau komisijos dienotvarkėje buvo nagrinėjami klausimai, kurie aktualūs ne tik ir ne tiek JAV lietuviams, bet paskutinės emigracijos bangos žmonėms – pilietybės išsaugojimas, lituanistinis švietimas, Lietuvos kultūros pristatymas užsienyje.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino naujos redakcijos Tautinių mažumų ir išeivijos departamento parengtą *Užsienio lietuvių bendruomenių rėmimo programą 2004–2008 metams*. Tai buvo jau trečias atnaujintas programos variantas, daugiau dėmesio skyręs lituanistiniam švietimui, informacijos sklaidai, mainams su Lietuvos institucijomis.

[73] Vyšniauskaitė B., Naujuosius išeivius nuo tėvynės stumia ir valdžia. *Lietuvos rytas*. Nr. 108. 2005 m. gegužės 11d.
[74] Lietuvos Respublikos Seimo 2007 m. balandžio 19 d. nutarimas Nr.X-1103 Dėl Lietuvos Respublikos Seimo ir Pasaulio Lietuvių Bendruomenės Komisijos nuostatų patvirtinimo, Valstybės žinios. 2007 04 26, Nr. 46-1731.

Tuo tarpu Lietuvos Respublikos Seimas, kiek žinoma, pirmą dokumentą, reiškiantį susirūpinimą išvykstančiais piliečiais, o ypač jaunimu, priėmė tik 2005 m. gruodžio 15 d., parengdamas „*Rezoliuciją dėl jaunimo, išvykstančio iš Lietuvos į užsienį nuolat gyventi, skatinimo sugrįžti į Lietuvą programos*“[75]. 2006 m. liepos 19 d. išleista dar viena Lietuvos Respublikos Seimo Rezoliucija „*Dėl nuoseklios valstybės politikos emigracijos procesams valdyti“*[76]. Tačiau abiejų šių dokumentų reikalavimai – sukurti specifinę jaunimo skatinimo grįžti programą ar sukurti specialią emigracijos komisiją Seime, ar per keletą mėnesių pateikti valstybės politikos koncepciją dėl emigracijos procesų valdymo, demonstravo nesugebėjimą adekvačiai suprasti jau įvykusios emigracijos mastų ir pasikeitusios visuomeninės nuomonės. Tuo metu net buvo kilusi audringa diskusija dėl emigracijos ministerijos kūrimo, kurią siūlė opozicijos lyderiai.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, vykdydama keturioliktosios Vyriausybės (2006 07 18 – 2008 11 17, ministras pirmininkas Gediminas Kirkilas) programą, parengė *Ekonominės migracijos reguliavimo strategiją* bei *Ekonominės migracijos reguliavimo strategijos įgyvendinimo priemonių 2007–2008 metų planą.* Labai aktyviai pradėjo veikti Užsienio reikalų ministerija, diplomatinės atstovybės populiariausiose lietuvių imigracijos šalyse ėmėsi inicijuoti regioninius susitikimus su Airijoje, Vokietijoje, Ispanijoje, Jungtinėje Karalystėje gyvenančiais lietuviais.

Tryliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės (2004 12 14–2006 06 01, vadovaujamos ministro pirmininko Algirdo Mykolo Brazausko) programoje buvo numatyta parengti ilgalaikę valstybės santykių su užsienyje gyvenančiais tautiečiais strategiją. Jos rašymas, derinimas su Lietuvos ir pasaulio lietuvių struktūromis užtruko net keletą metų – nuo 2006 m. iki 2008 m. vidurio, kol gimė Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. liepos 23 d. posėdyje patvirtinta *Ilgalaikė Lietuvos valstybės santykių su užsienio lietuviais 2008–2020 m. strategija*[77]. Strategijos paskirtis – nustatyti ilgalaikius Lietuvos Respublikos ryšių ir bendradarbiavimo su užsienyje gyvenančiais lietuviais puoselėjimo politikos tikslus ir uždavinius. Strategijos nuostatų įgyvendinimo laikotarpis – 2008–2020 m. Vėliau, kaip šios Strategijos priedas, buvo parengta *Tarpinstitucinio bendradarbiavimo su užsienio lietuvių bendruomenėmis 2008–2012*

[75] Lietuvos Respublikos Seimo 2005 m. gruodžio 15 d. Rezoliucija Dėl jaunimo, išvykstančio iš Lietuvos į užsienį nuolat gyventi, skatinimo sugrįžti, programos, Valstybės žinios. 2005 12 29, Nr. 151-5533.
[76] Lietuvos Respublikos Seimo R 2006 m. liepos 19 d. Rezoliucija Dėl nuoseklios valstybės politikos emigracijos procesams valdyti, Valstybės žinios. 2006 07 25, Nr. 81-3200.
[77] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m liepos 23 d nutarimas. Nr.783 Dėl ilgalaikės valstybės santykių su užsienio lietuviais 2008 -2020 metų strategijos patvirtinimo ir ilgalaikės valstybės santykių su užsienio lietuviais 2008-2020 metų strategijos koordinavimo ir ir priežiūros komisijos sudarymo, Valstybės žinios. 2008 08 09 Nr. 91-3633.

m. programa[78], kuria buvo siekiama sukurti efektyvius ir skaidrius tarpinstitucinius santykius tarp įstaigų, kurios veikė diasporos srityje.

Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas pradėjo aktyvią veiklą, inicijuodamas naujų bendruomenių kūrimosi procesus Airijoje, Ispanijoje. Vyriausybė skyrė didesnį biudžetą veikloms plėsti, todėl per metus buvo pradėti rengti keli bendruomenių aktyvistų kvalifikacijų ir gebėjimų tobulinimo renginiai, seminarai Lietuvoje – žiniasklaidos atstovams, kultūrinių renginių organizatoriams, sporto veiklos organizatoriams kartu su Kūno kultūros ir sporto departamentu.

Lituanistinis švietimas tapo esminis valstybės dėmesio ir pagalbos išvykusiems rodiklis. Departamentas pradėjo organizuoti seminarus lituanistinio švietimo mokytojams pagal specializacijas – jaunesniojo amžiaus vaikų mokyklų , vidurinių mokyklų užsienyje, baltistikos mokslų dėstytojams, dirbantiems universitetuose. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijoje buvo kuriami informacinių centrų steigimo Airijoje, Ispanijoje, Jungtinėje Karalystėje scenarijai, kartu su nevyriausybinėmis organizacijomis pradėtos organizuoti darbo mugės Dubline, Londone, siekiant kviesti sugrįžti į Lietuvą.

Pasaulio lietuvių bendruomenė, didžiausia ir įtakingiausia visuomeninė skėtinė organizacija pergyveno netikėtas transformacijas, kai į jų tradicines veiklas įsiveržė nauji lyderiai, nauja, ką tik Lietuvą palikusių emigrantų, banga. Net ir naujas *trečiabangių* terminas, paplitęs JAV ar Kanadoje, tapo svetimkūniu, nes Airijoje, Ispanijoje, Norvegijoje ar Islandijoje jie buvo pirmoji emigracijos iš Lietuvos banga. Tai buvo žmonės, gerai pažinę gyvenimo laisvoje Lietuvoje specifiką, be problemų galintys bendrauti lietuviškai, kartu su savimi iš Lietuvos išsivežę vaikus, kurių dalis jau buvo lankę mokyklas Lietuvoje. Lituanistinis švietimas tapo svarbiausiu diasporos ir valstybės bendravimo varikliu – kaip kurti savaitgalines mokyklas, bendruomenines struktūras, siekiant išlaikyti lietuvišką tapatybę.

Penkioliktoji Vyriausybė (nuo 2008 m. gruodžio mėn.), vadovaujama ministro pirmininko A. Kubiliaus, pateikė labai išsamią savo programą, kurioje numatyta keletas esminių sprendimų dėl santykių su diaspora. Jau pirmoje programos dalyje kaip vieną iš spręstinų problemų vyriausybė mato „*didžiulį gyventojų emigracijos ir protų nutekėjimo mastą ir piliečių ryšio su Tėvyne ir valstybe silpnėjimą*“[79]. Didelė naujovė ir ypatingas postūmis pakeisti ankstesnių

[78] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. spalio 29 d nutarimas. Nr 1116 Dėl Tarpinstitucinio bendradarbiavimo su užsienio lietuvių bendruomenėmis 2008–2012 m. programos patvirtinimo, Valstybės žinios. Nr.130-4977.

[79] Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. gruodžio 9d. nutarimas Nr. XI-52 Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos patvirtinimo, Valstybės žinios. 2008 12 20, Nr. 146-5870.

valdžių veiklas su diaspora buvo pristatyta „*Globalios Lietuvos*“ – *išeivijos įtraukimo į valstybės gyvenimą ir kompleksinės Lietuvos valstybės politikos adaptavimo globalizacijos sąlygoms – kūrimo strategija*[80].

Tačiau svarbiausiu žingsniu, kuriant naują diasporos ir valstybės santykių etapą, tapo Tautinių mažumų ir išeivijos departamento reorganizacija, išdalijant jo vykdytas funkcijas net trims ministerijoms. Tautinių mažumų klausimai, skirti Kultūros ministerijai, lituanistinio formaliojo švietimo klausimai ir baltistikos – lituanistikos programa – Švietimo ir mokslo ministerijai, o bendradarbiavimas su užsienio lietuvių bendruomenėmis ir lituanistinis neformalusis švietimas buvo perduoti Užsienio reikalų ministerijai. Toks naujos vyriausybės sprendimas sulaukė didelio pasipriešinimo iš pasaulio lietuvių organizacijų, tautinių mažumų bendrijų Lietuvoje atstovų, tačiau nepaisant to, buvo reorganizuotas visas kompleksas funkcijų ir paslaugų, (nes be TMID buvo uždaryta biudžetinė įstaiga Lietuvių grįžimo į Tėvynę centras, VšĮ Užsienio lietuvių rėmimo centras, kuris koordinavo veiklas ir paramą, teikiamą į Lietuvą atvykstantiems studijuoti lietuvių kilmės jaunuoliams). Praėjus labai trumpam laikui, sunku prognozuoti, kaip ši reforma paveiks diasporos politikos raidą ir pokyčius. Dėl ekonominių sunkumų sumažėjo finansavimas visoms gyvenimo sritims, taip pat ir skiriamos lėšos įvairioms užsienio lietuvių organizacijų veikloms. Tai paveikė ir pasikeitusias diasporos bendradarbiavimo su Lietuva formas.

Apibendrinant diasporos politikos periodizaciją, galima teigti, jog per visą nagrinėjamą laikotarpį 1990–2009 m. diaspora ir Lietuvos valstybė patyrė dideles transformacijas, vyko nuolatinė bendradarbiavimo institucijų kaita, kito bendravimo formos.

Pirmajame etape 1990–1998 m. diaspora buvo svarbiausias žaidėjas, ji turėjo patirtį, žinias, lėšas, kurias norėjo perduoti atgimusiai Tėvynei, o čia vyko struktūrinės reformos, kristalizavosi nauji Tėvynės ir po pasaulį pasklidusių tautiečių santykiai.

Antrajame etape 1998–2004 m. Lietuvos valstybė sustiprino savo tarptautines pozicijas, tradicinių diasporos bendruomenių aktyvistai Lietuvoje jautėsi nebe taip reikalingi ir laukiami, o valstybės prioritetai diasporos politikoje linko prie paramos posovietinio pasaulio valstybių lietuvių bendruomenių potencialui stiprinti.

Trečiuoju etapu 2004–2009 m., Lietuva „atrado“ naująją emigracijos bangą, o naujoji diaspora aktyviai ieškojo savo veikimo nišos Lietuvoje. Vyko aktyvi ir atvira diskusija dėl diasporos politikos prioritetų, tikslų ir įgyvendinimo priemonių formulavimo.

[80] Ten pat.

Didelį emocinį pakilimą, suplanuotas veiklas pakeitė užklupusi finansinė krizė, Seimo rinkimai ir nauja valdančioji dauguma, nusprendusi visiškai pakeisti nusistovėjusias bendradarbiavimo veiklas ir formas. Prisidengiant biurokratijos mažinimu ir efektyvumu, vyko įvairių funkcijų bei finansų išskaidymas. Ar atskirų padalinių veikla yra rezultatyvesnė nei vienos institucijos veikimas, parodys tolimesni diasporos politikos planai ir įgyvendinimo būdai.

2. PRADINIS LIETUVOS DIASPOROS POLITIKOS ETAPAS (1990–1997 m.)

2.1. Pasaulio lietuvių parama, atkuriant Lietuvos valstybę – partnerystės gimimas

Apibendrinant sukauptą medžiagą apie diasporos žmonių aktyvias veiklas, skirtas Lietuvos valstybingumo pamatams sukurti, galima suklasifikuoti į keletą sričių: politinis lobizmas ir parama, Lietuvai įsitvirtinant tarptautinėje erdvėje, nevyriausybinių organizacijų kūrimas, švietimo sistemos Lietuvoje tobulinimas, kultūros paveldo vertybių sugrąžinimas, ekonominių ryšių skatinimas. Būtent šios veiklos tapo Lietuvos valstybės diasporos politikos užuomazgomis, reikalaujančios dėmesio, kurį pirmiausia pradėjo rodyti išeivija, o vėliau prisijungė ir Lietuvos valstybės įstaigos.

Kiekviena bendruomenė, atsižvelgdama į savo patirtį, gausumą ir finansines galimybes, veikė siųsdama materialinę paramą, telkdama specialistus ar organizuodama renginius. Tai buvo intensyviausias paramos organizavimo ir diasporos dalyvavimo Lietuvos politiniame ir visuomeniniame gyvenime laikotarpis. Visos lietuviškos organizacijos pasaulyje – PLB, VLIK, diplomatinės atstovybės egzilyje, katalikų bažnyčia per parapijas ir savo struktūras, kraštų bendruomenės – visi sukauptą patyrimą, idėjas, lėšas, skyrė Lietuvos atkūrimui po sovietinio režimo.

Užsienio lietuviai per daugelį laukimo dešimtmečių, nors ir ruošėsi Lietuvos išlaisvinimui, bet ne visada suprato, kokia yra situacija beprisikeliančioje Tėvynėje. Jau nuo pirmųjų vizitų ir susitikimų paaiškėjo, kad praeities dešimtmečiai lietuvius išskyrė ne tik geografine prasme.

Demokratinėje ir sovietinėje erdvėje gyvenę žmonės nors kalbėjo viena kalba, bet pasaulį dažnai suvokė skirtingai. Tai dar 1990 m. atvirai įžvelgė Vytautas Landsbergis:

„*Lietuvą reikia mylėti ne iš tolo, ne kaip svajonių karalaitę, o purviną, kruviną, dvasia ir kūnu sergančią, girtuokliaujančią, įtaringą ir kerštingą, demoralizuotą, vargingai ieškančią kaip atstatyti savo vertybes*“[81].

Ne visiems toks Lietuvos paveikslas buvo priimtinas, tačiau tie, kurie neišsigando ir buvo apsisprendę, ėmėsi valstybės atkuriamųjų darbų, kurie neabejotinai buvo Lietuvos diasporos politikos dalis. Tik veikėjai buvo ne Lietuvos valdžios įstaigos, o aktyvūs diasporos žmonės ir organizacijos. Kiti, nors ir labai aktyvūs, palikę ryškų pėdsaką anuometiniame Lietuvos visuomeniniame paveiksle, nebuvo ir nėra tapatinami su konkrečia bendruomene. Pavyzdžiui, Liucija Baškauskaitė, pradėjusi kurti pirmąją komercinę televiziją Lietuvoje, Rita Dapkutė,

[81] Bačkaitis S. Šeštojo mokslo ir kūrybos simpoziumo uždangai nusileidus, *Aidai*. 1990. Nr. 1.

dirbusi Seime bei naujovių pradininkė viešojo maitinimo rinkoje, mokslininkas, kunigas, profesorius Arvydas Žygas, ne tik skaitęs paskaitas, bet ir keitęs studentų mąstyseną, kvietęs neįgaliuosius (sovietmečiu ignoruotą socialinę grupę) studijuoti ir aktyviai dalyvauti viešajame gyvenime. Ir daugelis kitų įdomių, išskirtinių asmenybių, kurios buvo idėjų generatoriai, varikliai, kurie paveikė savo aplinkos pokyčius, remdamiesi vakarietiška patirtimi ir žiniomis. Jų veikla turėtų būti kuo nuodugniau tyrinėjama, kadangi tai mūsų unikali, ideologijomis išskirtos tautos patirtis.

„*Užsienio lietuviai darė tai, ką jautė turį pirmiausia padaryti: politinės jų organizacijos VLIK'as (Vyriausias Lietuvos išlaisvinimo komitetas) ir ALT'a (Amerikos lietuvių Taryba) palaikė Lietuvos klausimą tarptautinėse politinėse sferose; PLB (Pasaulio lietuvių bendruomenė) daugiau rūpinosi lietuvybės išlaikymu, lietuvių kultūros reprezentavimu vakaruose; liberalai ieškojo plyšių ryšiams su Lietuvos intelektualais palaikyti. BALF'as (Bendras Amerikos lietuvių šalpos fondas) rėmė šalpa, mokslininkai pildė lituanistikos ir Lietuvos tyrinėjimų aruodą, menininkai populiarino savo kūrybą, paveiktą Vakarų idėjų ir stilių, betgi likusią savaip lietuvišką*“, – interviu sakė JAV ambasadoriumi dirbęs A. Eidintas.[82]

Kalbant apie paramą Lietuvos švietimo ir kultūros institucijoms, būtina atskirai paminėti dviejų paramos gigantų – Tautos Fondo ir Lietuvių Fondo indėlį. Tautos fondas (įkurtas VLIK darbui remti 1943 m.) jautriai atsiliepė į Lietuvoje prasidėjusį atgimimą.

1989 m. „*nutarė bemat lėšas telkti skubiems Lietuvos informaciniams ir švietimo poreikiams...Nepamiršdamas ir užsienio viešosios ir oficialiosios nuomonės reikšmės Lietuvos bylai, Fondas 1991 m. per VLIK'ą paskyrė 200 000 dol. Lietuvos diplomatinės tarnybos JAV sostinėje paremti*“[83].

VLIK nustojus veikti 1991 m. liepos 1d., Tautos Fondo pasiryžimas savo veiklą tęsti nevalstybinėje ir nepolitinėje srityje buvo pakartotas 1992 m. gruodžio 13 d. tarybos posėdyje priimtame manifeste. Jame minimi tokie ateities tikslai ir uždaviniai:

„*remti Lietuvos pastangas ugdyti ir įtvirtinti vakarietišką demokratinę santvarką <...>; pirmiausia paremti tuos projektus, kurie padėtų Lietuvos jaunimui pasiruošti dirbti Lietuvai; remti Lietuvos mokyklas ir mokytojus, siekiant išvaduoti iš uždaros sovietinės galvosenos varžtų*

[82] Eidintas A. *Istorija kaip politika*. Vilnius, 2008. P.402
[83] *Tautos Fondas.* Draugo Spaustuvė, 2002. P. 27.

<...>, skatinti Lietuvos jaunimo tautinį sąmoningumą, remiant patriotinių organizacijų veiklą“[84].

1992 m. Tautos Fondas po 100 000 dolerių skyrė Tarptautinių santykių institutui Vilniaus Universitete įkurti, Lietuvos ambasadai Vašingtone ir Lietuvos misijai Jungtinėse Tautose[85].

Antrasis lietuvybės rėmėjas yra Lietuvių Fondas, kurio pagrindinis tikslas – išlaikyti ir remti lietuvišką kultūrą, švietimą, lietuviškos veiklos centrus JAV, Lietuvoje ir visame pasaulyje. „*Per 45 metus Lietuvių Fondas skyrė daugiau kaip 14 mln. dolerių paramos bei stipendijų. 1990 metais Lietuvių Fondas skyrė vienkartinę paramą 1 mln. 354 tūkst. dolerių Lietuvos kultūros ir švietimo institucijoms*“[86]. Iki šiol Lietuvių Fondas remia lituanistinį švietimą Vilnijos krašte, etninėse žemėse Lenkijoje, Gudijoje.

Klausimai, susiję su ekonomikos ryšiai, verslo skatinimu Tėvynėje, lietuviškoje diasporoje nebuvo tokie populiarūs kaip kultūra, kalbos išsaugojimas, lituanistinis švietimas. Kitose valstybėse ekonominis matmuo yra vienas svarbiausių diasporos ir valstybės abipusiai naudingų ryšių plėtrai, įtakos skleidimui tikslinėse grupėse.

Po 1990 m., pereinant nuo sovietinio ūkio, sovietinių žaliavų tiekimo prie privatizacijos, įmonių restruktūrizacijos, vietiniai gyventojai jautėsi kompetentingi ir jiems patarimai iš užsienio labai retai buvo reikalingi, nebent eksportui skatinti (tai iliustruoja 1990 m. ir 1992 m. vykę pirmieji bendri Lietuvos ir diasporos verslininkų renginiai)[87]. Vyriausybių ar kitų svarbių administracinių institucijų atstovai nekvietė ir neragino užsienio lietuvių įsitraukti į aktyvų ekonominį gyvenimą, todėl ir jokių teisės aktų, įgyvendinimo programų nebuvo sukurta. Jeigu ir būta raginimų atvykti, padėti Lietuvai, tai būdavo daugiau pompastiškos kalbos proginių renginių metų, kurios, deja, realybėje nepasitvirtindavo (pavyzdžiui, iš propagandinio kreipimosi į išeiviją 1993 m. vykusios konferencijos „Lietuva – išeivija: ryšiai ir neišnaudotos galimybės“ pirmojo Ministro Pirmininko patarėjo išeivijos klausimais Stasio Stungurio kalbos:

„*Vakarų išeivijos intelektualinės jėgos labai praverstų besikuriančiam naujam Lietuvos gyvenimui, jos ypač reikalingos ekonomikos, įvairių mokslo šakų plėtojimo baruose, politinės veiklos sferose. Svetur įgyti demokratinio gyvenimo įgūdžiai, ideologinis pakantumas, platesnis*

[84] Ten pat.
[85] Ten pat.
[86] Informacija pateikta oficialioje Lietuvos Fondo internetinėje svetainėje: *www.lithuanianfoundation.com.*
[87] Bagdonavičienė V. Pasaulio lietuvių parama atkuriant Lietuvos valstybingumą, *Gimtasai kraštas*. 2009. Nr.2. P.53-64

požiūris į kai kuriuos gyvenimo reiškinius – šiandien būtų labai naudingas dvasinės monotonijos ir rutinos nuvargintam Lietuvos žmogui“[88].

Tiriamojo laikotarpio vyriausybių veiklos skiriasi nuo tarpukario Lietuvos veiklos, kviečiant užsienio lietuvius aktyviai prisidėti prie ekonominio šalies augimo. Anuomet buvo rengtos konferencijos JAV, kur vyko politikai, partijų atstovai kviesti investuoti. Net prezidentas Antanas Smetona neliko nuošalyje, nors nelabai išeivijos buvo mėgiamas, tačiau buvo aktyvus bendradarbiavimo šalininkas, ragino kapitalą investuoti Lietuvoje, aktyvinti prekybą, kurti pavyzdinius ūkius.[89] „Pasaulio lietuvyje“ (kuris buvo spausdinamas ir rengiamas Lietuvoje) 1939 m. buvo išvardintos sritys, kuriose laukiami Lietuvoje išeiviai: „*eksportas, verslininkų organizacijų kūrimas, valstybės vertybinių popierių įsigijimas, pramonės įmonių steigimas Lietuvoje*“[90]. Praėjus šešiems dešimtmečiams, tokio pobūdžio raginimų, o juo labiau praktinių galimybių, sugrįžusiems Lietuvoje neatsirado.

Kokios tam buvo objektyvios ir subjektyvios priežastys? Ilgamečio Prancūzijos lietuvių bendruomenės pirmininko, pirmojo atkurtos Lietuvos ambasadoriaus Prancūzijoje Ričardo Bačkio pastebėjimai iš dalies atskleidžia, kodėl užsienio lietuviai netapo investicine jėga Lietuvoje, kodėl neužsimezgė intensyvūs komerciniai ryšiai tarp Lietuvos ir užsienio lietuvių[91]: „*Viena objektyvi priežastis, tai, kad mūsų tėvai Lietuvą paliko karo metu, su savimi pasiimdami tik keletą asmeninių daiktų. Nebuvo jokio paveldėjimo. Mūsų tėvai pasitraukę į vakarus sunkiai dirbo, kad išleistų vaikus į mokslus, mes rinkomės mokytis, o ne kurti verslus. Mes neturėjome biznio, kapitalo, todėl galėjome Lietuvai padėti tik politiškai. Antra priežastis – Lietuvoje devyniasdešimtaisiais metais versle vyravęs kriminalinis elementas, turėjęs palaikymą valdžios struktūrose. Lietuva nebuvo saugus kraštas investicijoms, net perdaug rizikinga. O tų, nedaugelio, kurie atvyko čia su pinigais, kapitalai dingo, nes juos apgavo*“.

R.Bačkis įžvelgė ir esmines nesusikalbėjimo priežastis: *„Mūsų mentalitetas neatitinka. Mes skirtingai suprantame atsakomybę, moralę. Ir negalime jaustis ramiai. Biznio aplinkoje tai ypatingai jaučiasi. Mes sakome vagia, o čia tai yra natūralus reiškinys. Trečia – dėl rusų kalbos. Mes nemokame rusų kalbos, o tai labai apsunkina bendravimą. Kai visa tai sudedi – mes čia nesijaučiame saugiai, nesuprantame verslo ypatybių, todėl daugelis žmonių čia gali*

[88] 1993 08 16–21 konferencijos Birštone „Lietuva–išeivija: ryšiai ir neišnaudotos galimybės“ medžiaga. Vilnius, 1994.
[89] Eidintas A. *Lietuvių Kolumbai: lietuvių emigracijos apybraiža*. Vilnius, P. 78–88.
[90] V. Kairaitis. Kaip užsienio lietuviai gali prisidėti prie Lietuvos ūkiškos gerovės kėlimo*, Pasaulio lietuvis*. 1938. Nr. 18.
[91] 2009 07 27 d. Interviu su R. Bačkiu. Užrašai saugomi autorės archyve.

atvažiuoti, praleisti kurį laiką, bet pasilikti čia nenori. Labai stipriai tas jaučiasi, kad mes lietuviai iš užsienio nesame lietuviai, lietuviai tik tie, kurie iš Lietuvos“.

Šis pasakojimas liudija, jog Lietuvos visuomenė nebuvo pasiruošusi priimti siūlomas bendradarbiavimo iniciatyvas. Galbūt buvo noras priimti investicijas, tačiau pasaulėžiūriniai skirtumai, kitokios vertybės neleido sukurti sėkmingų partneryščių. Bundanti laisvoji rinka, prasidėjusi buvusių valstybinių įmonių privatizacija buvo prieinama buvusiems jų vadovams, apsukriems pirmiesiems verslininkams – o jiems patarimų iš senų tradicijų verslo pasaulio nelabai reikėjo. Būtent šiuo laikotarpiu daug aktyvių profesionalų ir išeivijos prarado entuziazmą dalyvauti atkuriant Lietuvą.

Lietuviai daug aukojo labdaringiems projektams Lietuvoje ir kūrė filantropijos pamatus mūsų visuomenėje. Vienas žinomiausių pasaulio lietuvių filantropų yra Juozas Kazickas. Aktyvus JAV lietuvių bendruomenės veikėjas, dirbęs akademinį darbą, po to pasitraukęs į verslą. Jis vienas pirmųjų atvyko investuoti į Lietuvą ir 1991 metais kartu su kitu JAV lietuviu Viktoru Gruodžiu įkūrė pirmąją Baltijos šalyse privačią komunikacinių ryšių bendrovę („Litcom“, vėliau tapusia Omnitel). J. Kazicko ryšiai padėjo į Lietuvą ateiti pasaulio verslo gigantams kaip „Philip Morris“, „Coca-cola“, „Motorola“, „Wiliams“. Tokių iniciatyvų jaunos valstybės politikai aktyviai neragino, jokių vyriausybinių programų dar nebuvo kuriama. Darbas versle buvo paremtas individualiomis iniciatyvomis.

Viena sunkiausių užduočių – atsirinkti svarbiausius ir turėjusius didžiausią poveikį Lietuvoje įtakingiausios lietuviškos diasporos organizacijos darbus. JAV LB veikla buvo labai įvairialypė, pasirodžiusi (ir pasirodanti iki šiolei) daugelyje sričių, verta ne vienos knygos ir būrio istorikų tyrinėjimų. Vieno pokalbio metu poetiškai yra pasakęs buvęs Pasaulio Lietuvių Bendruomenės atstovas Lietuvoje G. Žemkalnis – „*Jie tam ruošėsi penkiasdešimt metų*.“

Visą JAV LB veiklą galima išskirti į pagrindines kryptis: politinio lobizmo veikla; verslo investitoriai; akademinės ir švietimo programos; kultūra ir menas; socialinė karitatyvinė veikla; visuomeninių organizacijų ir klubinė veikla; filantropinė veikla. Išskirtinis fenomenas Lietuvos istorijoje yra JAV lietuvių politinė veikla Lietuvos laisvinimo byloje. Remiantis autentiška faktografine medžiaga, apie tai yra aprašyta G. Janausko monografijoje[92].

Apie platų veiklos lauką atkurtoje Tėvynėje kalba aktyvi JAV lietuvių bendruomenės veikėja R. Narušienė[93]: „*Kiekvienas darėme savo srityje. Kiekvienas, kuris turėjo specialybę,*

[92] Janauskas G. *Kongresinė akcija.* JAV ir Kanados lietuvių politinis lobizmas XX a. 6 dešimtmečio pabaiga – 1990 m. Vilnius, 2008.
[93] 2009 01 14 Interviu su Narušienė R. Užrašai saugomi autorės archyve.

stengėsi padėti iš savo patirties. Mes Amerikos lietuvių advokatų draugija 1993 metais organizavome Vilniuje pirmą teisininkų konferenciją. Renginys vyko Operos ir baleto teatre, dalyvavo virš tūkstančio dalyvių. Buvo diskutuoti Lietuvos teisinės sistemos pamatai. Verslininkas Gruodis atvykęs į Lietuvą suprato, kad Lietuvos verslas nesupranta vakarietiškų naujovių, nebuvo daromi viešųjų ryšių tyrimai, jis padėjo įvertinti Lietuvos verslininkų projektus. Generolas J. Kronkaitis su savo patirtimi daug prisidėjo prie Lietuvos kariuomenės parengimo pagal NATO standartus, taip pat ir buvęs KAM viceministras R. Kilikauskas, kuris stengėsi, kad naujos kariuomenės karininkai gautų išsilavinimą vakaruose. Didžiulis socialinis darbas buvo atliktas renkant ir siunčiant labdarą partizanams, našlaičiams, vaikų namams, ligoninėms per „Saulutę", „Mercy lift". Mes aukojome vaistus, knygas, siuntėme archyvus, meno kūrinius. M. K. Čiurlionio galerijoje vykstančiose parodose buvo tradicija, kad kiekvienas autorius paaukotų po vieną darbą, kad kai Lietuva bus laisva, būtų galima padovanoti. Virš dviejų tūkstančių darbų atkeliavo į Lietuvos muziejus". Pokalbį apie JAV lietuvių darbus R. Narušienė baigė nelauktai liūdnai: „*Išeiviai lenkai stebėdami mūsų veiklą sakė – kai jūs viską atliksit, nebebūsit jiems reikalingi...*".

Apie neįvertinimą, kaip pagrindinę priežastį, atstumiančią diasporos lyderius nuo veiklų, valstybingumą atkūrusiose tėvynėse kalba ir diasporos politikos analitikai, tai liudija ir ankstesni valstybės istorijos etapai. Dar 1917 m. Amerikos lietuviai prisidėjo milžiniškomis politinėmis, organizacinėmis, finansinėmis pastangomis prie valstybingumo pripažinimo ir įtvirtinimo. O kaip rašo anuometiniai istorikai, tautininkų valdžia visus „*būtus ir nebūtus nuopelnus <...> ir visus laurus už Lietuvos nepriklausomybę pasiėmė sau; o apie Amerikos lietuvius užsiminė tik tiek, kad jie surinko milijoną parašų. Daugiau nieko...*"[94].

Vieną veiklą norisi išskirti kaip unikalią, rezultatyvią, - nešusią į Lietuvą naujovišką mąstymą. Tai šviesios atminties Vaivos Vėbraitės – Gust sukurtą Apple programa Lietuvos mokytojų darbui tobulinti. Iš V. Vėbraitės interviu[95]:

„*Organizacija APPLE (angliškai obuolys – mokytojų ir mokinių draugystės simbolis) įsikūrė 1990 m. rudenį. Iššifravus tai reiškia – Amerikos mokytojų talka Lietuvai. 1991 m. vasarą į kvalifikacijos kursus susibūrė apie 30 pedagogų iš JAV, vėliau tas skaičius kilo iki 80. Pirmieji kursai buvo labai emocingi, sakyčiau, kad Lietuvos mokytojai labai laukė kolegų iš JAV. Jiems buvo įdomu, kas Vakarų švietimo sistemoje vyko daugelį metų. Geležinė uždanga egzistavo juk ir profesine prasme. Mokytojai persiėmė entuziazmu kurti šiuolaikišką Lietuvos*

[94] Michelsonas S. Lietuvių išeivija Amerikoje, *Keleivis.* 1961. P. 223–224.
[95] Vėbraitė V. Interviu: Mane žeidžia, kai ciniškai kalbama apie politiką, *Atodangos*. *XXI amžiaus priedas*. 2004. Nr. 12.

mokyklą ir tarp pirmųjų kursų lankytojų atsirado tokių, kurie nutarė steigti savas mokyklas, kurių dabar yra įvairiuose miestuose. Jos taiko APPLE taikomas metodikas, kurios nėra jokie stebuklai, bet labai paprasti dalykai – tiesiog truputį kitaip žiūrėti į vaiką, į asmenybę, į bendravimo galimybes. Manau, kad tai po truputį ateina į visas Lietuvos mokyklas, bet tuo metu tai atrodė labai naujoviška <...>".

APPLE kursai buvo gaivaus oro gurkšnis Lietuvos mokytojams, kurie norėjo dirbti naujoviškai, norėjo ugdyti laisvas asmenybes. Per vasaras tūkstančiai mokytojai baigė šiuos kursus ir jų mokiniai sėkmingai įsisavino žinias pagal vakarietiškas dėstymo metodikas.

Nagrinėjant diasporos politikos partnerystės gimimą, galima konstatuoti, jog užsienio lietuviai daugiau nei penkis dešimtmečius laukę laisvos Lietuvos atkūrimo ir aktyviai ta linkme dirbę, savo istorinę galimybę prisidėti prie atkuriamųjų darbų įvykdė sėkmingai ir rezultatyviai. Tai suteikė ilgalaikių rezultatų Lietuvos švietimo įstaigoms, atsirado naujų visuomeninių iniciatyvų.

Vertinant didžiulį darbą, kurį atliko išeivijos lietuviai organizuodami pagalbą Lietuvai, liūdina tai, kad per du dešimtmečius daugelis šių darbų Lietuvoje buvo pamiršti. Kalbama apie tai, kam remti pasaulio lietuvių organizacijas, ką jos gali duoti Lietuvai. Renkant medžiagą, sutikti pašnekovai išsakė nusivylimą, kad pasaulio lietuvių parama, taip pat savanoriškas darbas iki šiol nėra įvertinti. Sprendžiant naujai iškilusius bendradarbiavimo su diaspora klausimus, pamirštama, kiek daug pasaulio lietuvių yra nuveikta, padedant jaunai valstybei sustiprėti.

Laikas ir sukaupta patirtis tiek Lietuvoje, tiek tarp užsienio lietuvių parodė, kad reikia ryšių koordinacijos. Be abejo, suvokiant tą beribį džiaugsmą, kad Tėvynė laisva, nebuvo laiko kurti įstaigų, daugelį darbų šimtai aktyvių žmonių atliko pasiaukodami. O sprendžiant, kokios institucijos turėtų šią bendradarbiavimo veiklą plėtoti tolimesnėje perspektyvoje, pasaulio lietuvių atstovai pasigesdavo įsiklausymo į jų patirtį ir pasiūlymus.

Vertinant pavykusias iniciatyvas ir turint šių dienų patyrimą, reikėtų modeliuoti tolimesnį abipusiai naudingą bendradarbiavimą. Į pasaulio lietuvių organizacijas lyderiauti ateina nauja karta, kuri norėtų ir galėtų pasauliui garsinti Lietuvą, modernizuoti valstybę. Lietuvoje reikia sudaryti sąlygas, kad aktyvūs mūsų tautiečiai turėtų galimybių dalyvauti kuriant šalies pilietinę visuomenę, kaip tai darė pirmoji atvykusi į Lietuvą patarėjų, konsultantų, labdaros organizatorių karta.

2.2. Diasporos politikos administracinio tinklo kūrimas

Laikotarpis iki 1997 m. yra laikytinas vienas įdomiausių, turiningiausių ne tik diasporos politikos formavimosi kelyje, bet ir visame valstybės gyvenime. Kodėl? Todėl, kad tai buvo visa ko pradžia, kai dar abi pusės turėjo daug entuziazmo bendrai kurti naują gyvenimą Tėvynėje: dar nebuvo patirta nusivylimo, išeivija jautėsi reikalinga, o nepatyrusiems Lietuvos politikams ir valdininkams reikėjo atvykusių čia dirbti vertėjų, konsultantų paslaugų, jų ryšiams plėtoti.

Šalis išgyveno didelę ekonominę suirutę, kai buvo dalijami talonai muilui, pramonės prekėms, o bet kokie turimi pinigai nuvertėjo greičiau, nei buvo galima juos iškeisti į prekes. Tokioje aplinkoje iš Amerikos ar iš kitų šalių tautiečiai, atvykdavę su labdaros siuntomis ar lėšomis buvo tarsi marsiečiai iš kito, kvepiančio ir laimingo pasaulio, kokį, čia gyvenantys, tikėjo, truputį pasispaudę, pakentėję po kelerių metų taip pat susikurs.

Valstybės diasporos politikos formavimosi metu galima įžvelgti tarsi dvi vaizdinių sroves, susiliejusias vienoje upėje.

Pirma srovė labai jausminga, padiktuota neslepiamo patriotizmo. Tai noras padėti tautiečiams, daugiausia esantiems už valstybės sienų, išlaikyti lietuviškumą, kovoti už jų teises. Kita kryptis – į vakarus, t. y. žvelgimas su didele pagarba ir laukimu pagalbos iš išeivijos padėti tiek tarptautiniuose reikaluose, tiek gerinant socialines, buitines sąlygas Lietuvoje.

Svarbiausias valstybės politikos kryptis formuojantis dokumentas yra Vyriausybių programos, kuriomis remtasi, bandant atsekti diasporos politikos gimimo užuomazgas. Politikos įgyvendinimo veiksmų, apimančių ir ryšius su diaspora, randama trečios Lietuvos Respublikos Vyriausybės (1991 01 13–1992 07 21) programoje, kurioje iš esmės pabrėžiamas pirmosios vyriausybės veiksmų tęstinumas, tačiau atsirado straipsnis dėl migracijos politikos (labiau skirtas išvykstančiųjų iš Lietuvos srautui reguliuoti) – planuojama steigti migracijos instituciją, kuri (punktas 37) „*kurtų racionalią migracijos politiką*“[96] ir atsirado teiginių, kuriais bandyta atkurti istorinę-kultūrinę tradiciją ir veikti ankstesnių Lietuvos istorinių ribų regione:

„*1991 m. būtina sudaryti Mažosios Lietuvos kultūros puoselėjimo programą. Tokią programą būtų privalu sudaryti ir Pietryčių Lietuvos kultūrai gaivinti. Pastaroji turėtų būti pagrįsta Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, kaip polikultūrinės valstybės, kultūros tradicijų tęstinumo idėja*“[97].

[96] Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos – Atkuriamojo Seimo nutarimas 1991 birželio 13 d. nutarimas, Nr. I-1451 Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos patvirtinimo.
[97] Ten pat. Punktas 40-41.

Šiuo laikotarpiu buvo stebimas aktyvus tautinis pakilimas ne tik Lietuvoje, bet ir tarp lietuvių, gyvenančių kaimyninėse šalyse. Lietuviai, gyvenantys Kaliningrado srityje, Baltarusijoje, iš dalies Lenkijoje, sovietmečiu neturėjo galimybės mokytis lietuvių kalbos mokyklose, burtis į tautines, kultūrines organizacijas, todėl Lietuvos valdžios dėmesys pirmiausia buvo nukreiptas padėti kaimyninių šalių tautiečiams kartu su atgimusia valstybe, puoselėti tautiškumą, kalbą. Pagal šios vyriausybės programą būtent kultūra buvo ta sritis, kuri padėtų kurti istorinį tęstinumą:

„*Siekdama atkurti Lietuvos kultūros ir užsienio lietuvių kuriamos kultūros vientisumą, Vyriausybė teiks tarpvalstybinių sutarčių pagrindu nustatytą paramą užsienio lietuvių kultūros ugdymo įstaigoms ir kultūros židiniams*“.

Lietuvos Respublikos Seimo sprendimais buvo įsteigtos komisijos (vėlesniuose skyriuose aptariamos plačiau), kurios nagrinėjo lietuvių, gyvenančių pasienio regionuose Kaliningrado srityje, Lenkijoje, Baltarusijoje, tapatumo išsaugojimo problemas, todėl 1991 m. Vyriausybė planavo priimti ir paramos lietuvių bendruomenėms, esančioms už Lietuvos ribų, programą (tokia programa buvo priimta tik 1997 m.).

Iki tol parama buvo vykdoma per atskirų vyriausybės įstaigų veiklas arba reglamentuojama atskirų Vyriausybės potvarkių, kaip, pavyzdžiui, 1991 m. gegužės 6 d. potvarkis dėl „*Lietuvių, gyvenančių TSRS ir kitose Rytų Europos valstybėse, vaikų, norinčių mokytis Lietuvoje, bei mokytojų ir kultūros darbuotojų, vykstančių dirbti į minėtas respublikas ir valstybes lietuvių bendruomenėse rėmimo*“[98]. Pagal šį dokumentą buvo pradėta vykdyti viena svarbiausių veiklų, remiant lituanistinį švietimą ir siunčiant mokytojus dirbti į kaimyninių šalių lietuvių įstaigas, kadangi vietinių beveik specialistų nebuvo. Ši praktika tęsiama iki šiol ir padeda išlaikyti lietuvių kalbos sklaidą ugdymo įstaigose, kuriose mokosi lietuvių kilmės vaikai Baltarusijoje, Kaliningrado srityje, Latvijoje, kai kuriose buvusiose sovietinėse respublikose. Taip pat šiuo nutarimu buvo numatytos lengvatos lietuvių kilmės jaunimui, atvykstančiam studijuoti į Lietuvos aukštąsias mokyklas, aukštesniąsias ir profesines mokyklas.

Plėtojant paramos studijoms Lietuvoje kryptį, Vyriausybė 1992 m. rugsėjo 3 d. išleido nutarimą skirti paramą užsienio lietuvių studijoms Lietuvoje. Parama taikyta SSRS, Rytų

[98] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. gegužės 6 d potvarkis Nr. 280p. Dėl Lietuvių, gyvenančių TSRS ir kitose Rytų Europos valstybėse, vaikų, norinčių mokytis Lietuvoje, bei mokytojų ir kultūros darbuotojų, vykstančių dirbti į minėtas respublikas ir valstybes lietuvių bendruomenėse rėmimo.

Europos ir Lotynų Amerikos išeiviams, kuriems numatytos tokios pačios studijų sąlygos, kaip ir Lietuvos piliečiams, ir finansinė parama[99].

Beveik vienu metu buvo įkurtos dvi aukšto administracinio lygmens struktūros: prabėgus keliems mėnesiams nuo Lietuvos valstybingumo atkūrimo, 1990 m. liepos 6 d. Aukščiausios tarybos prezidiumo sprendimu buvo įkurta *Valstybinė komisija Rytų Lietuvos problemoms išnagrinėti*[100], vėliau reorganizuota į *Valstybinę Regioninių problemų komisiją*[101], nors šios institucijos pagrindinis veiklos tikslas buvo sėkminga Rytų Lietuvos (čia aktyviai veikė autonomijos šalininkai, buvo jaučiamas didelis kitakalbių politikų priešiškumas nepriklausomybės įsitvirtinimui) regiono integracija į Lietuvos kultūrinį, ekonominį gyvenimą, bet iš dalies savo veikloje buvo aktyviai veikiama pagalbos etninių kraštų lietuvių klausimais.

1990 m. rugpjūčio mėn. Kultūros ir švietimo ministras prašė skirti lėšų naujai įkurtam šioje ministerijoje „*Ryšių su tautiečiais sektoriui*“, kurio pagrindinis tikslas buvo „*sudaryti tautiečiams sąlygas palaikyti ryšį su Tėvyne*“[102].

Ryšių su tautiečiais sektorius, nors bendravo ir su etninių kraštų lietuviais (pvz., su Lenkijos lietuviais dėl pirmųjų studentų iš Punsko, Seinų krašto atvykimo mokytis Vilniaus universitete taip su Ukrainos, Baltarusijos aktyvistais), daugiau savo darbe koordinavo ryšius su tradicinėmis išeivių bendruomenėmis iš JAV, Australijos. Jų susirašinėjimas rodo, kad buvo prašoma pagalbos padedant įsigyti kompiuterių, spausdinimo įrenginių[103].

Labai jautriai ir kartu simboliškai apie santykius tarp valstybės ir diasporos atstovų informacijos suteikia tuometinio šio ministerijos padalinio vedėjo Audriaus Antanaičio susirašinėjimas su JAV LB ir PLB švietimo organizatore Regina Kučiene. Viename laiške, parašytame iš Lietuvos iš karto po Sausio 13-osios įvykių, A. Antanaitis aprašo baisius išgyvenimus, ką tik patirtus mūsų šalyje ir kartu tęsia užsimezgusį dialogą, dėkoja už atsiųstas knygas, kurias išdalino Lietuvos mokykloms, prašo pagalbos kurtiesiems vaikams ir mokymo metodikų, ir klausos aparatų. Taip pat laiške nurodo:

---

[99] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. rugsėjo 3 d. nutarimas Nr. 647 Dėl paramos užsienio lietuvių studijoms Lietuvoje, Valstybės žinios. 1992 10 20. Nr. 29-877.

[100] Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos Prezidiumo (Atkuriamojo Seimo) nutarimas Nr.I-355 Dėl Valstybinės komisijos Rytų Lietuvos problemoms išnagrinėti sudarymo, Valstybės žinios. 1990 07 20. Nr. 20-504.

[101] Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos Prezidiumo (Atkuriamojo Seimo) nutarimas Nr. I-2357 Dėl Valstybinės komisijos Rytų Lietuvos problemoms išnagrinėti reorganizavimo, Valstybės žinios. 1992 03 31. Nr. 9-217.

[102] Lietuvos Respublikos kultūros ir švietimo ministro D. Kuolio laiškas 1990 08 Nr. 61-20, LVNA, F.48. Ap..1 B.70 L.40.

[103] Kuolio D. laiškas Australijos lietuvių fondui 1990 09 25, VDU ISC F. 50. Ap. 10. B. 17. P. 5.

"*Išsiuntėme Jums šiek tiek knygų lituanistinėms mokykloms: „A) Kas miške, kas šile; b) J. Avyžiaus „Juodažvaigždis arkliukas" <...>, su vaizdajuostėmis blogiau. Laiku jos įrašyti nespėjome, o dabar mūsų Televizija užimta sovietinės kariuomenės, dirba labai sudėtingomis sąlygomis, o fondai ir archyvas neprieinami. Reikės luktelėti geresnių laikų <...>*"[104].

Šis susirašinėjimo fragmentas yra tarsi šio laikotarpio simbolinis žymuo – iš užsienio lietuvių labai daug ko laukiama, džiaugiamasi visomis dovanomis, tačiau Tėvynės žmonės tarsi globoja ir taip pat pagal galimybes padeda, norintiems išlaikyti kalbą, susipažinti su kultūra net tolimos ir turtingos Amerikos tautiečiams.

Iš Kultūros ir švietimo ministerijos sąmatos 1994 m.[105] matyti, kad buvo užsakoma lietuviška spauda, remiama spaudinių leidyba, kultūros dienos, konferencijos, remiamos nevyriausybinės organizacijos. Šis padalinys veikė iki 1994 m., kol buvo įkurtas Regioninių problemų ir tautinių mažumų departamentas, sujungęs vykdomas veiklas.

Tuo metu atsirado dar viena labai svarbi ir sėkmingai iki šiol vykdoma valstybės diasporos politikos sritis – pagalba nukentėjusiems nuo okupacijos tremtiniams ir politiniams kaliniams, kuri pradėjo funkcionuoti nuo 1992 m., Vyriausybei numačius priemones, padedančias sugrįžti ir integruotis į Lietuvos gyvenimą[106].

Maždaug aptariamojo laikotarpio viduryje, kai institucinės struktūros daugiau ar mažiau sėkmingai po reformų pradėjo planingai plėsti savo veiklas, visuomenėje buvo pradėtas jausti tam tikras abipusis nusivylimas. Iš vienos pusės – kilo senosios išeivijos atstovų nusivylimas gyvenimo kaita Lietuvoje, nesugebėjimas suprasti sovietinio mentaliteto vertė pasijusti nereikalingais tiek savo žiniomis, tiek ryšiais.

Lietuvos visuomenėje labai daug priešiškumo šalčio „atėjūnams" įnešė paskelbti restitucijos įstatymai, nusakantys ikikarinio turto grąžinimo buvusiems savininkams teises. Prasidėjo daug nemalonių garsių istorijų dėl iškeldinimų iš butų, žemės grąžinimo, pastatų grąžinimo. Vietiniams gyventojams buvo pikta, kad daugelis naujai atsiradusių šeimininkų net neplanuodavo gyventi, jiems buvo reikalinga įforminti nuosavybę ir vėl išvykti laimingai leisti laiko komfortiškesniuose kraštuose.

[104] A. Antanaičio laiškas Pasaulio lietuvių bendruomenės švietimo komisijos pirmininkei Reginai Kučienei 1991 02 11 VDU ISC. F. 50. Ap. 10. B. 10. L. 8-11.
[105] Užsienio lietuvių bendruomenių kultūrinės veiklos rėmimo sąmata 1994 03 VDU ISC. F. 50. Ap. 10. B. 10. L. 22.
[106] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. sausio 11 d. nutarimas Nr. 19 Dėl politinių kalinių ir tremtinių bei jų šeimų narių sugrįžimo į Lietuvą bei aprūpinimo butais ir darbu Lietuvos Respublikos Vyriausybės veiklos metmenų, Valstybės žinios, 1992 04 20. Nr.11-286.

Nesigilinant į Lietuvos vidaus politikos subtilybes, galima tik prisiminti, kad 1993 m. prezidento rinkimai, dalyvaujant „vilties prezidentui“ S. Lozoraičiui, kurio naudai kandidatuoti atsisakė net pats V. Landsbergis, parodė, kad Lietuvos visuomenėje šoko terapijos ekonomika, per dideli lūkesčiai, dar didesni išbandymai ir nepasitikėjimas, o gal nusivylimas „amerikonais“ lėmė, jog didžiule persvara laimėjo A. Brazauskas, kuris visiems asocijavosi su stabiliais praeities metais, su prognozuojama politika, ir to, kad jis buvo „savas“. Tačiau šios nuotaikos nedarė įtakos produktyviam darbui, kurį Lietuva pradėjo kurdama pagrindines savo diasporos politikos gaires.

Taigi valstybės diasporos politika prasidėjo, pirmiausiai aktyviai pasireiškus didžiausioms lietuvių organizacijoms ir bendruomenėms, o Lietuva aktyvią veiklą sutelkė įvairiai nuo sovietinio režimo nukentėjusiems savo tautiečių grupėms tiek tolimame Sibire, tiek už valstybės sienų atsidūrusioms bendruomenėms, kad jos galėtų sėkmingai puoselėti savo kalbą, kultūrą, papročius.

Šis laikotarpis galėtų būti vadinamas ir „skolų grąžinimo“ laikotarpiu, nes laisvojo pasaulio lietuviai degė karštu entuziazmu perteikti visą savo patirtį, žinias, lėšas, o jauna valstybė jautė atsakomybę padėti politinių aplinkybių nuskriaustiems tautiečiams, negalėjusiems kurti savo bendruomenių, išlaikyti mokyklų, puoselėti tautinio tapatumo.

Po 1990 m. prasidėjo tarsi antrasis Lietuvos diasporos politikos etapas: ant jau tarpukariu sukurtų ir pasitvirtinusių bėgių buvo paleidžiamas naujesnis traukinys – tai yra modifikuotos programos, modernesni pavadinimai iš esmės atkartojo tas pačias veiklas.

Įdomiausias dalykas tas, kad 1990 m. veikę kūrėjai (ministras D. Kuolys, A. Antanaitis ir kt.) nebuvo susipažinę su ankstesnės diasporos politikos ištakomis. Jie veikė intuityviai ir stengėsi reaguoti į iškylančias situacijas, kurios, pasirodo, diasporos istorinėje raidoje išlieka tos pačios. Cituojama 1990 m. Kultūros ir mokslo ministerijoje veikusio sektoriaus su išeivija vedėjo Audrio Antanaičio mintis[107]:

„*Reikia pripažinti, kad pirmaisiais Nepriklausomybės metais mes nesirėmėme kokiais nors buvusiais dokumentais ar senesne patirtimi. Buvome mėgėjai, atėję iš visuomeninės veiklos. Iki to veikėme Sajūdyje ir bendrijoje „Lituanica“ – organizavome išvykas į Karaliaučiaus kraštą, Gudiją, Lenkiją, Saratovo stepes, Sibirą. Veikėme kaip Sajūdžio emisarai. Atkūrus nepriklausomybę teko tą patį darbą dirbti valstybinėje struktūroje. Laiko mokytis nebuvo. Tačiau ir visuomeninio darbo patirtis sakė, jog reikia to, ką mes vėliau ir darėme. To norėjo*

[107] Iš asmeninio autorės archyvo.

mūsų tautiečiai, tą supratome patys. Kai kurią patirtį įgavome bendraudami su Vakarų tautiečiais. Todėl veiklos kryptys gimė natūraliai, nors veikla buvo ganėtinai chaotiška – viską reikėjo kurti nuo nulio. Net santykius su bendruomenėmis, nes jos nepažino viena kitos ir Lietuvos. Nuostabu, bet mums pavyko suvesti daugumą bendruomenių į PLB. Čia tikrai mūsų nuopelnų esama, nes pirmieji vežėme PLB žmones kontaktuoti su Rytų tautiečiais".

Ši citata susišaukia ir Draugijos užsienių lietuviams remti (toliau – DULR) vykdyta misija – padėti bendrauti lietuviams gyvenantiems skirtingose šalyse ir politinėse situacijose (pvz., Rusijoje ir JAV).

Darbe ne kartą bus remiamasi DULR veiklomis, nes jos nors ir labai nuoseklia, bet visai nesąmoningai buvo pakartotos po septynių dešimtmečių, įkurtose valstybės institucijose. Visi buvusios Draugijos tikslai –

„*rūpintis užsieniuose gyvenančių lietuvių tautinės kultūros ir švietimo reikalais, palaikyti artimus ryšius su tautinėmis užsienių lietuvių organizacijomis, remti spaudą ir leidžiamus lietuvių kultūrai kelti raštus, koordinuoti visą tautinį kultūrinį užsienio lietuvių rėmimo darbą su artimomis savo tikslais draugijai organizacijomis ir kitomis įstaigomis, supažindina per spaudą ir kitais būdais Lietuvos visuomenę su užsienio lietuvių būtimi*"[108] buvo pakartoti Regioninių problemų ir tautinių mažumų bei Tautinių mažumų ir išeivijos departamentų nuostatuose ir kituose įvairiuose valstybės dokumentuose.

Apmaudu, kad vis dėlto nebuvo tiktai nei pakartotas, nei perimtas ir įgyvendinamas pagrindinis 1936 m. parašytas DULR tikslas – „*remti morališkai ir medžiagiškai užsieniuose gyvenančius lietuvius*"[109]. Tyrinėjamuoju laikotarpiu beveik be išimties buvo stengiamasi remti materialiai, nustumiant į šoną moralinį išvykusiųjų palaikymą, galbūt todėl daugelis diasporos ir valstybės nesusikalbėjimo atvejų ir kildavo inicijuojant labai geromis intencijomis rengiamus dokumentus, skirtus diasporai į Lietuvos gyvenimą įtraukti.

Dvasinio vieningumo stoka tarp Lietuvos diasporos ir Tėvynės buvo stebima visą laiką. Tai atsiliepė ir įstaigų vykdytoms veikloms, kadangi darbas, nors ir buvo atliekamos techniškai tiksliai, dauguma atvejų net ir geranoriškai, tačiau diasporos siūlymai nebuvo vertinami kaip lygiaverčiai, paskutinio sprendimo teisę paliekant biurokratijos nuomonei. Deja, pastebima, kad 1939 m. Lietuvoje buvo daugiau noro bendradarbiauti su diaspora, negu po penkių dešimtmečių, kai daugiau priimami, patvirtinami būdavo vienpusiai valdžios sprendimai.

[108] Draugijos užsienio lietuviams remti įstatai 1936 , VDU ISC. F. 50, Ap. 16. B.19. L. 2.
[109] Ten pat.

2.3. „Paribio misija“ – valstybės diasporos politikos variklis

Lietuvos diasporos politiką pradėta kurti skiriant dėmesį ir organizuojant paramą etninių žemių lietuviams. Pati sąvoka *etninės žemės* nėra aiškiai teisiškai apibrėžta, bet pagal susiklosčiusią tradiciją, taip yra vadinami lietuvių tankiai gyvenami rajonai pasienyje su Lietuva iš Baltarusijos pusės – Breslaujos, Apso, Gervėčių, Pelesos, iš Lenkijos – Seinų, Punsko, Kaliningrado srities ir Latvijos pasienio miesteliai. Kalbininkas K. Garšva yra smulkiai aprašęs beveik visų šių regionų miestus ir miestelius, demografinę gyventojų sudėtį bei jų kultūros ir švietimo padėtį, kalbos pokyčius[110].

R. Ozolo yra siūlomas vartoti terminas *užribio etninės žemės*[111], norint išryškinti skirtumus tarp išnykusių etnoso regionų ir tų, kuriuose dar gyvena lietuviai. Nepaisant terminijos įvairovės, daugeliui yra aišku, apie kokias teritorijas yra kalbama. Juolab, kad per visą tiriamąjį laikotarpį Lietuvos vyriausybių, politikų buvo laikomasi nuostatos, jog Lietuva turi dėti visas pastangas šiose teritorijose gyvenantiems tautiečiams padėti išlaikyti tautinę savastį – kalbą, papročius ir tvirtus ryšius su Tėvyne.

Įvairių valstybės institucijų ryšiai užsimezgė ir stiprėjo iš karto po Nepriklausomybės atgavimo, tačiau tai nebuvo visiškai nauja veikla. Kultūrinė entuziastų – mokslininkų ir visuomenininkų – veikla Lietuvos pasienio rajonuose vyko ir sovietmečiu (buvo organizuojamos etnografinės ekspedicijos, vyko kultūriniai renginiai), tačiau, prasidėjus atgimimo laikotarpiui, ypatingai suaktyvėjo. Jau prasidėjus Sąjūdžio periodui, galima stebėti pirmąsias patriotines iniciatyvas, renkant ir siunčiant knygas, važiuojant mokytojams iš Lietuvos, rengiant bendrus kultūrinius renginius[112]. Daug pagalbos suteikė Lietuvos bibliotekos, organizuodamos lietuviškų knygų siuntas, o mokyklos siuntė vadovėlius.

Panašios veiklos vyko ir tarpukariu, tiesa, jos daugiausia buvo skirtos tų šalių lietuviams, kuriems tuomet labiausiai reikėjo paramos (Argentinos, Brazilijos, Urugvajaus), tačiau darbo metodai buvo identiški. Draugijos užsienio lietuviams remti žiniomis, 1937 m. „Pasaulio lietuvyje“ randame, jog Draugija rūpinosi, kaip nusiųsti (į Pietų Ameriką – autorės pastaba) mokytojų, kaip apmokėti jų kelionės išlaidas. Tuomet leidyklos taip pat skelbė knygų aukojimo akcijas užsienio lietuviams, buvo prenumeruojami lietuviški laikraščiai[113]. Teigtina, kad

[110] Garšva K. Etninių žemių lietuviai dabartinėje Baltarusijoje, straipsnių rinkinys. Vilnius, 1999; Garšva K. Etninių lietuvių žemių kultūros raida, *Tirpstančios lietuvių žemės*, LMA, Mokslotyros instituto 11 kn., 2009. P. 127–139.
[111] Ozolas R.Tauta ir etninės žemės, *Tirpstančios lietuvių žemės*, LMA, Mokslotyros instituto 11 kn., 2009. P. 65–71.
[112] Kairys A., *Laiko išsklaidyti,* Vilnius, 1997.
[113] Draugija Užsienio Lietuviams remti. Jos tikslai ir nuveikti darbai, *Pasaulio lietuvis*. 1937. Nr. 3. P. 50.

diasporos politikos perimamumas buvo viena iš nedaugelio restitucinių veiklų, sėkmingai įgyvendintų ir tęsiamų iki šių dienų.

Manytina, kad etninių žemių lietuviškumo atgaivinimo idėją iškėlė ir plėtojo tų kraštų žmonės, įsitvirtinę Lietuvoje ir čia galintys organizuoti įvairias iniciatyvas, tokie kaip Alfonsas Augulis iš Gervėčių krašto ar Izidorius Šimelionis iš Pelesos. Nors savaime aišku, jie turėjo didelį palaikymą iš vietos lietuvių šviesuolių, tokių kaip Marija Kruopienė Pelesos krašte.

Geografiškai šie regionai yra labai netoli, tačiau Lietuvai tapus nepriklausoma, artimame užsienyje likusios lietuvių bendrijos gyveno labai skirtingomis politinėmis, ekonominėmis sąlygomis. Lietuviškumo išlaikymo ir plėtojimo situacijos buvo gana skirtingos. Kiekviena šių regionų lietuvių bendruomenė buvo kitokia, įgijusi ir gyvenamojo krašto bruožų. Anot Natalijos Kasatkinos:

„*Tautinės mažumos išvengusios asimiliacijos arba išstūmimo, neišvengiamai turi įgyti naujų savybių ir bruožų, kurių visumą galima pavadinti diasporiškumu. Individualus adaptyvumas diasporose labai susijęs su gebėjimu išlaikyti savo tapatybę – galbūt tai esminė diasporos savybė*“[114].

Lenkijos teritorijos pasienyje gyvenantys lietuviai labiausiai išsaugojo savo tautines tradicijas, kalbą. Čia buvo labai stiprios meno kolektyvų tradicijos, per visą sovietmetį mokyklose buvo stengiamasi mokyti vaikus lietuvių kalbos, veikė Punsko licėjus. Pamaldas bažnyčiose stengtasi rengti lietuvių kalba, buvo tvirtai laikomasi švenčių tradicijos išlaikymo.

Baltarusijos lietuviai nukentėjo nuo kelių okupacinių bangų. Lietuviškumą išlaikė tik kaimo bendruomenės, o jaunoji karta stipriai nutautėjo. Nors, įdomus faktas (vertinant pagal šių dienų politinę situaciją), jog Astravo rajone gyvenantys lietuviai sovietmečiu važiavo dirbti į Vilnių – nedidelis atstumas (apie 40 km) nes buvo sudarytos sąlygos įsidarbinti didmiestyje, kokio Baltarusijos pusėje nebuvo. Tai sudarė prielaidas tautiškai nusiteikusiam jaunimui aktyviai įsijungti į Lietuvos, nors ir tarybinės respublikos, gyvenimą.

Lietuvoje vadinamo Karaliaučiaus krašto lietuvių padėtis labai skyrėsi nuo Lenkijoje, Baltarusijoje gyvenančių tautiečių. Antrasis pasaulinis karas čia skaudžiai palietė vietos gyventojus. Autochtonų – senųjų gyventojų – nebeliko. Daugiausiai lietuvių pradėjo plūsti į Kaliningrado sritį po Stalino mirties, šeštajame dešimtmetyje, kai pradėjo grįžti tremtiniai, kuriems neleisdavo apsigyventi Lietuvoje. Apie 1960 m. buvo skaičiuojama, jog srityje gyvena

[114] Kasatkina N., Leončikas T. *Lietuvos etninių grupių adaptacija: Kontekstas ir eiga*. Vilnius, 2003. P. 33.

apie 50 tūkst. lietuvių[115]. Dėl srities militarizavimo ir vykdytos rusifikacijos, lietuviai sparčiai asimiliavosi. Tik 1991 m. susikūrė pirmosios lietuviškos draugijos. Lietuvai nuo pat pradžių buvo aktualus Mažosios Lietuvos kultūrinis paveldas, jo įamžinimas. Prasidėjo daug iniciatyvų dėl Herkaus Manto paminko statymo, Vydūno muziejaus Sovetske (Tilžėje) įkūrimo, o didžiausia valstybės parama buvo – pastatyta Tilžės lietuvių bažnyčia.

Nagrinėjamuoju laikotarpiu Lietuvos valstybėje kūrėsi teisinė norminė bazė, nebuvo nei mokyklų veiklos užsienyje reglamentavimo, mokytojų siuntimo tvarkos, studentų, atvykstančių į Lietuvą paramos įstatymo. Tačiau buvo didelis noras veikti. Lietuvoje etninių žemių lietuviškumo stiprinimas buvo palaikomas ministrų D. Kuolio, Z. Zinkevičiaus, Seimo narių. Pagrindinė įstaiga, pradėjusi inicijuoti vyriausybės paramą buvo Valstybinė komisija Rytų Lietuvos problemoms nagrinėti, vėliau pervadinta į Valstybinę regioninių problemų komisiją (abiems šioms institucijoms vadovavo R. Ozolas). Nors pagrindinis dėmesys šių institucijų darbe buvo skiriamas politinės, tautinės įtampos pietryčių regione mažinimui sprendžiant dvikalbystės bei įvairias socialines, švietimo ir kitas problemas, tačiau prisidedant prie Lietuvos švietimo, kultūros, tautinių mažumų politikos puoselėjimo buvo stengiamasi atsižvelgti ir ginti lietuvius, gyvenančius gretimuose rajonuose Baltarusijos, Lenkijos, Kaliningrado srities pasienyje.

Komisijų posėdžiuose, nagrinėjant Lietuvos rengiamas sutartis su kaimyninėmis valstybėmis, buvo kreipiamas dėmesys į tai, kiek jose yra atsižvelgta į vietos lietuvių poreikius. Lankantis šiose šalyse, vizitų metu buvo stengiamasi su vietos valdžios atstovais derėtis dėl lietuvių kaip etninės mažumos teisių į tapatumo išsaugojimą, leidžiant mokytis gimtosios kalbos, suteikiant patalpas pamokoms, steigti visuomenines organizacijas. Skaitant komisijos pirmininko R. Ozolo 1994 m. pateiktą Seimui veiklos ataskaitą,[116] kurioje be veiklų, vykdytų Lietuvoje, pažymima, kad nuveikta daug darbų etninių lietuvių naudai:

„*Daug dirbama dėl teisės į Lietuvos Respublikos pilietybės atstatymo etninių žemių lietuviams. Lietuvos Respublikos Prezidentui pateiktos 12 asmenų bylos, gyvenančių bei besimokančių Lietuvoje...Teikiama kultūrinė pagalba, prisidedama organizuojant meno kolektyvų atvykimą, knygų ir laikraščių persiuntimą bei jų prenumeratą... Teikiama pagalba projektuojant ir statant lietuvių kultūros centrus Gervėčiuose, Seinuose, atstatant bažnyčią Tižėje, išperkant tautinius namus Daugpilyje...Prisidėta įkuriant atskiras lietuvių bendrijas (Taškente, Murmanske, Baltarusijoje ir kt.), steigiant Eitkūnų, Ragainės, Stalupėnų rusiškose*

[115] Dr. R. Motuzo kalba skaityta Marijampolėje 1997 m. konferencijoje Lietuvių etninių žemių problemos, VDU ISC, F.50. Ap. 10. B. 33. L. 68.
[116] Valstybinės Regioninių problemų komisijos darbo 1992–1993 m. ataskaita VDU ISC, F. 50. Ap. 8. B.8. L. 1-8.

mokyklose lietuviškas pradines klases bei lietuvių kalbos būrelius ir fakultatyvus 20-tyje rusiškų Karaliaučiaus krašto mokyklų...Kreiptasi į Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministeriją dėl etninių žemių (Apso, Gervėčių, Pelesos ir kt.) lietuvių gydymosi lygiomis teisėmis ir sąlygomis su Lietuvos piliečiais Lietuvos gydymo įstaigose. Pasiūlymas priimtas...Konsultuojama dėl įstatų bei dokumentacijos etninių lietuvių žemių Baltarusijos, Karaliaučiaus krašte lietuviškų klubų, bendrijų įregistravimo".

Kaip matyti iš šios ištraukos, tuo metu buvo suformuotos pagrindinės veiklos kryptys darbui su užsienio lietuvių organizacijomis – teisinės pagalbos suteikimas, bendraujant su valdžios institucijomis tiek Lietuvoje, tiek savo gyvenamuose kraštuose, parama kultūros renginiams, parama steigiant bendrijas ir mokyklas, socialinių reikmių sprendimas, ir parama statybų darbams pagrindiniuose etninių kraštų lietuvių centruose.

Įstatyminė bazė Baltarusijoje, Lenkijoje, Rusijoje nebuvo palanki organizuojant tautinių mažumų mokymą, steigiant mokyklas arba atskiras klases mokyklose. Visų lietuviškų organizacijų veiklos sąlygos buvo labai sunkios. Todėl atkūrusi valstybingumą, Lietuva daug dėmesio skyrė etninių kraštų lietuviškų organizacijų steigimui, jų materialinės bazės stiprinimui, ypatingai mokyklų steigimui, jaunimo mokymui, mokytojų rengimui.

Pirmasis Lietuvos vyriausybės politikos dokumentas, padėjęs organizuoti paramą atvykti studijoms Lietuvoje, buvo 1992 m. priimtas nutarimas „*Dėl paramos užsienio lietuvių studijoms Lietuvoje*" [117], kuriuo buvo reglamentuotos sąlygos studijuoti Lietuvos aukštosiose mokyklose jaunimui iš buvusių sovietinių respublikų, Rytų Europos ir net Lotynų Amerikos. Daugiausia šis nutarimas buvo skirtas etninių žemių kraštų lietuvių kilmės jaunimui sudaryti sąlygas atvykti ir studijuoti Lietuvoje. Jiems buvo suteikiama finansinė parama, aukštosios mokyklos skatintos suteikti kvotines vietas, skirti stipendijas.

Kaip jau paminėta, dar sąjūdžio laikotarpiu patriotinei misijai nusiteikę mokytojai iš Lietuvos pasienio važiavo dirbti su lietuvių vaikais Kaliningrado srityje, o lietuviškuose Baltarusijos kaimuose neskatinami jokiais administraciniais sprendimais.

Pavienės iniciatyvos ir vienkartiniai užmokesčiai iš valstybės struktūrų buvo teisiškai reglamentuoti 1996 m. Vyriausybės nutarimu Nr. 1211 „*Dėl paramos Nepriklausomų Valstybių Sandraugos ir Rytų Europos šalių lietuviams, atvykstantiems į Lietuvos Respubliką mokytis valstybinėse profesinėse bei aukštesniosiose mokyklose, ir Lietuvos švietimo bei kultūros darbuotojams, vykstantiems į nurodytąsias šalis dirbti lietuvių ugdymo įstaigose ir*

[117] Lietuvo Respublikos Vyriausybės 1992 m. rugsėjo 3 d. nutarimas Nr. 647 Dėl paramos užsienio lietuvių studijoms Lietuvoje, Valstybės žinios. Nr.29, 91-877.

bendruomenėse, kultūros įstaigose ar lietuvių bendruomenių meno kolektyvuose“ [118]. Šiuo nutarimu buvo pradėtas kryptingas ir nuoseklus darbas, siunčiant mokytojus iš Lietuvos dirbti ne tik į etninių kraštų bet į Rygos, Ukrainos, Maskvos ir tolimesnių Rusijos miestų bendrojo lavinimo, savaitgalines mokyklas, o meno vadovus – į meno kolektyvus.

Švietimo ministerija buvo įpareigota sudaryti su mokytojais išvykimo sutartis, nustatyti priedai už darbą užsienyje. Vėliau šis darbas buvo perduotas Regioninių problemų ir tautinių mažumų departamentui, kuris pradėjo rengti seminarus mokytojams tiek Lietuvoje, tiek jų gyvenamuose kraštuose, pradėtos rengti gerosios patirties sklaidos konferencijos, spręsti mokytojų kvalifikacijos tobulinimo, atestacijų klausimai.

Svarbiausiu valstybės indėliu į lietuviškojo tapatumo išsaugojimą etninėse žemėse neabejotinai galima laikyti mokyklų ir kultūros centrų statybas. Ši veikla yra aktuali ir dosniai remiama valstybės tiktai šiuo laikotarpiu – iki 1997 m. Galima tik spėti, kodėl būtent tuomet, nes dokumentuose nėra užfiksuota jokių dokumentų, liudijančių apie statybų būtinumo motyvaciją iš Lietuvos pusės, taip nerasta įstaigų teiktų pagrindimų dėl statybų poreikio. Inicijuojant kultūros ar švietimo centro statymą buvo remtasi tik tautiniais sentimentais ir istoriniais argumentais, pateikiamais iš paribio regionuose gyvenančių lietuvių. Nepaisant sunkių ekonominių sąlygų Lietuvoje, pigios statybinės medžiagos, „pralaidžios“ valstybės sienos ir noras „įtvirtinti plytomis“ lietuviškąjį paveldą lėmė, jog nepaprastai energingai atbudęs tautinis solidarumas su savo kraštiečiais, negalinčiais džiaugtis lietuviška kultūra, neturinčiais sąlygų, kur mokyti vaikų lietuviškai ir melstis, buvo palankiai sutiktas įvairių pakraipų Lietuvos vyriausybių, kurios skirdavo milijonines sumas tokių objektų statyboms. Šio skyriaus pabaigoje šiek tiek plačiau pristatoma organizacijos „Sanryša“ veikla, nes būtent su šios organizacijos vardu siejamos pirmosios statybos artimiausiose užsienio lietuvių gyvenvietėse.

Anuomet visi sprendimai dėl darbų eigos vyko daug paprasčiau, nei šiais laikais panašūs sprendimai būtų priimamai, nes biurokratiniai reikalavimai dar nebuvo sukurti, o gavus bendruomenės prašymą, buvo sulaukiama aukštų pareigūnų pritarimo pradėti įvairias statybų derinimo procedūras.

Tai puikiai iliustruoja Tilžės katalikų bažnyčios statybų istorija: 1992 m. dokumente[119] Karaliaučiaus miesto ir srities parapijų klebono Anupro Gauronsko ir Karaliaučiaus miesto

[118] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. spalio 18 d. nutarimas Nr. 1211 Dėl paramos Nepriklausomų Valstybių Sandraugos ir Rytų Europos šalių lietuviams, atvykstantiems į Lietuvos Respubliką mokytis valstybinėse profesinėse bei aukštesniosiose mokyklose, ir Lietuvos švietimo bei kultūros darbuotojams, vykstantiems į nurodytąsias šalis dirbti lietuvių ugdymo įstaigose ir bendruomenėse, Valstybės žinios. Nr.103-2351.

[119] Laiškas Lietuvos Respublikos Aukščiausiajai Tarybai, Lietuvos Valstybinei Regioninių problemų komisijai 1992 m. kovo 23 d. Nr. 35 VDU ISC, F. 50. Ap .8. B. 8. L. 38-39.

parapijos pirmininko V. Vėgėlės kreipimąsi LR Aukščiausiajai tarybai ir Lietuvos Valstybinei regioninei problemų komisijai:

„*Šiais metais Tilžėje miesto administracija davė leidimą atstatyti iki pamatų sugriautą Katalikų bažnyčią. Kad katalikams būtų sudarytos sąlygos melstis, šiais metais būtina: Atstatyti Bažnyčią Tilžės mieste, restauruoti Bažnyčią Bolšekovo gyvenvietėje, restauruoti Bažnyčią Černiachovskio mieste, pastatyti gyvenamąjį namą-kleboniją Karaliaučiuje. Tikintieji savo lėšomis to padaryti negali, todėl prašome, kad, Lietuvos Vyriausybė duotų reikalingus nurodymus atitinkamoms ministerijoms, kurios atsiųstų savo specialistus sudarytų darbų vykdymo projektams, sąmatoms, surastų statybines organizacijas, kurios galėtų išskirti lėšas ir medžiagas bei vykdyti remonto ir statybos darbus*.“

Matyt tokių laiškų buvo ne vienas, kol atsirado palankūs sprendimai ir teigiama R. Ozolo išvada: „*Prašome organizuoti visą reikiamą pagalbą*“[120]. Galima konstatuoti, gavus šį laišką, prasidėjo ilgai trunkantys darbai, kurie baigėsi tik apie 2000 m., kai Tilžės katalikų bažnyčia buvo pašventinta, joje pradėjo veikti šeštadieninė lietuviška mokyklėlė, taip pat Lietuvos padovanotų knygų biblioteka.

Susipažinus su kelerių metų Regioninių problemų ir tautinių mažumų departamento, vėliau Tautinių mažumų ir išeivijos departamento[121] archyvine medžiaga, Vyriausybės nutarimų[122] apžvalga apie skirtas lėšas, galima susidaryti vaizdą apie vykusių darbų apimtis: buvo pastatyti arba atstatyti gyvenamieji namai Pelesos ir Gervėčių katalikų bažnyčios kunigams, Pelesos lietuvių 132 vietų vidurinė mokykla, 20 vietų bendrabutis, 25 vietų valgykla, 8 vietų pirtis, 3 vienbučiai namai gyvenamieji namai, 3 butai mokytojams. Gervėčių krašte Rimdžiūnų lietuvių kultūros ir švietimo centre: 108 vietų mokykla, 70 vietų bendrabutis, 50 vietų valgykla, 7 alytiniai namai mokytojams, kultūros namai. Seinuose: lietuvių kultūros centras su 25 vietų sale, 24 vietų viešbutis, 30 vietų kavinė, patalpos konsulatui. Tilžės katalikų bažnyčia, nupirkti 2 butai gyventojams, kurie iškeldinti iš Vydūno gyvento namo. Pradėta remti Punsko kultūros namų statybą. Apytiksliais skaičiavimais vien iki 1999 m. pabaigos skirtų lėšų suma viršijo 25 milijonus litų.

[120] Laiškas Lietuvos Valstybinei Regioninių problemų komisijos pirmininkui R. Ozolui, 1993 kovo 24 d. Nr. 36 VDU ISC, F. 50. Ap. 1-10. B. 8. L. 1.
[121] Regioninių problemų ir tautinių mažumų departamento raštai Ekonomikos ministerijai 1996 m. VDU ISC F. 50. Ap.10. B. 34. L.42-44, Ūkinės- finansinės veiklos ataskaita 1997 06 04. Nr. 142-18 L. 61-77.
[122] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. kovo 2 d., nutarimas Nr. 123 Dėl paramos Lenkijos lietuviams, Valstybės žinios, Nr.9-212.
Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. birželio 24 d., nutarimas Nr. 474 Dėl paramos Baltarusijos lietuviams, Valstybės žinios, Nr. 26-609.
Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. gegužės 26 d. nutarimas Nr.742 Dėl paramos Baltarusijos lietuviams, Valstybės žinios Nr. 46-1122.

Tikslias sumas sunku nustatyti dėl valiutų pasikeitimų – kai kurioms statyboms pirmosios dotacijos dar buvo skirtos rubliais, vėliau talonais, paskui litais. Statybos prasidėjo tuo laikotarpiu, kai tiek Lietuvoje, tiek kaimyninėse šalyse, buvo jaučiams didelis tautinis atgimimas ir pakylėta nuotaika, vėliau užsitęsė dėl įvairių teisinių sureguliavimo sunkumų.

Valstybės lėšomis sukurtas materialusis turtas užsienio valstybėje kėlė daug sunkumų jį administruojant, išlaikant ir naudojant kartu su vietos valdžių besikeičiančiomis politinėmis nuostatomis. Tačiau neabejotina šių mokyklų, kultūros centrų svarba įtvirtinat lietuviškumo tradiciją ir pozicijas pasienio rajonuose. Vietos lietuvių bendruomenės įgavo tvirtą pagrindą kurti švietimo struktūras, plėtoti kultūrinę veiklą, puoselėti tikėjimą. Atvykstantiems dirbti iš Lietuvos mokytojams buvo pastatyti namai, kuriuose jie galėjo patogioms sąlygomis apsigyventi. Vietos vaikams buvo sudarytos sąlygos mokytis ir įgyti vidurinį išsilavinimą lietuvių kalba. Atsiradę nauji švietimo, kultūros židiniai suteikė didelį postūmį lietuviškumo sklaidai ir stiprinimui.

Manytina, kad siekiant apjungti ir sustiprinti skirtingose įstaigose išsibarsčiusias veiklas, Lietuvos Respublikos Seimas 1994 m. kovo 24 d. nutarimu Nr. I-460 „*Dėl valstybinės regioninių problemų komisijos ir Tautybių departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės reorganizavimo*“ ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. kovo 25 d. nutarimu Nr. 202 buvo įsteigtas Regioninių problemų ir tautinių mažumų departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.

Tokiam institucijų sujungimui labai priešinosi Valstybinės regioninių problemų komisijos pirmininkas R. Ozolas, kuris savo laiške Prezidentui A. Brazauskui siūlė alternatyvą – reorganizuoti jo vadovaujamą komisiją į Etninių reikalų ministeriją – tam buvo paruošti tokios ministerijos nuostatai[123].

Šiai ministerijai buvo numatoma skirti vykdyti politiką –

„*nacionalinių santykių, ryšių su lietuvių išeivija, rytų ir vakarų Lietuvos regionų bei etninių problemų nagrinėjimo, šių problemų sprendimo būdų, migracijos procesų analizės ir jų reguliavimo srityje*“.

Galima apgailestauti, žvelgiant iš dvidešimties metų perspektyvos, kad 1993 m. nebuvo įsiklausyta į R. Ozolo žodžius:

[123] Ozolo R. laiškas Lietuvos Respublikos prezidentui Algirdui Brazauskui 1993 07 16. Nr. 110 Dėl Valstybinės regioninių problemų komisijos vietos darant kai kurias valstybės valdymo reformas VDU ISC. F. 50. Ap. 1-8. B. 8. L. 9-16.

„*Regioninės problemos yra ne vien etnokultūrinės, ekonominės ar tautinės. Jos nevienadienės. Jų sprendimo būdų paieška – tai Lietuvos, kaip nedalomos valstybės, politikos ir šalies egzistavimo išraiškos paieška <...>*“ [124].

Galbūt sukūrus atskirą administracinį darinį, būtų sukurta tradicija Lietuvoje kompleksiškai spręsti atskirų regionų integracijos problematiką. Tačiau ministerija nebuvo įkurta, o naujai įsteigtam departamentui paliktos reorganizuotų departamento ir komisijos funkcijos, taip pat perimta iš tuometinės Kultūros ir švietimo ministerijos funkcija – siekti, kad ryšiai su užsienyje gyvenančiais lietuviais ir išeiviais iš Lietuvos, jų bendruomenėmis bei organizacijomis būtų panaudojami lietuvių išeivijos, Lietuvos valstybės ir visuomenės interesams bei poreikiams tenkinti, rengti užsienio lietuvių identiteto palaikymo programas ir jas įgyvendinti.

Departamentas, tęsdamas ankstesnių institucijų veiklas, padėjo organizuoti bendrus Pasaulio Lietuvių Bendruomenės ir Rytų kraštų lietuvių organizacijų delegatų suvažiavimus 1994 m. Anykščiuose, 1995 m. Ignalinos rajone. Tokie renginiai turėjo didelę vienijimo prasmę, kadangi iki tol vieni apie kitus skirtingų šalių, skirtingų ideologinių blokų gyventojai turėjo labai menką supratimą, kokiais interesais ir galimybėmis gyvena ir veikia lietuviškos organizacijos. Jų metu buvo planuojami tolesni lietuvybės palaikymo pasaulyje darbai, parama lituanistiniam švietimui. Buvo netgi nuspręsta sudaryti specialią komisiją, kuri paruoštų užsienio lietuvių ir Lietuvos bendradarbiavimo programą[125].

Pabrėžtina, kad be paramos leidiniams, stovyklų vaikams ir jaunimo organizavimo (remiant Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai), kultūros dienų rengimo, bendruomenėms buvo siunčiami vaistai, ligoti bendruomenių žmonės kviečiami į Lietuvos sanatorijas pailsėti. Tai reiškia, kad be kultūrinės švietėjiškos veiklos buvo vykdomos ir socialinės pagalbos funkcijos, kurios vėliau išnyko, nors pageidavimų buvo, tačiau tai labiau sietina su biurokratinių funkcijų formalizavimu.

Regioninių problemų ir tautinių mažumų departamente 1994 m. buvo pradėta rengti vyriausybės programa darbui su užsienio lietuviais, jos projektas išsiųstas derinti į ministerijas. Užsienio reikalų ministerijos atsiųstame rašte[126] galima rasti aktualių įžvalgų, kurios iki šiol kelia diskusijų – stiprinti diasporos ryšius su Lietuva ar stiprinti pačios diasporos įstaigas, remti

[124] Ten pat. L. 9.
[125] Regioninių problemų ir tautinių mažumų departamento Ryšių su užsienio lietuviais skyriaus darbo ataskaita už 1996 metus 1997 01 20 VDU ISC F. 50. Ap. 10. B. 34. L. 50.
[126] Užsienio reikalų ministerijos sekretoriaus R. Šidlausko 1995 10 10 raštas Nr. 05-04-01-9330 Dėl užsienio lietuvių bendruomenių rėmimo programos VDU ISC F. 50. Ap. 1- 10. B. 34. L. 21-22.

švenčių organizavimą Lietuvoje ar padėti užsienio lietuvių saviveiklų kolektyvams. Užsienio reikalų ministerijos rašte taip pat išsakoma abejonė dėl kultūros centrų koncepcijos sukūrimo, kuri, anot jų, pažeistų atskiros lietuvių bendruomenės teisę išlikti autonomiškai ir savitai. Šitą argumentą vėliau ne kartą įvairiomis formomis pateiks užsienio lietuvių organizacijos Lietuvos institucijoms, sakydamos, jog Lietuvoje paruošti teisės aktai – programos ar strategijos neatitinka užsienyje gyvenančiųjų poreikių. Trečias URM pateiktas naujai ruošiamos programos komentaras buvo tarsi leitmotyvas visam būsimam departamento darbui iki pat jo uždarymo – tautinių mažumų politika čia ir darbas su išeivija – „ten“, ieškoti pariteto tarp Lietuvos vykdomos paramos čia esančioms tautinėms bendrijoms, tartis su užsienio šalių valstybinėmis institucijomis dėl paramos lietuvių tautinėms mažumoms jų šalyse:

„*Tautinių mažumų mokyklos, esančios Lietuvoje, kompiuterizuojamos Lietuvos biudžeto sąskaita, todėl vertėtų, kad mūsų Švietimo ministerija sudarinėdama bendradarbiavimo sutartis švietimo srityje su valstybe, kurioje yra lietuvių bendruomenės mokykla, rimtai padirbėtų su savo partneriais ir susitartų, kad lietuviškos mokyklos pariteto pagrindu būtų kompiuterizuojamos tos valstybės sąskaita*“.

Gaila, kad neaiškinant argumentų, Vyriausybės posėdyje[127] pirmoji programa nebuvo priimta, nes joje be jau įprastų veiklų – informacijos kaupimo, bendruomenių projektų finansavimo – buvo numatyta ir novatoriškų net mūsų dienų vertinimu priemonių: parengti atskiras programas pagal bendruomenių specifiką, sudaryti sutartis su šalių: „*kuriose yra lietuvių bendruomenės institucijomis, sprendžiančiomis etninių grupių reikalus*“[128].

Nepriėmus programos, buvo tęsiama veikla, skiriant bendruomenėms paramą renginiams organizuoti, jų bibliotekoms, perkami tautiniai rūbai ir muzikos instrumentai, organizuojamos vaikų stovyklos, rengiami kvalifikacijos kursai lituanistinių mokyklų mokytojams[129].

Dviguba departamento funkcija (darbas su diaspora ir tautinėmis bendrijomis Lietuvoje), vėliau pradėjusi labai kliūti PLB, kadangi institucija dirbo ne vien su išeivija, ypač pirmaisiais metais buvo labai veiksminga, siekiant apginti lietuvių, kaip tautinės mažumos, teises jų gyvenamuose kraštuose.

Diasporos politikos formavimuisi nuo pat pradžių didelę įtaką darė Lietuvoje įsikūrusios visuomeninės organizacijos, kurios savo veiklos tikslais pasirinko globoti vieną ar kitą diasporos

[127] Lietuvos Respublikos Vyriausybės posėdžio protokolo išrašas, 1995 m. lapkričio 15 d. Nr. 52 VDU ISC. F. 50.Ap. 11. B. 9. L. 13.
[128] Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo projektas Dėl užsienio lietuvių bendruomenių rėmimo programos 1996 metams VDU ISC. F. 50. Ap. 11. B. 9. L. 16.
[129] Ryšių su užsienio lietuviais skyriaus programų sąmatos VDU ISC. F. 50. Ap. 11. B. 9. L. 22-32.

regioną ar grupę, rinkti lėšas veiklų plėtrai, paveikti valstybines įstaigas palankiems sprendimams priimti. Kelios jų išsiskyrė savo įtaka politiniams sprendimams, svoriu ir įvaizdžiu visuomenėje. Dažnai vyriausybių, Seimo nariai šių organizacijos lyderius kviečiasi į ekspertines grupes, bendras komisijas, kadangi jie būna surinkę daug informacijos iš savo globojamų vietovių. Jie siūlo radikalius problemų sprendimus ar iškelia „nepatogių“ klausimų, kurie oficialiems šalies pareigūnams padeda tiksliau jausti tarsi nervą pulsuojantį diasporos ir Tėvynės ryšį.

Viena pirmųjų įtakingų organizacijų buvo Vidurio Europos ir SSSR lietuvių bendruomenių taryba „Sanryša“, įsteigta dar 1990 m. lapkričio mėn. (pirmininkas Alfonsas Augulis). Pagal išlikusius organizacijos dokumentus pagrindinis jų tikslas –

„*lietuvybės gaivinimas bei puoselėjimas buvusiose bolševizmo ideologizuotuose kraštuose, palaikant tiesioginius ryšius su Lietuva – Tėvyne, <...> veikiant per kraštų lietuvių draugijas, visuomeninius judėjimus ir pavienius asmenis*“[130].

Duomenų apie šią organizaciją pavyko rasti nedaug, tačiau ir jie liudija apie nepaprastai stiprią jos įtaką vyriausybėms. Jau ankščiau buvo minėta, kad nuo pat 1990 m. atsirado patriotiškas entuziazmas užsienio lietuviams pasienio regionuose pastatyti kultūros centrus, mokyklas. O viena pagrindinių įstaigų, kuri padėjo organizuoti statybų darbus, buvo „Sanryša“, matyt glaudžiai bendradarbiavusi ir su Valstybine komisija Rytų Lietuvos problemoms nagrinėti, vėliau pervadinta į Valstybinę regioninių problemų komisiją, kadangi abiejose jose „Sanryšos“ pirmininkas A. Augulis buvo komisijos pirmininko R. Ozolo pavaduotoju. Susipažinus su Regioninių problemų ir tautinių mažumų departamento dokumentais, galima matyti, kad vėliau visi statybų organizavimo klausimai buvo perduoti būtent šiai institucijai, o „Sanryšos“ veiklos pėdsakų vėlesniais etapais neteko aptikti.

Tačiau kitos visuomeninės organizacijos, pradėjusios veiklą kartu su Sąjūdžio laikotarpio organizacijų atgimimu, veiklas tęsia iki šiol. *Mažosios Lietuvos Reikalų taryba* (pirmininkas Vytautas Šilas), nuo pat įsikūrimo 1989 m. (įkurta LTSR Aukščiausios tarybos prezidiumo sprendimu) nuosekliai dirbo rinkdama medžiagą apie kultūrinį šio regiono paveldą, telkė lėšas lietuviškam švietimui, rėmė mokytojus, dirbančius Kaliningrado srityje, rengė mokslines konferencijas, iškylant opiems klausimams kreipdavosi į Vyriausybę ar kitas atsakingas institucijas. Panašia veikla užsiėmė ir „Vilnijos“ draugija (pirmininkas K. Garšva). Pagal pavadinimą ir veiklos užmojus organizacijos tikslas – lietuvinti Vilnijos kraštą, remti lietuviškas mokyklas, tam gaunant paramą iš JAV ir kitų kraštų lietuvių organizacijų bei pavienių asmenų.

[130] Vidurio Europos ir SSSR lietuvių bendrijų „Sanryša“ veiklos programa VDU ISC. F. 50. Ap. 1-8. B. 8. L. 25.

Tačiau jos globoje buvo ir Baltarusijos bei Lenkijos pasienio rajonai. Kultūrinių mainų nišą užėmė tarptautinis „Gervėčių“ klubas (prezidentas A. Augulis), kuris vienija po pasaulį pasklidusius iš šio krašto kilusius žmones.

Šios visuomeninės organizacijos yra ne kartą išreiškusios aiškią poziciją, kai buvo rengiami diasporos politikos dokumentai. Jos teikė informaciją visuomenei apie skaudžius ar nemalonius lietuviškumo išsaugojimo padarinius jų kuruojamuose reginiuose.

Apibendrinant laikotarpį galima sakyti, jog Lietuva prisiėmė sau istorinės tėvynės misiją – į tautinį atgimimą įtraukti ir šalies paribiuose atsidūrusius tautiečius. Už sienos ne savo valia atsidūrę gyveno dešimtys tūkstančių lietuvių kilmės žmonių. Daugelio jų tautinė saviraiška buvo ribojama sovietinio režimo. Vienokias sąlygas turėjo Punsko lietuviai, visai kitokias – Mažosios Lietuvos teritorija. Kartu su Sąjūdžiu kilo didelė patriotizmo banga važiuoti į tą artimą užsienį, siųsti knygas, organizuoti savaitgalines mokyklas vaikams. Valstybė vienareikšmiškai, nepaisydama besikeičiančių valdžioje partijų, stojo į savo tautiečių pusę, palaikydama jų norą išlikti vienos tautos vaikais. Mokytojams buvo pastatyti namai, kuriuose jie galėjo gyventi, turėdami patogias sąlygas.

Nuo 1994 m. buvo sukurtas Regioninių problemų ir tautinių mažumų departamentas, sujungęs beveik visas valstybės vykdomas funkcijas, skirtas darbui su diaspora. Pamažu nusistovėjo pagrindinės paramos bendruomenėms kryptys, darbo formos. Žvelgiant iš istorinės perspektyvos, visos šios veiklos pakartojo ketvirtajame XX a. dešimtmetyje sukurtas Draugijos užsienio lietuviams remti veiklas, nes jau tada buvo rengiami vasaros kursai lituanistinių mokyklų mokytojams, teikiamos stipendijos atvykstantiems studijuoti lituanistiką Vytauto Didžiojo universitete. Nepasiturintys Latvijos lietuviai buvo kviečiami į stovyklas Lietuvoje. DULR buvo rengiami ir išlaikomi lietuvių kalbos ir geografijos kursai Didžiojoje Britanijoje, Vokietijoje, Prancūzijoje131. Ano meto spaudoje galima matyti nuoširdų susirūpinimą dėl jaunosios kartos asimiliacijos, nutautėjimo pavojaus, kurie po 1990 m. nyko iš oficialiosios dokumentų kalbos, palikdami tik oficialią nuostatą – palaikyti ryšius su užsienio lietuvių organizacijomis. Tai rodė, kad posovietinė biurokratija buvo mažiau emociškai jautri bent jau oficialiuose dokumentuose atvyrauti apie diasporoje gyvenančių bėdas ir valdžios galimybes.

Sukurtose valstybės institucijose prasidėjo intensyvus darbas, organizuojant planingas veiklas švietimo, kultūros, paveldo išsaugojimo baruose. Lietuva, išgyvendama sunkų valstybės kūrimo etapą, Rusijos blokadą, infliacijos šuolius, bei visais laikotarpiais dirbusios vyriausybės ir politikai Seime neabejojo būtinybe padėti mūsų istorinių padalinimų išskaidytos tautos

[131] Draugija užsienio lietuviams remti ir jos tikslai ir uždaviniai, *Pasaulio lietuvis*. 1937. Nr. 3. P. 51.

žmonėms išlaikyti savo tautinę gyvybę – sukurti švietimo sistemą, saugant kalbą ir tradiciją, o kartu ir gyvą ryšį su Tėvyne.

2.4. Politinių kalinių ir tremtinių bei jų šeimų narių sugrįžimo į Lietuvą programa

Nagrinėjant Lietuvos valstybės diasporos politikos kūrimą ir jos įgyvendinimo priemones, būtina pristatyti vieną nuosekliausių ir sėkmingiausių vyriausybinių programų, kuri vykdoma nuo pat Nepriklausomybės atgavimo iki šiol. Tai vienai specifinei diasporos grupei skirta programa, kuri, atsižvelgiant į kintančius poreikius ir šalies galimybes, nuolat buvo pildoma ir tobulinama. Ilgas ir sėkmingas politinių kalinių ir tremtinių bei jų šeimų narių sugrįžimo į Lietuvą programos gyvavimas įrodo, jog siekiant ambicingų išvykusiųjų gražinimo tikslų, būtina tiksliai žinoti ketinančių grįžti poreikius bei turėti politinės valios ir finansinių išteklių juos įgyvendinti.

Politinių kalinių ir tremtinių bei jų šeimų narių sugrįžimo į Lietuvą programa (galima vadinti repatriacijos programa), kurios tikslas buvo ir išliko aiškus ir aktualus – „*užtikrinti politiniams kaliniams ir tremtiniams bei jų šeimų nariams sąlygas sugrįžti į Lietuvą ir skatinti juos integruotis į šalies gyvenimą*“[132]. Tiesa, daugelis represuotųjų asmenų žuvo lageriuose, o išlikusiems sovietmečiu nebuvo leidžiama grįžti į Tėvynę. Dar 1956 m. prasidėjęs represuotų asmenų grįžimo į Lietuvą procesas vyko labai sunkiomis sąlygomis, kai grįžusieji buvo laikomi priešais, jiems nebuvo leidžiama siekti karjeros, mokslų. Dalis tremtinių, negalėdami apsigyventi Lietuvos TSR teritorijoje, apsigyveno Kaliningrado srityje, Latvijoje. Manoma, kad šiuo metu buvusios SSRS teritorijoje gyvena dar tūkstančiai buvusių tremtinių ir jų palikuonių.

Būtent todėl 1990 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybė, kaip vieną iš prioritetinių savo veiklos krypčių, pradėjo formuoti socialinę valstybės politiką, susijusią su tremtinių grįžimo į Lietuvą reikalais.

Siekdama efektyviai spręsti grįžimo klausimus, Lietuvos Respublikos Vyriausybė 1992 m. sausio 11 d. nutarime Nr. 19[133] numatė priemones, užtikrinančias grįžtančiųjų asmenų gyvybiškai svarbių poreikių tenkinimą. Numatytų priemonių įgyvendinimo koordinavimas buvo pavestas Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai (vėliau buvo priimta speciali programa, išplėtusi veiklos priemones – „*Politinių kalinių ir tremtinių bei jų šeimų narių sugrįžimo į*

[132] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 lapkričio 13 d., nutarimas Nr. 1214 Dėl Politinių kalinių ir tremtinių bei jų šeimų narių sugrįžimo į Lietuvą 2008-2012 metų programos patvirtinimo, Valstybės žinios. Nr.120-4896.
[133] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. sausio 11 d., nutarimas Nr. 19 Dėl politinių kalinių ir tremtinių bei jų šeimų narių sugrįžimo į Lietuvą bei aprūpinimo butais ir darbu Lietuvos Respublikos Vyriausybės veiklos metmenų, Valstybės žinios. Nr. 11-286.

Lietuvą programa 2002–2007metams[134]). Svarbiausias grįžtančiųjų rūpestis buvo apsirūpinti gyvenamuoju būstu, todėl šiam tikslui Vyriausybė nuolat skyrė daugiausiai lėšų.

Sugrįžtantiesiems buvo sukurtas visas paramos integracijai paketas, kuris apima platų paslaugų spektrą[135] – nuo 1994 m. iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžete patvirtintų asignavimų Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai kasmet buvo numatomos lėšos, kurios sudarytų galimybes grįžtantiems tremtiniams teikti platesnę socialinę paramą: kompensuoti persikėlimo išlaidas, skirti vienkartines pašalpas įsikūrimui, finansuoti darbo vietų kūrimą pagal teritorinių darbo biržų ir juridinių asmenų pateikiamus pasiūlymus, organizuoti profesinės kvalifikacijos arba perkvalifikavimo kursus, valstybinės (lietuvių) kalbos mokymus, vienišus, garbaus amžiaus, ligotus tremtinius pervežti į Lietuvą.

Šioje programoje buvo teikiama socialinė parama kitose valstybėse nuolat gyvenantiems socialiai remtiniems Lietuvos Respublikos piliečiams, norintiems grįžti į Lietuvą, teikiama finansinė parama grįžtančių tremtinių vaikams, kurie mokėsi Vilniaus vidurinėje mokykloje „Vilniaus lietuvių namai“ (buv. „Lietuvių namai“).

Ši mokykla buvo unikali savo paskirtimi nuo pat įkūrimo 1990 m. rudenį, nes joje buvo sudarytos sąlygos atvykti ir mokytis Lietuvoje tremtinių, politinių kalinių vaikaičiams, provaikaičiams. Kadangi jie lietuvių kalbą mokėjo silpnai, mokytis pagal lietuviškas programas bet kurioje šalies mokykloje jiems būtų buvę per sunku. Prie mokyklos buvo įkurtas bendrabutis, nes kai kurie tėvai prieš patys atvykdami apsigyventi į Lietuvą pirmiausiai siuntė vaikus, kurie galėtų pirmieji pradėti adaptuotis naujoje aplinkoje. Mokykloje ir bendrabutyje dirbo pedagogai, kurie patys kūrė metodikas, leidžiančias moksleiviams kartu mokytis bendrųjų dalykų, lietuvių kalbos ir integruotis į lietuvišką specifiką.

Mokyklos išlaikymas buvo pavestas Švietimo ir mokslo ministerijai, daug finansinės pagalbos edukacinėms veiklos skyrė ir Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Mokslas ir gyvenimas bendrabutyje, visas išlaikymas atvykusiems mokiniams yra nemokamas. Tokio specifinio pobūdžio mokykla, skirta repatriacijos skatinimui, sudarant tam finansines prielaidas Lietuvoje buvo ir išlieka vienintelė „Vilniaus lietuvių namai“.

Tokią jos misiją nuo pat pradžių numatė ir mokyklos kūrėjai. Kaip prisimena anuometinis Kultūros ir mokslo ministras D. Kuolys, pasirašęs įsakymą dėl mokyklos steigimo, „*buvo*

[134] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. kovo 5 d. nutarimas Nr. 320 Dėl Politinių kalinių ir tremtinių bei jų šeimų narių sugrįžimo į Lietuvą 2002-2007 metų programos ir gyvenamųjų patalpų suteikimo nuomos pagrindais grįžtantiems į Lietuvą nuolat gyventi politiniams kaliniams ir tremtiniams bei jų šeimų nariams tvarkos patvirtinimo, Valstybės žinios. Nr. 26-930.
[135] Ten pat.

tikėjimas, jog Lietuva – laisva Lietuva turi būti pasaulio lietuvių centru, tam ta mokykla ir buvo sukurta <...>“[136].

Politinių kalinių ir tremtinių programos priemonės nuolat suteikė finansinę paramą lietuvių bendruomenėms, tremtinių organizacijoms rengti suvažiavimus, konferencijas, kurių tikslas – informuoti apie tremtinių grįžimo, jų pensinio aprūpinimo, įsidarbinimo galimybes, taip pat Lietuvos Respublikos pilietybės įgijimo ir kitais klausimais, kompensuojamos tremtinių palaikų pervežimo į Lietuvą išlaidos, suteikiamas laikinas gyvenamasis plotas grįžtantiems tremtiniams. Buvo įkurtas Grįžtančių tremtinių laikino apgyvendinimo punktas, o jame laikinai apsigyvenusiems, kol bus išspręsta nuolatinio gyvenimo vieta, iš dalies kompensuojamos išlaidos už šildymą[137].

Asmenims, kurie persikėlė nuolat gyventi į Lietuvą, buvo suteikta teisė naudotis socialinėmis garantijomis, numatytomis Lietuvos Respublikos įstatymuose ir kituose teisės aktuose: pensinis aprūpinimas, lengvatos, skiriant valstybines socialinio draudimo pensijas, transporto lengvatos, vienkartinės išmokas, užimtumo garantijos, apgyvendinimas socialinės globos įstaigose. Grįžtantys pensinio amžiaus asmenys, kurie dėl senatvės, negalios ar tam tikrų socialinių aplinkybių negali savimi pasirūpinti, turi pirmenybę apsigyventi Vilniaus apskrities globos namuose „Tremtinių namai“ (specialios paskirties stacionari socialinės globos įstaiga, skirta gyventi neteisėtai represuotiems pensinio amžiaus Lietuvos Respublikos piliečiams (politiniams kaliniams, tremtiniams, rezistencijos dalyviams)), veikiančiuose nuo 1997 m.

Ši specifinė programa analizuojama plačiau, nes tiriant Lietuvos Respublikos valstybės politikos priemones, nukreiptas į plačią diasporą, yra svarbu išryškinti sukurtus ir veikiančius pavyzdžius, kuriais remiantis galima nustatyti diasporos politikos dėsningumus.

Politinių kalinių ir tremtinių bei jų palikuonių grįžimo į Lietuvą programa yra specifinė repatriacijos programa, nukreipta į vieną tikslinę diasporos grupę, kuriai mūsų jauna valstybė, atkūrusi valstybingumą, po 1990 m. jautė ypatingus sentimentus bei norą nors iš dalies atitaisyti skausmingą istorinę skriaudą. Ši veikla susilaukė visų vyriausybių palaikymo ir paramos, kadangi, nėra abejojančių tokio darbo prasmingumu ir būtinybe sudaryti sąlygas nukentėjusiems asmenims grįžti į istorinę tėvynę.

Per du dešimtmečius veikianti programa apėmė įvairialypes kompleksines priemones, padedančias žmonėms pasiruošti grįžimui, buvo teikiama aktyvi informacinė pagalba per bendruomenes, ambasadas ir Lietuvos valstybines institucijas. Šią programą pradėjo koordinuoti

[136] Interviu su D. Kuoliu. 2012 04. 30 įrašas saugomas autorės asmeniniame archyve.
[137] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 lapkričio 13 d. nutarimas Nr. 1214 Dėl Politinių kalinių ir tremtinių bei jų šeimų narių sugrįžimo į Lietuvą 2008-2012 metų programos patvirtinimo, Valstybės žinios, Nr. 120-4896.

ir tęsia šį darbą Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, kuri kiekvienais metais savo biudžete numato reikalingas lėšas jos įgyvendinimui.

Programos trukmė leidžia daryti išvadas galvojant ir apie grįžimo programų parengimą platesnėms diasporos grupėms. Savaime suprantama, kad tokios lengvatinės sąlygos, negali būti kuriamos tiems, kurie išvyko iš šalies savo noru, siekdami geresnio gyvenimo, tačiau yra būtina atsižvelgti į sukurtų priemonių kompleksiškumą, apimant įvairias šeimos narių amžiaus grupes ir jų skirtingų poreikių tenkinimą – nuo mokyklos iki globos namų.

Galimi panašūs adaptacijos sunkumai, kuriuos patiria persikeliantys gyventi – kalbos mokėjimas, galimybė aktyviai įsitraukti į darbo rinką, persikvalifikuoti arba įgyti naują specialybę. Todėl akcentuotinas informacijos prieinamumas ir pasiekiamumas, kuri domina ketinančius grįžti. Taip pat būtinas dėmesys kalbos mokymui, lituanistinio mokymo palaikymas, nes tik geras kalbos mokėjimas palengvina iškylančius socialinius pokyčius.

Ši repatriacijos programa laikytina viena sėkmingiausių Lietuvos valstybės vykdomų politikos priemonių, skatinančių sugrįžimą.

2.5. Lietuvių bendruomenių veiklų Lietuvoje institucinis įsitvirtinimas

Nuo 1990 m. Lietuvoje labiausiai pasireiškė didžiosios užsienio lietuvių bendruomenės ir organizacijos – Jungtinių Amerikos Valstijų, Kanados, Vokietijos, Australijos. Tačiau valstybės politiniame gyvenime, kuriant diasporos politiką, Pasaulio Lietuvių Bendruomenė, kaip jungianti skėtinė organizacija, buvo pagrindinė varomoji jėga. Pasaulio Lietuvių Bendruomenė nuo pat pirmųjų valstybingumo atkūrimo dienų aktyviai ėmėsi iniciatyvos dalyvauti Lietuvos gyvenime, megzti kontaktus su Rytų Europos kraštuose veikiančiomis arba besikuriančiomis bendruomenėmis, mokyklomis. Tokiam intensyviam ryšių palaikymui vienkartinių apsilankymų ir susirašinėjimų ėmė nepakakti. Todėl, palaipsniui atsirado tam tikrų institucijų, sukurtų pasaulio lietuvių pageidavimu jų veikloms plėsti.

Dabar jau sunku būtų įsivaizduoti Pasaulio Lietuvių Bendruomenės veiklą, jeigu Lietuvoje nebūtų jų atstovybės. O ji atsirado 1992 m. Lietuvos Respublikos Seimo patalpose. Atstovybės įkūrimu, patalpomis rūpinosi Kanados Lietuvių bendruomenės pirmininkas Petras Lukoševičius. Jam pasitraukus, pareigas perėmė Juozas Gaila iš JAV.

Per du dešimtmečius atstovybės struktūra išliko nepakitusi – be atlygio, visuomeniniais pagrindais dirba PLB valdybos paskirtas asmuo – PLB atstovas Lietuvoje ir jam talkina administracijos vienas apmokamas darbuotojas. Ši institucija dirba su minimaliais ištekliais, neremiama Lietuvos institucijų (tik nemokamai suteikiamos patalpos), todėl pati veiklų ar programų nekuria. Pagrindinis atstovybės tikslas buvo ryšių palaikymas su naujai įkurtomis bendruomenėmis, Lietuvos įstaigomis, besirūpinančiomis diasporos klausimais. Tačiau naujai įkurta atstovybė rūpinosi ne tik formalių ryšių ir kontaktų užmezgimu. Tai tapo savotišku informaciniu centru, kuriame lankėsi norintys išvykti į užsienį ir grįžę į Lietuvą, norintys gauti Lietuvos pilietybę, vizas į JAV, taip pat lankėsi tie, kurie domėjosi išeivijos spauda, nes į atstovybę buvo siunčiami beveik visi išeivijos spaudiniai, o norintys skelbti juose straipsnius, atnešdavo juos pageidaudami persiųsti į užsienį. Svarbų darbą atstovybės vadovai atliko perduodami labdaros siuntas Lietuvos organizacijoms, dalindavo fondų pašalpas kaimyninių šalių ir Vilniaus krašto lituanistinių mokyklų mokytojams. Atstovybė atliko savotišką tarpininko vaidmenį perduodant knygas iš Lietuvos įstaigų į JAV lituanistines mokyklas ir atvirkščiai. JAV Švietimo tarybos padovanoti vadovėliai pasiekdavo etninių kraštų lituanistines mokyklas[138].

Atstovybės vadovų vaidmuo nuo pat jos atsiradimo buvo labai svarbus įtvirtinant Lietuvoje vieningos pasaulio Lietuvos sąvoką ir sampratą, nes PLB atstovas Lietuvoje buvo kviečiamas pasisakyti įvairiuose renginiuose, dalyvauti bendrose komisijose, posėdžiuose

[138] *Pasaulio lietuvių bendruomenės 9 Seimas*. Informacinis leidinys, VDU ISC. F. 50. Ap. 8. B. 51. L. 35-37.

valstybės institucijose, sprendžiant klausimus, susijusius su diaspora. PLB atstovybė tiesiogiai nedalyvaudama politiniame šalies gyvenime, atliko svarbų edukacinį darbą, išlikdama nepriklausoma nuo Lietuvos valdžių institucija, kurioje buvo telkiama informacija iš kraštų bendruomenių, koordinuojamos bendros pozicijos diasporos politikos kūrimo klausimais tarp PLB narių, o Lietuvos institucijoms buvo naudinga turėti galimybę nuolat pasikonsultuoti, sužinoti nuomonę apie galimas pasaulio lietuvių reakcijas.

Tačiau ne tik PLB kūrė institucinį atstovavimą Lietuvoje. Viena stipriausių ir gausiausių Pasaulio Lietuvių Bendruomenių – JAV LB rado įdomų sprendimą, kaip efektyviai dalyvauti sprendžiant Lietuvos reikalus, t. y. buvo įkurta bendra Lietuvos Respublikos Seimo ir JAV Lietuvių bendruomenės komisija. Tai buvo ir iki šių dienų išlieka aukščiausio politinio lygmens struktūra, galinti paveikti bendrų veiksmų derinimą ir politikos kūrimą. Tokios bendros komisijos idėja kilo susitikimo metu su Lietuvos parlamentarais JAV LB Tarybos sesijos metu Detroite apie 1994 m. (iš R. Narušienės atsiminimų). Vėliau trys JAV lietuvių atstovai – A. Gečys, V. Maciunas ir R. Narušienė atvyko į Lietuvą, susitikinėjo su Lietuvos parlamentarais, įtikinėdami dėl tokios komisijos reikalingumo, kol 1995 m. Seimo pirmininkas Česlovas Juršėnas patvirtino Komisijos sudarymo sprendimą ir nuostatus[139]. Komisijos paskirtis buvo – „*puoselėti Lietuvoje ir Amerikoje gyvenančių lietuvių bendradarbiavimą, rūpintis abipuse pagalba ir parama, keistis mokslo, kultūros ir kita informacija, teikti pasiūlymus* <...>“[140].

Ši komisijos sudėtis tvirtinama kiekvienai Seimo kadencijai pradėjus darbą, nes atstovai yra deleguojami iš kiekvienos frakcijos Seime ir nuo JAV Lietuvių bendruomenės 5 atstovai. Komisija renkasi į posėdžius du kartus per metus ir aptaria tuo metu aktualiausius klausimus. Komisijai pirmininkauja du pirmininkai – vienas iš JAV pusės, kitas – Lietuvos Seimo atstovas. Anot R. Narušienės jau pačioje pradžioje, buvo siūloma kurti bendrą – Pasaulio Lietuvių Bendruomenės ir Lietuvos Seimo komisiją, tačiau po diskusijų, liko sprendimas – tik JAV LB atstovai, o kitų kraštų bendruomenių atstovai galėjo dalyvauti posėdžiuose svečių teisėmis (vėlesniuose diasporos politikos raidos etapuose bus matyti, kaip kito komisijos struktūra ir sudėtis).

1996 m. JAV Bendruomenės atstovai pateikė minėtos komisijos svarstymui išsamų dokumentą – Integralios tautos programą[141] (priedas Nr. 2). Kaip sakoma dokumento preambulėje:

[139] Lietuvos Respublikos Seimo 1995 m. sausio 26 d. nutarimas Nr. I-776 Dėl Lietuvos Respublikos Seimo ir Amerikos Lietuvių bendruomenės atstovų komisijos sudarymo, Valstybės žinios, Nr. 38-935.
[140] Ten pat.
[141] Integrali Tauta programos projektas VDU ISC. F. 50. Ap. 10. B. 17. L. 42-48.

„*šios nuostatos yra lietuvių bendradarbiavimo orientyrai. Jais remiasi Lietuvos Respublikos Seimo ir JAV Lietuvių Bendruomenės atstovų komisija, atsižvelgdama į lietuvių tautos gyvenimo realijas*“[142].

Nors kai kurie šios programos teiginiai, vertinant šiuolaikiniame kontekste, būtų labai svarstytini, ypač dėl stipriai išreikšto tautinio aspekto, tačiau esminiai dalykai, nusakantys diasporos politikos kūrimosi problemas, išlieka aktualūs iki šių dienų. Šis beveik septynių puslapių dokumentas apima esmines Lietuvos problemas – nuo jaunų šeimų aprūpinimo būstu iki elektroninės kultūros sklaidos (1996 m. vargu, ar daug kas Lietuvoje žinojo pastarąjį terminą).

Integralios tautos dokumentas reglamentavo darbą pagal programas, kurias reikėtų sukurti. Pagal šio dokumento veiklos sritis, buvo numatomas darbas pagal sritis: „*nacionalinio saugumo, etninių reikalų, jaunimo, švietimo, kultūros, sporto, sveikatos, socialinių reikalų, ūkio, tarptautinės politikos*“. Kiekvienoje šių programos sričių buvo numatytas platus ir išsamus įgyvendinimo priemonių spektras – nuo karininkų mokymo, studijų Lietuvoje skatinimo iki JTO sprendžiamų klausimų monitoringo. Pavyzdžiui, ūkio dalyje buvo numatyta parengti komunikacijos (ryšių) modernizavimo programą, bendrų įmonių steigimo, kreditų privačiam verslui, užsienio bankų veiklos Lietuvoje ir ekonominio švietimo programas. Išsamios, išmanant tuometinę situaciją ir būtinus pokyčius buvo sukurtos švietimo, kultūros programų gairės. Labai gaila, tačiau vėlesniu laikotarpiu neteko aptikti valstybės institucijų dokumentuose jokios informacijos apie šios programos įgyvendinimą. Tačiau faktas, jog bendroje JAV lietuvių ir Lietuvos Seimo komisijoje tokia programa buvo parengta ir patvirtinta. Tai įrodo, kad intelektualinis potencialas ir nusiteikimas keisti ir gerinti valstybės kūrimo darbus bent jau tarp JAV lietuvių buvo labai rimtas. Integralios tautos idėja labai siejasi su daug vėlesnio laikotarpio (apie 2008 m.) atsiradusia Globalios Lietuvos idėja, tačiau skiriasi problemų supratimas, realių darbų numatymas ir aktyvus užsienyje gyvenančių tautiečių įtraukimas į bendros valstybės ateities kūrimą.

Dar viena įstaiga atsirado Lietuvoje atsiliepiant į užsienio lietuvių pageidavimus, tai Grįžimo į Tėvynę informacijos centras.

„*Be daugelio sesijose svarstytų klausimų apie narystę NATO, bendradarbiavimą kultūros ir švietimo srityse, bendra Lietuvos Seimo ir JAV lietuvių bendruomenės komisija nuo pat*

[142] Ten pat.

veiklos pradžios siekė, jog būtų įkurta specifinė įstaiga Vilniuje, kuri rūpintųsi informacijos ir pagalbos teikimu lietuviams, norintiems grįžti į Lietuvą iš Vakarų“[143].

Reaguodamas į tokias iniciatyvas, Lietuvos Respublikos Seimas 1996 m. spalio mėn. priėmė nutarimą „Dėl lietuvių grįžimo ir integracijos Tėvynėje“[144], kuriuo pavedė Lietuvos Vyriausybei parengti „Lietuvių grįžimo ir integracijos Tėvynėje programą“, numatyti lėšas programai įgyvendinti, įsteigti Vilniuje Lietuvių grįžimo į Tėvynę informacijos centrą bei sudaryti koordinavimo komisiją. Po beveik metus laiko trukusio derinimo buvo sudaryta Vyriausybės patvirtinta bendra Išeivijos integravimosi į Lietuvos gyvenimą koordinacinė komisija, jos nuostatai ir veiklos programa[145]. Komisiją sudarė 12 narių, penki iš jų pasaulio lietuvių organizacijų, trys – JAV LB (socialinių reikalų komisijos pirmininkė Birutė Jasaitienė ir įgalioti atstovai E. Kulikauskas ir Linas Sidrys), Australijos bendruomenei atstovavo Vincas Augustinavičius, Didžiosios Britanijos – E. Šova. Lietuvos atstovais buvo paskirti Sveikatos apsaugos, užsienio reikalų, finansų, kultūros ministerijų ir kitų susijusių institucijų pareigūnai. Svarbiausias šios komisijos darbas turėjo būti „*Lietuvos išeivijos grįžimo ir integracijos Tėvynėje programos“* koordinavimas. Nors programos pavadinimas skambėjo įspūdingai, tačiau pats dokumentas, susidedantis iš devynių punktų, nepatvirtinus papildomo finansavimo paskirtoms vykdyti veiklas institucijoms netapo veiksnus kuriant naujas diasporos politikos įgyvendinimo formas. Komisijos sudėtis buvo tvirtinama Vyriausybės lygmeniu, renkant du pirmininkus: vieną iš užsienio lietuvių bendruomenių atstovų, kitą – iš Lietuvos Respublikos. Komisijos veiklai finansavimas nebuvo numatytas, techniškai ją aptarnavo Vyriausybės kanceliarija.

Įkūrus bendrą Seimo ir JAV bendruomenės atstovų komisiją, Vyriausybės patvirtinta komisija turėjo sudaryti galimybę priimti palankius sprendimus ryšiams stiprinti ir sprendimams įgyvendinti, kaip buvo numatyta tarp svarbiausių uždavinių – „*skatinti išeivijos integraciją į politinį, ekonominį, socialinį ir kultūrinį Lietuvos gyvenimą*“[146]. Tačiau taip neatsitiko, nes komisija vykdė nežymius biurokratinius derinimus tarp Lietuvos institucijų, o tam įtakos, matyt, turėjo tuo metu Lietuvoje išgyvenamas Rusijos ekonominės krizės sukeltas nuosmukis, visuomenės bendras nusivylimas lėta šalies pažanga, be to, jau buvo nusistovėjusi Lietuvos veiklų užsienio lietuviams institucinė struktūra. Daugelis priežasčių lėmė, kad pagrindine

[143] *Devintasis Pasaulio Lietuvių Bendruomenės Seimas*. Informacinis leidinys. VDU ISC F. 50. Ap. 8. B. 51. P. 67.
[144] Lietuvos Respublikos Seimo 1996 m. spalio 23 d., nutarimas Nr. I-1603 Dėl lietuvių grįžimo ir integracijos Tėvynėje, Valstybės žinios. Nr. 105-2401.
[145] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. rugpjūčio 14 d., nutarimas Nr. 907 Dėl Išeivijos integravimosi į Lietuvos gyvenimą koordinacinės komisijos, Valstybės žinios. Nr. 77-1980.
[146] Ten pat.

komisijos veiklos ašimi taptų 1998 m. įkurto Lietuvių grįžimo į Tėvynę informacinio centro veiklos koordinavimas.

Siekdami, kad būtų užtikrintas efektyvus bendradarbiavimas su Lietuvos įstaigomis ir kaimyninių šalių naujomis lietuvių organizacijomis, Pasaulio lietuvių bendruomenės atstovai per laikotarpį nuo 1990 m. iki 1997 m. Lietuvoje sugebėjo įkurti savo atstovybę, dvi aukšto administracinio lygmens, bendras su Lietuvos institucijomis, struktūras. Tai liudija, kad pasaulio lietuviai labai atsakingai ir rimtai nusiteikė dalyvauti valstybės atkūrimo darbuose, siekė, kad jų patirtis ir žinios turėtų institucijas, per kurias visa tai būtų galima būtų perduoti Lietuvos pareigūnams.

Galimybė įkurti tiek atstovybę, tiek bendras komisijas, įrodo Lietuvos valstybės aukščiausių pareigūnų pozityvų nusiteikimą priimti patirtis, sudaryti sąlygas atviram bendradarbiavimui.

Sunku būtų rasti rezultatyvumo kriterijus, siekiant išmatuoti, kokios naudos davė sukurtos administracinės galimybės, tačiau vykusios diskusijos, priimti sprendimai bent jau padėjo geriau pažinti abi dalyvaujančias puses. Nors pažinimas buvo ne visada malonus, tačiau būtinas, norint tęsti dialogą.

3. DIASPOROS POLITIKOS KRYPČIŲ IŠKRISTALIZAVIMAS 1998–2003 M.

3.1. Diasporos politikos kontekstas Vyriausybių programose

Analizuojamojo laikotarpio pradžioje diasporos politikos įgyvendinimas buvo išreiškiamas tarsi dviem lygiais – „senosios bendruomenės“ ir Pasaulio Lietuvių Bendruomenė dar veikė planuodamos veiklas savarankiškai, stengdamosi padėti Lietuvai įstoti į NATO ir Europos Sąjungą, o „naujosios“, ką tik įkurtos arba atkūrusios veiklas Ukrainoje, Moldovoje, Gruzijoje, Maskvoje, Sankt Peterburge ir daugelyje Rusijos miestų, laukė Lietuvos valstybės dėmesio ir paramos savo veikloms išplėtoti. Valstybė siekė, kad naujai atkurtos bendruomenės taptų lygiaverčiais Pasaulio Lietuvių Bendruomenės nariais, turinčiais panašiais principais veikiančias struktūras (pvz., jaunimo sąjunga, lituanistinės mokyklos, lietuviškos bibliotekos).

Panašų diasporos politikos veiklų atskyrimą galima matyti ir Lietuvos Vyriausybių programų tekstuose. Tuo metu veikusi aštuntoji Lietuvos Vyriausybė, palyginti su ankstesnėmis, veikė ilgesnį laikotarpį (1996 12 04–1999 05 03 ministras pirmininkas Gediminas Vagnorius). Ši programa nuo ankstesnių labai skyrėsi retorika, vartojamomis metaforomis, kurios ankstesnių vyriausybių programose nebuvo vartojamos:

„*Reformos – ne pramogos. Jos nėra mėgstamos, bet ten, kur būtina, keisti reikia ryžtingai, nuosekliai ir reformą užbaigti*“[147].

Veiklos, priskirtinos diasporos politikai, buvo praplėstos. Migracijos reguliavimo programos dalyje kalbama:

„*Siekiant reguliuoti migraciją, būtina: vykdyti tremtinių ir politinių kalinių bei jų šeimos narių grįžimo į tėvynę programą, patobulinti išlikusio nekilnojamojo turto grąžinimo savininkams tvarką, kad partizanams, politiniams kaliniams, tremtiniams ir rezistentams būtų sudarytos palankesnės sąlygos atgauti išlikusį turtą, sukurti politinių pabėgėlių priėmimo sistemą, siekti tarptautinių susitarimų pabėgėlių klausimais*“[148].

Švietimo, kultūros programos skyriuose nebeliko atskirų Vyriausybės numatomų darbų užsienio lietuviams, tik gana apibendrinantis teiginys:

[147] Lietuvos Respublikos Seimo 1996 m. gruodžio 10 d., nutarimas Nr. VIII-28 Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos, Valstybės žinios. Nr. 120-2821.
[148] Ten pat.

„*Numatoma sudaryti sąlygas mokytis valstybine kalba visiems to pageidaujantiems Lietuvos gyventojams ir rūpintis lietuvybės puoselėjimu už Lietuvos ribų*“[149].

Iš šios Vyriausybės programos dingo nuostatos remti lietuviškas organizacijas ir įstaigas užsienyje. Tačiau Vyriausybės programos priemonių įgyvendinimo plane buvo planuojama viena konkreti priemonė[150] vykdant Lietuvos Respublikos Seimo 1996 m. spalio 23 d. nutarimą Nr. I-1603 „Dėl lietuvių grįžimo ir integracijos Tėvynėje“ – „*Parengti lietuvių grįžimo į Tėvynę ir integracijos programą*“. Ši programa taip ir nebuvo parengta, tačiau buvo įkurtas iki 2009 m. veikęs „Lietuvių grįžimo į Tėvynę informacijos centras“.

Devintoji vyriausybė, tęsusi konservatorių partijos programą (ministras pirmininkas Rolandas Paksas) veikė 1999 06 01–1999 10 27, su užsienio lietuviais tęsė ankstesnės Vyriausybės numatytas veiklas, tačiau Vyriausybės programos priemonių įgyvendinimo plane atsirado naujas tikslas[151] – *Parengti lietuvių kultūros centrų užsienyje steigimo ir veiklos koncepciją*. Tai, matyt, paskatino Seinuose, Gervėčiuose valstybės lėšomis pastatyti lietuvių kultūros centrus ir kitų šalių bendruomenių iniciatyvomis kurti kultūrinės veiklos židinius (šios Vyriausybės tokia koncepcija nebuvo parengta, o parengta ir patvirtinta TMID 2004 m.) bei *Patvirtinti Užsienio lietuvių bendruomenių rėmimo programą 2001–2005 metų programą* (buvo pratęsta anksčiau pavirtinta programa).

Dešimtoji Vyriausybė (1999 11 03–2000 11 09) veikusi tik metus iki eilinių Seimo rinkimų (ministras pirmininkas Andrius Kubilius), savo programos preambulėje konstatavo partijos nuostatų tęstinumą[152]:

„*Ši Vyriausybės programa yra parengta pagal Lietuvos Respublikos Vyriausybės programas, kurioms 1996 m. gruodžio 10 d. ir 1999 m. birželio 10 d. pritarė Seimas. Atsižvelgta ir į tai, kas jau įvykdyta, todėl tos nuostatos nebekartojamos. Kitos nuostatos, kurios iki šiol nebuvo visiškai įgyvendintos, taip pat tos nuostatos, kurių turi būti laikomasi nuolat, yra paliktos nepakeistos arba patikslintos bei papildytos*“

Vyriausybės programos priemonių įgyvendinimo plane numatytas naujo dokumento parengimas – „*parengti Lietuvos kultūros vertybių (kultūros paveldo) užsienyje paieškų ir*

[149] Ten pat.
[150] Ten pat.
[151] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. rugpjūčio 31 d., nutarimas Nr. 945 Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999–2000 metų veiklos programos įgyvendinimo priemonių patvirtinimo. P. 46. Valstybės žinios Nr.75-2275
[152] Lietuvos Respublikos Seimo 1999 lapkričio 11 d. nutarimas Nr. VIII-1420 Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999–2000 metų veiklos programos. Valstybės žinios Nr. 98-2816

susigrąžinimo koncepciją“[153] (ši koncepcija buvo parengta ir patvirtinta jau kitos Vyriausybės 2003 m.[154]).

Paskutinis Vyriausybės Užsienio politikos dalies numatytas uždavinys – „*stiprinti santykius su išeivijos atstovais, lietuvių tautinėmis mažumomis kaimyninėse valstybėse*“[155].

Šalia laukiamo rezultato buvo planuojama „*užtikrinti išeivijos bendruomenių paramą, siekiant Lietuvos narystės Europos Sąjungoje ir NATO; stiprinti institucijas, veikiančias santykių su užsienio lietuviais srityje*“[156].

Labai įdomu pastebėti, kad institucijas stiprinti premjeras A. Kubilius planavo reorganizuodamas Tautinių mažumų ir išeivijos departamentą ir darbo su užsienio lietuviais funkcijas perduodant Užsienio reikalų ministerijai. Tikėtina, kad nepaisant užsienio bendruomenių protestų, šis sumanymas gal būtų ir pavykęs, tačiau sutrukdė Vyriausybės pasikeitimas ir, atėjus R. Paksui, anuometinio saulėlydžio planai buvo primiršti. Bet ne visam laikui (2008 m. premjero A. Kubiliaus penkioliktosios vyriausybės programoje numatyta TMID reorganizacija buvo skubiai per metus įvykdyta).

Vienuoliktoji Vyriausybė (2000 10 27–2001 06 20), vadovaujama ministro pirmininko R. Pakso, išsilaikė kiek daugiau kaip pusmetį. Numatytų darbų įgyvendinti nespėjo, tačiau Vyriausybės programoje, kuri buvo rengiama iki 2004 m., atsirado naujų tendencijų. Pirmiausia, iš programos švietimo, kultūros skyrių dingo bet kokia veikla, skirta ryšiams užsienio lietuviams, kas jau buvo tradiciškai ankstesnių Vyriausybių nusistovėjusios tęstinės veiklos – parama švietimui, kultūros paveldo grąžinimui. Antra naujovė vienuoliktosios Vyriausybės programoje buvo Užsienio politikos skiltyje rasta tokią formuluotė:

„*Vyriausybė skatins kuo platesnius Lietuvos žmonių ryšius pagal interesus su užsienio nevyriausybinėmis organizacijomis ir pavieniais asmenimis*“[157].

Tuo metu iš Lietuvos jau buvo nelegaliai emigravę (Lietuva dar nebuvo Europos Sąjungos narė) tūkstančiai žmonių ir įsikūrę Airijoje, Jungtinėje Karalystėje, Ispanijoje, tačiau valdžios

[153] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gruodžio 28 d. nutarimas Nr. 1497 Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999–2000 metų veiklos programos įgyvendinimo priemonių patvirtinimo, Valstybės žinios Nr. 114-3316

[154] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. spalio 30 d., nutarimas Nr. 1354 Dėl Lietuvos kultūros vertybių, esančių užsienyje, paieškos ir integravimo į Lietuvos visuomeninį gyvenimą koncepcijos, Valstybės žinios. Nr. 104-4662.

[155] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gruodžio 28 d. nutarimas Nr. 1497 Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999–2000 metų veiklos programos įgyvendinimo priemonių patvirtinimo, Valstybės žinios. 1999 12 31, Nr. 114-3316.

[156] Ten pat.

[157] Ten pat.

institucijų dokumentuose ir veiklose nėra niekaip parodytas valstybės dėmesys šiai naujai ekonominės migracijos bangai, todėl darytina prielaida, kad būtent tokia aptakia formuluote buvo bandoma pasakyti, kad Vyriausybė žino apie išvykusių savo piliečių naujai kuriamas organizacijas ir kuriamus naujus ryšius, įskaitant net pavienius asmenis. Šios Vyriausybės programos paskutiniame straipsnyje kalbama:

„*Numatoma siekti, kad lietuviai kitose pasaulio valstybėse prisidėtų prie svarbiausių Lietuvos užsienio politikos tikslų įgyvendinimo – visų pirma narystės NATO ir Europos Sąjungoje*“.

Galima manyti, jog tuometinė Vyriausybė ryšių palaikymui su užsienio lietuviais nebuvo numačiusi skirti daug dėmesio (vadinasi, ir lėšų), o tik pasinaudoti stipriųjų diasporos organizacijų parama, siekiant politinių šalies tikslų tarptautinėje arenoje.

Dvyliktoji šalies Vyriausybė, vadovaujama ministro pirmininko A. M. Brazausko, dirbo ilgiausią laikotarpį – 2001 07 12–2004 12 14. Vyriausybės programoje[158] buvo numatyta plėsti priemones Lietuvos kultūrai ir lietuvių kalbai puoselėti, vykstant globalizacijai ir formuojantis pasaulio informacinei visuomenei. Narystės NATO siekis buvo glaudžiai siejamas su JAV esančiomis Lietuvos diasporos struktūromis:

„*Aktyvinti diplomatines pastangas įvairiomis kryptimis, ypatingą dėmesį skiriant darbui su JAV Kongresu. Toliau koordinuoti veiksmus su kitų NATO narystės siekiančių šalių, lietuvių išeivijos JAV bendruomene bei kitomis etninėmis bendruomenėmis*“[159].

Paskutiniais žodžiais pirmąkart Vyriausybių programose yra įvardijama, jog be lietuvių išeivijos yra ir kitų etninių bendruomenių, galinčių padėti Lietuvos interesams. Labai tikėtina, kad taip yra kalbama apie litvakų ir lenkų bendruomenes.

Diasporos politikos kontekste aptinkama nauja kryptis – „*Siekti, kad užsienyje gyvenantys lietuviai bei pastaruoju metu į užsienį išvykę Lietuvos piliečiai turėtų galimybes plėtoti tautinį ir kultūrinį savitumą, palaikyti ryšius su Tėvyne, dalyvauti plėtojant ekonominį ir kultūrinį bendradarbiavimą tarp Lietuvos ir užsienio valstybių. Šiam tikslui panaudoti Lietuvos diplomatinių atstovybių veiklos galimybes*“[160].

Su šio Vyriausybės tikslo anonsavimu „prasiveržė“ per biurokratinio derinimo mechanizmą jau nebenuslepiami ir anksčiau niekur nebuvę paminėti vyriausybės dokumentuose

[158] Lietuvos Respublikos Seimo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas Nr. IX-455 Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos, Valstybės žinios. 2001 07 18. Nr. 62-2244.
[159] Ten pat.
[160] Ten pat.

naujai išvykusieji: „*Pagal oficialius statistikos duomenis, 1990–2004 metais Lietuvos gyventojų skaičius dėl migracijos sumažėjo (migracijos saldo) 268,3 tūkst. žmonių (7,3 proc.)*“[161].

Artėjantis stojimas į europines struktūras, visuomenėje vis garsiau kalbant apie išvykstančius ir pasiliekančius „turistus“ Jungtinėje Karalystėje, Skandinavijos šalyse, šalies valdantieji suprato, jog ir šią naują Lietuvos gyventojų kategoriją reikėjo įtraukti į savo veiklos lauką. O ryšių palaikymas pirmiausiai vyko padedant tautiniam ir kultūriniam tapatumui plėtoti. Iš vienos pusės, tai buvo sveikintinas reiškinys, tačiau to meto emigrantams, tapusiais daug kur nelegaliais imigrantais, būtų buvusi reikalinga valstybės informacinė pagalba, pirminės žinios apie savo teises ir galimybes naujoje aplinkoje, pagalba sugrįžti apgautiems sukčiaujančių firmų ir darbdavių (kas buvo labiau stebima tarpukario Lietuvoje).

Pirmoje tiriamojo laikotarpio pusėje, nepaisant vyriausybės iniciatyvų keisti įstaigų, dirbančių su diasporos organizacijomis struktūras, vyko gana intensyvus ir jau įgaunantis tradicijos bruožų darbas su etninių kraštų, kitų posovietinio pakraščio šalių lietuviškomis organizacijomis, ieškant įvairių formų joms įsilieti į Pasaulio lietuvių bendruomenės šeimą. Tam labai pasitarnavo Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtinta Užsienio lietuvių bendruomenių kultūros ir švietimo rėmimo 1998–2000 metų programa[162]. Patvirtinus pirmą valstybinę paramos diasporos judėjimui, ryšių stiprinimui skirtą veiklos planą ir priemones, tapo aiškios šios politikos prioritetinės sritys, bendruomenių organizatoriai gavo veiksmingą įrankį, kuris leido sustiprinti esamas ir inicijuoti naujas tautinio tapatumo palaikymo programas, kelti pačios bendruomenės autoritetą tiek tarp savo narių, tiek bendrai pristatant Lietuvos kultūrą jų gyvenamose šalyse.

Pasaulio lietuvių bendruomenės aktyvas, taip pat didžiosios ir pajėgios bendruomenės JAV, Kanadoje veikė padėdamos Lietuvai pasiekti istorinio tikslo – būti pakviestai į NATO. Vakarų Europos šalių bendruomenės stengėsi atkreipti savo valdžių dėmesį į Lietuvą, siekiant tapti ES nare. Tokiomis politinėmis nuotaikomis veikė ir PLB suvažiavimai, bendra Seimo komisija, Pasaulio Lietuvių Bendruomenės atstovybė Lietuvoje. Paskutiniaisiais nagrinėjamojo laikotarpio metais jau pradėjo jaustis artėjantis „naujosios ekonominės bangos“ emigracijos (taip šis reiškinys buvo įvardintas) cunamis. Tikintis teigiamos stojimo į ES procedūrų baigties, išvykusieji į Jungtinę Karalystę, Airiją pradėjo nebebijoti pasireikšti Lietuvos spaudoje, išsakyti nuomonę dėl bendravimo stokos su valdžios įstaigomis.

---

[161] *Sipavičienė A. Tarptautinė gyventojų migracija Lietuvoje: modelio kaita ir situacijos analizė*. Vilnius, 2006. Priega per internetą: <http://www.iom.lt/documents/A.Sipaviciene-migrac..pdf>.

[162] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. liepos 4 d. nutarimas Nr. 723 Dėl Užsienio lietuvių bendruomenių kultūros ir švietimo rėmimo 1998-2000 metų programos, Valstybės žinios. Nr. 66-1626.

3.2. Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas – posovietinio pasaulio lietuviškojo judėjimo atrama

Nuo 1998 m. valstybės institucijų vykdomos veiklos, skirtos užsienio lietuvių organizacijoms paremti, buvo pradėtos koordinuoti ir vykdyti, remiantis Užsienio lietuvių bendruomenių kultūros ir švietimo rėmimo programa 1998–2000 m[163].

1998 m. įvyko administracinis pagrindinės institucijos, dirbusios su pasaulio lietuvių organizacijomis, pavadinimo pakeitimas – iš Regioninių problemų ir tautinių mažumų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, jis tapo Tautinių mažumų ir išeivijos departamentu (toliau – TMID) prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės[164]. Kodėl įvyko tokia reforma? Įtvirtinus Lietuvos nepriklausomybę, po truputį ėmė silpti prosovietinės jėgos pietryčių Lietuvoje, todėl įstaigos pavadinimas ėmė prarasti prasmę – valstybės mastu žvelgiant, spręstinos buvo jau ne regioninės problemos, o sėkminga tautinių mažumų Lietuvoje integracija, taip pat bendravimas su diasporos organizacijomis visame pasaulyje. Tačiau iki paskutiniųjų šio laikotarpio metų TMID daugiausiai rūpinosi ties artimojo užsienio, Rusijos, kitų buvusių sovietinių kraštų lietuvybės stiprinimu.

Sutvirtinęs savo diasporos politikos įgyvendinimo pozicijas, Regioninių problemų ir tautinių mažumų departamentas 1998 m. pakeitė ne tik pavadinimą, buvo patvirtinti ir nauji nuostatai[165]. Kas lėmė naujus svorio akcentus nuolat kintančios veiklos įstaigoje? Galima remtis liudininko ir anuometinio įstaigos generalinio direktoriaus Remigijaus Motuzo nuomone: „*Regioninių problemų departamento pavadinimas buvo aktualus tik pirmaisiais jo veiklos metais, kai buvo ypatingos sąlygos Vilniaus krašte, Šalčininkų rajone įtvirtinant Lietuvos valstybingumą. Pradėjus įgyvendinti daugiau veiklų su užsienyje gyvenančiais lietuviais pavadinimas tapo ribotos prasmės ir užsienio lietuvių tematikai netiko. Seinuose, Punske net JAV gyvenantys rašė nepasitenkinimo laiškus „Ar mes sukeliame problemų?“*.

Įkūrus Tautinių mažumų ir išeivijos departamentą prasidėjo kryptinga valstybės politika, kadangi iki tol buvo išbarstyta per keletą institucijų. TMID pagrindinis uždavinys buvo – padėti kurtis naujoms lietuvių bendruomenėms ir prie išeivijos vakaruose prijungti ir Europos rytų šalių lietuvius:

---

[163] Ten pat.
[164] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. lapkričio 24 d. nutarimas Nr. 1370 Dėl Regioninių problemų ir tautinių mažumų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės reorganizavimo į Tautinių mažumų ir išeivijos departamentą prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir šio departamento nuostatų patvirtinimo,Valstybės žinios, Nr. 105-2914.
[165] Ten pat.

„*Lietuvoje mes džiaugėmės, kad kūrėsi lietuvių organizacijos Rytuose (buvusiose sovietinėse respublikose), džiaugėmės, kad jie nebijo įsteigti organizacija, nors darė tai atsargiai. Tam, kad palaikyti ir paremti naujų organizacijų kūrimąsi, jų veiklas, reikėjo numatyti lėšas, o tam, kad jas pagrįsti, buvo reikalingas nacionalinis susitarimas, tam ir pasitarnavo pirmosios Užsienio lietuvių bendruomenių programos rengimas. Programą kuriant buvo keliamas tikslas vienyti pasaulio lietuvius, įtraukti buvusiose sovietinėse respublikose gyvenančius tautiečius į PLB. Šis vienijimo procesas buvo ne tik kultūrinis, socialinis, bet ir ekonominis, o dažnai ir įtraukiantis politinius aspektus. (Baltarusijos, Kaliningrado srities lietuviškų organizacijų kūrimasis). TMID atliko labai svarbų darbą padedant lietuviams savo gyvenamuose kraštuose įsitvirtinti kaip teisėtai tautinei mažumai, su savo teisėmis vystyti švietimą ir kultūrą. TMID atstovai nuolat lankėsi Baltarusijoje, Kaliningrade, Moldovoje, Ukrainoje susitikinėdami tiek su aukštais panašių institucijų atstovais, tiek regionuose, aiškindami apie pariteto išlaikymą tautinių mažumų teisių apsaugos srityje, kadangi Lietuvoje buvo sudarytos palankios sąlygos kitataučių piliečių švietimui, kultūros ir tapatumo išlaikymui. TMID veikla sustiprino naujai įsikūrusius bendruomenes ir suteikė finansinę paramą kultūrinei švietėjiškai veiklai. Per PLB pirmininkų suvažiavimus buvo organizuojamos kraštų pirmininkams išvykos susipažinti su Baltarusijos, Kaliningrado, Lenkijos lietuvių gyvenimo kasdienybe ir po tokių viešnagių būdavo vienareikšmiškai išsakoma nuomonė, kad TMID ir visos valstybės parama būtina padedant išlaikyti lietuvišką kultūrą, siunčiant mokytojus ir t. t.*“[166].

Tautinių mažumų ir išeivijos departamento dvikryptė veikla buvo sėkmingas sprendimas, siekiant darnos tautinių santykių politikoje Lietuvoje ir lietuvių tautinėms mažumoms artimojo užsienio valstybėse.

Šioje vietoje būtų prasminga plačiau pristatyti institucijos struktūrą, kuri beveik nepakitusi išliko per visą egzistavimo laikotarpį. Departamente buvo du pagrindiniai skyriai – tautinių mažumų ir užsienio lietuvių, bendri buvo finansų ir personalo ir teisės padaliniai, aptarnavę abiejų tikslinių skyrių veiklas. Etatų skaičius beveik nekito – šioje institucijoje dirbo 32–34 darbuotojai. Užsienio lietuvių skyriaus sudėtis ir biudžetas būdavo didesni nei tautinių mažumų skyriaus. Abiejų veiklos buvo gana griežtai atskirtos, nes kiekvienas skyrius veikė įgyvendindamas skirtingas Vyriausybės programas.

Iš pažiūros skirtingų padalinių veiklos koordinavimas būdavo naudingas ir reikalingas, pristatant Lietuvos pozicijas tarptautinėje arenoje, nes vienoje įstaigoje galima buvo surinkti

[166] Interviu su R. Motuzu. 2010 m. rugpjūčio mėn. įrašas saugomas autorės asmeniniame archyve.

„veidrodinį“ atspindį Lietuvos vykdomos politikos tautinių mažumų teisių apsaugos srityje ir palyginti su lietuvių teisine padėtimi užsienyje. Ypatingai tai būdavo svarbu susitikimuose su Lenkijos, Baltarusijos, Rusijos pareigūnais. Šis įstaigos pavadinimas nekėlė įtampos ir „tolimojo“ užsienio lietuvių bendruomenėms, kadangi jos tuomet veikė dar iš savo turimų lėšų ir joms pagalbos iš Lietuvos biudžeto nereikėjo, o Lietuvos valstybės parama naujoms bendruomenėms Baltarusijoje, Latvijoje, Kaliningrado srityje, Lenkijos lietuvių švietimo įstaigoms, Nepriklausomų valstybių sandraugos (NVS) šalių lietuviškoms bendruomenėms buvo suprantama kaip būtina veikla.

Po 1990 m. įsikūrė daug naujų lietuviškos veiklos organizacijų etniniuose regionuose užsienyje, NVS šalyse ir jų veikloms paremti buvo reikalingas sistemiškas Tėvynės požiūrį į prioritetus, pateikiantis dokumentas – tokia ir buvo minėta Užsienio lietuvių bendruomenių kultūros ir švietimo rėmimo programa. Tai buvo pirmasis dokumentas, koordinuojantis valstybės institucijų politiką diasporos atžvilgiu. Jo pagrindu buvo kuriami visi vėlesni panašūs dokumentai.

Šios programos tikslai – padėti bendruomenės išsaugoti tautinę kultūrą, kalbą, stiprinti ryšius su Lietuva, rengti ir įgyvendinti bendrus projektus, sudaryti sąlygas visapusiškai susipažinti su Lietuva, skatinti bendruomenes prisidėti prie teigiamo šalies įvaizdžio formavimo – iki mūsų dienų išliko beveik nepakitę, o tai rodo, kad anuomet programos rengėjai jau matė esmines pasaulio lietuvių diasporos galimybes, jų poreikius bei Lietuvos galimybes prisidėti prie bendrų tikslų įgyvendinimo.

Kalbant apie netiesioginį tarpukario tradicijos perimamumą, dar 1939 m. žurnale „Pasaulio lietuvis“ buvo išsakyti panašūs prioritetai: „*lietuvių kalba, papročiai ir tradicijos yra esminis gero tautiečio – patrioto požymis*“[167].

Labai svarbu pažymėti, kad nors Užsienio lietuvių bendruomenių kultūros ir švietimo rėmimo programos tekste buvo kalbama apie bendrą užsienio lietuvių bendruomenių būklę, istorines aplinkybes ir pats pavadinimas neišskiria nei vienos specifinės grupės, vis dėlto buvo pasakyta, kad Lietuvos teikiama parama „turėtų būti diferencijuojama“[168].

Vėlesniuose valstybės dokumentuose, skirtose paramos teikimui bendruomenėms, šio atskyrimo jau nebebus, tačiau atsižvelgiant į laikotarpio realijas, anuomet diferenciacija, matyt buvo tikslingas situacijos atspindys, kadangi senosioms bendruomenėms buvo akcentuojama galimybė sudaryti sąlygas jaunimui išmokti lietuvių kalbą, mokytis Lietuvoje, organizacinė

[167] Sališkis J. Lietuvi, nesitrauk iš kelio, *Pasaulio lietuvis*. 1939. Nr. 15. P. 289.
[168] Ten pat.

parama bendruomenių projektams. O lietuviams, gyvenantiems etninėse žemėse, pagal šią programą „*reikėtų teikti didžiausią finansinę paramą, kad jos stiprėtų ir brėstų*“[169].

Programoje buvo numatyta, kad įgyvendina ne tik Regioninių problemų ir tautinių mažumų departamentas, bet ir Užsienio reikalų, Švietimo ir mokslo, Kultūros ministerijos, Lietuvos nacionalinis televizija ir radijas, kitos valstybinės institucijos. Pagrindinės veiklos kryptys buvo švietimas, kultūra, spauda ir leidyba, kultūros centrų kūrimas, informacijos sklaida.

Šios daugiakryptės diasporos politikos programos veiksmus įgyvendino ne tik Lietuvos įstaigų atstovai, savo pasiūlymus pateikė ir Pasaulio Lietuvių Bendruomenės valdyba, „*patyrusi Regioninių problemų ir tautinių mažumų departamento ketinimus paruošti programą ir priimdama dėmesin svarbiausias kryptis*“[170], pirmiausia siūlė dėmesį skirti Rytų kraštų, Mažosios Lietuvos (Karaliaučiaus srities), Pietų Amerikos lietuvių bendruomenėms ir „Vasario 16-osios gimnazijai“.

Savo pasiūlymuose Pasaulio lietuvių bendruomenės valdyba išreiškė didelį susirūpinimą jaunimo lituanistiniu švietimu, prašė skirti dėmesio ir lėšų jaunimo kalbos kursams, stovykloms Lietuvoje, siųsti mokytojus, parūpinant jų išlaikymui reikalingų lėšų. PLB valdybos siūlymuose, pasirašytų trijų įtakingų lietuviškojo judėjimo lyderių (Vytauto Kamanto, PLB Valdybos pirmininko, pavaduotojos švietimui Reginos Kučienės ir „Pasaulio lietuvio“ redaktoriaus Broniaus Nainio), akcentuojama, kad Lietuva turi padėti Rytų kraštų ir Pietų Amerikos lietuviškoms organizacijoms, jų jaunimui atvykti ir mokytis „Vasario 16-osios gimnazijoje“ ir Lietuvoje, remti šių kraštų lietuvišką spaudą, kultūrinius mainus[171]. Į visus šiuos PLB siūlymus tiek rengiant programą, tiek ją įgyvendinant, buvo nuolat atsižvelgiama.

Vyriausybei patvirtinus minėtą programą, Regioninių problemų ir tautinių mažumų departamente buvo parengta jos organizavimo, finansavimo ir atsiskaitymo tvarka[172]. Buvo numatyta kiekvienais metais skelbti programos projektų konkursą, kuriame galėjo dalyvauti savo šalyje juridiškai įteisintos užsienio lietuvių bendruomenės, draugijos, bendrijos ir kitos organizacijos (mokyklos, klubai, kultūros centrai).

---

[169] Ten pat.
[170] Pasaulio Lietuvių Bendruomenės kultūros ir švietimo rėmimo programa 1997 11 08 VDU ISC. F. 50. Ap. 8. B. 51. L. 65-66.
[171] Ten pat. L. 66.
[172] Užsienio lietuvių bendruomenių kultūros ir švietimo rėmimo 1998–2000 m. programos organizavimo, finansavimo ir atsiskaitymo tvarka VDU ISC F. 50. Ap. 1-11. B. 1. L. 1-9.

Buvo sudaryta Užsienio lietuvių bendruomenių kultūros ir švietimo rėmimo 1998–2000 m. programos vykdymo koordinacinė taryba, kurią sudarė ne tik Lietuvos Respublikos valstybinių institucijų, bet ir užsienio lietuvių bendruomenių atstovai. Su patvirtintų projektų vykdytojais buvo sudaromos dvišalės sutartys. Visi šie viešojo administravimo tvarkos veiksmai buvo naujovė, pakeičiant pavienius individų ar organizacijų paramos prašymus. Todėl bendruomenės, vykdančios aktyvią veiklą ir remiamos iš Lietuvos biudžeto, pagaliau turėjo aiškiai nustatytus prioritetus, informaciją apie prašymų pateikimo, vertinimo, atsiskaitymo datas. Be to, visus pateiktus bendruomenių projektus vertino komisija, kurią sudarė daug žmonių iš skirtingų įstaigų, o tai ne tik teikė jai patikimumo, bet ir posėdžių, svarstymų metu buvo ieškoma galimybių rasti papildomų lėšų šaltinių, organizacinės pagalbos, konsultacijų.

Remiantis 1998 m. patvirtintais nuostatais, Tautinių mažumų ir išeivijos departamentui buvo pavesta „*formuoti ir įgyvendinti valstybinę ryšių su užsienio lietuviais ir išeiviais iš Lietuvos politiką*“[173].

Lietuvos Respublikos Vyriausybės sprendimu, tokia misija šiai institucijai buvo deleguota, tačiau vėlesniais metais, kai Seime partijų atstovų kalbose atsirado vietos ir noro reikšti susirūpinimą išvykusiais, buvo reiškiamas nepasitenkinimas, jog ta pati institucija negali formuoti ir pati įgyvendinti politiką. Tačiau būtent tai yra efektyviausias viešojo administravimo sektoriaus veikimo būdas – politikos ir administravimo dichotomija. Juk kuriant veiksmingą politiką, reikia turėti analitinės medžiagos, praktinio problemų suvokimą. Anot viešojo administravimo mokslų teoretikų, „*biurokratija yra politikoje ir liks jos centre: faktiškai biurokratai visada bus pagrindinis mūsų politikos iniciatyvų šaltinis*“[174].

Taigi galima teigti, kad Vyriausybės sprendimas sudaryti sąlygas vienoje institucijoje formuoti ir įgyvendinti tautinio darnumo ir diasporos politiką buvo sėkmingas biurokratinis žingsnis, sudaręs prielaidas kaupti informaciją apie pokyčius diasporoje, nustatyti prioritetines veiklas, planuoti paramos skyrimą, teikti teisinę ir organizacinę pagalbą.

Įgyvendinus minėtus sprendimus, TMID vykdomos veiklos ėmė labai plėstis. Remiantis Tautinių mažumų ir išeivijos departamento ataskaitomis, 1999 m. buvo gauta ir paremta 215

[173] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. lapkričio 24 d. nutarimas Nr. 1370 Dėl Regioninių problemų ir tautinių mažumų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės reorganizavimo į Tautinių mažumų ir išeivijos departamentą prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir šio departamento nuostatų patvirtinimo, Valstybės žinios. Nr. 105-2914.
[174] Denhardt R. *Viešųjų organizacijų teorijos.* Vilnius, 2001. P. 165.

projektų (iš jų 90 švietimo, 70 kultūros, 9 leidybos, 45, skirti organizacinėms bendruomenių veikloms)[175].

1999 m. buvo perimta iš Švietimo ir mokslo ministerijos funkcija sudaryti išvykimo sutartis su švietimo ir kultūros darbuotojais, vykstančiais dirbti į užsienį. (Choreografijos specialistas buvo išsiųstas bendruomenių prašymu net į Argentiną ir Urugvajų). Buvo surengti pedagogų kvalifikacijos kėlimo seminarai Kaliningrado srityje, Lenkijoje, lituanistiniai kursai Vilniaus universitete. Kartu su Danijos demokratinio švietimo fondu buvo rengiami seminarai Danijoje, Baltarusijos ir Kaliningrado srities lietuviškų ugdymo įstaigų vadovams ir mokytojams. Departamento lėšomis buvo išlaikoma Pelesos nevalstybinė lietuvių vidurinė mokykla, o parama teikiama visoms formaliojo švietimo lietuviškoms mokykloms (tarp jų ir „Vasario 16-osios gimnazijai“), NVS ir Rytų Europos šalyse veikiančioms 27 lituanistinėms mokykloms ir 23 lietuvių kalbos fakultatyvams ir daugelis kitų veiklų[176].

2000 m. Užsienio lietuvių bendruomenių kultūros ir švietimo rėmimo programos veiklos dar labiau plėtėsi – išaugo ne tik remiamų projektų apimtys, bet ir lituanistinių mokyklų, fakultatyvų skaičius, remiamose ugdymo įstaigose lietuvių kalbos mokėsi per 2840 vaikų ir jaunuolių[177]. O tai buvo didelis naujo bendruomenių potencialas, ypač žinant, jog prieš dešimtmetį beveik jokios lituanistinės veiklos tose šalyse nebuvo vykdomos. Remiantis išlaidų sąvadu, įtikinamai įrodomos valstybės dėmesys ir parama TMID‘o įgyvendintoms veikloms[178]:

[175] Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. veiklos ataskaita VDU ISC F. 50. Ap. 1-10. B. 11. L 10.
[176] Ten pat. P. 11.
[177] Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 metų veiklos ataskaita VDU ISC F. 50. Ap. 1-10. B. 22. L. 14.
[178] Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės išlaidos. Pažyma. VDU ISC F. 50. Ap. 1-11. B. 7. L. 1.

Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas prie LRV

IŠLAIDOS

Užsienio lietuvių rėmimo programoms vykdyti (Mūs. lėš. + Medyklo

2000-2005 m.m.

tūkst.Lt.

Metai	Iš viso	Tame tarpe		investicijos % nuo bendros sumos
		finansinė parama ir kitos išlaidos	investicijos	
2000	3504	3504	0	0
2001	4408	3289	1119	25.4
2002	4227	3103	1124	26.6
2003	4355	3165	1190	27.3
2004	5308	3661	1647	31.0
2005	6792	3897	2995	44.1
IŠ VISO	28594	20619	8075	28.2

Vyriausioji specialistė
Lina Balsienė
2005. 06.15

3 paveikslas. **Išlaidos, užsienio lietuvių rėmimo programoms vykdyti 2000–2005 m.**

Planingą veiklų plėtrą smarkiai ir nemaloniai paveikė Vyriausybės sprendimai reorganizuoti Tautinių mažumų ir išeivijos departamentą 2000 m., kaip siūlė Saulėlydžio komisija, vadovaujama Algirdo Šemetos[179]. Šis sprendimas būtų apėmęs ne tik TMID, bet ir daugelį kitų valstybės įstaigų, nes Saulėlydžio komisija teikė siūlymus dėl valstybės valdymo sistemos reformos, kuria buvo siekiama panaikinti visus departamentus, veikusius prie Vyriausybės, o jų funkcijas perduoti ministerijoms.

Pradėjus šią reformą, dar nebuvo tiksliai žinoma, prie kurios ministerijos prijungti TMID. Pagal vienus dokumentus – prie Kultūros, pagal kitus – prie Švietimo ir mokslo ministerijos. Premjeras A. Kubilius planavo funkcijas perduoti net trims ministerijoms – Užsienio reikalų, Kultūros ir Švietimo[180]. Buvo prognozuojama, kad tokia reforma leistų išvengti funkcijų

[179] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. gegužės 31 d. posėdžio Nr. 27 protokolas VDU ISC F. 50. Ap. 1-10. B.6. L. 28-29.
[180] *Seimo kronika* 2000 m. Nr. 15 (154). P. 786.

dubliavimosi, praplėstų ministrų atsakomybės ribas ir įdiegtų efektyvesnį valdymo modelį, be to, būtų pasiektas „*tiesioginis lėšų taupymas – 100–150 tūkstančių litų per metus*“[181].

Remiantis prasidėjusiomis viešosiomis diskusijomis, galima suprasti, jog departamento reorganizacija nebuvo aiškiai aptarta konservatorių partijoje, nes kilo didelis susirūpinimas iš aukščiausių šalies vadovų, reiškiančių nepritarimą šiems neapgalvotiems sprendimams.

Seimo pirmininkas V. Landsbergis dar iki oficialaus Vyriausybės sprendimo, reaguodamas į pasirodžiusius pranešimus spaudoje dėl galimo Tautinių mažumų departamento panaikinimo, 2000 m. gegužės 9 d. kreipėsi į ministrą pirmininką, pabrėždamas, jog tai būtų:

„*politiškai nesuprantamas žingsnis atgal nuo tarptautinėse plotmėse pripažintų Lietuvos pozicijų. Kaimyninės šalys atkreips į tai dėmesį, kaip į joms rūpimų mažumų padėties bloginimą ir jokie aiškinimai apie funkcijų padalinimą to padalinimo įspūdžio nepakeis. Seimo Pirmininkas atkreipė Premjero dėmesį ir į tai, jog departamentas globoja lietuvišką diasporą etninėse žemėse ir išeivijoje. Iš ten jau gauta nerimastingų signalų*“[182].

Lietuvos Respublikos Seimo Žmogaus teisių komiteto pirmininkas Emanuelis Zingeris kreipėsi tiek į ministrą pirmininką, tiek į „Saulėlydžio“ komisijos pirmininką, išreikšdamas komiteto narių nuomonę siūlyti laikinai atidėti Tautinių mažumų ir išeivijos departamento reorganizavimą, kol neaišku, kas galės vykdyti šias specifines Departamento funkcijas: „*Priimdama tokį sprendimą, Vyriausybė neapsunkins savo pastangų siekiant integracijos į Europos sąjungą, nes pastaruoju metu užsienio valstybės vis didesnį dėmesį skiria tautinių mažumų problemoms, neretai sukeliančioms aštrius konfliktus*“[183].

Tautinių mažumų ir išeivijos archyve buvo laiškų, susirašinėjimų su lietuvių bendruomenėmis užsienyje ir tautinėmis bendrijomis rodančių Departamento vadovybės, Lietuvos politikų pastangas sustabdyti šiuos neapgalvotos reformos žingsnius, nes buvo suvokiami sudėtingi tautinių santykių derinimo rezultatai.

Savo pasipriešinimą tokiems planams siųsdami raštus į Vyriausybę išreiškė tiek Lietuvos tautinių bendrijų atstovai, tiek Pasaulio Lietuvių Bendruomenės, mokyklos pasaulyje. Visuomenės nuomonė ir 2000 m. rudenį įvykę Seimo rinkimai reorganizacijos spartą gerokai pristabdė, tačiau intencijos ir R. Pakso vadovaujamoje Vyriausybėje išliko, nes 2001 m. sausio

[181] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. gegužės 31 d. posėdžio Nr. 27 protokolas, VDU ISC F. 50. Ap. 1-10. B. 6. L. 28.
[182] Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininko atstovės spaudai 2000 m. gegužės 9 d. pranešimas - faksas. VDU ISC F. 50. Ap. 1-10. B. 6. L. 4
[183] Lietuvos Respublikos Seimo Žmogaus teisių komiteto pirmininko E. Zingerio raštas 2000 05 29 (112-12-221). VDU ISC F. 50. Ap. 1-10. B. 6. L. 27.

mėnesį vyriausybės strateginio planavimo komitete buvo ruošiamasi svarstyti TMID funkcijų perdavimą ministerijoms, ir galimu „dalininku“ atsirado Užsienio reikalų ministerija, parengusi pažymą apie kitų užsienio reikalų ministerijų šalių darbą su diaspora[184]. Sprendžiant iš šios pažymos teiginių, tuometiniai ministerijos pareigūnai buvo gerai susipažinę su TMID veiklomis, todėl siūlė mokytojų siuntimą į užsienį, socialinius grįžimo klausimus perduoti kitoms atsakingoms už šias sritis ministerijoms.

Tačiau įvykę politiniai pasikeitimai ir Vyriausybės kaita (2001 m. vasarą Ministro pirmininko poste R. Paksą pakeitė į politiką sugrįžęs A. Brazauskas) lėmė, jog Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas sutelktomis tiek vadovų, tiek tautinių bendrijų ir užsienio lietuvių organizacijų pastangomis buvo paliktas veikti ir jo struktūra nesikeitė beveik dešimtmetį. Tai sudarė prielaidas produktyviai veiklai konsoliduojant tiek darbą su tautinėmis bendrijomis Lietuvoje, tiek plečiant diasporos politikos įgyvendinimą.

[184] Lietuvos Užsienio reikalų ministerijos pažyma 2001 01 09 (Nr. 10-04-06-322), VDU ISC. F. 50. Ap. 1-10. B. 20. L. 1-3.

3.3. Veiklos plėtra: nuo idėjų lygmens iki praktinių modelių

1998–2003 m. toliau formavosi teisinė diasporos politikos bazė. Diasporos politika yra įvairiapusė veikla, todėl nagrinėjant jos raidą, tikslinga susipažinti ne tik su Lietuvos pradėta paramos tapatumo išsaugojimui kryptimi, bet ir su kitomis, svarbiomis programomis, skirtomis tautiškumui stiprinti.

Palaipsniui slūgstant asmeninėms išeivijos iniciatyvoms, ėmus klostytis Lietuvos atsakingų institucijų veiklos kryptims, buvo pradėtos formuoti naujos bendradarbiavimo tarp valstybės ir diasporos organizacijų veiklos kryptys kultūros politikoje, taip pat siekiant jaunimą pritraukti studijuoti į Lietuvą bei teisiškai įtvirtinti valstybės lėšas etninių žemių kultūros ir švietimo centruose. Taip pat pradėta sisteminė informacinė pagalba grįžtantiems gyventi į Lietuvą. Idėjos ir kalbos buvo paverčiamos į teisės dokumentų kalbą, suteikiant galimybę ne tik joms įgyvendinti, bet ir įteisinti bendroje valstybės administracinėje hierarchijoje.

Kultūros vertybių grąžinimas į Lietuvą, jų paieška ir apskaita nuo pat valstybingumo atkūrimo tapo svarbia bendradarbiavimo su užsienyje veikiančiomis organizacijomis dalimi. Daugelis bendruomenių, norėdamos perduoti savo sukauptas vertybes asmeniškai, ieškodavo, kur jas galėtų perduoti saugoti. Atskirų menininkų darbai, kolekcijos, archyvai buvo pradėti siųsti į Lietuvą, tačiau nebuvo kompleksinio valstybės politiką išreiškiančio dokumento.

Vieną pirmųjų tokių teko aptikti 1998 m., parengtą istoriko Broniaus Kašelionio ir Kultūros paveldo centro – tai „Lietuvos kultūros vertybių užsienyje paieškų ir susigrąžinimo metmenys“[185]. Pagrindinis dėmesys šiame dokumente skiriamas *„prieš savininkų valią išgabentoms iš Lietuvos“* meno vertybėms, tačiau tekste randama, kad informacija apie kitų šalių fonduose (užsienyje ir išeivijoje) esančią lituanistinę medžiagą turėtų būti kataloguojama, renkama Lietuvoje ruošiamame sąvade.

2000 m. Valstybinė paminklosaugos komisija parengė dokumentą apie darbo su Lietuvos kultūros paveldu užsienyje strategiją ir taktiką[186]. Jame buvo kalbama apie būtinybę kultūros paveldą užsienyje integruoti į Lietuvos mokslą, kultūrą, visuomeninį gyvenimą. Paminklosaugos komisija siūlė pirmiausia įsteigti Valstybės įgaliotinio kultūros paveldui užsienyje instituciją, daugiau dėmesio skirti Amerikoje, Australijoje esančiam išeivijos kilnojamam ir nekilnojamam paveldui, sudaryti sąlygas Lietuvoje priimti perduodamą saugoti turtą, kai kuriose šalyse paveldo apsaugos klausimus siūlyta spręsti dvišalių sutarčių būdu.

[185] Lietuvos kultūros vertybių užsienyje paieškų ir susigrąžinimo metmenys, VDU ISC F. 50. Ap. 8. B. 46. L. 7-9
[186] Lietuvos Respublikos valstybinės paminklosaugos komisijos sprendimas 2000 m. rugsėjo 15 d. Nr. 76, VDU ISC. F. 50. Ap. 8. B. 46. L. 5.

2002 m. Valstybinėje paminklosaugos komisijoje vyko pasitarimai dėl lietuviškų kapinių ir kapų užsienyje apskaitos, sutvarkymo, išsaugojimo. Buvo konstatuota, kad ši svarbi paveldo dalis dažnai neturi saugotojo ir globėjo, nėra sąrašų apie tokias kapines ar atskirų iškilių asmenybių kapus užsienyje. Išsiaiškinus, jog net kelios įstaigos dalyvauja šiose veiklose – Kultūros vertybių apsaugos departamentas, Krašto apsaugos ministerija, Užsienio reikalų ministerija, Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, Vyriausybė vėl buvo raginama steigti paveldo reikalus užsienyje koordinuojančią instituciją[187], kuri rengtų atskiras specifines programas.

2001 m. Vyriausybė patvirtino Lietuvos kultūros politikos nuostatus, kuriose patvirtintas aiškus valstybės nusiteikimas kurti kultūros svarbą iškeliančias veiklas. Galima rasti keletą aktualių punktų, pavyzdžiui:

„*užsienyje gyvenančių lietuvių kultūra yra neatskiriama Lietuvos kultūros dalis. Valstybės pareiga – teikti paramą lietuvių bendruomenėms ir organizacijoms, siekiančioms išsaugoti tautinį tapatumą, kultūrą, gimtąją kalbą*“[188].

Baigiama pažadais teikti paramą paveldo išsaugojimui užsienyje, rūpintis juo, integruoti į nacionalinę kultūrą. Tenka apgailestauti, kad šie pažadai ir liko popieriuje, nes šiems geriems darbams įgyvendinti nebuvo skirta nei administracinių, nei finansinių lėšų.

Po ilgų derinimų 2003 m. buvo parengtas dokumentas, nusakantis Lietuvos institucijų bendradarbiavimą ir atsakomybių sritis. Tai „*Lietuvos kultūros vertybių, esančių užsienyje, paieškos ir integravimo į Lietuvos visuomeninį gyvenimą koncepcija,* kuria buvo siekiama:

suformuoti Lietuvos kultūros vertybių, esančių užsienyje, sampratą ir Lietuvos valstybės bei jos valdymo institucijų politikos nuostatas šių vertybių atžvilgiu, nustatyti pavogtų ar neteisėtai išvežtų iš Lietuvos ir kitais pagrindais atsidūrusių užsienyje kultūros vertybių paieškos, tyrimų organizavimo ir integravimo į Lietuvos visuomeninį gyvenimą tvarką, taip pat grąžintinų kultūros vertybių prioritetus“[189].

[187] Lietuvos Respublikos valstybinės paminklosaugos komisijos sprendimo projeketas 2002 m. balandžio mėn., VDU ISC F. 50. Ap. 8. B. 46. L. 6.
[188] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. gegužės 14 d., nutarimas Nr. 542 Dėl Lietuvos kultūros politikos nuostatų , Valstybės žinios. Nr. 42-1454.
[189] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m spalio 31 d. nutarimas Nr.1354 Dėl Lietuvos kultūros vertybių, esančių užsienyje, paieškos ir integravimo į Lietuvos visuomeninį gyvenimą koncepcijos, Valstybės žinios. 2003 11 05, Nr.104-4662.

Šioje koncepcijoje kalbama ir apie išeivijos bei tremties vietų paminklus, o tai sudarė sąlygas kultūros vertybių apskaitą, išsaugojimo ir perdavimo problematiką spręsti ne pavienių asmenų ir organizacijų jėgomis, bet nacionaliniu mastu.

Taigi šia įvairaus administracinio lygmens dokumentų apžvalga buvo siekiama parodyti ilgą kelią, kuris buvo nueitas, siekiant suteikti kultūros paveldo grįžimui į Lietuvą valstybinės programos statusą ir nurodant įgyvendinimo būdus.

Naujos iniciatyvos atsirado ir plėtojant lietuvišką švietimą užsienyje. Norėtųsi plačiau pristatyti kelių institucijų sumanymą – viešosios įstaigos sukūrimą. 2000 m. rugpjūčio 10 d. trys įstaigos – Pasaulio Lietuvių Bendruomenės atstovybė Lietuvoje, atstovaujama G. Žemkalnio, Mokslo ir studijų departamentas prie Švietimo ir mokslo ministerijos, atstovaujamas direktoriaus A. Žalio, ir Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas, atstovaujamas generalinio direktoriaus R. Motuzo, pasirašė VšĮ „Užsienio lietuvių rėmimo centras“ steigimo sutartį[190].

Jos tikslai – raginimas užsienyje gyvenančius lietuvius studijuoti Lietuvoje, glaudesnio bendradarbiavimo tarp užsienio lietuvių bendruomenių ir aukštųjų mokyklų skatinimas, finansinės paramos studijoms Lietuvoje užtikrinimas. Kam tokia įstaiga buvo reikalinga? Kokia jos gyvavimo prasmė?

Ankstesniuose skyriuose jau buvo pristatyta didelė Lietuvos parama, steigiant lituanistines mokyklas, statant jas, siunčiant dirbti mokytojus ir, be abejo, skatinant tas mokyklas baigusį jaunimą atvykti studijuoti Lietuvoje. Tačiau reikia įvertinti, jog moksleiviams, daugiausia atvykusiems iš Baltarusijos, Lenkijos, Rusijos tolimų regionų į Lietuvos aukštąsias mokyklas Vilniuje ir Kaune, buvo sunku susigaudyti ne tik tarp įvairių įstaigų, tvarkančių migracijos, apgyvendinimo, pašalpų skyrimų reikalus, bet ir rengiant reikalingus stojimo dokumentus, sprendžiant kasdieninius buities ir akademinius rūpesčius, todėl atsirado aiškus poreikis, jog reikalingas vienas adresas ir vieta, kurioje būtų sprendžiami visi įsikūrimo Lietuvoje reikalai.

Švietimo ir mokslo ministerija skyrė naujai įkurtai įstaigai patalpas, lėšų (šiame centre visada dirbo 1,5 darbuotojo – direktorius ir pusė etato buhalterio). Užsienio lietuvių rėmimo centras, vadovaujamas Aušros Lasauskaitės, o ypač Aldonos Kodytės, tapo visų atvykusių į Lietuvą mokytis bendruomenių jaunimo traukos namais.

Užsienio lietuvių rėmimo centro darbuotojai vyko į kaimyninių šalių lietuviškas mokyklas, kviesdami mokytis Lietuvoje, pristatydami stojimo sąlygas, supažindindavo su specialybėmis, iš

[190] Viešosios įstaigos „Užsienio lietuvių rėmimo centras“ steigimo sutartis VDU ISC F. 50. Ap. 10. B. 13. L. 1-33.

ŠMM skirtų lėšų buvo skiriamos stipendijos. Šis jaunimas studijavo Lietuvoje sunkesnėmis sąlygomis nei vietiniai, nes dažnai jų tėvai ir šeima būdavo už tūkstančių kilometrų (atvykusių iš Kazachstano, Moldovos, Sibiro) arba juos skirdavo valstybinės sienos ir vizų režimas. Jiems buvo skiriamos ir papildomos socialinės stipendijos.

Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas skirdavo lėšų integracijos programoms, skirtoms susipažinti atvykusiems tiek vieniems su kitais, tiek su Lietuvos istorija, buvo organizuojamos ekskursijos, muziejų lankymas.

G. Žemkalnis jautriai globojo atvykusį jaunimą, lankėsi jų renginiuose, paremdamas finansiškai Pasaulio Lietuvių Bendruomenės vardu. Nedidelėmis finansinėmis ir administracinėmis sąnaudomis šis Centras sugebėdavo apjungti keletą šimtų Lietuvoje studijuojančių, daugiausia iš etninių kraštų, iš posovietinės erdvės šalių studijuojančių jaunuolių, suteikdamas jiems jausmą, jog jie Tėvynėje yra laukiami ir reikalingi. Todėl itin gaila, kad neįvertinant tokio darbo prasmės, 2009 m. buvo nuspręsta šį Centrą, kartu su TMID reorganizacija, likviduoti.

Dar viena diasporos politikos naujovė atsirado, pradėjus steigti bendras Lietuvos ir užsienio lietuvių bendruomenės institucijas. Etninių žemių – paribio lietuvių telkimo ir organizacinio stiprinimo klausimai išliko prioritetiniai Tautinių mažumų ir išeivijos departamento darbe, tačiau pažymėtina, kad spontaniški patriotinių iniciatyvų nulemti sprendimai statyti mokyklas ar kultūros centrus nebuvo juridiškai įforminami.

Be to, periodiškai netolygiai vykstant valdymo tobulinimo reformoms, nuolat keitėsi ir administracinės - teisinės tvarkos. Pažymėtina, kad teisinis naujų objektų naudojimo, išlaikymo ir valdymo sureguliavimas, taip pat sėkmingo funkcionavimo užtikrinimas yra labai sudėtinga procedūra, dažnai užtrunkanti ne vienerius metus. Reikia įvertinti, kad Lietuvos biudžeto lėšomis pastačius statinį svetimos valstybės teritorijoje, į įvairias juridines procedūras įsitraukia trys dalyvaujančios šalys – vietos lietuvių bendruomenė, jų gyvenamosios šalies administracinės valdžios ir, iš Lietuvos pusės, Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas, kaip valstybės teisių atstovas.

Todėl TMID viena didžiausių problemų per visą jo egzistavimo istoriją buvo turto užsienyje įforminimo, įteisinimo ir apskaitymo klausimai. Kadangi skiriasi tiek kiekvienos šalies teisinės sistemos (ypač Baltarusijoje, Rusijos Federacijoje), tiek per dešimtmetį keitėsi Lietuvoje įvairios investuotų lėšų į statybas ir remontus reguliavimo taisyklės, beveik visi bendruomenių iniciatyva atsiradę statiniai, patalpų remontai būdavo pripažįstami kaip

pažeidžiantys vienokią ar kitokią tvarką, nuolat sukeldavo žiniasklaidos susidomėjimą apie neskaidrius lėšų panaudojimų būdus. Paaiškinimai nedaug gelbėdavo tiek tikrintojus, tiek viešus kritikus, kadangi sukurtas ar pagerintas turtas priklausydavo ne Lietuvos valstybei, o kitiems užsienio juridiniams asmenims.

Iš dalies šią sudėtingą ir departamentui nedėkingą situaciją buvo pradėta spręsti visai nauju Lietuvos diasporos politikoje būdu – kuriant bendras TMID (tai reiškė, kad per šią instituciją – Lietuvos valstybės vardu) ir vietos bendruomenės įstaigas, jų naudojimui sukurtų pastatų valdymui.

Pirmas žingsnis buvo vyskupo Antano Baranausko fondo „Lietuvių namai“ įsteigimas Seinuose. 1998 m. pabaigoje Regioninių problemų ir tautinių mažumų departamento generalinis direktorius R. Motuzas kreipėsi į Lietuvos Respublikos vyriausybę, prašydamas:

„*siekiant racionaliau panaudoti pastatytą Lenkijoje lietuvių kultūros centrą, užtikrinti jo tikslinį panaudojimą bei apsaugą*“[191], leisti kartu su Lenkijos lietuvių organizacijomis steigti A. Baranausko fondą. Lietuvos Respublikos Vyriausybė sutiko su šiuos siūlymu, numatydama, kad Fondo likvidavimo atveju įstatinis kapitalas iš Lietuvos pusės 9 605 tūkstančių vertės būtų grąžintas savininkui[192].

Buvo parengti ir pagal Lenkijos valstybines tvarkas įregistruoti įstatai[193], kurie reguliavo veiklas, atskaitomybę ir valdymą. Taip buvo rasta išeitis, kaip Lietuvos lėšomis pastatytas Seinų lietuvių kultūros centras su renginių sale, kavine, viešbučiu, patalpomis konsulatui galėtų sėkmingai funkcionuoti, nekeliant nesusipratimų tarp dviejų valstybių jurisdikcijų.

Daug ilgesnis kelias buvo nueitas bandant surasti sprendimus, kaip įteisinti Baltarusijos Respublikoje pastatytą Gervėčių krašte, Rimdžiūnuose didelį kompleksą – vidurinę mokyklą, mokinių bendrabutį, kultūros namus, 5 mokytojų namus, nebaigtus statinius (mokytojų bendrabutį ir dirbtuves). Po keletą metų užtrukusių derybų ir įvairaus lygio pareigūnų susitikimų, buvo rasta išeitis – įkurti bendrą *Baltarusijos ir Lietuvos įmonę – Lietuvių kultūros, švietimo ir informacijos centrą*[194], kurio įstatai buvo įregistruoti Baltarusijos užsienio reikalų

[191] Regioninių problemų ir tautinių mažumų departamento Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo projekto Dėl Vysk. Antano Baranausko fondo „Lietuvių namai“ steigimo Seinuose (Lenkija) Nr. 9-01-596, VDU ISC. F. 50. Ap. 10. B. 2. L. 9-10

[192] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. gruodžio 9 d. posėdžio Nr. 50 protokolo išrašas Dėl Vyskupo Antano Baranausko fondo „ Lietuvių namai“ steigimo Seinuose (Lenkija) , VDU ISC F. 50. Ap. 10. B. 12. L. 1. Ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. gruodžio 15 d. nutarimas Nr. 1443 išrašas Dėl Vyskupo Antano Baranausko fondo „ Lietuvių namai“ steigimo Seinuos (Lenkija) VDU ISC F. 50. Ap. 10. B. 12. L. 2.

[193] Fondo įstatai, VDU ISC. F. 50. Ap. 10. B. 12. L. 7-18.

[194] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 14 d. nutarimas Dėl bendros Baltarusijos ir Lietuvos įmonės Lietuvių kultūros, švietimo ir informacijos centro steigimo, Valstybės žinios. Nr. 65-1887.

ministerijoje[195]. Šio Centro įkūrimas reiškė, kad Lietuvos pusė, atstovaujama Tautinių mažumų ir išeivijos departamento, kartu su Baltarusijos lietuvių bendruomene tapo visų pastatų savininkais ir tapo atsakingi už jų išlaikymą.

Aprašyti du tarptautinės teisės panaudojimo diasporos politikos kūrimo pavyzdžiai demonstruoja, jog Lietuva, palaikydama lietuviškąjį judėjimą kaimyninėse šalyse, rodė savo didelį įsipareigojimą ir atsakomybę, kad būtų suteiktos galimybės lietuvių kilmės asmenims saugiai jaustis, plėtoti kultūrines tautinio identiteto išsaugojimo veiklas.

Nuo 1998 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybės sprendimu[196] buvo įsteigtas Lietuvių grįžimo į Tėvynę informacinis centras (toliau – LGITIC). Nutarime buvo nurodyti šie pagrindiniai LGITIC uždaviniai: įgyvendinti Lietuvos išeivijos grįžimo ir integracijos Tėvynėje programą, rinkti ir teikti informaciją Lietuvos išeivijai apie Lietuvos Respublikos įstatymus bei rinkti informaciją apie išeivius, norinčius aplankyti Lietuvą.

Nors LGITIC pavadinimas neišskiria nei vienos tikslinės užsienio lietuvių grupės, tačiau įstaiga sukurta JAV lietuvių iniciatyva, daugiausiai ir aptarnavo, teikė informaciją JAV gyvenantiems vyresniosios kartos išeiviams, planuojantiems grįžti į Lietuvą arba apsigyvenusiems joje, padėdavo susitvarkyti įvairius biurokratinius reikalus. Todėl ir Centro nuostatuose buvo nurodoma, kokiais klausimais į Centrą galima kreiptis: dėl Lietuvos Respublikos pilietybės įsigijimo, persikėlimo iš užsienio šalies į Lietuvą, sveikatos draudimo, priežiūros paslaugos ir socialinės garantijos Lietuvoje, užsienyje gaunamų pensijų ir kitų pajamų apmokestinimo Lietuvoje, verslo steigimo, įsidarbinimo, mokymosi, studijų galimybių Lietuvoje ir kitais klausimais.

Centras stengėsi nuoširdžiai padėti visiems besikreipiantiems, tačiau nuolat susilaukdavo priekaištų dėl siauros veiklos apimties, dėl iniciatyvų stokos. Centro direktoriumi nuo pat įkūrimo iki uždarymo 2009 m. gruodžio 31 d. dirbo Žilvinas Bieliauskas, kuris įgijo didelį išeivijos atstovų pasitikėjimą. Tačiau dėl Išeivijos integravimosi į Lietuvos gyvenimą komisijos neveiklumo (jai formaliai buvo LGITIC pavaldus), gaudamas lėšų tik darbuotojų atlyginimams (todėl nevykdė jokių išplėstinių veiklų), Centras nuolat patekdavo į reorganizuojamų įstaigų skaičių. Vienu metu buvos siūlomas gana racionalus sprendimas – LGITIC prijungti prie Tautinių mažumų ir išeivijos departamento, kaip informacinį padalinį, tačiau tam labai pasipriešino užsienio lietuviai. Buvo baiminamasi, kad didelėje TMID struktūroje (su 35

[195] Bendros įmonės „Lietuvių kultūros, švietimo ir informacijos centras“ Statutas ir Registracijos pažymėjimas, VDU ISC. F. 50. Ap. 10. B. 25. L. 48-63.
[196] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. vasario 2d. nutarimas Nr. 134 Dėl lietuvių grįžimo į Tėvynę informacijos centro įsteigimo, Valstybės žinios. Nr. 13-321.

darbuotojais) bus sunku komunikuoti, bus prarastas pasitikėjimu grįstas bendravimas[197], todėl Centras veikė ir toliau informuodamas tiek senosios išeivijos, tiek naujai besikuriančių bendruomenių aktyvius narius apie Lietuvos naujienas, aktualių diasporai teisės aktų rengimą. Centro direktorius dalyvaudavo įvairiose ministerijų darbo grupėse, buvo nuolatinis TMID Koordinacinės tarybos narys.

Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, tapo aišku, turi keistis LGITIC veiklos prioritetai, nes negausus grįžimas iš JAV ir Kanados po 2003 m. buvo nusmelktas dėmesio ir darbų gausos, susijusios su naujosios emigracijos bangos informavimo iššūkiais.

[197] Užsienio lietuvių rūpestis Lietuvoje, *Lietuvos žinios*. 2003 m. gruodžio 11 d.

3.4. Diasporos prasmės ir misijos paieškos

Laikotarpiu nuo 1998 m. iki 2003 m. pabaigos tiek Pasaulio Lietuvių Bendruomenė, tiek atskiros šalių bendruomenės išgyveno labai įtemptą nuolatinio kitimo būvį. Todėl santykiai su svarbiausiu savo partneriu – Lietuva – taip pat išgyveno tam tikrą evoliuciją. Diasporos politikos kontekste šio etapo tikrai negalima vadinti brandos, arba stabilios veiklos periodu. Atvirkščiai – sutelkto darbo etapas jau praeityje, kai atkūrus valstybingumą, Tėvynėje reiškėsi stiprios, gerai organizuotos buvusių dipukų bendruomenės, aiškiai žinančios savo tikslus ir uždavinius, kurie laikui bėgant labai transformavosi.

Nedaug išeivijos žmonių atvyko dirbti į Lietuvą, daugiausia vyresnio amžiaus žmonės. Aktyviai politiniame gyvenimo dalyvavo tik keletas dešimčių diasporos žmonių (Kazys Bobelis, Feliksas Palubinskas, Rita Dapkutė, Raimundas Mieželis). Be abejo, pats ryškiausias išeivijos atstovas – prezidentas Valdas Adamkus. Dėl gyvenimiškos patirties jo supratimas apie diasporos atliktą darbą, taip pat ir neišnaudotas abipuses galimybes (pačioje diasporoje ir Lietuvoje) buvo daug gilesnis, nei Lietuvos diasporos politikos rengėjai galėjo suprasti, nes patys nebuvo patyrę emigrantų gyvenimo. Daug prasmingų įžvalgų prezidentas V. Adamkus pasakė viešėdamas Hiutenfelde 1999 m., kai vyko Pasaulio Lietuvių Bendruomenės pirmininkų ir jaunimo sąjungos pirmininkų suvažiavimas bei Lietuvių Chartijos 50-mečio paminėjimas. Jis pabrėžė išliekančią politinę atsakomybę atstovauti Lietuvai pasaulyje ir ginti jos interesus. Svarbu pažymėti, jog šioje kalboje jis pirmasis iš šalies vadovų ir oficialių pareigūnų rato prakalbo apie naujai išvykstančius iš Lietuvos žmones:

„*Manau, kad kol kas nei Lietuvos valstybės, nei tradicinių išeivijos organizacijų pakankamo dėmesio nesulaukė naujieji lietuvių išeiviai. Mažai kas vertino tūkstančius iš Tėvynės į Vakarus atvykusių žmonių. Būtų apmaudu, jeigu jų ir jų vaikų ryšys su lietuvių kultūra ir Lietuvos gyvenimu vietiniu nutrūktų* <...>“[198].

Prezidentas V. Adamkus šia replika atkreipė susirinkusių dėmesį į prasidėjusį Lietuvos žmonių nelegalų išvykimą į užsienį uždarbiauti. Senosios bendruomenės tokius žmones sunkiai priiminėjo į savo narių tarpą, nors esant poreikiui, gelbėdavo patekus į sunkią padėtį. Dėl savo neapibrėžtos teisinės būklės atvykusieji taip pat stengėsi būti nepastebimi, nesusidurti su vietinėmis valdžiomis, kad nebūtų išsiųsti namo. Ši priežastis buvo viena pagrindinių, kodėl institucijos Lietuvoje turėjo mažai informacijos apie nelegalaus pasilikimo svetimose šalyse mastus, o juo labiau mažiau buvo galima kurti veiklų, kurios pasiektų šiuos žmones, įskaitant ir pagalbą vaikų lituanistiniam švietimui. Tačiau nepastebėti didelių išvykimo mastų buvo jau

[198] PLB pirmininkų suvažiavimo Hiutenfelde 1999 m. stenograma, VDU ISC F. 50. Ap. 8. B. 51. L. 93-95.

nebeįmanoma. Ypač tai jautėsi JAV, Didžiojoje Britanijoje. Tapo aišku, jog artėja diasporos politikos formavimosi permainos. Prezidentas dar tada, 1999 m., įžvelgė, kad „*ateityje ribos tarp Lietuvos ir išeivijos žmonių bus mažiau pastebimos*“.

Vis tik prabėgus dešimčiai metų, nepaisant politinių valdžios pasikeitimų Lietuvos gyvenime, pokyčių diasporos struktūroje, išliko tvirtas abipusiai patvirtintas nusiteikimas pirmiausiai padėti Lietuvai pasiekti politinių tarptautinių tikslų – dėl įstojimo į NATO ir Europos Sąjungą. Tuo klausimu aktyviai dirbo Pasaulio Lietuvių Bendruomenė, savo Seime 2000 m. paskelbusi net keletą rezoliucijų. Rezoliucijoje *„Dėl Lietuvos siekio tapti Šiaurės Atlanto aljanso nare*“[199] ragino ne tik Lietuvos visuomenę, vyriausybę, partijas, bet ir

„*visus užsienio lietuvius prisiminti kovą už Nepriklausomybę ir dar kartą sutelkti visas jėgas, pagal savo galimybes raginant savo šalių vyriausybes ir Lietuvos visuomenę paremti Lietuvos kvietimą į NATO 2002 metais*“[200].

JAV ir Kanados lietuvių bendruomenės aktyvią politinę lobistinę veiklą organizavo savo gyvenamose šalyse, bendradarbiaudamos su vietos politikais. Pasaulio Lietuvių Bendruomenių pirmininkų suvažiavimuose ne kartą šis klausimas buvo svarstomas, inicijuojant vertingus pasiūlymus.

Vienas tokių minėtinas 2001 m. Seinuose vykęs PLB kraštų pirmininkų susirinkimas, kuriame bendruomenių ir jaunimo sąjungų pirmininkai, atstovaujantys organizacijoms 32 valstybėse, pasirašė pareiškimą dėl NATO plėtros (parašo nėra tik prie Karaliaučiaus lietuvių tautinės kultūrinės autonomijos pirmininko Alvydo Muliuolio pavardės)[201], kuris buvo platinamas Lietuvoje ir užsienyje.

O 2002 m. PLB pirmininkų suvažiavimas priėmė nutarimą dėl NATO plėtros. Šis nutarimas buvo išverstas į kraštų, kurie priklauso NATO, kalbas, pasirašytas tų kraštų lietuvių bendruomenių pirmininkų ir išsiųstas jų ambasadoriams prie NATO. Iš 13 ambasadorių buvo gauta 11 teigiamų atsakymų[202]. Tokie veiksmai rodė, kad Lietuvos valstybei būtina stiprinti ir padėti plėtoti paramos veiklas diasporos organizacijoms, kadangi jų sutelktas veikimas, esant ekstremalioms situacijoms, iškilus tarptautinio palaikymo būtinybei, gali atnešti mūsų šaliai veiksmingų rezultatų, kurie, remiantis vien vidiniais resursais, būtų sunkiai pasiekiami.

[199] *Pasaulio lietuvių bendruomenės XI Seimo leidinys*. Vilnius 2003 m., VDU ISC F. 50. Ap. 8. B. 51. L. 153.
[200] Ten pat.
[201] Algio Rugieniaus pranešimas PLB XI Seimui. Ten pat. L. 169.
[202] Algio Rugieniaus pranešimas PLB XI Seimui. Ten pat. L. 168.

Tačiau po įtempto ir sutelkto JAV, Kanados, PLB, kitų šalių bendruomenių kelerių metų darbo, sėkmingai pasibaigęs Lietuvos įsitvirtinimas laisvojo pasaulio žemėlapyje, ramybės neatnešė. Atvirkščiai, tiek Lietuvos, tiek diasporos laukė atviras klausimas – kaip toliau reikės veikti, kokie bus svarbiausi bendradarbiavimo tikslai?

Vienas pirmųjų renginių, kur šie klausimai buvo nagrinėjami, tai XII Mokslo ir kūrybos simpoziumas, vykęs Lemonte (JAV) 2003 m. gegužės mėnesį. Viena simpoziumo sesijų taip buvo ir pavadinta „*Lietuvos išeivijos vaidmuo ir Lietuvos – išeivijos JAV tolimesnis bendradarbiavimas, Lietuvai įstojus į NATO ir Europos Sąjungą*“[203]. Pasisakęs JAV LB Krašto valdybos pirmininkas Algimantas Gečys, akcentavo būtiną vienybės siekimą, ypač „tautiniu solidarumu grindžiamą vienybę“, ir pabrėžė, jog išnyktų skirstymas į „jūs“ ir „mes“. Matyt, Lietuvoje įgyta patirtis lydėjo tokius A. Gečio žodžius:

„*Išeivijos ir Lietuvos žmonių santykiuose būtina siekti, kad tiek vieni, tiek ir kiti jaustumės esą lygūs ir vienodai svarbūs Lietuvos vaikai*“[204].

Pasaulio Lietuvių bendruomenės valdybos pirmininkas V. Kamantas, siūlydamas konkrečius tolimesnio bendradarbiavimo būdus dėl švietimo, turizmo, verslo projektų pateikė ir siūlymą, kurio atgarsiai tęsis keletą metų, keldami daug ginčų ir diskusijų tiek pačioje PLB, tiek Lietuvos valdžios kabinetuose – tai siūlymas dėl naujos įstaigos sukūrimo darbui vien su diaspora:

„*Yra savotiškai įdomu ir gal nelogiška, kad pagal pavadinimą trečdalis lietuvių tautos užsienyje atrodo, kaip viena iš Lietuvos valstybės tautinių mažumų*“[205]

Dar atviriau pasisakė Lietuvos Respublikos Seimo ir JAV LB komisijos pirmininkė Liūda Rugienienė: „*Aš siūlau, kad Vyriausybėje būtų departamentas, skirtas specifiniai išeivijos reikalams <...>. Tokiame užsienio lietuvių departamente turėtų būti išeivijos atstovai, kaip oficialūs patarėjai ir jie turėtų gauti pilną informaciją apie departamento veiklą, o svarbiausiai nebūtų dubliuojamas darbas, organizuojamos įstaigos, kurių nereikia ir išeivija tą darbą jau atlieka*“[206].

JAV Lietuvių organizacijų lyderiai, keldami šiuos klausimus bendroje Seimo komisijoje, PLB Seime 2003 m. ir vėliau buvo savotiškai teisūs, reikalaudami atskiros institucijos, kuri dirbtų vien su diaspora: „*Lietuvos Vyriausybėje nėra institucijos, kuri pirmoje vietoje rūpintųsi*

[203] Algio Rugieniaus paruošta XII simpoziumo medžiaga, VDU ISC. F. 50. Ap. 8. B. 51. L. 118–126.
[204] Ten pat L.120
[205] Ten pat. L.123.
[206] L. Rugienienės pasisakymas PLB XI Seime , VDU ISC. F. 50. Ap. 8. B. 51. L. 197.

užsienio lietuviais, per kuriuos būtų galima valstybiniu mastu sistemingai bendradarbiauti". Tačiau kalbėjusieji nesuvokė Tautinių mažumų ir išeivijos departamento darbo apimties su artimame užsienyje esančiomis bendruomenėmis, jų veiklos specifikos, Lietuvos teikiamos paramos masto. Todėl darytina išvada, jog trūko tiesiog komunikacijos ir išsikalbėjimo, kad esami instituciniai pajėgumai būtų sėkmingiau panaudojami bendram darbui. Panašų sprendimą Vyriausybei pateikė Vidaus reikalų ministerija, atsakydama į Seimo ir JAV lietuvių bendruomenės komisijos rezoliuciją „Dėl Lietuvos valstybės ryšių su diaspora"[207]:

„*Šiuo metu susiklosčiusi situacija leidžia daryti išvadą, jog Vyriausybei lietuvių diasporos reikalams steigti departamentą su pakankamu biudžetu nėra tikslinga. Racionalesnis sprendimas būtų didinti Tautinių mažumų ir išeivijos departamento biudžetą, įgalinantį šią instituciją sėkmingai stiprinti ryšius su tautiečiais užsienyje ir remti jų veiklą*".

Tai, kad Tautinių mažumų ir išeivijos departamento pavadinimas nebuvo kliūtis bendradarbiavimui, rodė ir Pasaulio lietuvių bendruomenės pirmininko G. Žemkalnio laiškas, parašytas po PLB XI Seimo TMID generaliniam direktoriui, kuriame naujosios Vakarų Europos bendruomenės pageidavo palaikyti kuo glaudesnius ryšius su TMID, gauti daugiau informacinės, organizacinės pagalbos iš Lietuvos[208].

Lietuvos diaspora, padėjusi siekti tarptautinio pripažinimo ir tam panaudojusi daug finansinių išteklių, skyrusi tam daug veiklų, sudėtingai priėmė naujus pokyčius, įvykusius jos viduje. Tarp diasporos intelektualų, ypatingai dirbusių bendruomenių struktūrose, trūko platesnio kūrybinio požiūrio į išaugusios, laisvai judančios po pasaulį, jėgos, kūrybines galias. Panašus požiūris buvo formuluotas Juozo Girniaus darbe „Tauta ir tautinė ištikimybė", kuris buvo tapęs diasporos vadovėliu[209].

Prasidėjusios diskusijos rodė ir norą suprasti vykstančius procesus, ir atskleidė skirtumus tarp šalių, kurie Lietuvoje buvo suprantami vienaip, o PLB struktūrose ir kraštų bendruomenėse – kitaip. Lietuvos naujos diasporos politikos formavimosi darbas tapo nelaukta būtinybe, kuriai nei valstybė, nei diaspora nebuvo pasiruošusios. Valstybėje trūko bendro požiūrio, kaip reaguoti į milžinišką emigracijos mastą, kaip tai vertinti ir panaudoti, o diasporoje trūko veiklos formų pertvarkos, naujo tapatybės turinio įsivaizdavimo, naujiems „diasporiečiams" trūko gebėjimo dirbti visuomeninėse struktūrose, kadangi jie nesijautė atitrūkę visam laikui nuo Tėvynės, o tik laikinai išvykę.

[207] Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos 2003-07-29 d. raštas Nr.1D-4230-(10) VDU ISC. F. 50. Ap. 8. B. 51. L. 134.
[208] Ten pat. P. 137.
[209] L. Venclauskas. J. Girniaus „Tauta ir tautinė ištikimybė" kaip diasporos vadovėlis, *Oikos*. 2006. Nr. 1. P. 59–70.

4. DIASPOROS PROVERŽIS – 2004–2008 M.

4.1. Lemtingi skaičiai

2004–2008 m. visiškai pasikeitė pasaulio Lietuvos vaizdas. Jame atsirado daug naujų veikėjų iš iki tol buvusių Lietuvos diasporos žemėlapio „baltų dėmių“ - Airija, Graikija, Norvegija, Japonija, buvusios iki tol žinomos nebent pavieniams keliautojams, negausiam būreliui senesnių bangų atvykėlių, tapo šiuolaikinės – laisvos Lietuvos – žmonių namais. Šiame tyrime vengiama sieti vykdytas diasporos politikos veiklas su migracijos skaičiais, tendencijomis, kadangi iki 2004 m. diasporos gausa neturėjo tiesioginės įtakos valstybės vykdomos veikloms. Daugiau buvo veikiama dėl tikslinio poreikio ar valstybės prioriteto (tarkime, ne lietuvių skaičius Lenkijoje, Latvijoje, Rusijoje lėmė aktyvią paramą ten besikuriančioms lietuviškoms organizacijoms, mokykloms, o tradicijos tęstinumas, tautinio solidarumo išraiška, kai kada politinės aplinkybės). Tačiau 2004–2008 m. laikotarpio emigracijos skaičiai, besikuriančios organizacijos užsienyje ir atgarsiai apie lietuvių gyvenimą užsienyje pradėjo lemti diasporos politikos prioritetus, ėmė formuotis naujos kryptys.

Nuo 2004 m. oficiali statistika fiksavo augančią emigracijos dinamiką, kuri buvo itin eskaluojama viešojoje erdvėje ir tarp politikų (dažniausiai esančių opozicijoje), todėl būtų tikslinga pateikti Lietuvos statistikos departamento duomenis apie išvykimą iš Lietuvos nagrinėjamuoju laikotarpiu (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Lietuvos statistikos departamento duomenis apie išvykimą iš Lietuvos 2004–2008 m.

Metai	Emigracija (deklaruota)	Imigracija	Emigracija (deklaruota ir nedeklaruota)	Imigracijos ir emigracijos (deklaruotos) skaičiaus skirtumas
2001	7523	4694	23100	-2829
2002	7086	5110	14500	-1976
2003	11032	4528	22700	-6304
2004	15165	5553	32500	-9612
2005	15571	6789	48100	-8782
2006	12602	7745	27800	-4857
2007	13853	8609	26500	-5244
2008	17015	9297	23700	-7718
2009	21970	6487	34700	-15483

Nenagrinėjant emigracijos poveikio Lietuvos demografijai, ekonomikai, galima konstatuoti: šie duomenys rodo, jog diaspora per 9 metus pasipildė daugiau nei ketvirčiu milijono žmonių. Reikėtų patikslinti, kad 2005 m. Lietuvoje realios emigracijos mastas buvo mažesnis, po to, kai Lietuva tapo pilnateise ES nare, naujieji imigrantai Ispanijoje, Jungtinėje Karalystėje ir kitur po truputį legalizavosi, deklaruodami savo išvykimą. Tokie skaičiai kėlė diskusijas apie „evakuaciją“, atsirado skaičiavusių, kada išnyks paskutinis lietuvis, gąsdinimai, kad dabar užklups imigrantų būriai.

Nesinorėtų nei pozityviai nei, atvirkščiai - perdaug pesimistiškai vertinti skaudaus tautos ir valstybės praradimo, tačiau prisimintina istorija, kai mūsų tauta neišnyko, nors būtent tada panašus skaičius žmonių (252 594 tūkstančių Lietuvos gyventojų) emigravo į JAV 1899–1914 metais[210]. O dar emigracija į Rusiją, vėlesnės emigracijos bangos į Pietų Ameriką. Antrojo pasaulinio karo metais ir trėmimų metu vėl buvo šimtatūkstantinės žmonių netektys... Tai rodo, kad istorijoje lietuviai buvo mobili tauta, emigraciją laikiusi galimybe išgyventi, siekti geresnių gyvenimo sąlygų, tačiau neišnykusi iš savo etninių geografinių ribų.

Todėl ir šiuo laikmečiu būtų prasminga ne hipertrofuotai vertinti tautos nykimo mastą, o ieškoti būdų, kaip išvykusiųjų kūrybines galias, sukauptą kapitalą pritraukti į Lietuvą. Be jokių valstybės įstaigų pastangų ir iniciatyvų emigrantų pinigai pradėjo plūsti į Lietuvą kaip pagalba šeimoms ir artimiesiems. Ne galutine tiesa laikytina oficiali statistika (labai tikėtina, jog dalis pinigų yra perduodama ne per bankus) rodo, jog 2004 m. piniginės perlaidos siekė 1 milijardą litų, 2005 m. – virš pusantro milijardo litų, o 2007–2008 m. pasiekė 3,5 milijardų ribą[211].

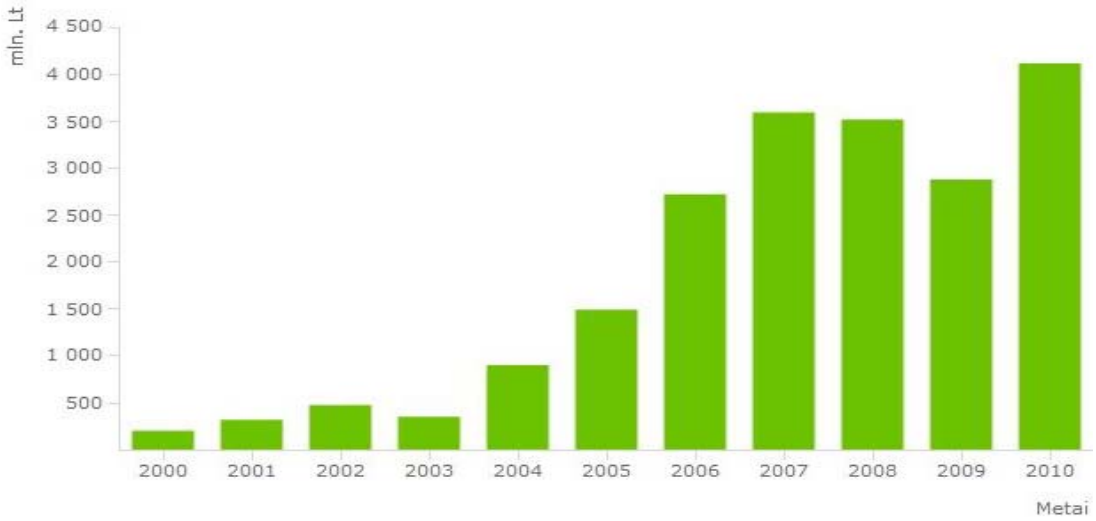

4 paveikslas. **Privačių asmenų piniginės prielaidos (mln. Lt)**

[210] Eidintas A. *Lietuvių kolumbai*. Vilnius, Mintis, 1993 m. P. 30.
[211] http://123.emn.lt/lt/emigracija/kiek-pinigu-persiuncia-emigrantai.

Viešai paskelbti šie skaičiai sukeldavo audringą naujų diasporos lyderių reakciją apie Lietuvos jiems teikiamą finansinę paramą ir jų moralinę teisę juos priimti. TMID ir kitoms institucijoms biudžetuose pradėjus numatyti didesnes lėšas naujoms diasporos struktūroms nors iš dalies finansuoti, Lietuvoje kildavo pasipriešinimas, ar reikia remti išvykusius.

Tuo tarpu dalis aktyviausių pradėjo kurti lietuviškas bendruomenes, atsidarė naujos lituanistinės mokyklos, kurioms reikėjo organizacinės pagalbos iš Lietuvos – visa tai sudarė sąlygas permąstyti diasporos politikos įgyvendinimo tikslus ir priemones.

2004–2008 m. pažymėti įvairiais atradimais – Lietuvoje pagaliau buvo pastebėti išvykę tūkstančiai savų piliečių ir pradėti žingsniai, kuriant naujus bendradarbiavimo modelius. Naujoji išvykusiųjų karta (ne iš karto ir ne visi) suprato, kad jiems teko iššūkis susikurti savo naują lietuviškąją tapatybę, bandant ieškoti atsakymo į klausimą – kas yra užsienyje gyvenantis lietuvis.

Bendruomenės, gyvavusios net keletą dešimtmečių, susidūrė ne tik su dideliais struktūriniais pokyčiais, iškilo skaudžiausias klausimas – kas vienija, kokios vienybės formos yra patrauklios.

Pasaulio lietuvių bendruomenei, kaip skėtinei ir turinčiai įkvėpti visą diasporos judėjimą, iškilo misijos ir vizijos paieškų ir suvokimo iššūkis. Pasikeitęs, virtualus ir *Raynair* skrydžiais išraižytas pasaulis tapo per platus laikytis 1949 m. Chartijos rėmų. Atėjusi naujoji lyderių karta, liberalesnė, nebijanti mišrių šeimų, priimanti gyvenamosios šalies draugus į savo tarpą, taip pat neturėjo atsakymo, kokios reikia ryšių su Lietuva politikos.

Galbūt pilietybės klausimas buvo vienijantis elementas, tačiau jis gana siaurai atspindi visą ryšių su Tėvyne problematiką. Nagrinėjamuoju periodu Lietuvos valstybė operatyviai reagavo į iškilusias naujas istorines misijas: burti ir vienyti išvykusius su Tėvyne, sukuriant daugybę vyriausybės nutarimų, programų, leidžiančių diasporos žmonėms aktyviau dalyvauti bendruomeniniame judėjime, jį remiant, taip pat skatinant sugrįžti į Lietuvą, remiant studijas atvykusiems siekti aukštojo mokslo istorinėje Tėvynėje. Tačiau diaspora buvo ieškojimų kelyje, nerasdama vieno atsakymo, kokia turi būti PLB, kad taptų patraukli organizacija, vienijanti pasaulio lietuvius. Bendruomenės išgyveno audringą laikotarpį, ieškodamos atsakymų dėl lietuvio tapatybės, ryšių su Lietuvos institucijomis palaikymo būdų ir formų.

Vertinat istoriniu lyginamuoju požiūriu skirtumus tarp emigracijos bangų, galima teigti, jog naujose emigracijos šalyse lietuviai pamažu pradėjo jungtis į bendruomenių organizacijas, ieškodami būdų tautiniam identitetui palaikyti, taip pat norėdami būti išgirsti Tėvynėje.

Vis tik XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje organizaciniai veiksniai diasporoje buvo ženkliai svarbesni, nes remiantis partiniais, religiniais, kultūriniais interesais kūrėsi daugybė organizacijų, draugijų, klubų[212]. Anuomet bendruomeniškumo ir afiliacijos jausena diasporos individui buvo daug svarbesnė, nei tai buvo galima stebėti XXI a. pradžios emigracijos generacijoje. Didžiosios išvykusiųjų daugumos baimė ar nenoras priklausyti bendruomenei, filantropijos, savanorystės stoka neigiamai veikė silpnas ir negausias naujas bendruomenes ir lėmė jų nuolatinį poreikį gauti papildomų finansinių išteklių iš Lietuvos institucijų.

Todėl, bendros idėjos tarp diasporos organizacijų nebuvimas, savo veiklos prasmės neįsisąmoninimas (kaip pavyzdžiui XX a. septintame dešimtmetyje A. Štromo kurti ateities vizijų scenarijai) lėmė, kad 2009 m. įvykdytos diasporos politikos administracinės reformos Lietuvoje bendruomenių veiklą palietė tiesiogiai, jau po poros metų, suvokus, kad neturint vieno politikos koordinavimo centro iš Lietuvos, PLB tapo dar sudėtingiau puoselėti lietuviškąjį judėjimą, kuris vyko vis didesniais tempais.

Tradicinėms bendruomenėms, jungiančioms įvairų diasporos žmonių ratą tapo sunkiau jaustis naudingais ir svarbiais Lietuvos partneriais. Tuo tarpu atskiriems individams veikiantiems siauruose profesiniuose rėmuose (verslo klubai), suburiant vieno projekto bendruomenes, tapo daug lankstesnės sąlygos pristatyti save kaip modernius diasporos politikos veikėjus.

[212] Dapkutės D. pranešimas „Tautinės draugijos emigracijoje XIX a .pab. – XX a. pradžioje“, skaitytas konferencijoje „Lietuvių tapatumo kaita egzilio kultūroje“ 2012 04 27 d. Kaune.
Liulevičius V. *Išeivijos vaidmuo nepriklausomos Lietuvos atkūrimo darbe*, Čikaga, 1981 m.

4.2. Naujos teritorijos, naujos veiklos, nauji veikėjai

Tradicinėse JAV, Kanados, Didžiosios Britanijos, Švedijos, Olandijos, Italijos, Vokietijos bendruomenėse senbuviai atsargiai, bet kartu ir su naujų bendruomenininkų pajėgų viltimi stebėjo atvykstančiuosius – kai kur šimtais, kai kur dešimtimis tūkstančių. Anuometinė JAV LB krašto valdybos pirmininkė Vaiva Vėbraitė, rašydama 2005 m. sausio mėn. laišką JAV lietuvių bendruomenės apylinkių ir apygardų pirmininkams konstatavo:

„*Atvykusieji iš Lietuvos pildo mūsų gretas, ir mes tuo džiaugiamės. Gerai, kad jaučiame šalia didėjantį būrį lietuviakalbių, kad steigiasi nauji laikraščiai ir greitai įsisteigs dar viena nauja LB apylinkė –trečia nuo šios Krašto Valdybos kadencijos pradžios per vienerius metus!, kad šeštadieninės mokyklos pilnėja ir naujos kuriasi*“[213].

Tačiau ši diasporos karta skyrėsi nuo ankstesniųjų, nes į tėvynę galima buvo greitai ir patogiai sugrįžti – nebuvo atskirties jausmo. Bet bendruomeniškumo ir solidarumo poreikis dėl to tik nukentėjo – filantropija, aukojimas visuomeninei veiklai kasmet mažėjo, nepaisant geografinių ar kartų skirtumų. Lėšų, kurių reikėjo veikloms, renginiams organizuoti, surinkti tapo daug sunkiau negu ankstesniais dešimtmečiais.

„*Kiekvienas skatikas labai reikalingas, reikalingos ir stambesnės aukos. Deja, pernai nebuvo nei šimto žmonių (per visą Ameriką!) kurie būtų skyrę $ 100 auką Bendruomenei Vasario 16-osios proga*“[214].

Kai kuriose šalyse (Airijoje, Ispanijoje, Norvegijoje, Islandijoje, Portugalijoje) naujai buvo kuriamos ir bendruomenių struktūros, ir lituanistinio švietimo, kultūros įstaigos, kadangi nebuvo ankstesnių kartų atvykusiųjų. Patys pirmieji bendruomenių steigėjai, veiklų iniciatoriai stengėsi mokytis vieni iš kitų, dalinosi savo neilgomis patirtimis[215], kaip reikia kurti kultūros centrus arba suburti vietos foto mėgėjus Airijoje ar Ispanijoje. (Priedas Nr. 3). Pridedami laiškai iš susirašinėjimo su TMID darbuotojams iš Airijos ir Ispanijos liudija, jog žmonės bendruomenines organizacijas kūrė kiekvienas įsivaizduodamas savaip jos veiklos modelį, nebūdami susipažinę su PLB narių tradicijomis, o tai labai apsunkino organizacinį ir administracinį darbą visuomeninėse organizacijose.

Tematikos teikiamas galimybes mokslui ir neatpažintus procesus pirmieji pastebėję akademinio pasaulio atstovai pasigedo platesnio valstybinio požiūrio ir darbo su išaugusia

[213] Vėbraitės V. laiškas 2005 01 05 VDU ISC. Fondas 50, Ap. Nr. 8, B. 44. L. 34.
[214] Ten pat. P. 35.
[215]Lopetienės V. ir Retkutės R. susirašinėjimas su TMID darbuotojais veiklos organizavimo klausimais (asmeninis autorės archyvas) Priedas Nr. 3 .

diaspora. Buvo girdėti raginimų iš įvairių visuomenės grupių imti stebėti emigracijos procesus, ieškoti strateginių sprendimų. Dalyvaujant įvairioms visuomeninėms, ministerijų, mokslininkų darbo grupėms, buvo parengta ne viena vizija ar strategija, siūliusi įvairių priemonių nuosekliai politikai plėtoti.

Į diasporos reikalus vėl aktyviau (pirmas aktyvumo etapas buvo stebimas po 1990 m.) įsitraukė Seimo institucija, paruošdama keletą rezoliucijų[216] (viena jų gimė konferencijos, vykusios 2006 m. Seime „*Emigracija iš Lietuvos: padėtis, problemos, galimi sprendimo būdai*“ siūlymų pagrindu – rezoliucija „*Dėl nuoseklios valstybės politikos emigracijos procesams valdyti*“[217]), taip pat Seimas patvirtino *Ilgalaikę tautinio ir pilietinio ugdymo strategiją*[218], kurios įgyvendinimo priemonėse užsienio lituanistinės mokyklos, organizacijos buvo įtraukiamos į bendrus tautinio auklėjimo projektus kartu su Lietuvos įstaigomis. Tokiomis aplinkybėmis finansinė ir organizacinė pagalba iš Lietuvos diasporai tapo reikalinga, o kai kuriose šalyse ir būtina, todėl daugelis ministerijų, departamentų į savo veiklų planus ir programų priemones įtraukė naujas kryptis darbui su diasporos grupėmis. Buvo kuriamos ir tvirtinamos ministerijų ir vyriausybės lygmens programos ir strategijos.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. balandžio 25 d. nutarimu Nr. 416 „*Dėl ekonominės migracijos reguliavimo strategijos patvirtinimo*“ patvirtinta strategija glaudžiai siejosi su Ilgalaike valstybės santykių su užsienio lietuviais 2008–2020 m. strategija, bet turėjo skirtingus uždavinius. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. liepos 23 d. nutarimu Nr. 783 patvirtinta „*Dėl ilgalaikės valstybės santykių su užsienio lietuviais 2008–2020 m. strategijos patvirtinimo“* strategija politikos dėl užsienio lietuvių strateginis dokumentas, reguliuojantis valstybės santykius su užsienyje gyvenančiais tautiečiais. Strategija buvo skirta nustatyti ilgalaikius Lietuvos ir užsienio lietuvių ryšių puoselėjimo politikos tikslus ir uždavinius.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimai skirti Ekonominės migracijos procesams reguliuoti: Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. balandžio 25 d. nutarimas Nr. 416 *„Dėl Ekonominės migracijos reguliavimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2007 – 2008 metų plano patvirtinimo*“ ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. rugpjūčio 14 d. nutarimas Nr. 821 „Dėl *Ekonominės migracijos reikalų komisijos sudarymo ir jos nuostatų patvirtinim*o“.

[216] Lietuvos Respublikos Seimo 2005 m. gruodžio 15 d. rezoliucija Dėl jaunimo, išvykstančio iš Lietuvos į užsienį nuolat gyventi, skatinimo sugrįžti į Lietuvą programos, Valstybės žinios. 2005 12 29, Nr. 151-5533.
[217] Lietuvos Respublikos Seimo 2006 m. liepos 19d. rezoliucija Dėl nuoseklios valstybės politikos emigracijos procesams valdyti, Valstybės žinios. Nr. 81-3200.
[218]

Pastaruosius dokumentus rengė ir koordinuojanti institucija buvo – Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Kodėl ši institucija ? Reikia prisiminti, jog 2005 m. ir 2006 m. buvo stebimas didelis ekonominis šalies pakilimas, nedarbas mažėjo, dėl anksčiau išvykusių darbingo amžiaus žmonių ėmė stigti Lietuvoje darbuotojų, todėl šie dokumentai pirmiausiai buvo nukreipti skatinti sugrįžimą į Lietuvą, informuoti apie darbo galimybes, koordinuoti valstybės institucijų veiksmus dėl bendros politikos stabdant emigraciją. Tam buvo atlikta net keletas tyrimų (išvardinti įvadinėje darbo dalyje).

Įdomu pažymėti, kad tyrėjai savo darbuose, atliktuose net keleto metų intervale, išvadose akcentuoja labai panašias priemones: 2005 metais manė, jog didžiausią efektą skatinat emigrantus sugrįžti padėtų pasiekti: a) ilgalaikė gyvenimo lygio kilimo tendencija, b) išlaikyti socialiniai – kultūriniai ryšiai su Lietuva[219], o 2009 metais buvo teikiami siūlymai, kokiomis kryptimis reikėtų stiprinti Ekonominės migracijos reguliavimo strategijos įgyvendinimą – sukurti naują informacijos apie grįžimo galimybes portalą, remti lituanistinį švietimą užsienyje ir spręsti grįžusiųjų integracijos problemas, plėsti ryšių palaikymą su išvykusiais gyventojais[220].

2008 metais pirmą kartą tarpinstituciniu lygmeniu buvo sukurta migracijos procesų stebėsenos metodika[221]. Pagal šią metodiką, visos dalyvaujančios institucijos kasmet turėjo rengti migracijos procesų stebėjimą, remiantis trimis pagrindinėmis rodiklių grupėmis – demografiniais, socialiniais ekonominiais ir užsienio lietuvių būklės.

Neliko nuošalyje Švietimo ir mokslo ministerija. Be įvairių rengtų programų protų susigrąžinimui ir metodikų lituanistinio švietimo įstaigoms buvo išleistas svarbus diasporos politikos įgyvendinimui nutarimas – Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2007 m. sausio 15 d. įsakymas Nr. ISAK – 52 „*Dėl asmenų, įgijusių išsilavinimą užsienyje, priėmimo į visiškai ar iš dalies Lietuvos valstybės biudžeto lėšomis finansuojamas studijas Lietuvos aukštosiose mokyklose tvarkos aprašo patvirtinimo*“, kuriuo buvo siekiama įstatymiškai įtvirtini Lietuvos nusiteikimą skatinti diasporos jaunimą atvykti studijuoti Lietuvoje, sudarant lengvatines galimybes, tai yra skiriant kvotines vietas į aukštąsias mokyklas. O tai reiškė, kad Lietuvos valstybė buvo pasiruošusi priimti savo jaunosios kartos, pabirusios po pasaulį, atstovus, neišskiriant geografinių atstumų ar išvykimo priežasčių sugrįžti ir įsikurti Lietuvoje, įgyjant išsilavinimą, suteikiant paramą studijuojant ir integruojantis naujai atrastoje Tėvynėje.

[219] Ekonominių migrantų skatinimo grįžti į Tėvynę priemonės (Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos užsakymu Viešosios politikos ir vadybos institutas). Vilnius, 2005.
[220] Ekonominės migracijos reguliavimo strategijos efektyvumo skatinimas (Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos užsakymu atliko Viešosios politikos ir vadybos institutas). Vilnius, 2009.
[221] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. rugsėjo 24 d. nutarimas NR. 957 Dėl migracijos procesų stebėsenos metodikos patvirtinimo, Valstybės žinios. Nr. 114-4363.

Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas aktyviai dalyvavo aptariamuose procesuose. Ši institucija ne tik tęsė ir plėtojo darbą pradėtą dar prieš dešimtmetį. Pavyzdžiui, 2006 m. pirmus mokslo metus sėkmingai baigė 2005 m. rugsėjo 1 d. Seinuose pradėjusios veikti „Žiburio" mokyklos moksleiviai. Deja, vienintelė Seinuose lietuvių mokykla nuo pat atidarymo negavo pakankamo Lenkijos valstybės finansavimo. Mokykla veikė išlaikoma iš dalies Lietuvos valstybės lėšomis. Šios gimnazijos atkūrimas po šimto metų turėjo didelės svarbos ne tik vietos lietuvių švietimo situacijos pagerinimui, bet ir bendrai vietos lietuvių padėčiai Lenkijos valstybėje.

Parama lituanistiniam švietimui buvo viena iš prioritetinių sričių, 2006 m. buvo parengtas ir pateiktas LR Vyriausybei tvirtinti nutarimas[222] „*Dėl valstybės paramos skyrimo lietuvių kilmės užsieniečiams, atvykstantiems studijuoti Lietuvos aukštosiose mokyklose, ir Lietuvos mokytojams, dėstytojams bei kultūros ir meno darbuotojams, vykstantiems į užsienio valstybes dirbti lietuvių švietimo, kultūros įstaigose, aukštųjų mokyklų lituanistikos ar baltistikos centruose ir lietuvių bendruomenėse tvarkos*". Šiuo teisės aktu buvo sudaromos palankios sąlygos lietuvių kilmės užsieniečiams įgyti išsilavinimą lietuvių kalba, taip pat skatinti Lietuvos mokytojus, dėstytojus bei kultūros ir meno darbuotojus vykti į užsienio valstybes dirbti lietuvių švietimo, kultūros įstaigose, aukštųjų mokyklų lituanistikos ar baltistikos centruose ir lietuvių bendruomenėse.

Diasporos politikos elementų galima aptikti ir iki tol vykdytose, bet atnaujintose programose, pavyzdžiui[223], „*Baltistikos ir lituanistikos plėtros ir sklaidos pasaulyje skatinimui*". Joje suteikiamos galimybės ne tik gerinti Lietuvos įvaizdį, bet ir skirta telkti vietos bendruomenes. Baltistikos ir lituanistikos centrai veikė įvairių šalių (Rusijos, Čekijos, Italijos, Vokietijos, JAV, Prancūzijos, Ukrainos, Baltarusijos) universitetuose, pritraukdami lietuvių kalbos mokytis tų šalių lingvistus, o bendruomenių įtraukimas į bendras veiklas įgalino išlėsti bendruomenių galimybes dalyvauti akademinėse veiklose, kartu ir tų kraštų vietiniams žmonėms suteikė naujų galimybių prisidėti prie Lietuvos populiarinimo pasaulyje.

[222] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. vasario 13 d. Nr. 140 Dėl valstybės paramos skyrimo lietuvių kilmės užsieniečiams, atvykstantiems studijuoti Lietuvos aukštosiose mokyklose, ir Lietuvos mokytojams, dėstytojams bei kultūros ir meno darbuotojams, vykstantiems į užsienio valstybes dirbti lietuvių švietimo, kultūros įstaigose, aukštųjų mokyklų lituanistikos ar baltistikos centruose ir lietuvių bendruomenėse tvarkos, Valstybės žinios. 2006 02 22. Nr. 22-691.

[223] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. vasario 20 d. nutarimas Nr. 222 Dėl lituanistikos (baltistikos) studijų ir mokslinių tyrimų skatinimo užsienio šalių mokslo ir studijų institucijose 2008–2010 metų programos patvirtinimo,Valstybės žinios. 2008 02 20. Nr. 33-1167.

4.3. TMID plečia veiklos geografiją ir formas

Lietuvos Respublikai tapus pilnateise Europos Sąjungos nare, išliko aktuali ir svarbi Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės misija – užtikrinti, kad būtų plėtojami Lietuvos ir išeivijos ryšiai, kad lietuviai kitose valstybėse prisidėtų prie svarbiausių Lietuvos užsienio tikslų įgyvendinimo ir būtų plėtojami geri santykiai su kitomis valstybėmis.

Administracinio darbo prasme, simboliškai periodą įrėmina Vyriausybės patvirtintos dvi naujos Užsienio lietuvių bendruomenių rėmimo programos, kurias Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas, atsižvelgdamas į laikmečio reikalavimus, į vykstančius kokybinius ir kiekybinius išeivijos pokyčius, parengė kartu su kitomis Lietuvos valstybės institucijomis, jau reaguojant į besikeičiantį lietuviškosios diasporos veidą. 2004–2006 m. *Užsienio lietuvių bendruomenių programa*[224] po ilgų derinimų ir tobulinimų buvo pakeista į *Tarpinstitucinę bendradarbiavimo su užsienio lietuviais programą*[225]. Tikslai išliko tie patys – stiprinti užsienio lietuvių ryšius su Lietuva, sudaryti sąlygas puoselėti tautinę savimonę ir atstovauti Lietuvai užsienyje, remti užsienio lietuvių bendruomenes, padėti joms įgyvendinti kultūros, švietimo, socialinius ir kitus projektus.

Šie teisės aktai turėjo padėti įgyvendinti Vyriausybės prioritetus – užtikrinti švietimo, mokslo ir nacionalinės kultūros plėtrą užsienyje. Šį Vyriausybės prioritetą padėjo įgyvendinti ir 2004 m. Užsienio lietuvių skyriaus parengta *Užsienio lietuvių bendruomenių švietimo ir kultūros informacijos centrų tinklo sukūrimo koncepcija.* Kultūrinei veiklai plėtoti buvo siekiama sukurti užsienio lietuvių bendruomenių švietimo ir kultūros informacijos centrų tinklą, skatinantį bendruomenes išsaugoti jų kultūrinius ryšius su Lietuva, siekiant visuotinio tautos atstovų susitelkimo, jų pilietinio veiksmo aktyvumo, savitesnio indėlio į Europos ir pasaulio bendruomenes puoselėjimo. Švietimo ir kultūros informacijos centrų tinklo sukūrimu buvo siekiama pagerinti užsienio lietuvių bendruomenių švietėjiškų, saviraiškos ugdymo ir kitokių kultūrinių bei socialinių poreikių tenkinimą, kokybiškiau vykdyti Lietuvos valstybės reprezentavimo ir kultūros sklaidos misiją.

Realiai šį sumanymą įgyvendino Vokietijos Lietuvių bendruomenė, įkūrusi Europos lietuvių kultūros centrą (ELKC), kuris, kaip buvo tikimąsi, galėtų inicijuoti ir plėtoti įvairias

[224] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. birželio 8 d. nutarimas Nr.704 Dėl užsienio lietuvių bendruomenių rėmimo 2004–2006 metų programos patvirtinimo, Valstybės žinios. 2004-06-12. Nr. 93-3404.
[225] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. spalio 29 d. nutarimas Nr.1116 Dėl tarpinstitucinės bendradarbiavimo su užsienio lietuvių bendruomenėmis 2008–2012 metų programos patvirtinimo, Valstybės žinios. 2008. Nr. 130-4977.

kultūrines iniciatyvas tarp Lietuvos ir Europoje esančių bendruomenių[226]. Nors tokių prašymų Lietuvos Vyriausybę pasiekė ir iš Londono[227] ir iš Kaliningrado srities Černiachovsko[228], tačiau įsteigtas buvo tik kultūros centras Vokietijoje, Hiutenfelde, kadangi buvo įvairiapusis bendruomenės palaikymas, buvo galimybių suteikti patalpas, pasiūlyti jau veikiančią infrastruktūrą Hiutenfeldo pilyje, taip pat idėjai buvo atsidavęs centro koncepcijos kūrėjas ir įgyvendintojas Rimas Čuplinskas. Kultūros centrų steigimu bendruomenės siekė užsitikrinti Lietuvos biudžetinę paramą jau vykdomoms veikloms ir jų plėtrai. Deja, ši idėja ne visur pasiteisino, ne visi sumanymai buvo įgyvendinti dėl 2009 m. prasidėjusios TMID reorganizacijos ir lėšų karpymo.

Siekiant patobulinti lituanistinio švietimo už Lietuvos ribų sistemą, 2004 m. bendradarbiaujant su Švietimo ir mokslo ministerija, parengti ir departamento generalinio direktoriaus įsakymu Nr.47 patvirtinti *Lituanistinių mokyklų bendrieji nuostatai* (Priedas Nr. 4). Jie apibrėžė lituanistinės mokyklos paskirtį ir funkcijas, darbo organizavimo teises ir pareigas, savivaldą ir valdymą, darbuotojų priėmimą į darbą darbo apmokėjimą.

Šie nuostatai buvo rengiami, siekiant atsižvelgti į naujų bendruomenių ir jose įsikūrusių lituanistinių mokyklų mokytojų poreikius, kadangi žmonės, išvykę iš Lietuvos, pastaruoju dešimtmečiu neturėjo tokių žinių ir patarėjų, metodikos išmanymo, kaip senųjų bendruomenių lituanistinio švietimo darbuotojai. Šis dokumentas, susilaukęs daug prieštaringų reakcijų iš pasaulio lietuvių bendruomenės lyderių, JAV bendruomenės („*kaip mums valstybė gali reguliuoti veiklas, kurias mes patys rengiame*“) vertė teisintis TMID darbuotojus dėl savo iniciatyvos ne vienerius metus, o problema kilo dėl elementaraus nesusikalbėjimo.

Tradicinės – senosios bendruomenės įtariai žvelgė į valstybės įstaigos bandymus žengti ten, kur jie patys dirbo jau ne vieną dešimtmetį. Tuo tarpu naujosios bendruomenės ir jų aktyvūs lituanistinio švietimo pradininkai buvo „alkani“, trūko bet kokios metodinės pagalbos iš Lietuvos, nes visuomeninio gyvenimo patirties neturėjo.

Tautinių mažumų ir išeivijos departamento užsakymu atlikto tyrimo[229] apie lituanistinio švietimo ypatumus naujuoju laikotarpiu medžiaga liudija, jog didžioji dauguma lituanistinių mokyklų Airijoje, Austrijoje, Ispanijoje, Čekijoje, Jungtinėje Karalystėje, Vokietijoje įsikūrė 2005–2007 m. laikotarpiu. O senesnės mokyklos veikė Lenkijoje, Rusijoje, Baltarusijoje, JAV.

Atsirado tam tikra įtampa ir skirtumai visame pasaulio lietuvių judėjime, nes skirtingų kartų emigracijos žmonės, nors dirbo panašiu tikslu – tapatybei išsaugoti.

---

[226] Europos lietuvių kultūros centro (ELKC) steigimo projektas, 2006 m. lapkritis, VDU ISC. Ap. 10. B. 32. L.1-15.
[227] Lietuvių bendruomenės kultūros ir informacijos centras, 2004 m. rugpjūčio 20 d. VDU ISC. Ap. 10 B. 44. L. 1-2.
[228] Lietuvių kalbos mokytojų asociacijos raštas Tautinių mažumų ir išeivijos departamento skyriaus vedėjai 2005 m. spalio 2 d. VDU ISC. Ap.10. B.30. L. 77–96.
[229] *Emigracija ir šeima: Vaikų ugdymo problemos ir iššūkiai*. Vilnius, 2008, P. 306–312.

Visi nesutarimai aiškiausiai matėsi Lietuvoje, bandant rengti unifikuotus patarimus „naujiesiems“ išeiviams, arba kitaip tariant, plačiajai diasporai. Kadangi laikotarpis buvo kupinas ne tik atradimų, bet ir trinties dėl naujų patirčių atsiradimo, tai net elementarūs TMID pagalbos žingsniai (inspiruoti prašymų iš naujai susikūrusių diasporos darinių) kaip „Renginių organizavimo atmintinė“[230] nepelnytai susilaukė ironiškų pastabų. Nepelnytai, nes tokie kritikai nesilankė naujuosiuose diasporos telkiniuose, tokiose vietose, kaip Ispanijos pietiniai rajonai ir nežinojo, kad didžioji dauguma išvykusiųjų dirba žemės ūkio darbuose arba statybose. O sėkmingai įsikūrę bei ilgiau pagyvenę naujojoje aplinkoje rodė norą bei entuziazmą kurti bendruomenę, vietines radijo ar televizijos laidas, rengti Lietuvos kultūros dienas, tačiau neturėjo tam reikalingų žinių.

Tose vietovėse, kur lietuviai gyveno net po kelis tūkstančius, aktyvistai neturėjo jokios organizacinio, kultūrinio darbo patirties Lietuvoje, išskyrus gerus ketinimus. TMID darbuotojams vizitų metu lankantis ir kalbant su Ispanijos savivaldybių atstovais, matėsi jų geranoriškumas, rodomas atvykėliams, tačiau dar 2004 m. nebuvo savų lyderių, galinčių pradėti bendruomenės, mokyklų kūrimo procesus. Jie laukė pagalbos, patarimų, parengtų informacijos leidinių[231]. Lietuvos valstybė Tautinių mažumų ir išeivijos departamento vaidmenyje bandė padėti surasti lyderius, juos išmokyti, pagelbėti, užmezgant ryšius su Pasaulio Lietuvių Bendruomene.

Pradėjus tūkstančiams žmonių važiuoti uždarbiauti į Ispaniją veiklios bendruomenės anksčiau Ispanijoje nebuvo ir prieš keletą metų iš Lietuvos išvykę žmonės jautėsi esą pionieriai. Jiems neteko, gyvenant Lietuvoje susidurti su išeivių organizacijomis, bendrauti su pokarine dipukų karta, juolab tuomet, emigravus į svečias šalis, jie jautėsi esą palikti vieni, ir jiems ypatingai reikėjo pagalbos iš departamento, Pasaulio Lietuvių Bendruomenės, kultūros įstaigų.

Naujosios bendruomenės buvo labai skirtingos savo istorine patirtimi, svoriu visuomenėje. Buvo naujos, įsikūrusios Norvegijoje, Olandijoje, Graikijoje, į kurias būrėsi specialistai, studentai atvykę iš Lietuvos gyventi ilgesniam laikui, arba sukūrę mišrias šeimas. Šios bendruomenės neturėjo tokios patirties ir tradicijų, kaip sakykime, kelių emigrantų kartų kurtos bendruomenės Jungtinėse Amerikos Valstijose, Kanadoje, Australijoje.

Kitose šalyse tautiečiai tik pradėjo organizuoti savo veiklą. Ypatingai gausūs lietuvių telkiniai Airijoje neturėjo sukurtų organizacinių struktūrų, tačiau veiklas vystė beveik visose vietovėse, kur tik gausiai apsigyveno[232].

---

[230] *Renginių organizavimo atmintinė*.Vilnius, 2006, VDU ISC. F. 50. Ap. 8. Bylos Nr. 10. L.1-16.
[231] Musteikytė D. Pietų saulė vienus sušildo, o kitus kankina, *Lietuvos rytas*. 2004 m. gruodžio 18 d. Nr. 294 (4254).
[232] Musteikytė D. Namie neradę vietos, svetur – laukiami, *Lietuvos rytas*, 2004 m. spalio 23 d. Nr. 247 (4207).

Daugelis pavyzdžių rodė, jog žmonėms labai trūksta informacijos, pasirengimo. Modeliuojant valstybės santykius su emigrantais, reikėtų išskirti naują Tautinių mažumų ir išeivijos departamento pradėtą kryptį: tai informacinė parama prieš išvykimą (remiantis airių patirtimi, jų sėkmingos akcija „know before you go“). Bendradarbiaujant įvairioms valstybinėms institucijoms, šia tema buvo surengta visa eilė seminarų ir konferencijų. Viena svarbiausių – Jungtinės Karalystės ambasados Lietuvos Respublikoje ir Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės suorganizuota konferencija „Lietuvių darbo teisės ir galimybės Jungtinėje Karalystėje“, kurioje buvo plačiai nušviestos Lietuvos piliečių galimybės legaliai dirbti Jungtinėje Karalystėje. Konferencijoje apie lietuvių bendruomenės problemas kalbėjo Didžiosios Britanijos lietuvių bendruomenės vicepirmininkė Živilė Ilgūnaitė. Panašia tema 2005 m. vyko renginys ir buvo išleistas leidinys apie darbuotojų teises Norvegijoje, bendradarbiaujant su Norvegijos lietuvių bendruomene (Priedas Nr. 5).

Šios veiklos iš dalies sutapo su tarpukario Lietuvos vyriausybės veiklomis (pavyzdžiui, Emigracijos įstatymas, įsigaliojęs 1929 m.), kai buvo bandyta sureguliuoti emigracinių biurų veiklą, apriboti jų apgavystes ieškantiems darbo užsienyje, tačiau neturintiems informacijos žmonėms[233]. Galima rasti panašumų tarp laiko atskirtų vyriausybių veiklų: ir anuomet, ir po septynių dešimtmečių žmonės emigravo iš Lietuvos dėl ekonominės krizės, nedarbo, o šalies valdžios stengėsi šiame procese dalyvauti tik iš dalies reguliuojant teisinę išvykimo iš Tėvynės padėtį, nes stabdyti procesų nebuvo galimybių. Be to, ir tada, ir XX a. pradžioje didelis išvykstančių bedarbių skaičius sprendė šalies ekonomines, socialines problemas.

Naujosios diasporos grupės Airijoje, Jungtinėje Karalystėje, Ispanijoje, Norvegijoje sulaukė didžiausios susidomėjimo Lietuvoje, tačiau TMID tęsė ir tradicines diasporos politikos veiklas, nukreiptas diasporai telkti ir stiprinti artimojo užsienio šalyse – Baltarusijoje, Lenkijoje, Moldovoje, Ukrainoje. Toliau vykdavo tarptautiniai susitikimai su vietinėmis valdžiomis, buvo pasirašomi susitarimai dėl tautinių mažumų teisių apsaugos, numatant teikti organizacinę ir metodinę paramą lietuvių organizacijoms, nuolat remti lietuviškų sekmadieninių mokyklų veiklą – kaip lietuvių kalbos, kultūros, tradicijų ir papročių išsaugojimo būdą. Smulkesnė informacija apie Tautinių mažumų ir išeivijos departamento paramą ir bendradarbiavimą su paribio, etninių kraštų bendruomenėmis, remti ir įgyvendinti projektai pateikti knygoje „Tirpstančios lietuvių žemės“[234].

[233] Kasperavičiūtė V. *Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1918–1940 m*. Kaunas, 2011. P. 93.
[234] *Tirpstančios lietuvių žemės*. Red. A. Augulis. 2009.

Bendradarbiaudamas su Švietimo ir mokslo ministerija ir atsižvelgdamas į konkrečius poreikius, departamentas aprūpino užsienio lietuvių ugdymo įstaigas reikiama literatūra, didaktinėmis ir techninėms priemonėmis, pratybų sąsiuviniais, mokomųjų dalykų enciklopedijomis, žinynais, žodynais. Kad Rytų Europos ir NVS šalyse gyvenantys lietuviai neprarastų ryšio su Lietuva ir nuolat jaustų jos gyvenimo pulsą, departamentas prenumeravo spaudą lietuvių organizacijoms. Ištyrus ir atsižvelgus į užsienio lietuvių organizacijų poreikius, pirmenybė buvo teikiama apžvalginiams ir pedagoginiams leidiniams. Spauda buvo užsakoma diferencijuotai: pedagoginė spauda mokykloms – „*Dialogas*“, „*Žvirblių takas*“, „*Gimtasis žodis*“, „*Gimtoji kalba*“, etnokultūrinėms organizacijoms – „*Liaudies kultūra*“; kraštų bendruomenėms – dienraščiai „*Lietuvos aidas*“, „*Lietuvos rytas*“, savaitraščiai „*Laisvas laikas*“, „*Voruta*“ bei savaitraštis „*Veidas*“. Šeštadieniniai „*Lietuvos ryto*“ numeriai užsakyti ir Argentinos, Brazilijos bei Urugvajaus lietuvių bendruomenėms. Departamentas apmokėdavo Pasaulio Lietuvių Bendruomenės leidžiamo žurnalo „*Pasaulio lietuvis*“ prenumeratą Rytų kraštų lietuvių organizacijoms.

Siekiant paremti užsienio lietuvius, norinčius grįžti į Tėvynę, kartu su Socialinės apsaugos ir darbo ministerija buvo rengti lietuvių kalbos kursai užsienio lietuviams, tremtiniams ir jų palikuonims, norintiems grįžti į Lietuvą. Departamentas nuolat rėmė užsienio lietuvių jaunimą, atvykstantį studijuoti į Lietuvą. Šiam tikslui įsteigtame Užsienio lietuvių rėmimo centre nuolat vyko veikla pritraukiant ir integruojant iš kaimyninių šalių atvykstantį jaunimą mokytis Lietuvos aukštosiose mokyklose.

Bendradarbiaujant su Lietuvos kultūros darbuotojų tobulinimosi centru, kartą per metus būdavo organizuoti Kultūros darbuotojų seminarai, skirti lietuvių bendruomenių atstovams, besirūpinantiems lietuviška kultūra. Bendruomenių spaudos atstovams buvo pradėti rengti žiniasklaidininkų seminarai, taip buvo bandoma vienu renginiu pasiekti dviejų tikslų – padėti bendruomenių naujiems aktyvistams susipažinti tarpusavyje, susipažinti su Lietuvoje dirbančiais panašios srities specialistais, tolesniam bendravimui buvo ir kitas tikslas – padėti Lietuvoje dirbantiems kultūros, žiniasklaidos žmonėms pažinti naują diasporos kartą, atrasti naujus veidus, atpažinti reiškinius, kartu kurti bendrą Lietuvą.

Tam turėjo pasitarnauti ir tradiciškai TMID kasmet rengtos nuo 1994 m. Rytų Europos šalių vaikams vasaros stovyklos, kurių tikslas buvo, kad užsienio lietuvaičiai jaunimo vasaros stovyklose gautų kūrybinį impulsą tolesnei veiklai ir grįžę į gyvenamuosius kraštus propaguotų lietuvybę, kad per trumpą laiką nekalbantys lietuviškai pramoktų gimtosios kalbos, o jau turintys lietuvių kalbos įgūdžių lietuviškoje terpėje juos gerokai patobulintų; kuo plačiau pažintų Lietuvos istoriją, geografiją, lietuvių liaudies meną, kultūrą, tradicijas. Vėliau vaikai iš naujųjų

bendruomenių taip pat buvo kviečiami jose dalyvauti ir turėti galimybę susipažinti tarpusavyje, pamatyti Lietuvą ir patobulinti savo žinias apie kalbą, istoriją ir kultūrą. Deja, dėl TMID uždarymo 2009 m. ši tradicija buvo nutraukta.

Nuolat buvo akcentuojamas poreikis kurti šiuolaikines mokymo priemones, skirtas lituanistiniam švietimui, tačiau jau 2004 m. atsižvelgiant į didėjantį užsienio lietuvių poreikį tobulinti lietuvių kalbos žinias, Užsienio lietuvių skyrius kartu su Vilniaus universiteto Lituanistinių studijų katedra parengė nuotolinio lietuvių kalbos mokymosi internetu modulį.[235]

Vėliau bendradarbiaujant su Lietuvių kalbos instituto mokslininkais buvo leidžiamos mokymo priemonės elektroninėse laikmenose, susilaukusios didelio populiarumo lituanistinių mokyklų tarpe.

Nuo 2007 m. TMID pradėjo veikti visai naujoje srityje, kuri išplėtė diasporos politikos lauką – pradėtas plėtoti bendradarbiavimas su lituanistikos (baltistikos) centrais, siunčiant ten dirbti dėstytojus iš Lietuvos, skatinant mokslinius lituanistinius tyrimus užsienio aukštosiose mokyklose.[236] Šia programa buvo pasiekiami ne lietuvių kilmės asmenys, bet aktyviai susieję save profesinėje veikloje su lietuvių kalba, Lietuvos pažinimu. TMID siekė, kad bendraudami lituanistikos centrų atstovai palaikytų ryšį ne tik su Lietuvos mokslininkais, studentais, bet ir bendrautų tarpusavyje, skleistų žinias apie Lietuvą savo šalyse, o tokių buvo gausus ratas – virš trisdešimties lituanistikos centrų veikia įvairiuose pasaulio universitetuose Lenkijoje, JAV, Vokietijoje, Prancūzijoje, Čekijoje, Rusijoje.

Keisti Lietuvoje požiūrį į lituanistinį švietimą pasaulyje, paskatinti domėjimąsi tarpusavio patirties pasikeitimais, kurti lituanistinio švietimo sistemą buvo siekta unikaliu renginiu, vykusiu 2008 m. balandžio mėn. 16–18 d. suorganizuotas Užsienio lietuvių ugdymo įstaigų mokytojų forumas, kuriame pirmą kartą per Nepriklausomybės laikotarpį kartu buvo sukviesta per 100 dalyvių iš 30 užsienio valstybių, kurie atstovavo 179 pasaulyje įsikūrusioms lituanistinėms mokykloms nuo kuklių šeštadieninių darželinukų grupių iki suaugusiųjų kalbos kursų bendruomenėse[237]. Šis renginys ir laikotarpis laikytinas lituanistinės veiklos pakilimu.

Palyginti su prieškarine Lietuva, vis dėlto matyti, jog lituanistinio švietimo dalyvių gausumu mūsų kartos diaspora atsiliko. 1938 m. Draugijos Užsienių Lietuviams Remti statistika byloja, kad, „*šiuo metu visame pasaulyje yra 149 lietuvių išeivių pradžios mokyklos, kuriose dirba 492 mokytojai ir mokosi 15. 590 mokinių, be to, yra keturios aukštesnios mokyklos*“[238]. Ir

[235] Tautinių mažumų ir išeivijos departamento Užsienio lietuvių skyriaus 2004 metų veiklos ataskaita. VDU ISC, F. 50. Ap. 10, B. 24. L. 8.
[236] Tautinių mažumų ir išeivijos departamento parama užsienio lietuvių organizacijoms 2007 m. VDU ISC, F. 50. Ap. 10, B. 14. P. 12.
[237] R.Varanauskas Lietuviškumas svetur: kalba plius savimonė, *Lietuvos žinios*. 2008 04 19. Nr. 88 (12 020).
[238] Draugijos užsienių lietuviams remti posėdis, *Pasaulio lietuvis*. 1938 Nr. 9. P. 197.

tie skaičiai visai nedžiugino*, nes „reikia spėti, kad mūsų kolonijose bus apie 150.000 mokyklinio amžiaus vaikų. Tuo būdu, tik dešimtoji lietuviškojo jaunimo dalis lanko savo mokyklas*“[239].

Tuo tarpu 2008 m. Tautinių mažumų ir išeivijos departamento statistika rodė, kad lituanistinėse mokyklose mokosi apie šešis tūkstančius mokinių[240]. Taigi turint panašius diasporos skaičius, pasaulyje dominavo lituanistinio švietimo savaitgalinės mokyklos, o ne pradinės, kaip buvo tarpukaryje, ir beveik dvigubai mažiau mokinių. Procentas lankančių lietuviškas mokyklas vaikų taip pat santykinai būtų mažesnis. Šie skaičiai rodo, kad lituanistinis švietimas išlikęs veiklos prioritetu tiek tarpukariu, tiek šiuolaikinėje diasporoje, vis dėlto sumenko.

Po lituanistinio forumo buvo rimtai pradėtos rengti naujos lituanistinio švietimo dėstymo metodikos ir programos, prasidėjo Lietuvos leidyklų, knygų autorių bendradarbiavimas su tiesiogiai lituanistinėse mokyklose užsienyje dirbančiais mokytojais.

Šis ir panašūs kiti, mažesnės apimties renginiai TMID buvo rengiami tam, kad nauji senų ir jaunų bendruomenių aktyvistai rastų savo veiklos partnerių, kolegų Lietuvoje, kad esant reikalui, galėtų tiesiogiai kreiptis dėl reikalingos informacijos, konsultacijos ir taip diasporos politika būtų ne vieno departamento funkcija, o nuoširdus ir atviras diasporos ir Tėvynės suinteresuotų asmenų bendravimas, vedantis į supratimą ir vieningos tautos kūrimą be pompastikos ir abipusių priekaištų. Šis darbas pradėjo duoti sėkmingų rezultatų.

Departamentas nuolat padėdavo Lietuvos kultūros įstaigoms, savivaldybėms ir organizacijoms, prašančioms informacijos apie lietuvių bendruomenes, mokyklas ir meno grupes, su kuriomis siekta bendradarbiauti ar pasikviesti į Lietuvoje vykstančius festivalius, konkursus. Užsienio lietuvių skyrius kasmet parengdavo užsienio lietuvių minėtinų datų kalendorių, kaupė duomenis apie lietuvių susivienijimus ir lietuvius už Lietuvos Respublikos ribų, užsienio lietuvių meno kolektyvus, užsienio lietuvių periodinius leidinius ir švietimą bei jaunimo sąjungų veiklą. Minėta informacija būdavo platinama užsienio lietuvių organizacijoms. Šia medžiaga naudojosi internetinio puslapio skaitytojai, studentai, mokslininkai. Būdavo rengiamos informacijas Lietuvos valstybės vadovams, vykstantiems į užsienį.

Siekiant emigracijos procesus pažinti ir pristatyti visuomenei, nuo 2006 m. bendradarbiaujant su Vytauto Didžiojo Universiteto Išeivijos Institutu, buvo pradėtas leisti lietuviškosios diasporos tyrimų žurnalas „Oikos“. Tai buvo pirmasis tokio pobūdžio mokslinis žurnalas, suteikęs galimybę profesionaliai analizuoti dabarties migracijos paveikslą, nes būtent po 2004 m. valstybės institucijų užsakymu buvo atlikta daug tyrimų, kurių autoriai į nagrinėjamas

[239] Ten pat.
[240] Bagdonavičienė V. Lituanistinio švietimo struktūra pasaulyje ir TMID veiklos kryptys. *Emigracija ir šeima: vaikų ugdymo problemos ir iššūkiai*. Vilnius, 2008. P. 20.

problemas žvelgė per siaurą užsakovo pateiktą tyrimo tematiką, o platesnis emigracijos kontekstas, jaunųjų tyrinėtojų darbai nebuvo pristatomi. „Oikos“ nuo pirmo numerio susilaukė dėmesio tarp diasporos platesnio akiračio skaitytojų.

Bendruomenių projektų finansavimas buvo viena svarbiausių TMID veiklų, padėjusių tapti jai įtakingiausia jėga, kuriant valstybės diasporos politiką. Nuo pirmųjų Nepriklausomybės metų valstybės deklaruota parama ir rūpestis diaspora, tapatumo išlaikymu paskutiniu tiriamuoju laikotarpiu pasiekė aukščiausią tašką 2006– 2008 metais, kai bendruomenių projektams kasmet buvo skiriama nuo pusantro iki dviejų milijonų litų[241]. Šios įspūdingos lėšos susilaukdavo nevienareikšmiškų vertinimų tiek tarp Lietuvos gyventojų, tiek tarp pačių diasporos žmonių. Ar reikalinga taip stipriai remti išvykusius? Galbūt aiškiausiai tą nerimą vieno pokalbio su žurnalistais metu yra išreiškęs istorikas, mokslininkas, ambasadorius A. Eidintas:

„*Dabar mūsų politika yra tokia: jūs tik važiuokite, mes jums į Airiją ar kitur atsiųsime kunigą, mokytoją, vadovėlių. Mano akimis, viskas turėtų būti priešingai. Reikia stengtis, kad iš svetur lietuviai grįžtų namo, o ne skatinti antrąją Lietuvą kurti svetur. Kaip rodo daugybės valstybių emigracijos istorijų patirtis, pasikeitus kelioms kartoms viskas pranyksta <...>*“[242].

Tačiau paramos adresatai – bendruomenės labai suaktyvino savo veiklas, pagal valstybės remiamus prioritetus – švietimas, kultūra, leidyba. Buvusiame Tautinių mažumų ir išeivijos departamento archyve, VDU Išeivijos studijų centro archyve[243] yra daug medžiagos apie skirtą paramą bendruomenėms. Apibendrinta medžiaga[244] apie 2003–2008 m. užsienio lietuvių bendruomenių, mokyklų ir kitų įstaigų prašytas ir skirtas sumas yra pateikiama priede Nr. 6, surinkta detali informacija apie kiekvienų metų finansavimo dinamiką.

Galima konstatuoti, remiantis empirine patirtimi, kad buvo stengiamasi, jog lėšos pasiskirstytų proporcingai pagal regionus, pagal bendruomenių gausumą, veikiančių organizacijų skaičių. Atrodytų, jog išaugus emigracijos mastams, kuriantis naujoms organizacijoms Europos Sąjungos šalyse, finansų svarstyklės turėjo pasislinkti į „vakarų pusę“, tačiau analizė rodo, jog Baltarusijos, Kaliningrado srities, Lenkijos lietuvių organizacijų veikloms nuolat buvo skiriama didesnė biudžeto dalis negu naujų diasporos grupių veikloms. O tai veda prie dviejų išvadų

[241] Tautinių mažumų ir išeivijos departamento parama užsienio lietuvių organizacijoms 2007 m. VDU ISC, F. 50. Ap. 10, B. 14. L. 25.
[242] Ar Lietuvoje kada nors bus gerai? Interviu su ambasadoriumi A. Eidintu, *Lietuvos žinios*. 2011 m. liepos 11 d. Nr. 157 (12984).
[243] Tautinių mažumų ir išeivijos departamento parama užsienio lietuvių organizacijoms. VDU ISC, F. 50. Ap. 8. B. .28, 18, 19, Ap. 11, B. 2, 3, 4.
[244] Užsienio lietuvių rėmimo programos finansinė ataskaita. VDU ISC, F. 50. Ap. 11, B. 7. L. 2-14.

Pirma, Lietuva artimame etninių žemių, paribio regione pastačiusi, įsteigusi kultūros, švietimo įstaigas, mokėdama atlyginimus, turėjo skirti lėšų ir šiems pastatams išlaikyti, įvairiems mokesčiams mokėti, vykdyti turto registracijos, apskaitos, vertinimo darbus.

Antra, nepaisant tam tikro poslinkio į kosmopolitiškesnę diasporos sampratą, vis dėlto pagrindinėje institucijoje, vykdžiusioje diasporos politiką, išliko tvirta nuostata teikti paramą ne į aukštesnio pragyvenimo šalis išvykusiems tautiečiams ir besikuriantiems savanoriška iniciatyva, kurią suteikė laisvo asmenų judėjimo teisė, o dominuojanti išliko paternalistinė diasporos politikos srovė – remti ir motiniškai globoti diasporos grupes, kurios ne savo valia tapo atskirtos nuo Tėvynės arba gyvena sunkesnėmis ekonominėmis, politinėmis sąlygomis (žr. 2–4 lenteles).

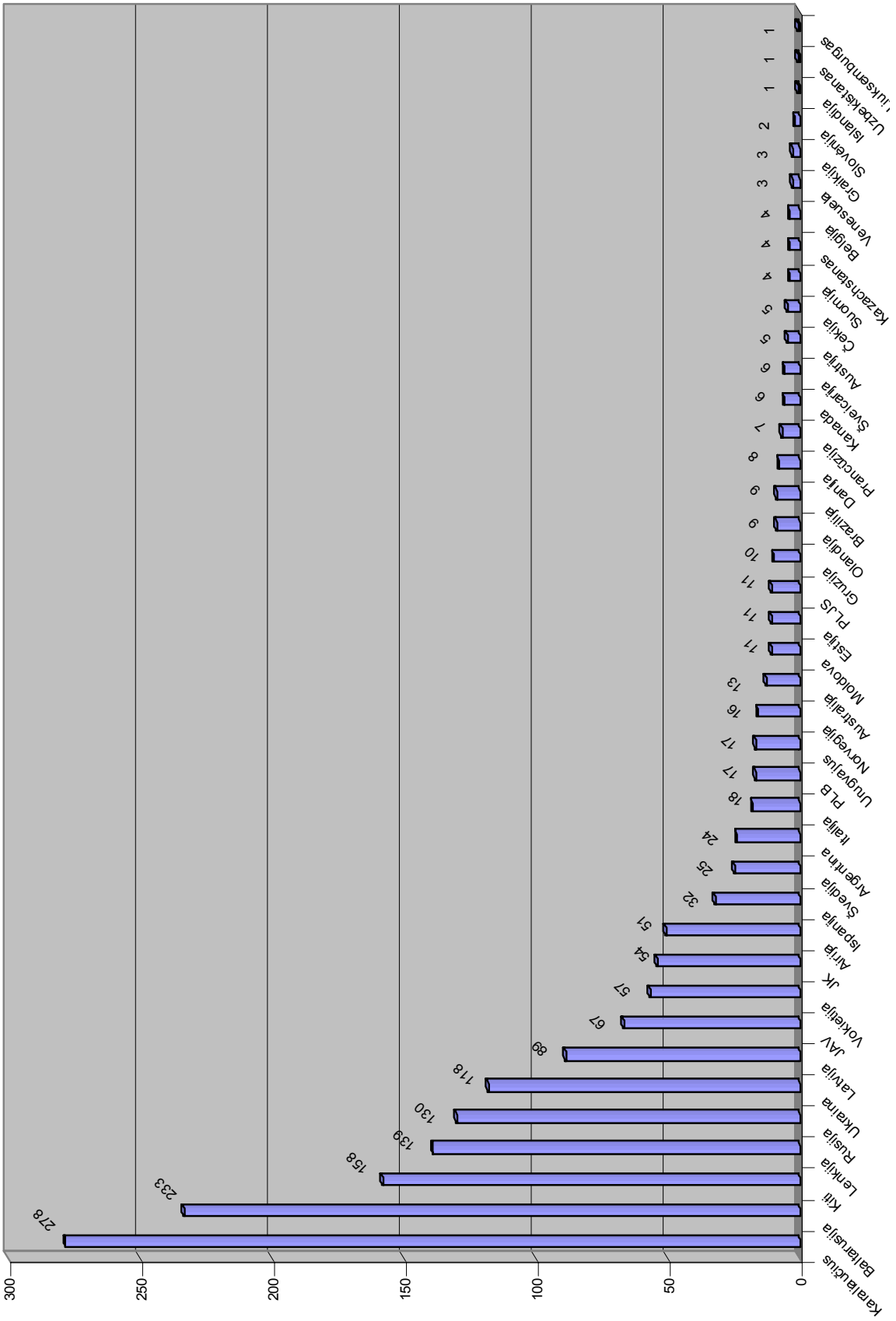

5 paveikslas. **2003–2008 m. gautų paraiškų skaičius pagal kraštus**

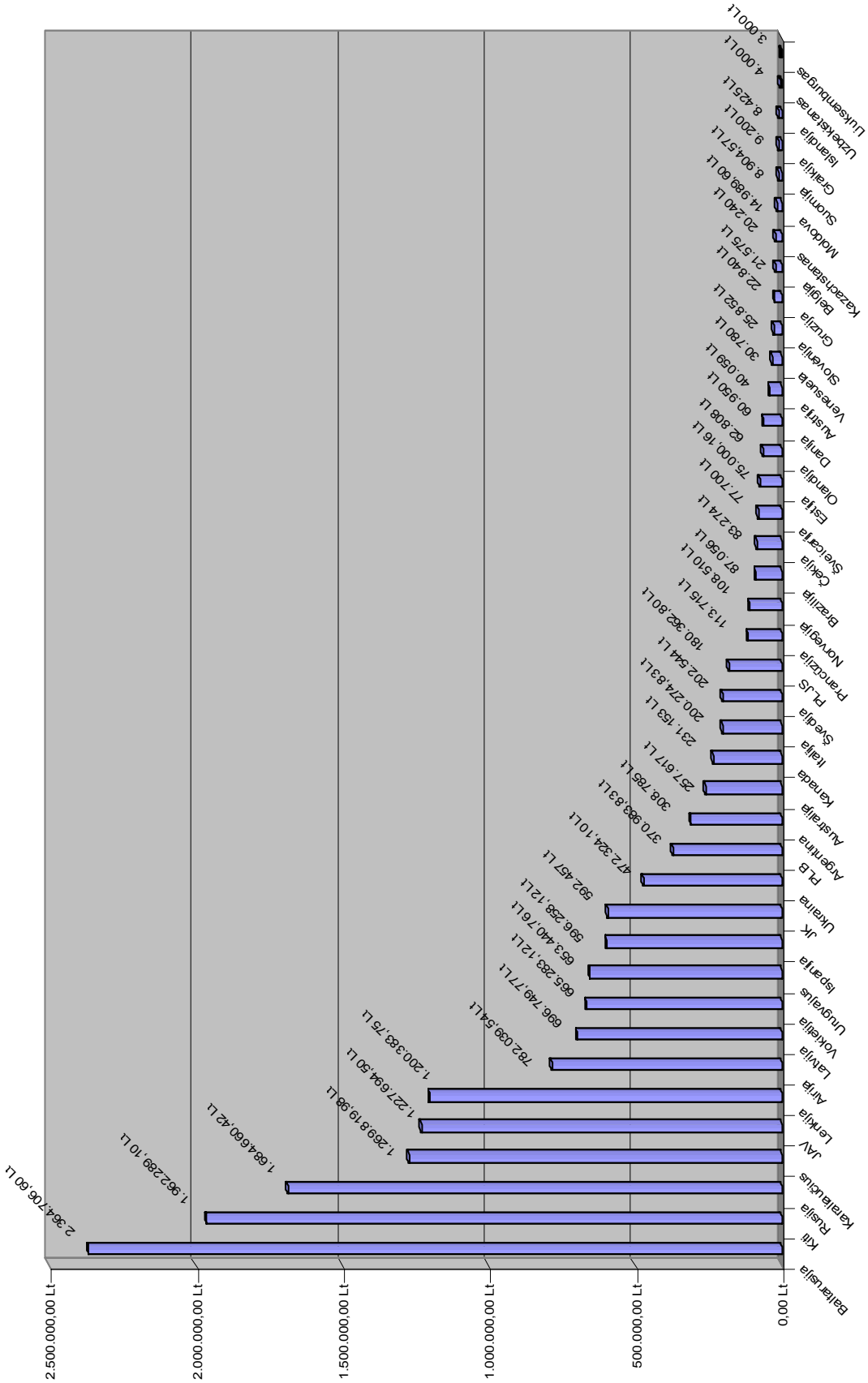

6 paveikslas. **2003–2008 m. prašoma suma pagal kraštus**

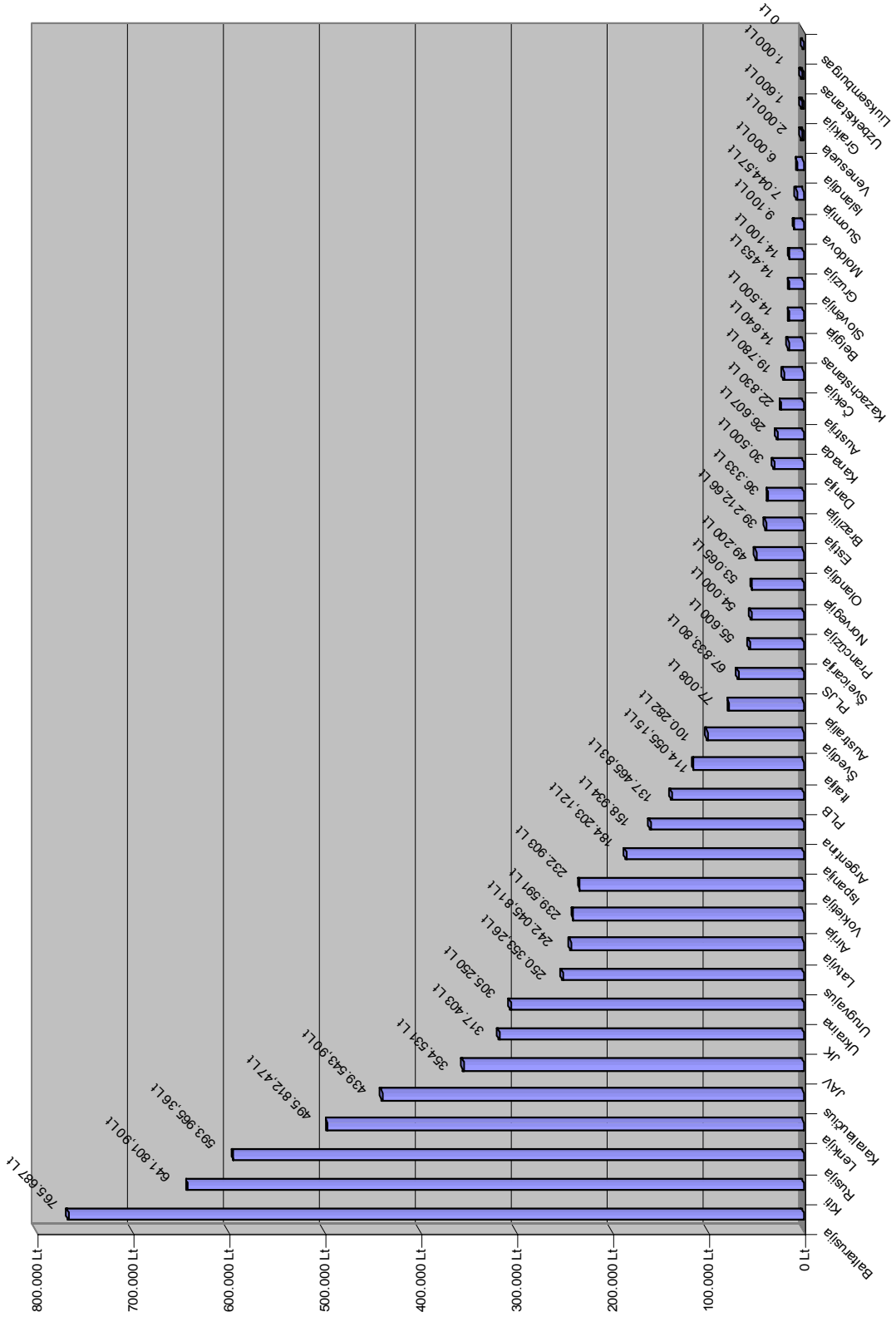

7 paveikslas. **2003–2008 m. skirta suma pagal kraštus**

Pateiktose lentelėse[245] yra pateikiamas sąvadas užsienio lietuvių bendruomenių, lituanistinių mokyklų, kultūros įtaigų prašytų lėšų sumos iš Tautinių mažumų ir išeivijos departamento biudžeto ir skirtos sumos. Skaičiai taip pat liudija gyvybingą diasporos organizacijų veiklų suaktyvėjimą.

Pavyzdžiui, 2003 m. ir 2004 m. iš Airijos nebuvo gauta nė vienos paraiškos – tuo metu jų veiklos tik pradėjo kurtis, tą liudija ir laiškai, rašyti TMID darbuotojams. Tačiau jau 2005 m. gautos 4 paraiškos 53452 litų sumai gauti (skirta 19 544 Lt); 2006 m. Airijos bendruomenė pateikė jau 14 paraiškų (prašyta 132 720 Lt, skirta 41 450 Lt); 2007 m. paraiškų išaugo tik dviem, o prašoma suma išaugo iki 296 858 litų (skirta 142 374 Lt). Tuomet buvo kilusi idėja steigti informacinį centrą lietuviams Airijoje, todėl didesnė suma buvo skirta centro informacinei bazei surinkti. 2008 m. prašyta suma išaugo iki 299 009 litų, tačiau skirta tik 36 223 Lt. Panašūs skaičius matyti ir Ispanijos, Jungtinės Karalystės pateiktų paraiškų analizėje (detalesnė informacija priede Nr. 6).

Skiltyje „Kita“ reiškia, jog tai Lietuvos institucijų projektai, skirti bendruomenėms, mokykloms, bendradarbiavimo projektai tarp kelių bendruomenių. Bendruomenės, tokios kaip Ukraina, Moldova, Gruzija, Prancūzija ar Italija, nuolat teikdavo panašų paraiškų skaičių per metus, kadangi lėšos būdavo naudojamos tradiciniams renginiams iš dalies finansuoti, bendruomenių organizacinėms išlaidoms padengti. Vienos šalies bendruomenės apskaitose neaptinkama – tai Kanados. Ši bendruomenė, remdama įvairius projektus Lietuvoje, išlaikė senąją fondų tradiciją ir visoms savo reikmėms gebėdavo surasti vidinių išteklių, todėl ir nuo įvairių diskusijų apie TMID reikalingumą, jo veiklos priežiūrą laikydavosi atokiai.

Lentelėse pateiktos sumos būdavo skiriamos iš Užsienio lietuvių bendruomenių rėmimo programos lėšų, į šiuos skaičius neįeina lėšos, skirtos statyboms, rekonstrukcijoms, mokytojų atlyginimas, mokyklų išlaikymui. Tam būdavo skirtos kitos TMID biudžeto „eilutės“. Detali informacija apie paramą etninių paribio kraštų lietuviškoms organizacijoms, projektų analizė pateikti autorės straipsnyje leidinyje „Tirpstančios lietuvių žemės“[246].

[245] Tautinių mažumų ir išeivijos departamento 2009 metų lėšų panaudojimo Užsienio lietuvių bendruomenių ir mokyklų poreikiamas medžiaga VDU ISC F. 50. B. 7. L. 2-14.
[246] Bagdonavičienė V. Lietuvos Respublikos valstybinių institucijų veikla išsaugant etninių žemių lietuvių tapatumą, *Tirpstačios lietuvių žemės*. 2009. 11 knyga. P. 16–25.

4.4. Strateginių sprendimų paieškos

Pereinant nuo praktinių diasporos politikos įgyvendinimo instrumentų (tai yra valstybės lėšomis remiamų programų) prie diasporos politikos ideologijos, 2004–2009 m. laikotarpį galima apibūdinti vienu šūkiu – „Reikia strategijos!“ Tuo laikotarpiu beveik visose ministerijose atsirado panašus entuziazmas, jog kiekvienai veiklai yra būtinos „strategijos“ arba „studijos“, „situacijos analizės“ tyrimai. Reikėtų paaiškinti, jog, deja, nei 2004 m., nei 2006 m. ar 2009 m. labai netikėtų, inovatyvių pasiūlymų, tikrai strateginio diasporos politikos išmanymo bei procesų numatymo, nepaisant didelių rengėjų pastangų ir dar didesnio noro, taip ir neteko išgirsti.

Panašūs strateginių sprendimų ieškojimai su dėmesio vertais siūlymais buvo Lietuvos diasporos politikos procese ketvirtajame XX a. dešimtmetyje. Pagal tuomet turėtus duomenis pusė lietuvių tautos gyveno už sienų – K. Pakšto statistika rodo 820 000[247], o tautos išgyvenimui ir sutelkimui buvo planuojama strategija, šiuolaikiniais terminais kalbant, – kurti lietuvių kolonijas. Realesnis strateginis darbas pavyko – buvo sukurta Pasaulio lietuvių sąjunga, inicijuota 1935 m. vykusio pasaulio lietuvių kongreso metu. Beje, šio kongreso metu iškeltos idėjos apie išeivijos paskirtį – „*Lietuviškosios kultūros skleidėjai pasaulyje ir tautos mentaliteto turtintojai naujomis idėjomis“* [248]visiškai atitinka dabartinių užsienio lietuvių požiūrį į savo misiją.

Pasaulio lietuvių sąjungos uždaviniai, sudaryti 1937 m., nors ir nebuvo tiesiogiai pakartoti, tačiau XXI a. pradžioje, kuriant valstybės strategijas, skirtas bendradarbiavimui su užsienio lietuviais ar užsienio lietuvių įtraukimui į Lietuvos gyvenimą, yra panašūs ir kalba apie tuos pačius diasporos politikos uždavinius:

„*Supraskim, kad vienų kitiems parama yra būtina mūsų tautos klestėjimo sąlyga. Tad reikia veikti. Kas gi, konkrečiai imant, reikėtų daryti?*

- *Sudaryti didžiulę pasaulio lietuvių organizaciją, per kurią suorganizuoti visur gyvenančius lietuvius tautinei individualybei išlaikyti, o taip pat dvasinei, kultūrinei, ekonominei veiklai išplėsti..*
- *Pavaryti svetur gyvenančių lietuvių tarpe didžią tautinę propagandą prakalbomis, paskaitomis, vaidinimais, judamaisiais paveikslais, daina, muzika, sportu*“[249].

[247] Pakštas K. Metas pradėti lietuvių kolonizaciją, *Pasaulio lietuvis*. 1937. Nr. 1. P. 9.
[248] Kasperavičiūtė V. *Lietuvos Respubikos emigracijos politika 1918–1940 m.* Daktaro disertacija. Kaunas, 2011 P. 78
[249] Laimonas J. Pasaulio lietuvių sąjungos veikimo planai, *Pasaulio lietuvis*. 1937. Nr. 1. P. 4.

Tada buvo numatytos ir jaunimo ekskursijos į Lietuvą, tikslios statistikos surinkimo būtinybė ir planingas kolonizacijų steigimas. Akylesnis žvilgsnis padės pamatyti, kad atmetus šiuolaikinį biurokratijos žargoną, 1937 m. sukurtos tautos ir diasporos vienijimo idėjos yra tos pačios. Kalbant dabartine kalba, vieningo socialinio tinklo kūrimas, šalies įvaizdžio formavimas, tautinio tapatumo palaikymo priemonės. Tik strateginis tikslas, kaip anuomet, – planinga kolonizacija – dar nėra atrastas, nebent „Globalios Lietuvos“ idėja padėtų suvienyti įvairias pastangas.

Šioje dalyje nagrinėjami įvairūs emigracijos procesų ir valstybės galimybių strateginiai pasiūlymai. Remiantis bendra gyvenimiška empirika ir statistikos duomenimis, galima drąsiai teigti, jog gausi, bet nelegali emigracija iš Lietuvos prasidėjo daug anksčiau nei šalis įstojo į Europos Sąjungą.

Buvo keistas visuomenės nebylaus sutarimo fenomenas – nei valstybės institucijose apie tai buvo kalbama (o juo labiau veikiama), nei patys įvairiai užsieniuose nukentėjusių arba įsikūrusių asmenų šeimų nariai, likę Lietuvoje kėlė šias problemas į viešumą. O tie laimingieji – užsienyje atsidūrę, radę darbus retai jungėsi prie bendruomenių (jeigu tokios buvo), tautinio tapatumo klausimai buvo dar labai tolimi.

Todėl susidarė savotiškas vakuumas – Lietuvoje gyvenantys žinojo apie gausiai išvykstančius žmones, tačiau jokių patvirtinimų iš „ten“ apie juos nebuvo, nebent įvykdavo nusikaltimas, mirtis, kai reikėdavo pargabenti nelaimingąjį, o giminės neturėdavo tam pinigų – tada būdavo kreipiamasi į Lietuvos valdžias su prašymu pagalbos.

Taigi iki 2004 m. apie naujos diasporos politikos kūrimą nebuvo nė kalbos, nebent siauruose šeimos ar uždaruose akademikų būreliuose. Ir lūžiniai 2004 m. atvėrė šį daugiakampį (socialinį, istorinį, ekonominį, kultūrinį) fenomeną. Dabar skaitant ano meto laikraščių antraštes („Naujoji emigracija: smerkti ar ištiesti ranką?“[250]), sunku patikėti, kad kilo tokios mintys. Daina Bogdanienė, Norvegijos lietuvių bendruomenės pirmininkė teigė: „*Vien kritika emigracijos nesustabdysi. Naudingiau ne smerkti tuos žmones, paniekinamai vadinant juos ekonominiais migrantais, bet net ir šiomis aplinkybėmis ieškoti vienijančių dalykų ir tuo pasinaudoti*“[251].

Tylėjimo siena buvo pramušta, bet supratimo apie naujus procesus daugiau neatsirado. Vienas pirmųjų realių žingsnių, kuriais pradėtos diskusijos visuomenėje ir bandymai ieškoti

[250] Stankevičienė A. Naujoji emigracija:smerkti ar ištiesti ranką? *Laikas*. 2004 09 24-30. Nr. 39 (56).
[251] Ten pat.

sprendimų, buvo Kaune 2004 m. gruodžio 2 d. VDU Lietuvių išeivijos instituto ir Pilietines visuomenės institutų surengta konferencija „*Šiuolaikinė lietuvių emigracija: praradimai ir laimėjimai*“, kurioje susirinkę mokslininkai, politologai, valstybės institucijų atstovai pradėjo aiškintis, nagrinėti naują diasporos situaciją. Daug dėmesio čia buvo skirta emigracijos priežasčių suvokimui, procesų įvardijimui (D. Kuzmickaitės pranešimas „Teoriniai tarptautinės migracijos diskursai“). Vėliau 2005 m. visų pranešėjų mintys buvo apibendrintos ir išleistos studijoje „Lietuvių emigracija ir galimi sprendimo būdai“[252]. Po šios konferencijos jau pabiro daugiau renginių.

Po pusmečio, 2005 m. gegužės mėnesį Užsienio reikalų ministerija surengė konferenciją, sukviesdama ir bendruomenių atstovus iš naujųjų bendruomenių. Čia buvo siūlomos dvi strategijos kryptys, kurios padėtų suvaldyti emigracijos procesą: „Gerovės Lietuva“, skatinanti šalies ekonominę pažangą ir konkurencingumą, ir „*virtualioji Lietuva, kuria siekiama sukurti nuo geografinės teritorijos atsietą valstybės piliečių bendruomenę*“[253]. Deja, šie siūlymai visuomenės susidomėjimo nesulaukė ir ilgainiui liko tik jų autorių atsiminimuose.

Tiems, kuriuos domina emigracijos fenomeno genezė, vertinimai iš skirtingų visuomenės sluoksnių, būtų pravartu pasidomėti 2005 m. „Akiračiuose“[254] publikuota diskusija „Pasaulio lietuvybės likimas“. Joje dalyvavo Vaiva Vėbraitė, Leonidas Donskis, Egidijus Aleksandravičius, Prancūzijos lietuvių bendruomenės pirmininkas Linas Maknavičius, Daiva Kuzmickaitė, valstybės įstaigų žmonės. Buvo ieškoma atsakymų į visiems rūpimus klausimus apie išvykimo stabdymą, lietuviškumo išlaikymą, valdžios politiką, globalią bendruomenę. Nors diskusijoje nebuvo siekta pateikti problemų sprendimo, pagrindinis diskusijos leitmotyvas buvo labai prasmingas ir ne iki galo suvoktas iki šių dienų – emigracijos problemos slypi Lietuvos socialiniame gyvenime, trūkstant pagarbos ir meilės žmogui, esant nesaugumo jausmui ir jautrumo stygiui. Laikas parodė, kad šie teiginiai turi svarų priežastinį pagrindą nesibaigiant „evakuacijai“ iš Lietuvos, ir į juos reikėtų dar kartą įsiklausyti ir permąstyti drąsiems naujų vyriausybinių programų rengėjams.

Solidarumo, visuomenės bendruomeniškumo stoka, gyvavusi Lietuvoje, tapo priežastimi ne tiek išvykti, kiek vėliau, jau pagyvenus svečiose šalyse, dėl individualizmo, laukinio kapitalizmo dėsnių įsigalėjimo, biurokratijos cinizmo žmonės nebenorėjo galvoti apie grįžimą į Tėvynę. Nereikalingumo jausmas, nusivylimas pakeisti valdžios sprendimus lėmė ir žemą

[252]Lietuvių emigracija ir galimi sprendimo būdai, Vilnius 2005 m. arba internete http://www.civitas.lt/files/Tyrimas_Lietuviu_emigracija_Studija.pdf.
[253] Lietuvių emigracija: problemos ir galimi sprendimo būdai, pasiūlymų paketas Lietuvos Respublikos Vyriausybei VDU ISC. F. 50, Ap. 10. B. 17. L. 57-62.
[254] Pasaulio lietuvybės likimas, *Akiračiai*. 2005 m. liepa. Nr. 7 (371).

balsavimo užsienyje skaičių. (2004 m. rinkimuose į Seimą užsienyje balsavo 9.313 piliečių, 2008 m. – 10.345, plg. Airijoje – 167, Norvegijoje – 213, Jungtinėje Karalystėje – 1886). Šie skaičiai aiškiai rodė, jog tikėjimas politinėmis priemonėmis pakeisti gyvenimą Lietuvoje geresne kryptimi yra labai žemas, ir žmonės renkasi emigraciją, kaip vienintelę galimybę išspręsti savo problemas.

Į emigracijos procesų populiarinimą įsijungę politikai, kaip Laima Mogenienė, Petras Auštrevičius, nuolat palaikė viešosios erdvės susidomėjimą, kėlė provokacinius siūlymus (pavyzdžiui, P. Auštrevičiaus nuskambėjęs siūlymas dėl Išeivijos reikalų ministerijos), tačiau tai buvo naudinga bendrai diasporos politikos plėtotei, nes nauji pokyčiai tapo ne vien TMID ar PLB rūpesčiu, bet buvo nuolat gvildenama viešosios erdvės, renginių tematika. Iš tokių renginių paminėtina L. Mogenienės iniciatyva 2006 m. pavasarį Lietuvos Respublikos Seime surengta konferencija „*Emigracija iš Lietuvos: padėtis, problemos, galimi sprendimo būdai*“. Joje į emigraciją buvo pažvelgta per skaičius, statistiką, viešojo administravimo prizmę. Kaip pasakoja vienas konferencijos dalyvis R. Čuplinskas iš Vokietijos, būtent tuomet jo pasisakyme nuskambėjusi frazė „...Mes visi save laikytume bendros globalinės Lietuvos nariais“[255] labai patiko M. Adomėnui. Matyt, tuo metu ir gimė naujos strategijos vizija.

Tačiau intensyviausios diskusijos, keleri metai popierių siuntinėjimų – derinimų, audringų diskusijų ir „sausų“ teiginių pakaitomis vyko kuriant dokumentą pavadinimu – „*Lietuvos valstybės ilgalaikės strategijos išeivijos atžvilgiu*“. Toks buvo tryliktosios Vyriausybės (veikusios 2004–2006 m., premjeras A. Brazauskas) vienas iš programos punktų, bet, deja, strategija šios Vyriausybės veikimo metu dar nebuvo iki galo parengta, todėl ji, nuėjusi tikrai ilgą, daugiau nei trejų metų tobulinimo (yra surinkta medžiaga[256], liudijanti jog visos ministerijos, departamentai pagal savo veiklos sritis teikė siūlymus šios strategijos parengimui, taip pat labai aktyviai ir produktyviai siūlymus teikė PLB – vienas iš jų atsakymų susideda net iš septynių puslapių[257]) ir korekcijų kelią, buvo priimta Vyriausybės nutarimu tik 2008 m. vasarą[258]. Jau pačioje šio dokumento pradžioje nurodoma: „*Vienas svarbiausių Lietuvos Respublikos pastarojo laikotarpio tikslų – parengti ir įgyvendinti optimalią ir nuoseklią ryšių ir bendradarbiavimo su užsienio lietuviais strategiją, pagrįstą tarpinstituciniu koordinavimu,*

[255] Emigracija iš Lietuvos; padėtis problemos, galimi sprendimo būdai. Vilnius, 2006, P. 57, arba VDU ISC, F.50 Ap. 8, B. 46, P. 144.
[256] Lietuvos Respublikos įstaigų pasiūlymai ir pastabos rengiamai strategijai VDU ISC. F. 50, Ap.1-10. B. 21. L.1-28.
[257] PLB valdybos pastabos dėl Ilgalaikės valstybės santykių su užsienio lietuviais strategijos VDU ISC. F. 50. Ap.8. B. 4. L. 50–72.
[258] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. liepos 23 d. nutarimas Nr. 783 Dėl Ilgalaikės valstybės santykių su užsienio lietuviais 2008–2020 metų strategijos patvirtinimo, Valstybės žinios. 2008. Nr. 91-3633.

konkrečiomis uždavinių įgyvendinimo priemonėmis ir finansiniais ištekliais“[259]. Tai rodė, kad valstybėje jau buvo suprastas sisteminio požiūrio poreikis ir būtinybė kurti kompleksišką diasporos politiką.

Šią strategiją buvo planuojama įgyvendinti per dvylika metų – 2008 – 2020 m. Vyriausybės nutarime akcentuojama būtinybė bendradarbiauti lietuvių tautinio tapatumo išsaugojimo ir plėtojimo; lituanistinio švietimo organizavimo ir koordinavimo; lietuvių kultūros puoselėjimo, informacijos apie užsienio lietuvių gyvenimą sklaidos plėtojimo srityse. Šios strategijos vizija buvo tokia: „*užsienio lietuvių organizacijos – vieningos tautinės bendruomenės – neatsiejama dalis, kuriai sudarytos sąlygos naudotis Lietuvos valstybės parama lietuviškam švietimui, kultūrai, spaudai plėtoti, tautiniam tapatumui palaikyti ir puoselėti ir suteikta teisė pagal galimybes dalyvauti visuomeniniame bei politiniame Lietuvos gyvenime*“ atrodė patraukliai ir suprantamai. Perskaičius daugelį strategijos rengimo dokumentų, reikia pripažinti, kad veiksmų ir priemonių kryptys pakartojo jau ir anksčiau vykdytas Lietuvos diasporos politikos veiklas. Strategija jas įvilko į modernesnį rūbą, išsaugodama esmines jau tradicija tapusias paramos formas.

Kol buvo parengtas šis Vyriausybės nutarimas, viešoji įstaiga „Strateginių studijų centras“ 2006 m. rugpjūčio 4 d. atliko tyrimą „*Lietuvos valstybės ilgalaikė strategija lietuvių emigracijos ir išeivijos atžvilgiu*“[260]. Joje nustatyta Lietuvos gyventojų tarptautinės migracijos būklė, įvertinta Lietuvos Respublikos ligtolinė ryšių su užsienio lietuviais politika, užsienio lietuvių organizacijų bendradarbiavimo ryšiai ir patirtis.

Šis darbas buvo atliktas Tautinių mažumų ir išeivijos departamento užsakymu, kaip pagrindas kuriant Valstybės ilgalaikių santykių su užsienio lietuviais strategiją. Šis tyrimas yra vienas išsamiausių darbų (507 puslapiai) per visą atkurtos valstybės laikotarpį, kadangi emigracijos procesus nagrinėja tiek istoriniu, tiek sociologiniu, viešojo administravimo aspektais. Autoriai kėlė sau ambicingus tikslus:

„*Šios strategijos paskirtis – kokybiškai naujos, originalios, realiomis galimybėmis ir ištekliais pagrįstos modernios globalaus pobūdžio Lietuvos valstybės politikos išeivijos atžvilgiu pagrindus*“[261].

Buvo surinkti duomenys iš lietuvių bendruomenių pasaulyje, Lietuvos diplomatinių atstovybių, valstybės institucijų, yra atskirai aprašomos migracijos rūšys, aptariamos jų poveikis

[259] Ten pat.
[260] Lietuvos valstybės ilgalaikė strategija lietuvių emigracijos ir išeivijos atžvilgiu VDU ISC. F. 50, Ap. 1-8. B. 52.
[261] Ten pat. L. 425.

šalies demografinei, ekonominei, socialinei, kultūrinei būklei. Prognozuoti keli migracijos procesų scenarijai – optimistinis, realistinis ir pesimistinis. Gaila, kad beveik pilnai pasitvirtino pastarasis variantas, kuris rengiant tekstą 2005 metais autorių buvo prognozuojamas kaip sunkiai įtikimas:

„Vidutiniu ar ilguoju laikotarpiu Lietuvai susidūrus su rimta ekonomine krize gali kilti masinės emigracijos banga, kuri dar labiau sustiprintų krizės pasekmes ir sukeltų sniego lavinos efektą – likti Lietuvoje taptų visiškai neperspektyvu, todėl joje kiekvienais metais išvykstančiųjų srautas vis didėtų, sukeldamas vis didesnį spaudimą Lietuvos biudžetui ir verslui...“[262].

Strategijoje buvo siūlomas išsamus valstybės santykiams su išeivija plėtoti priemonių planas trumpuoju (2006 – 2009 m.) vidutiniu (2006 – 2013 m.) ir ilguoju (2006–2020 m.) laikotarpiais. Buvo siūlomos išsamios priemonės sveikatos apsaugos, socialinės rūpybos, aukštojo mokslo ir švietimo, finansų srityse. Nepaisant realių ir tikėtina galimai rezultatyvių pasiūlymų, išeivijos atstovai nuolat kritikavo teikiamus svarstymams šio dokumento projektus dėl per mažo vaidmens skiriamo PLB ir kraštų bendruomenėms.

Darbe nagrinėjami keli institucinės pertvarkos modeliai gerinant darbą su pasikeitusia diaspora. Kai kurie studijos autorių (Egidijaus Motiekos, Manto Adomėno, Jono Daniliausko) pasiūlymai dėl institucijų pertvarkymo buvo įgyvendinti po kelerių metų – Tautinių mažumų ir išeivijos departamento funkcijų išskaidymas ir ryšių su lietuvių bendruomenėmis perdavimas Užsienio reikalų ministerijai. Minėta rekomendacija buvo įgyvendinta, vykdant XV Lietuvos Respublikos Vyriausybės programą.

Paminėtina, jog Vyriausybė, tvirtindama *Ilgalaikę santykių su užsienio lietuviais strategiją 2008 – 2020 m*., patvirtino strategijos koordinavimo ir priežiūros komisiją, kuriai vadovauti buvo paskirtas Vyriausybės kancleris[263]. Į šios komisijos sudėtį buvo įtraukti ir trys pasaulio lietuvių bendruomenės atstovai. Komisija turėjo užtikrinti Strategijos ir vėliau, 2008 m. spalio mėnesį Vyriausybės patvirtintos Tarpinstitucinės bendradarbiavimo su užsienio lietuvių bendruomenėmis[264] 2008 – 2012 m. programos įgyvendinimą.

Taigi organizacinės ir juridinės prielaidos buvo sukurtos, tačiau nei apie jų efektingumą, nei rezultatus nieko negalima pasakyti, nes 2008 m. vyko Seimo rinkimai, pasikeitė valdančioji

[262] Ten pat L. 422.
[263] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. liepos 23 d. nutarimas Nr. 783 Dėl Ilgalaikės valstybės santykių su užsienio lietuviais 2008–2020 metų strategijos patvirtinimo, Valstybės žinios. 2008, Nr. 91-3633.
[264] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. spalio 29 d. d. nutarimas Nr. 1116 Dėl Tarpinstitucinės bendradarbiavimo su užsienio lietuvių bendruomenėmis 2008–2012 metų programos, Valstybės žinios. 2008 11 13. Nr. 130-4977.

dauguma ir atėjo nauji šūkiai bei siūlymai – kurti „Globalios Lietuvos“ strategiją[265] – *išeivijos įtraukimo į valstybės gyvenimą ir kompleksinės Lietuvos valstybės politikos adaptavimo globalizacijos sąlygoms*. Pradžioje buvo paminėta, kad buvo vykdoma diasporos politika, tačiau nebuvo strateginio mąstymo ir reikiamų dokumentų. Kai tik reikalaujamos sąlygos buvo įvykdytos, būtent politiniai pokyčiai įnešė didžiulės sumaišties į tradicines veiklas. Nauji terminai neturėtų leisti užsimerkti virtualioje, globalioje Tėvynėje, paliekant neišspręstas tikrovės bėdas. Jautrias diasporos politikos temas įvilkus į modernų rūbą, problemos liko tos pačios – gebėjimo įsiklausyti stoka ir per mažai pastangų suprasti vieniems kitų poreikius.

[265] Lietuvos Respublikos Seimo 2008 12 09 nutarimas Nr. XI-52 Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos, Valstybės žinios. 2008 12 20. Nr. 146-5870.

4.5. Tarpinstitucinis rūpestis „naująja“ banga

Tautinių mažumų ir išeivijos departamento vykdomos veiklos ir parama buvo pagrindinė diasporos politikos sudedamoji dalis, bet ne vienintelė. Per du dešimtmečius susiklostė tam tikra institucijų „tradicija“, išsigrynino valstybės institucijų veiklos, efektyviausiai sprendžiamos atitinkamose ministerijose ir kurioms jų biudžetuose būdavo planingai numatomos lėšos[266].

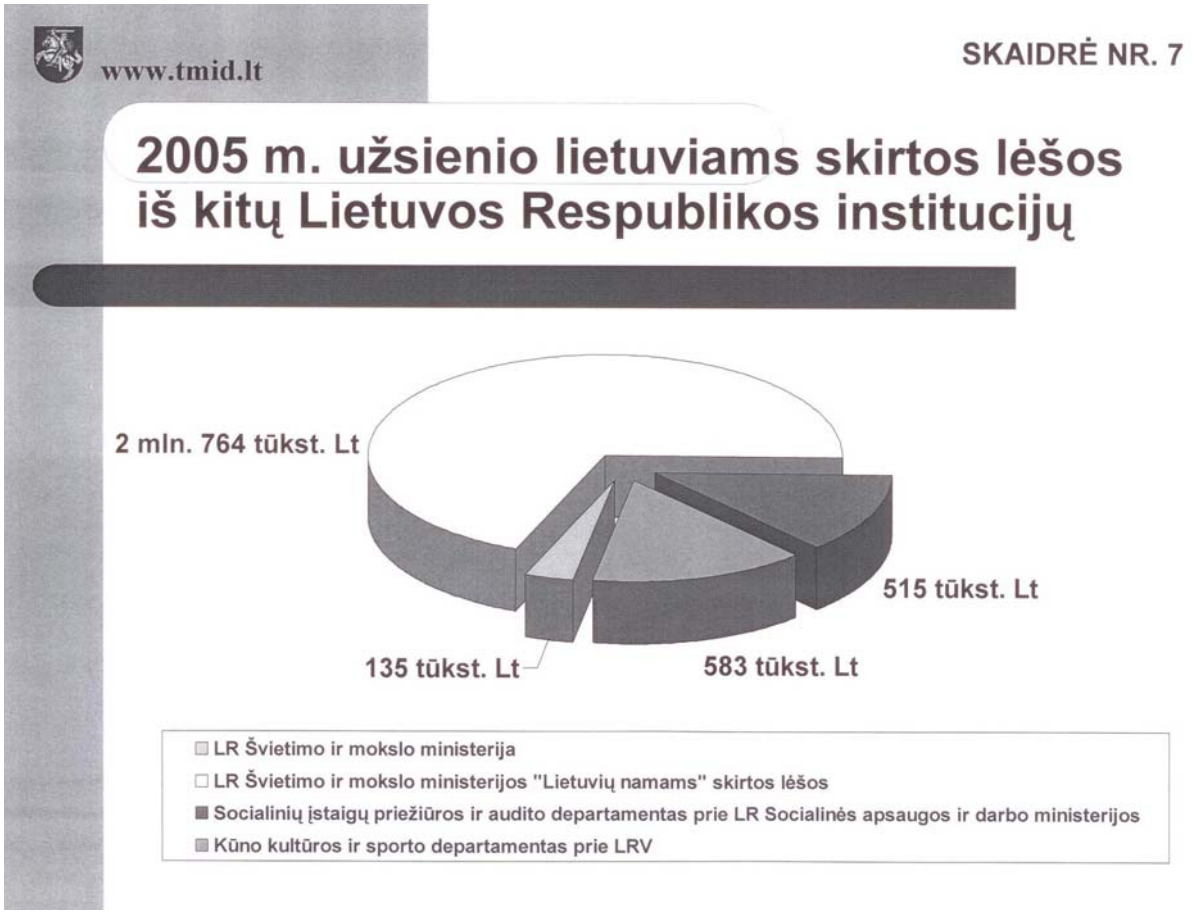

8 paveikslas. **2005 m. užsienio lietuviams skirtos lėšos iš kitų Lietuvos Respublikos institucijų**

Viena svarbiausių TMID „bendradarbių“ buvo Švietimo ir mokslo ministerija – skirdama lituanistinio švietimo formaliojo ir neformaliojo ugdymo įstaigoms nemažas sumas vadovėliams įsigyti, metodinėms priemonėms rengti, kasmet rengdavo lietuvių kalbos olimpiadas užsienio lietuvių mokiniams. Švietimo ir mokslo ministerija buvo steigėja ir išlaikė mokyklą „Lietuvių

[266] Tautinių mažumų ir išeivijos departamento generalinio direktoriaus Antano Petrausko kalba per XII pasaulio lietuvių bendruomenės Seimą, VDU ISC F. 50. Ap. 1-11. B. 5. L. 18.

namai“, kurioje daugiausia mokėsi vaikai iš kaimyninių šalių bei grįžusių politinių kalinių ir tremtinių palikuonys.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija plėtė Politinių kalinių ir tremtinių programos paramos gavėjų ratą, vykdė numatytas veiklas Lietuvoje ir užsienyje.

Jaunimo reikalų departamentas pradėjo savo bendravimą su užsienio bendraamžiais, rengdamas bendrus seminarus.

Kultūros ministerija, skatindama užsienio lietuvių bendruomenes užtikrinti lietuviškos kultūros sklaidą, skirdavo lėšų dalyvavimui Dainų šventėse, remdavo kai kurių bendruomenių spaudinių leidybą, nuolat teikė metodinę pagalbą.

Užsienio reikalų ministerija pagal savo kompetenciją ir diplomatinių atstovybių žmogiškuosius ir finansinius resursus nuolat stengėsi aktyviai dalyvauti lietuviškajame judėjime.

Tačiau nuo 2005 m. šios institucijos labai energingai įsijungė į diasporos politikos ne tik tradicines veiklas, bet kurdamos visai naujas bendradarbiavimo formas, siūlydamos naujus valstybės prioritetus, numatydamos naujus tikslus. Tam didžiausią impulsą, matyt, davė naujos Vyriausybės priimtas nutarimas dėl 2004–2008 m. Vyriausybės programos priemonių įgyvendinimo[267]. Atskiru punktu (483) buvo numatoma:

„*rūpintis Lietuvos Respublikos piliečių, pasinaudojusių laisvo asmenų judėjimo teise, geresniu socialinių ir kultūrinių poreikių tenkinimu užsienio valstybėse bei parengti ir įgyvendinti priemones, skatinančias ekonominius migrantus grįžti į Tėvynę*“.

Diasporos politika buvo išplėsta teisine išvykusių piliečių gynyba socialiniais klausimais, siekiant sudaryti dvišales ir daugiašales socialinės apsaugos ir įdarbinimo sutartis, stiprinti informavimo paslaugas išvykusiems.

Neliko nuošalyje ir Lietuvos Respublikos Seimas, 2005 m. gruodžio mėnesį paskelbęs Rezoliuciją „*Dėl jaunimo išvykstančio iš Lietuvos į užsienį nuolat gyventi, skatinimo sugrįžti į Lietuvą programos*“[268], kurioje siūlė parengti planus, galinčius turėti įtakos emigracijai mažinti. 2006 m. Seimas patvirtino *Ilgalaikę tautinio ir pilietinio ugdymo programą*[269], kurioje užsienio

[267] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. kovo 24 d. nutarimas Nr. 315 Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004-2008 metų programos įgyvendinimo priemonių patvirtinimo, Valstybės žinios. 2005 03 29. Nr. 40-1290.
[268] Lietuvos Respublikos Seimo 2005 m. gruodžio 15 d. rezoliucija Dėl Jaunimo išvykstančio iš Lietuvos į užsienį nuolat gyventi, skatinimo sugrįžti į Lietuvą programos, Valstybės žinios. 2005 12 29 d. Nr. 151-5533.
[269] Lietuvos Respublikos Seimo 2006 m. rugsėjo 19 d. nutarimas Nr. X-818 Dėl Ilgalaikės pilietinio ir tautinio ugdymo programos, Valstybės žinios. 2006-09-26. Nr. 102-3939.

lietuvių pilietinis ir tautinis ugdymas nėra išskiriamas kaip atskira sritis, o integruojamas į bendrus programos tikslus ir uždavinius. Šia programa buvo siekiama didinti Lietuvos ir užsienio lietuvių jaunimo ir suaugusiųjų visuomeninį bei politinį aktyvumą. Šios programos rėmuose buvos skelbiami konkursai pilietiškumo ir tautiškumo ugdymo projektams rengti ir juose turėjo galimybę dalyvauti užsienio lietuvių bendruomenės, lituanistinės mokyklos. O tai jau skatino bendros diasporos tautos susivokimą, taip pat buvo galimybė, dalyvaujant bendruose atrankos konkursuose, matyti Lietuvoje ir užsienyje gyvenančiųjų poreikių skirtumus ir panašumus, kas prisidėjo prie didesnės integracijos, suteikė galimybių rengti bendrus projektus.

Viešojo administracinio darbo prasme daugiausia buvo nuveikta Socialinės apsaugos ir darbo ministerijoje, kadangi po diskusijų su mokslininkais, valstybės institucijomis, buvo parengta „Ekonominės migracijos reguliavimo strategija“ bei patvirtintas jos įgyvendinimo priemonių 2007–2008 m. planas[270]. Tokio dokumento atsiradimas signalizavo tai, kad valstybė suvokia emigracijos mastą, ieško būdų, kaip ją mažinti, taip pat bandoma ieškoti būdų, kaip susigrąžinti žmones. Tuomet apie grįžimo skatinimą buvo galima kalbėti nekeliant šypsenos, nes prasidėjęs šalies ekonominis pakilimas, sudarė realias prielaidas grįžti į Lietuvą.

Diasporos politikos kūrimui daug naudos galėjo turėti pirmą kartą per du dešimtmečius bandytas sukurti migracijos procesų monitoringas – *Ekonominės migracijos procesų ir užsienio lietuvių būklės stebėsenos, analizės ir prognozavimo tvarkos aprašas*[271], kuriuo įvairios valstybinės institucijos buvo įpareigotos stebėti procesus šalyje, darančius įtaką emigracijai, numatyti pokyčius, taip pat ekonominės migracijos įtaką Lietuvos raidai, demografinei struktūrai. Kiekvienais metais surinkti duomenys turėjo būti apibendrinami ir teikiami Vyriausybei.

Tiriamojo laikotarpio metu iki 2009 m. pabaigos tokia analizė nebuvo atlikta, tačiau tikėtina, kad parengti Vyriausybės įstaigų (pagrindinis rengėjas Statistikos departamentas) dokumentai turėtų galimybę būti panaudoti kuriant efektyvią diasporos politikos analizę, metodus ir instrumentus.

Tai, kad lietuviškumo užsienyje skatinimas, palaikymas, plėtojimas tapo tarpžinybiniu reikalu, pereinančiu net įprastas biurokratijos ribas, rodo ir dar dviejų vyriausybinio lygmens dokumentų turinys: 2008 m. vasario mėnesį Vyriausybė patvirtino *Lituanistikos (baltistikos)*

[270] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. balandžio 25 d.nutarimas Nr. 416 Dėl ekonominės migracijos reguliavimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2007–2008 metų plano patvirtinimo, Valstybės žinios. 2007 m. Nr. 49-1897.

[271] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 rugsėjo 24 d. nutarimas Nr. 957 Dėl ekonominės migracijos procesų ir užsienio lietuvių būklės stebėsenos, analizės ir prognozavimo tvarkos aprašo patvirtinimo, Valstybės žinios. 2008 10 04. Nr. 114-4363.

studijų ir mokslinių tyrimų skatinimo užsienio šalių mokslo ir studijų institucijose programą[272], kurios keliamas tikslas buvo ne tik lietuvių kalbos sklaida pasaulyje, bet ir tikslas:

„*prisidėti prie užsienio lietuvių tautinio tapatumo išlaikymo ir teigiamo Lietuvos įvaizdžio užsienyje kūrimo*“[273].

Tai reiškė, kad net tokioje siauroje mokslo srityje, kaip baltistikos – lituanistikos plėtra pasaulyje, buvo įžvelgta, jog su lietuvių bendruomenėmis galima „eiti į naujas diasporos politikos sritis“ ir per bendruomenių veiklą įtraukti ne lietuvių kilmės asmenis susidomėti Lietuva, jos kalba ir kultūra. Taip pat ir užsienio mokslininkų – baltistų dėka į mokslo renginius, kultūros plėtrą galima įtraukti lietuviškas organizacijas, kurioms labai trūksta akademinio lygio renginių, diskusijų.

2008 m. vasarą buvo priimta *Lietuvai reikšmingo kultūros paveldo užsienyje pažinimo, sklaidos ir globos programa*[274]. Vyriausybės sprendimu, Tautinių mažumų ir išeivijos departamentui buvo pavesta įgyvendinti užduotį „*rinkti informaciją apie susijusį su išeivijos praeitimi Lietuvai reikšmingą nekilnojamąjį kultūros paveldą, esantį užsienyje*“[275]. TMID įtraukimas į šią programą bylojo, jog išeivijoje esančios kultūros vertybės tampa Lietuvos kultūros paveldo dalimi *de fakto* ir TMID, veikdamas kartu su lietuvių bendruomenėmis pasaulyje, padės į vieningą informacinę sistemą įtraukti tiek kilnojamas, tiek nekilnojamas kultūros vertybes.

Lietuvos diplomatinė tarnyba neliko nuošalyje nuo prasidėjusio susidomėjimo diasporos reikalais bangos. Dėmesio verta iniciatyva, kilusi iš Lietuvos ambasadorių, reziduojančių šalyse, kur kūrėsi didžiausios lietuvių bendruomenės.

Lietuvos ambasada Vokietijoje, esant ambasadoriui Evaldui Ignatavičiui, pradėjo naują tradiciją su Europos lietuvių bendruomenėmis ir diplomatinėmis atstovybėmis. 2005 m. vasario 27 d. surengė bendrą šių institucijų atstovų pasitarimą, kuriame dalyvavo tiek diplomatai, tiek bendruomenių atstovai iš Airijos, Jungtinės karalystės, Šveicarijos, Austrijos, Belgijos, Prancūzijos, Vokietijos[276]. Pirmą kartą prie bendro stalo susėdo įvairų šalių bendruomenių atstovai, Lietuvos diplomatai, Lietuvos institucijų atstovai pasitarti apie naują situaciją diasporoje ir galimus būdus, kaip spręsti Lietuvos įvaizdžio klausimus, bendruomenių

[272] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. vasario 20 d. nutarimas Nr. 222 Dėl Lituanistikos (baltistikos) studijų ir mokslinių tyrimų skatinimo užsienio šalių mokslo ir studijų institucijose 2008–2010 metų programos patvirtinimo, Valstybės žinios. 2008 03 20. Nr. 33-1167.
[273] Ten pat.
[274] Lietuvos Respublikos 2008 m. liepos 23 d. nutarimas Nr.784 Dėl Lietuvai reikšmingo kultūros paveldo, esančio užsienyje, pažinimo, sklaidos ir globos programos patvirtinimo, Valstybės žinios. 2008 08 09. Nr. 91-3634.
[275] Ten pat.
[276] Susitikimo atmintinė. Gauta iš Lietuvos Respublikos ambasados Vokietijoje. 2005 03 08. Nr. 1.1.1.-126, VDU ISC F. 50. Ap. 8, B. 46. L. 30-36

finansavimo problemas, Lietuvos institucijų darbo efektyvinimą, išeivijos veiklos koordinavimą ir naujas veiklas. Susitikimo metu prieita nuomonės, jog reikia keisti tradiciją ir skirti Lietuvos paramą ne tik Rytų kraštų bendruomenėms, bet ir jaunoms organizacijoms Vakaruose. Buvo ketinama aktyviau panaudoti „Vasario 16-osios gimnazijos“ galimybes, išnaudoti geografinę jos padėtį, organizuojant jaunimo, vaikų stovyklas, kultūros renginius. Ši dviejų diasporos politikos veikėjų – diplomatų ir bendruomenininkų sinergija – buvo nepaprastai naudinga Lietuvos valstybei. Tai leido suvienyti pastangas, atsisakyti stereotipų apie valstybinių įstaigų uždarumą, nenorą bendrauti.

Lietuvos ambasada Vokietijoje kartu su Tautinių mažumų ir išeivijos departamentu 2005 m. vasarą Berlyne su Europoje dirbančiais mokslininkais ir menininkais organizavo diskusiją apie „protų nutekėjimo“ problematiką[277]. Susitikime buvo kalbama ne tik apie išvykimo iš Lietuvos priežastis (nereikalingumo jausmą, aukštojo mokslo sistemos uždarumą, mažus atlyginimus), bet ir apie galimybę ir norą sugrįžti atgal. Buvo prieita prie išvados, jog grįžti žmones ilgesniam ar trumpesniam laikui skatina emocinis ryšys su likusiais šeimos nariais, bendradarbiais, todėl reikėtų sudaryti sąlygas Lietuvoje tiek sugrįžimui, tiek virtualiam bendradarbiavimui profesinėse srityse.

Lietuvos ambasada Airijoje, įkurta 2004 m. pradėjo darbą, vadovaujama ambasadorės Izoldos Bričkovskienės, buvo didžiausias bendruomenės ramstis. Ambasados patalpose pradėjo veiklą pirmoji Airijoje lituanistinė mokykla „Keturi vėjai“. Ambasadorės iniciatyva 2005 m., tęsiant „Vokietijos tradiciją“, lapkričio mėnesį Dubline buvo surengta Lietuvos diplomatų ir bendruomenininkų iš Europos šalių diskusija gana neįprasta lietuviškos diasporos gyvenime tema „*Lietuvos išeivija: ekonominis matmuo*“[278]. Šiame susitikime buvo tęsiama tradicija kviesti ne tik Lietuvos institucijų vadovus, diplomatus, bet ir bendruomenių atstovus, kuriems tokios diskusijos duodavo naujų impulsų veiklai tobulinti. Pirmąkart buvo sukviesti naujai susikūrusių lietuvių verslo klubų, asociacijų nariai iš Jungtinės karalystės, Ispanijos, Vokietijos. Buvo diskutuojama ne tik apie verslo teigimo skirtumus Lietuvoje ir užsienio šalyse, bandoma formuluoti siūlymus Lietuvos įstaigoms dėl verslo sąlygų gerinimo, kalbėta ir apie galimybes investuoti Lietuvoje, kurti bendrus verslus.

2006 m. rudenį tradiciją perėmė Lietuvos ambasada Madride, surengdama diskusiją švietimo klausimais, nes tuo metu Ispanijoje kūrėsi daug lituanistinių mokyklų, mokytojos buvo atvykusios iš Lietuvos, o bendruomeninės mokyklos organizavimo patirties neturėjo, todėl

[277] Musteikytė D. Tėvynėje neįvertinti mokslininkai laukiami svetur, *Lietuvos rytas*. 2005 m. liepos 23 d. Nr.169.
[278] Konferencijos „Lietuvos išeivija: ekonominis matmuo“, vykusios 2005-11-2005-11-12 dienomis, stenograma, VDU ISC. F. 50. Ap. 8. B. 48.

metodologinės diskusijos buvo labai svarbios. Dalyvaujant tiek Lietuvos, tiek bendruomenių ir diplomatų atstovams iš naujosios emigracijos šalių, buvo diskutuota apie būtinybę kurti specifines lituanistinio švietimo metodikas, skirti paramą mokytojų kvalifikacijai, buvo keliami klausimai dėl mokytojų darbo apmokėjimo.

Vėliau susitikimai tarp bendruomenių lyderių ir diplomatų vykdavo Hiutenfelde, derinant kartu su Vasario 16-osios minėjimais. Paskutinis tokio formato susitikimas vyko 2009 m. sausio 30 – vasario 1 d. Hiutenfelde [279]. Tiesa jame vietoj gausaus būrio diplomatų iš įvairių Europos šalių dalyvavo tik Užsienio reikalų ministras Vygaudas Ušackas, kuris labai stengėsi nuraminti bendruomenių lyderius dėl naujos Vyriausybės programoje įtvirtintos Tautinių mažumų ir išeivijos departamento reorganizacijos. Ministras tikino, kad „*reorganizavus TMID, parama ir dėmesys užsienio lietuviams nesumažės, o atvirkščiai – bus labiau sutelktas ir tikslingas*“[280]. Tolimesnėje darbo dalyje bus aiškinamasi, kiek ministro kalbos buvo pagrįstos ir kokios buvo bendruomenių reakcijos į administracinius pokyčius.

Anksčiau išdėstyti pokyčiai Vyriausybės planuojamose veiklose, tiek ministerijų veiklų programose, atskirų institucijų iniciatyvos aiškiai demonstruoja, kad buvo pradėta vertinti didžiulį diasporos potencialą. Nevyriausybinės organizacijos į savo dienotvarkes taip pradėjo įtraukti renginius, skirtus ryšiams su diasporos atstovais stiprinti. Vienas ryškiausių pavyzdžių galėtų būti 2009 m. atgaivinta verslo partnerystės idėja šaukti Pasaulio lietuvių ekonomikos forumus (toliau – PLEF). Pirmi tokio pobūdžio renginiai vyko dar 1990 m. ir 1992 m.[281].

Nuo 2009 m. šią Lietuvos ir diasporos verslininkų bendro forumo idėją atgaivino Lietuvos verslo konfederacija (ICC Lietuva). Į pirmą susitikimą, surengtą 2009 m. liepos 2–3 dienomis Vilniuje, susirinko per tris šimtus užsienio ir Lietuvos verslininkų, ekonomistų, politikų, renginį globojo prezidentas V. Adamkus.

2010 m. Pasaulio lietuvių ekonomikos forumas vyko Londone, 2011 m. Lietuvoje surengtas kartu su XV Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumu. Kuo vertingi šie renginiai diasporai? Verslo žmonės, ekonomistai, dirbantys pasaulio universitetuose ar įmonėse, dažnai nėra aktyvūs bendruomenių gyvenime ir lieka nuošalyje nuo aktyvios „lietuviškos“ veiklos. Tokių renginių, kaip PLEF, metu randa galimybių susitikti su kitų šalių lietuviškosios diasporos atstovais, suranda savo veiklos partnerių Lietuvoje, užmezga naudingų Lietuvai verslo

[279] Europos kraštų lietuvių bendruomenių ir jaunimo sąjungų pirmininkų suvažiavimas, dienotvarkė. VDU ISC. F. 50, Ap. 10. B. 18. L.1.
[280] Ušackas V. „Atstovavimas užsienio lietuvių interesams pakils į ministro lygį“ interviu 2009 vasario 16 d. „www.Delfi.lt“ VDU ISC. F. 50, Ap. 10, B. 18. L. 2-3.
[281] Bagdonavičienė V. Pasaulio lietuvių parama atkuriant Lietuvos valstybingumą, *Gimtasai kraštas*. 2009.Nr. 2. P. 53-63.

kontaktų ir taip praplečia diasporos galimybes prisidėti prie valstybės raidos pažangos sukūrimo. Tuo tarpu Lietuvoje „išvykusieji“ tapo atpažįstami platesniam žmonių ratui, kurie savo veiklose tiesiogiai neturi galimybių bendrauti su diaspora. Visa tai padėjo diasporos politikai po truputį tapti „kosmopolitiškesnei“, išeinant iš siaurų etninių pagrindu inicijuojamų kultūrinių veiklų.

Bendruomenes įtraukti į Lietuvoje vykstančius procesus tapo būtina, nes aktyvių žmonių skaičius, jų veiklos mastai įvairiose šalyse Lietuvoje tapo žinomi. Juos pradėta priimti kaip dalį mūsų tautos, valstybės, ir jau įsisąmoninta būtinybė dirbti kartu. Suvokiant, jog procesai nėra iki galo aiškūs ir atpažįstami, buvo pradėtos rengti monitoringo metodikos. Tam pasitarnavo įvairūs ministerijų inicijuoti tyrimai.

Arčiausiai diasporos esantys – diplomatai, patys ėmėsi iniciatyvų organizuoti bendrus formalius ir neformalius susitikimus, kadangi jie labiausiai matė, kokių galimybių turi nauji dariniai, taip pat su kokiomis organizacinėmis bėdomis susiduria naujoji diaspora. Bendrų su Lietuvos institucijomis, bendruomenėmis, aktyviais lyderiais, diplomatais susirinkimų rengimas buvo sprendimo ieškojimas, kaip elgtis, ištikus masinei emigracijai, nes niekas tam pasiruošęs ir veiksmų programos apmąstęs nebuvo nei Lietuvoje, nei diasporoje. Tiek naujų vyriausybinių programų sukūrimas, tiek bendrų renginių organizavimas ženklių atradimų nepadarė, tačiau buvo svarbūs pripažįstant diasporos vertę. 2004 m. įstojus į Europos Sąjungą, buvo suvokta, kad emigraciniai procesai tapo realybe. Visi anksčiau išvardinti veiksniai rodo, jog buvo pradėta nuosekliai kurti diasporos šalies politika, kurioje abu partneriai yra svarbūs, abiejų tikslai sutampa.

5. PERTVARKOS DIASPOROS POLITIKOS VEIKĖJŲ INSTITUCIJOSE

5.1. Kintanti Pasaulio Lietuvių Bendruomenės misija

Po 2004 m. diaspora pergyveno ženklias transformacijas. Išaugęs atvykusiųjų skaičius turėjo didelės įtakos organizuotam darbui bendruomenėse. Atsirado poreikis naujai pažvelgti į tapusias tradicinėmis vertybes, ieškoti vienijančių sąvokų, atnaujinti taisykles ir bendravimą su pasikeitusia Lietuvos veikla diasporos politikos srityje. Dvigubos pilietybės klausimas tapo impulsu aktyviai reikštis įvairioms diasporos grupėms Lietuvos visuomeniniame gyvenime.

Racionalus bendravimas tarp diasporos ir Lietuvos tapo labai komplikuotas po 2006 m. lapkričio 13 d. Konstitucinio teismo išaiškinimo dėl dvigubos pilietybės. Šiame darbe plačiau nenagrinėjamas šis klausimas ir jo pasekmės (atrodo vienareikšmiškai neigiamos) diasporos politikos idėjai. Nuo šio Konstitucinio Teismo išaiškinimo Pasaulio lietuvių bendruomenė gana vieningai stojo į mūšį – galbūt tai kuriam laikui ir tapo vienijančia idėja, vardan kurios verta būti draugėje įvairių šalių, skirtingų kartų ir pasaulėžiūrų žmonėms.

Pokyčių diasporos politikos sferoje būtinybė, naujų interesų ir galimybių atsiradimas po 2004 m. gana netikėtai ir neprognozuotai užgriuvo Lietuvos ministerijas, departamentus, kurie po truputį atpažindami problemas, pradėjo keisti buvusias veiklas arba kurti naujas, įtraukti diasporos klausimus į dokumentų tekstus, kuriuose anksčiau net užuominos nebuvo.

Tačiau dar sudėtingesnis ir chaotiškesnis laikas atėjo visai diasporai – tiek priklausančiai Pasaulio Lietuvių Bendruomenei, tiek atskiroms organizacijoms ar pavieniams individams. Jeigu Lietuvos valstybės įstaigos turėjo ne tik apmokamų žmonių, specialistų, rašančių naujas programas, besigilinančių į tematiką, bet ir resursų kviesti žmones atvykti į bendras konferencijas, rengti renginius Lietuvoje ir užsienyje, aiškinantis tolimesnį diasporos politikos scenarijų, tai tiek PLB, tiek kitos bendruomenės ir organizacijos buvo visuomeninės struktūros, veikiančios entuziastų dėka su labai minimaliais iš narių įnašų surinktais biudžetais, todėl jie rengti diskusijų, organizuoti tarptautinių susitikimų, atlikti tyrimų ir apklausų šalyse negalėjo. Diasporoje taip pat nebuvo lauktas toks gretų pagausėjimas, todėl nei seni, nei jauni lyderiai nežinojo, kaip reaguoti, kokių priemonių imtis.

Nedaug atsirado iniciatyvių žmonių, kurių veiklos atitiktų pasikeitusią situaciją ir būtų naudingos, reikalingos, laukiamos tiek savo šalyse, tiek Lietuvoje. Geriausias ir prasmingiausias tokios novatoriškos ir sėkmingos diasporos iniciatyvos pavyzdys gali būti JAV lietuvių

bendruomenės aktyvios lyderės Birutės Bublienės sukurta jaunimo stažuočių Lietuvoje programa. Apie šią programą autorės daugiau parašyta „Oikos“ žurnale[282].

Tikslinga būtų paminėti, kad sėkmingai valstybės diasporos politikai organizuoti yra be galo svarbu padėti vykti veikloms, sukurtoms diasporoje. Įdomių išeivių jaunimui programų Lietuvoje nei pačioje diasporoje nebuvo sukurta, nes išeivijos jaunimo įtraukimas į bendruomeninę veiklą yra vienas sunkiausių iššūkių, su kuriuo susiduria kiekvienos diasporos bendruomenės aktyvas.

Tai nėra tipiška bėda tik lietuvių organizacijoms, su šia problema susiduria ir kitų kraštų diasporos. Panašūs yra atsako į šį iššūkį būdai – bandyti sudominti jaunimą kelionėmis į etninę Tėvynę, įtraukti į savanoriškas veiklas, kurios suteiktų dvasinį pasitenkinimą, didžiavimąsi savo istorinėmis šaknimis.

Lietuvių išeivių stažuočių programa – tai sėkmingos diasporos iniciatyvos pavyzdys, kuris turi ne vieną, o daugelį rezultatų. Tai, kad studentiško amžiaus jaunimas savarankiškai praleidžia vasarą Lietuvoje, kasdien eina į darbą, lanko lietuvių kalbos pamokas ir įsilieja į Lietuvos kasdienybę, suteikia neįkainojamos asmeninės patirties. Daugelis dalyvių programos pabaigoje prispažįsta, jog stažuotė Lietuvoje pakeitė jų gyvenimą visam laikui. LISS – stažuočių programa JAV ir Kanados jaunimui buvo vienas sėkmingiausių paskutinio dešimtmečio diasporos veiklos pavyzdžių, sulaukęs didelio atgarsio Lietuvoje.

Antrasis diasporos politikos dėmuo – pati diaspora įvykusių pokyčių buvo užklupta netikėtai. Keitėsi PLB veidas, keitėsi veiklos svorio centras, atėjo nauji lyderiai. Šį laikmetį PLB pasaulyje ryškiausiai atspindi trijų krypčių ieškojimo kelias: savo naujos tapatybės ir prasmės ieškojimai, tradicinių veiklų pakaitalo ieškojimas bei administraciniai persistumdymai įvairiose susijusiose struktūrose viduje ir tarp institucijų, ieškant efektyvesnio darbo.

Šie klausimai labiausiai tinkami tyrinėti psichologams, sociologams ar antropologams, nes nagrinėja įvairius asmenybių ir organizacijų vidinius pokyčius (šia tema yra atlikti D. Kuzmickaitės[283], Vyčio Čiubrinsko[284] tyrimai). Darbe bus pateikta viena ar kita situacija, kurioje ieškant naujo vaidmens, išryškėjo bendrų veiksmų su Lietuva derinimo poreikis.

[282] Bagdonavičienė V. Diasporos jaunimo stažuočių programos: jų prasmė, uždaviniai ir poveikis*, Oikos*. Nr. 2 (10) 2010 m.
[283] Kuzmickaitė D. Tarp dviejų pasaulių:naujieji imigrantai lietuviai Čikagoje (1988–2000), Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. 2004.
[284] Čiubrinskas V., Kuznecovienė J. *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*. Kaunas, 2008.

Atsiradusi trintis bendruomenėse įvairiame vadovaujančiame lygyje turėjo įtakos ir formuojantis diasporos politikai Lietuvoje. Naujai įsikūrusios lituanistinės mokyklos, švietimo tarybos nenorėjo savęs tapatinti su bendruomenės institucija, kai kur vietinės miestelio organizacijos atsisakydavo stoti į krašto bendruomenę, kitur pavieniai entuziastai kūrė įvairius Lietuvos pristatymo projektus, nederinę su bendruomenėmis, tai kėlė didelius organizacinius nesutarimus toje šalyje, bet turėjo atgarsį ir Lietuvoje – visi jie norėjo finansinės, organizacinės paramos iš Lietuvos. Palaikant bet kurią pusę iš aukščiau išvardintų situacijų, tiek Tautinių mažumų ir išeivijos departamento, tiek kitų institucijų specialistai likdavo kalti dėl bendruomenės skaldymo, ignoravimo ar subjektyvumo, nors atsakyti suteikti paramą iš Lietuvos skiriamų lėšų nebūdavo jokio teisinio pagrindo. Tačiau galima sakyti ir atvirkščiai, jog Lietuvos institucijų dėmesys Airijos, Jungtinės karalystės ir kitų naujųjų bendruomenių šalims sukėlė nepasitenkinimą tiek senosios kartos lyderių (buvo suprastas kaip pernelyg didelis valstybės kišimasis į visuomeninių organizacijų reikalus), tiek ir šalių bendruomenių, kuriose nebuvo imigracijos iš Lietuvos bangos – Rusijos, Baltarusijos, Pietų Amerikos.

Pirmiausia įsiliejus naujam gausiam būriui žmonių į senąsias bendruomenes, atsirado kartų, lyderių kaitos problema, nes vienijančios idėjos, kodėl reikia veikti kartu nebeliko. Naujieji liberaliau žiūrėjo į anksčiau griežtai puoselėtas vertybes ir veiklas. O svarbiausia buvusi veiklų rišamoji grandis – politinė pagalba Lietuvos integraciniams siekiams į tarptautinę bendruomenę – jau buvo išspręsta.

Buvo galima ir reikėjo daugiau dėmesio skirti bendruomenės instituto stiprinimui, bet net ir didžiausia ir stipriausia lietuvius vienijanti Pasaulio Lietuvių Bendruomenė neturėjo atsakymų į iškilusius klausimus. 2005 m. XIII pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziume PLB valdybos narė, ilgametė JAV bendruomenės aktyvi veikėja L. Rugienienė pristatė „Pasaulio lietuvių viziją“[285], kurioje pabrėžė:

„procesas pavirto itin sudėtingu, todėl yra reikalingas planavimas kaip tautos vertybes išlaikyti, praplėsti, sumoderninti. Sunkus uždavinys reikalauja vizijos, būtų gerai, kad ta vizija būtų bendra, būtų viso pasaulio lietuvių vizija, kad tarp išeivijos, Lietuvos valstybės ir pilietinių organizacijų būtų bendras sutarimas, tuomet galėtume pradėti produktyviau tartis „misijos“ reikalais ir kalbėtis apie „vizijos“ įgyvendinimą“.

[285] Rugenienės L. Pranešimas XIII pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziume Vilniuje 2005 liepos 1 d. VDU ISC F. 50. Ap. 8, B. 44. L. 42-50.

Vizijos autorė siūlo nekeisti PLB šūkio „*Lietuviais esame mes gimę, lietuviais turime ir būt*“, ir tai „*galėtų būti visų mūsų vizija*“[286]. 2006 m. Pasaulio lietuvių Seimas priėmė būtent šiuos žodžius, kaip pasaulio lietuvių bendruomenės vizijos šūkį, ir labai prasmingą misijos apibrėžimą:

„Užsienio lietuviai išlaiko ir ugdo lietuvybės dvasią. Sparčiai augantis globalizmas kelia iššūkį tautų paveldo, jų dorovinių įsitikinimų ir estetinio suvokimo tradicijų išlaikymui. Tautų kultūrų įvairovė praturtina mūsų dvasinį pasaulį. Kiekviena tauta, kad ir maža, yra stebuklingojo vitražo dalelytė, ją sunaikinus sumenkinamas pats didysis kūrinys“.

Tačiau šis dokumentas netapo neginčijama tiesa, nes Skandinavijos kraštų, Italijos bendruomenių atstovai ne kartą vėlesniuose PLB renginiuose kvestionavo tradicinius teiginius apie lietuvišką šeimą, narystę bendruomenėje ir kėlė klausimus apie tai, kas yra moderni lietuvybė.

2009 m. vykusiame XII pasaulio lietuvių bendruomenės Seime Europos kraštų koordinatorė Pasaulio lietuvių bendruomenės valdyboje Dalia Henke savo pranešime *„Išlaikyti lietuvybę yra mūsų gyvenimo stilius“*[287] polemizuoja su tame pačiame renginyje kalbėjusia L. Rugieniene ir kitais DP generacijos žmonėmis:

„*Taigi daug svarbiau yra ne ta niekur neapibrėžta lietuvio samprata, bet žmogaus lojalumas bendruomenei, Lietuvai, domėjimasis lietuvių kultūra, kalba, papročiais. Jei lietuvių kilmės žmogus gyvena užsienyje ir nori priklausyti LB, jis turi teisę ir neturėtų būti svarbu, ar tas asmuo užsienyje gyvena laikinai, ar ne, ar legaliai, ar ne, grįš atgal į Lietuvą, ar ne, ir kokią pilietybę jis turi. Į bendruomenę turėtų būti įtraukiamos ir antrosios pusės, kurios nėra lietuviai, bet nori prisidėti prie mūsų misijos*“.

Panašios diskusijos rodė, jog diaspora eina modernėjimo, atvirumo keliu. Nauja karta keitė nusistovėjusias tradicines elgesio normas ir bendruomenių taisykles.

Tvyrant nesusikalbėjimo debesiui tiek pačioje bendruomenių šeimoje PLB, tiek tarp PLB ir Lietuvos, sunkiai sirgdama, paskutiniais gyvenimo mėnesiais 2008 m. vasarą V. Vėbraitė paliko mums visiems savo ilgą laišką, paskelbtą spaudoje, pavadinimu „Kas yra Pasaulio lietuvių bendruomenė“[288]:

[286] Ten pat.
[287] Henke D. Pranešimas PLB Seime, *Pasaulio lietuvis*. 2009 -08-09/476-77. P. 10.
[288] Vėbraitė V. Kas yra pasaulio lietuvių bendruomenė, *Pasaulio lietuvis*. 2008 m. 08-09/464-465. P. 8.

„*Gyvenime vis stengiamės paleisti reikšmės strėlę į ateitį, visi tikimės pačių geriausių rezultatų, bet kartais nepataikome, o jei ir pataikome, patys nustembame ir ne visada suprantame, kur čia veiksmas, kur – atoveiksmis*“[289].

Šiame tekste autorė nagrinėja bendruomenės institucijos reikšmę, PLB ištakas, organizacinius principus, sąmoningos tapatybės sąlygas ir viltis ateičiai. Matyt, negreitai atsiras panašus prasmės suvokimo dokumentas mūsų diasporos diskusijų forumuose.

Institucijų reformų paieškos lėmė, kad reaguodamos lietuvių bendruomenės į emigracijos mastą, kvietė institucijas susirūpinti šių procesų stabdymu, nors, deja, patarti, kaip tai daryti nesiūlė (o gal ir nežinojo), nebent kuriant naujas įstaigas ir komisijas, kaip numatė XII PLB Seimas[290], parašęs keletą rezoliucijų kurių viena yra raginimas kurti naujas įstaigas:

„*Emigracijos ir migracijos skaičiams nuolatos augant PLB ragina Lietuvos Respublikos Seimą ir Vyriausybę įsteigti užsienio lietuvių reikalų institucijas, kurios glaudžiai bendradarbiautų su PLB ir Kraštų Lietuvių Bendruomenių vadovaujančiais organais, apie savo veiklą pateiktų išsamią informaciją*“.

Buvo siūloma Seime steigti atskirą komisiją ir perorganizuoti TMID veiklą (visi šie sprendimai turėjo tiesioginės įtakos, jog 2008 m. laimėjusi rinkimus konservatorių-krikščionių demokratų partija savo programoje įrašė sprendimą panaikinti Tautinių mažumų ir išeivijos departamentą)

Šis rezoliucijos tekstas reiškė, kad PLB aukščiausias valdymo organas patvirtino poziciją, jog jiems yra reikalinga atskira nuo tautinių mažumų reikalų institucija, kurios veiklai ji turėtų daugiau koordinavimo galių.

Dar atviriau tai išsakė PLB valdybos pirmininkė R. Narušienė savo interviu 2006 m., kalbėdama apie ateities planus ir bendravimo su TMID:

„*Kalbėkime atvirai, vieni iš jų yra lietuvių tautos dalis, gyvenanti užsienyje, o kiti yra kitų tautų žmonės, gyvenantys Lietuvoje ir ieškantys savojo identiteto. Kaip gali surinkti į vieną departamentą programas, kurios turi tiek daug skirtumų jas sprendžiant. Užsienio lietuviai bando išlaikyti lietuviškąjį „aš“, gyvendami svetur, o kiti: lenkų, rusų, čigonų, vokiečių mažumos tą bando daryti Lietuvoje. Nėra nieko bendro. Tai pirmasis mūsų nepasitenkinimas. Antras nepasitenkinimas – mūsų ryšiai nėra prasmingi. Jie nėra prasmingi, kadangi*

[289] Ten pat.
[290] XII Pasaulio lietuvių bendruomenės seimo rezoliucijos. Preiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4883&p_d=57263&p_k=1>.

departamentas pasirenka, su kuo jie nori bendrauti ir bendradarbiauti. Jie neturi tiesioginės konsultacijos su užsienio lietuvių bendruomenėmis. Konsultuojamasi yra su paskirais asmenimis, ir tik su tais, kuriuos jie patys pasirenka. Reikia sukurti tarybą, kurioje būtų atstovų ir iš užsienio bendruomenių"[291].

Šis nepasitenkinimas galimai kilo dėl to, kad naujosios bendruomenės, nauji lyderiai buvo visai nepažįstami ir nežinomi ankstesniajai kartai, o TMID operatyvus darbas, teikiant metodinę ir organizacinę pagalbą, buvo sunkiai įsivaizduojamas visuomeninės PLB organizacijos struktūroje, be to, stipriai trūko lėšų ne tik susitikimams įvairiose šalyse, bet net ir atstovybei Vilniuje išlaikyti. Tuo tarpu Lietuvos Vyriausybės skiriami asignavimai per Tautinių mažumų ir išeivijos departamentą rodė, jog vienareikšmiškai prioritetas šios institucijose dvipusėje veikloje buvo skirtas užsienio lietuvių veikloms[292].

9 paveikslas. **Finansų paskirstymas (2006 m.)**

[291] Narušienė R. Interviu 2006 09 05 Mes ne išeiviai – mes užsienyje gyenanatys lietuviai, prieiga per internetą: http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2006-09-05-regina-narusiene-mes-ne-iseiviai-mes-uzsienyje-gyvenantys-lietuviai/5080.

[292] Tautinių mažumų ir išeivijos departamento generalinio direktoriaus Antano Petrausko kalba per XII pasaulio lietuvių bendruomenės Seimą, VDU ISC F. 50. Ap. 1-11. B. 5. L 17.

Tuo metu bendruomenės kūrėsi greitai, jų steigėjams net nenutuokiant apie PLB rūpesčius, nes savų turėjo artimesnių ir aktualesnių. O ir tie, kurie buvo susipažinę su PLB veikla ir sprendimais, ne visada jiems pritarė. Jau kalbėta apie ilgą TMID rengtos Ilgalaikės valstybės santykių su išeivija strategijos derinimo kelią, kuris tęsėsi net keletą metų, tačiau naujosios bendruomenės, sunkiai suprato PLB lyderių teikiamas pastabas, kad būsima strategija per mažai numato koordinavimą su PLB struktūromis: Švedijos bendruomenės pirmininkė suabejojusi dėl PLB prisiimtos atsakomybės kalbėti visų vardu suabejojo:

„*PLB vaidmuo ir visos jai pastabose siūlomos funkcijos...sunkiai įgyvendinamos praktikoje. Visuomeniniais pagrindais dirbantys entuziastai, kuriuos politiškai ir tautiškai vienija JAV (!) registruota nevyriausybinė organizacija, vargu, ar gali suspėti ir profesionaliai atlikti savo pačių siūlomas funkcijas*“[293].

Naujoji diasporos karta teigė naujas tiesas: „*Mes, išeivijoje gyvenantys lietuviai, nemokame mokesčių į Lietuvos valstybės biudžetą, nedalyvaujame valstybės valdyme ir tiesiogiai neprisidedame prie Lietuvos gerbūvio kūrimo*“[294].

Reikėjo surasti bendradarbiavimo instrumentus, įtraukiant ir naujus diasporos politikos žaidėjus. Institucinės pertvarkos 2006 m. pasireiškė, reformuojant Lietuvos Respublikos Seimo ir JAV Lietuvių bendruomenės komisiją, ir nusprendus ją pavadinti Lietuvos Respublikos Seimo ir Pasaulio lietuvių bendruomenės komisija[295]. Nors JAV lietuvių bendruomenė liko dominuojanti jėga (iš dešimties diasporos žmonių penki buvo jos atstovai), tačiau penki buvo nauji nariai, aktyviau kėlę komisijos posėdžiuose klausimus aktualius viso pasaulio, ne tik JAV, diasporos nariams.

Iki tol keletą metų vykusiame strategijų ir naujų krypčių valstybės darbe su diaspora, PLB būdavo tik komentuojanti arba kritikuojant pusė. Tačiau 2009 m. valdyba ėmėsi iniciatyvos sukurti ir pateikti savo programą (iki to laiko buvo parengta tik viena Integralios tautos programa 1996 m.[296]). Tai irgi buvo naujas diasporos politikos etapas – programa, kurioje visi prioritetai ir darbai yra išsakyti pačios diasporos žmonių, atpalaiduojant valstybės įstaigų pusę nuo ilgų bandymų tiksliai numatyti, ko reikia diasporai.

Kaip jau minėta, visoms šioms pertvarkoms Pasaulio Lietuvių Bendruomenė buvo pradėjusi ruoštis jau iš anksto ir 2009 m. pateikė savo siūlomą „*Bendradarbiavimo su užsienio*

[293] Švedijos lietuvių bendruomenės pirmininkės Virginijos Langbakk laiškas Pasaulio lietuvių bendruomenei 2007 07 05, VDU ISC, F. 50, Ap. 8, B. 44. L. 72.
[294] Ten pat.
[295] Informacija PLB valdyboje, *Pasaulio lietuvis*. 2007 02/446. P. 17.
[296] Integrali tauta, VDU ISC, F. 50.Ap 8. B. 51. L. 9-12. Priedas Nr. 2.

lietuvių bendruomenėmis 2009–2012 m. programą“[297]. Programa sudaryta pagal atliktą bendruomenių apklausą ir be bendrosios dalies turi atskirų šalių pasiūlymus. Bendrojoje dalyje pastebima:

„Lietuva dažnai naudojasi finansinės paramos užsienio lietuviams instrumentais, o mažiau dėmesio skiria politinei paramai, rečiau naudojasi tarptautine teise ir dvišalėmis sutartimis, kas padėtų pagerinti užsienyje gyvenančių lietuvių padėtį daugelyje šalių ir tuo pačiu sustiprintų Lietuvos poziciją pasaulyje“.

Šis siūlymas buvo naujas etapas diasporos politikos formavimosi kelyje, nes pirmą kartą buvo užsiminta, kad valstybė ne per finansinę paramą, o per tarpvalstybinius ryšius gali sudaryti palankesnes sąlygas sėkmingai diasporos veiklai.

[297] Bendradarbiavimo su užsienio lietuvių bendruomenėmis 2009-2012 metų programa, *Pasaulio lietuvis*. 2010. Nr. 01. P. 15-17.

5.2 . Tautinių mažumų ir išeivijos departamento reorganizacijos genezė bei diasporos politikos modifikacijos

Tyrimo chronologinių ribų pabaigoje išskiriami 2009 m. Tais metais įvyko ženklūs diasporos politikos pokyčiai. Buvo atlikta visų, su diaspora dirbančių, institucijų reorganizacija, peržiūrėtos funkcijos, skirtingai nei prieš dešimtmetį ir daugiau, kai vyko Lietuvoje įvairių institucijų kūrimas ir konsolidavimas. Šį kartą diasporos atstovai – tiek PLB, tiek pavienės bendruomenės, visuomeninės organizacijos – aktyviai įsitraukė į dialogą su valdžia dėl būsimų institucinių pertvarkų.

2009 m. įvykę svarbūs struktūriniai pasikeitimai buvo iš anksto ne kartą girdėti pasaulio lietuvių pasiūlymuose, todėl naujos Vyriausybės programos nuostatos reformuoti santykius su diaspora koordinuojančias institucijas nebuvo naujos ar netikėtos visoms dalyvaujančioms šalims. Reikėtų trumpai įvardinti tam tikrus žingsnius, kurie dėsningai formavo bendrą nuomonę, jog Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas buvo netinkama institucija užsienio lietuvių reikalams koordinuoti, todėl visai nestebina, kad 2008 m. rinkimuose į Lietuvos Seimą daugumą surinkusi Tėvynės sąjungos krikščionių demokratų partija (tradiciškai artima išeivijos politinėms pažiūroms), iš ilgą laiką opozicijoje buvusių jėgų bei politikos naujokų sudariusi koalicinę vyriausybę, nusprendė kelerius metus svarstytus ir girdėtus nusiskundimus įtraukti į Vyriausybės darbų programą.

Ankstesniuose skyriuose jau buvo užsiminta, kad Pasaulio Lietuvių Bendruomenės vadovai, Seimo ir Pasaulio lietuvių bendruomenės komisijos nariai ne kartą siūlė atskirti užsienio lietuvių ir tautinių mažumų reikalus. Aiškiausiai tai išdėstyta 2006 m. Pasaulio Lietuvių Bendruomenės Seimo rezoliucijoje[298]. Tai buvo pakartota ir XIII PLB Seime 2009 m.

Svarbu pažymėti, kad „dviguba“ šios institucijos funkcija neužkliuvo iki pat 2003 m., nes dar 2000 m. PLB X Seimas savo rezoliucijoje išreiškė prašymą nekeisti Tautinių mažumų ir išeivijos departamento statuso, (kai tuometinis premjeras A. Kubilius 1999 m. buvo pasiryžęs išskaidyti departamento funkcijas, atiduodant Užsienio reikalų ministerijai diasporos reikalų koordinavimą, o tautinių mažumų reikalus – kultūros ministerijai), nes:

„*Departamento veikla stiprina visuomenės integravimo ir viso pasaulio, ypač Rytų kraštų, lietuvių konsolidavimo tendencijas <...>. Tokio departamento buvimas prie Vyriausybės*

[298] Pasaulio Lietuvių Bendruomenės valdybos pirmininkės Reginos Narušienės pranešimas, Pasaulio lietuvių bendruomenės XIII Seimo leidinys 2009 m. p. 30 VDU ISC, F. 50, Ap. 1-10, B.18. L. 24.

išreiškia Lietuvos valstybės dėmesį tautiečiams užsienyje. Iki Departamento įsikūrimo atskirų ministerijų ir žinybų padalinių veikla su užsienio lietuviais buvo neefektyvi“ [299].

Tačiau TMID tobulinant ir plečiant savo veiklas kilo savotiškas konfliktas dėl pasidalinimo įtakos svertais. Aktyvesnė valstybinės įstaigos veikla ir dosnus finansavimas reiškė mažėjantį PLB autoritetą, nes ypač naujosios bendruomenės aktyviau dirbo su jų veiklą finansuojančia institucija, bet mažiau kreipė savo veiklos koordinavimą su PLB struktūromis, nes daugeliui Airijos, Jungtinės Karalystės ar kitų šalių imigrantams ši institucija visai nebuvo žinoma.

Iš kitos pusės, diasporos mastams augant vyresnioji karta, matydama spragas viešojo valdymo sistemoje, pradėjo aiškiai išsakyti nepasitenkinimą, jog diasporos reikalams Lietuvoje yra reikalingas didesnis dėmesys:

„*Bendradarbiavimo su Lietuva klausimas yra aktualus nevien užsienio lietuviams, bet ir Lietuvai, o bendradarbiavimo ryšiai tik pradedami vystyti, per silpnai yra išreikšti išeivijos poreikiai, pilnai nesuvokta kokiose srityse galime būti vieni kitiems naudingi. Lietuvos Vyriausybėje nėra institucijos, kuri pirmoje vietoje rūpintųsi užsienio lietuviais, per kuriuos būtų galima valstybiniu mastu sėkmingai bendradarbiauti*“[300].

2006 m. Tautinių mažumų ir išeivijos departamento užsakymu Strateginių studijų centro atlikta Lietuvos valstybės ilgalaikės strategijos išeivijos atžvilgiu studija taip pat siūlė reformuoti išeivijos ir emigracijos politikos formavimą ir įgyvendinimą[301]. Ir kaip vienas optimaliausių scenarijų, buvo siūloma perduoti Užsienio reikalų ministerijai, tai leistų;

ne tik „*sustiprinti pačią diplomatinę ir konsulinę tarnybą*“, bet ir „*šis pertvarkos scenarijus leistų geriau pasinaudoti santykiais su išeivija, kaip valstybės užsienio politikos vykdymo ir Lietuvos įvaizdžio formavimo įrankiu <...>, atsirastų terpė sparčiau plisti Globalios Lietuvos idėjoms, intensyviau vyktų strateginiai mainai tarp Lietuvoje ir svetur gyvenančių lietuvių*“[302].

Būtent šioje studijoje pradėta kalbėti apie Globalios Lietuvos sampratą. Beje, vienas šios studijos autorių yra M. Adomėnas, aktyvus konservatorių partijos ideologas, todėl galima

[299] Pasaulio Lietuvių Bendruomenės X Seimo nutarimai, Pasaulio lietuvių bendruomenės XI Seimo leidinys 2003 m. Vilnius, VDU ISC, F. 50, Ap.8. B. 51. P. 156.
[300] Rugienienės L. pranešimas Pasaulio lietuvių bendruomenės XI Seimo leidinys 2003 m. Vilnius, P. 21, VDU ISC, F. 50, Ap. 8. 51. L. 197 .
[301] Lietuvos valstybės ilgalaikės strategijos išeivijos atžvilgiu studija, VDU ISC. F. 50. Ap. Nr. 1-8, byla 52. P. 482-487.
[302] Ten pat. P. 485.

manyti, kad dar iki rinkimų buvo pradėta ruoštis būsimiems TMID ir išeivijos politikos instituciniams pertvarkymams. Todėl visai dėsninga, jog 15-osios Vyriausybės programoje[303] buvo net keletą straipsnių, skirtų nagrinėjamai tematikai:

Numato iki 2009 m. birželio 1 d. panaikinti TMID (būtent patvirtintoje Seime Vyriausybės programoje yra terminas „panaikinsime“), vėliau bandant švelninti ne kartą bus vartojamas terminas „reorganizacija“.

Remiant užsienyje gyvenančių lietuvių tapatybės išsaugojimą, naujųjų lietuviškos išeivijos bendruomenių formavimąsi bei lietuvių kalbos, istorijos, tradicijų išlaikymą, bus parengtos tikslinės programos ir plečiamos nuotolinio mokymo galimybės.

Laikydamiesi nuostatos, kad esame viena tauta, jungianti tiek Lietuvoje, tiek diasporoje gyvenančius lietuvius, parengsime „Globalios Lietuvos“ – išeivijos įtraukimo į valstybės gyvenimą ir kompleksinės Lietuvos valstybės politikos adaptavimo globalizacijos sąlygoms – kūrimo strategiją ir pradėsime ją įgyvendinti.

Kadangi su Tautinių mažumų ir išeivijos departamento naikinimas buvo susietas ir su keletu su diasporos politikos įgyvendinimo institucijų, tai ir jas palietė reformos. Buvo panaikintas VšĮ „Užsienio lietuvių rėmimo centras“, pakeisti nuostatai ir pavaldumas (tarp Užsienio reikalų ministerijos ir Švietimo ir mokslo ministerijos) daugelio užsienyje esančių juridinių asmenų – A. Baranausko fondo Lenkijoje, Pelesos mokyklos Baltarusijoje, bendros įmonės „Baltarusijos lietuvių kultūros ir švietimo centras“.

„Saulėlydžio“ komisijos buvo pripažintas nereikalingu „Lietuvių grįžimo į Tėvynę centras“, kurio funkcijos taip pat buvo išdalijamos Užsienio reikalų ministerijai[304]. Šie administraciniai pokyčiai rodė, jog beveik išimtinai visos veiklos, susijusios su diaspora buvo koncentruojamos Užsienio reikalų ministerijoje. Tai leistų spėti, jog valdančioji politinė jėga taip išreiškė savo nusistatymą, jog diasporos politikos kūrimas ir plėtra yra tarsi vien užsienio politikos reikalas.

Dalis lituanistinio švietimo – formaliosios ugdymo įstaigos – buvo perduotos Švietimo ir mokslo ministerijos žinion, kuri 2010 m. vasario mėnesį įkūrė Užsienio lietuvių švietimo centrą mokykloje – Lietuvių namai.

[303] Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. gruodžio 9 d., nutarimas nr. XI-52 Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos patvirtinimo, Valstybės žinios. 2008 12 20, Nr. 146-5870.
[304] Lietuvos Respublikos vyriausybės pasitarimo protokolas 2009 m. kovo 23 d. nr. 22, VDU IS, F. 50. Ap. 10, B. 9. L. 53-54.

Paminėtina, kad tautinių mažumų politikos koordinavimas buvo perduotas Kultūros ministerijai. Situacija grįžo į devyniasdešimtuosius metus, kai nagrinėjamos valstybės politikos funkcijos buvo įgyvendinamos skirtingų institucijų.

Dėl vykdomos pertvarkos buvo girdima daug nuogąstavimų iš diasporos aktyvistų, kai kurių bendruomenių pirmininkų. Naujos vyriausybės programos siūlymams PLB valdybos pirmininkė R. Narušienė savo laiške[305] Ministrui Pirmininkui, užsienio reikalų ministrui ir vidaus reikalų ministrui iš esmės pritarė (nes bus įvykdyta 2006 m. XII Seimo rezoliucija), su išlyga:

„*ryšiai su užsienyje gyvenančiais lietuviais yra visiems labai svarbūs, todėl bendromis jėgomis būtina atrinkti pačius geriausius metodus jiems stiprinti*".

Buvo prašoma vartoti sąvoką ne *išeivija*, o *užsienio lietuviai*. Šiame laiške PLB valdybos pirmininkė išreiškė griežtą nepritarimą dėl to, kad užsienio lietuvių reikalai bus perduoti URM: *„tai būtų ne tik mūsų nuvertinimas, bet ir prilyginimas užsieniečiams*". Nors darbas Užsienio reikalų ministerijoje nebuvo prasidėjęs, tačiau PLB valdybos pirmininkė, pasisakydama diplomatinių atstovybių vadovų pasitarime 2009 m. vasarą, ir galvodama apie būsimus bendrus darbus su nauja koordinuojančia institucija įžvalgiai pastebėjo:

„*Globalizacija suartino mus, bet globalizacija dar nepadarė mūsų artimų... Pripažinkite ir gerbkite Lietuvių Bendruomenės nepriklausomumą. Palikite lietuvių bendruomenėms spręsti savo problemas be Jūsų „patvarkymo*". *Jų nesusipratimai yra jų rūpestis, ir jie turi patys susitvarkyti*"[306].

Iš šio teiginio galima spręsti, kad buvo nuogąstaujama dėl tiesioginio diplomatų darbo veiksmingumo, bendraujant su bendruomenėmis pasaulyje.

Didžiausias pasiekimas diasporos politikos sferoje buvo naujo darinio – Užsienio lietuvių reikalų komisijos įkūrimas[307], kuriai vadovauja Ministras Pirmininkas, dalyvauja 7 ministrai ir 8 Pasaulio Lietuvių Bendruomenės atstovai. Šiai komisijai buvo numatyti uždaviniai teikti siūlymus dėl veiklos organizavimo, koordinavimo. Šios komisijos posėdžiuose, vykstančiuose du kartus per metus, aptariami esminiai strateginiai užsienio lietuviams rūpimi klausimai. Matyt,

[305] Dėl Tautinių mažumų ir išeivijos departamento bei valstybės ryšių su užsienio lietuviais, R. Narušienės laiškas 2009 vasario 22 d. VDU IS F. 50, Ap 10. B. 9. L. 45-46.
[306] R. Narušienės pasisakymas LR diplomatinių atstovybių ir konsulinių įstaigų vadovų metiniame pasitarime, *Pasaulio lietuvis*. 2009. Nr. 10. P. 17.
[307] Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m balandžio 22 d.nutarimas Nr.335 Dėl užsienio lietuvių reikalų komisijos sudarymo, Valstybės žinios. 2009 04 30. Nr. 49-1982.

nuo abiejų dalyvaujančių pusių atstovų priklausys, kiek ši aukšto lygio komisija galės naudingai dirbti.

Galima teigti, kad tokios institucijos atsiradimas istoriškai pagrįstas ir reikalingas efektyviam darbui užtikrinti, nes ir tarpukario Lietuvoje buvo priimti beveik identiški sprendimai – 1940 m. buvo įkurtos dvi komisijos: Komisija pasaulio lietuviams[308] (kurią sudarė pirmininkas (paskirtas ministro pirmininko) ir du nariai). Ši struktūra buvo atsakinga už darbų planą ir valdžios skiriamų lėšų sąmatą ir koordinavo kitų organizacijų vykdomas įvairias veiklas, ir įkurta Vyriausioji komisija užsienio lietuvių reikalams, kaip ministro pirmininko patariamasis organas[309]. Ši komisija buvo daugiau koordinuojant kitų įstaigų ir organizacijų atliekamą darbą: „*Komisija duoda nurodymų organizacijoms ir valdžios įstaigoms, bendradarbiaujančioms su užsienio lietuviais*“.

Šių institucijų įkūrimą lėmė per keletą institucijų išsisklaidžiusios veiklos ir finansai:

„*Nuo 1935 m. visi piniginiai reikalai, susiję su mūsų išeivių palaikymu, buvo pavesti kiek anksčiau įsisteigusiai DULR. Tačiau ligi šiol užsienių lietuviams remti tam tikros sumos figūruoja ir kitų įstaigų sąmatose, kaip Švietimo ministerija, Kūno Kultūros Rūmai ir kt. Tokia padėčiai esant, gali lengvai atsirasti nesutarimų ar prieštaravimų, remiant užsienių lietuvių kultūrinius ar švietimo reikalus. Todėl, jau vien dėl šios padėties buvo reikalinga kuri nors viena centrinė įstaiga, kuri derintų veiklą ir šalintų galimus nesutarimus. Pagrindinis komisijos uždavinys būtų derinti užsienių lietuvių tautinę ir kultūrinę veiklą, centralizuoti, o taip pat nustatyti sisteminio užsienio lietuvių veikimo gaires <...>*“[310].

Viešojo administravimo, valstybės įstaigų darbo organizavimo požiūriu šių dviejų panašių darinių kūrimui įtaką darė skirtingi motyvai: 1940 m. suvokus, kad darbas su diaspora yra išsklaidytas per keletą įstaigų, buvo sukurta aukščiausio lygio komisija prie ministro pirmininko, kuri apjungtų lėšų ir veiklų planavimą, sėkmingai išlaikant visas veikiančias įstaigas, o 2009 m. buvo įkurta Užsienio lietuvių koordinavimo komisija, vadovaujama Ministro Pirmininko, 2010 m. reorganizuotas TMID, kaip pagrindinė koordinuojant užsienio lietuvių reikalus institucija Lietuvoje, ir veiklos bei lėšos išdalintos per kelias ministerijas. Galima teigti, kad įvyko atvirkščias procesas, kurio rezultatas – išsklaidytos veiklos, nutrūkusi koordinacija, ką sunkiai sekėsi sutelkti ministrų ir PLB komisijai.

[308] Komisija pasaulio lietuviams ir Vyriausioji komisija Užsienio lietuvių reikalams, *Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1920–1940 m.* Vilnius, 2006. P. 282.
[309] Ten pat. P. 283.
[310] Ten pat. P. 280.

Galima konstatuoti, kad įtakingiausiai diasporos organizacijai Pasaulio Lietuvių Bendruomenei per keletą metų pavyko pasiekti, jog Lietuvoje iš dalies būtų įsiklausyta į jų prašymus atskirti dvi valstybės valdymo funkcijas – tautinių mažumų politiką ir užsienio lietuvių koordinavimą.

Tačiau užsienio lietuviai tikėjosi ir laukė atskiro struktūrinio darinio, skirto tik diasporos klausimams spręsti, o ne vieno iš daugelio ministerijos padalinių. Dėl chronologinių rėmų sunku konstatuoti, kaip sėkmingai šis atskyrimas pasireikš ilgalaikėje perspektyvoje. Viena tapo aišku – diasporos atstovai, nuolat teigę apie būtinybę įsteigti atskirą jų problematikai skirtą instituciją, liko nuvilti. Vyriausybės pasirinktas modelis įkurti departamentą Užsienio reikalų ministerijoje, dar nepradėjęs veikti, sukėlė nerimą tarp bendruomenių – ar bus sugebėta išvengti tiesioginio „vadovavimo“ bendruomenėms?

Per beveik du dešimtmečius įgyvendinus diasporos politikos veiklų konsolidavimo vienoje institucijoje procesą, valstybės politikų buvo grįžta į atnaujintą buvusį (devintojo dešimtmečio pradžios) scenarijų – veiklos buvo išsklaidytos kelioms ministerijoms. Iš vienos pusės, tai galėjo reikšti daugiau galimybių – tiek organizacinių, tiek finansinių, o iš kitos pusės, žinant, kad diasporos žmonės gyvena užsienyje, Lietuvos valstybės institucinė sandara jiems menkai pažįstama, tai galėjo kelti ir sumaišties, nustatant ir pasirenkant bendradarbiavimo partnerius.

Lietuvos Vyriausybė pasirinko savo diasporos politikos prioritetus ir juos įgyvendino, o diasporai liko iššūkis visa tai priimti ir sėkmingai išnaudoti siūlomus instrumentus. Deja, po dvejų metų pasigirdo nepasitenkinimo atgarsių: pirmiausia dėl sumažėjusio finansavimo, neaiškių lėšų paskirstymo kriterijų ir pačia naujo departamento vieta valstybės valdymo struktūroje:

„*TMID'o ir kitų užsienio lietuvių įstaigų panaikinimas buvo klaidingas žingsnis. TMID'as buvo departamentas prie LR Vyriausybės, o ne vienas iš 20 URM departamentų. URM tikslas yra atstovauti Lietuvai svetimuose kraštuose, tad šiuo atveju užsienio lietuviai yra traktuojami kaip svetimtaučiai. Toks mąstymas, užuot įtraukęs, atitolina užsienio lietuvius nuo Lietuvoje gyvenančių tautiečių. Užsienyje gyvena beveik 2 milijonai lietuvių kilmės asmenų. Šis skaičius tebeauga, tačiau atrodo, jog Lietuvai tai nėra reikšminga*“[311].

Nusiskundimas dėl atskiros diasporos reikalus koordinuojančios įstaigos buvo girdimas ir 2010 m, 2011 m. PLB kraštų pirmininkų suvažiavimuose. Ypatingai bendruomenės skausmingai

[311] Narušienės R. Interviu Dveji užsienio lietuvių departamento metai, www.bernardinai.lt, 2012 03 21, prieiga per internetą: http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2012-03-21-regina-narusiene-dveji-uzsienio-lietuviu-departamento-metai/79224.

reagavo į sumažėjusį dėmesį lituanistiniam švietimui, organizacinei ir metodinei pagalbai iš Lietuvos. 2011 m. lapkričio 10 d. bendroje Lietuvos Respublikos Seimo ir Pasaulio Lietuvių Bendruomenės komisijoje buvo priimta rezoliucija su prašymu Lietuvos Respublikos Vyriausybei perduoti švietimo klausimus koordinuoti Švietimo ir mokslo ministerijai[312], nes buvo tikimąsi, jog būtent šioje įstaigoje bus tam skiriama daugiau dėmesio.

Šie du šaltiniai rodo, kad įvykdytos struktūrinės pertvarkos naujos kokybės diasporos politikos formavimuisi nesuteikė. Dar reikia ilgo ir kruopštaus derinimo ir sumažėjusio biudžeto planavimo, siekiant patenkinti diasporos poreikius ir interesus.

Aukščiau paminėtame interviu, skirtame interviu „Draugo“ dienraščiui R. Narušienė pateikė keletą racionalių siūlymų valstybės diasporos politikai formuoti, kurie yra pragmatiški, pagrįsti diasporos poreikiais: gana naujai skamba pasiūlymas kurti Lietuvos diasporos politiką, specializuotą pagal regionus, aktyvinti politinės paramos priemones lietuvių tautinėms mažumoms (kas labiau buvo daroma TMID pirmuoju diasporos politikos laikotarpiu).

Kaip nauja gaida PLB pirmininkės pasisakyme nuskambėjo siūlymas:

„*nuolat didinti užsienio lietuvių visuomeninių organizacijų prestižą gyvenamųjų šalių politiniame, kultūriniame, moksliniame ir ekonominiame gyvenime. Tam pasitarnautų didesnis vietos Lietuvių Bendruomenės vadovų/atstovų įtraukimas, kuriant dvišalius santykius su užsienio valstybėmis*“.

Galima konstatuoti, kad prašymas Lietuvos valdžių atkreipti dėmesį į bendruomenių ir organizacijų prestižą gyvenamuosiuose kraštuose galėtų būti naudingas Lietuvos įvaizdžio pasaulyje kūrimui, diasporos talentų potencialo panaudojimui šalį pristatant įvairiuose verslo, kultūros tarptautiniuose forumuose. Pastarieji dveji metai po TMID reorganizacijos buvo sudėtingi – diasporos organizacijoms buvo sudėtinga persiorientuoti į naujas institucijas, įsidėmėti buvusių funkcijų perskirstymą keletai ministerijų. Didelį nuosmukį patyrė įvairios diasporos organizacijų veiklos, kurios dėl sumažėjusio lėšų negavo finansavimo. Daugelyje susitikimų Lietuvoje ir užsienio šalyse būdavo nuolat išsakomas pageidavimas atkurti vienos diasporos politiką koordinuojančios ir įgyvendinančios įstaigos modelį.

312 Lietuvos Respublikos Seimo ir Pasaulio lietuvių bendruomenės komisijos 2011 m. lapkričio 10 d. Rezoliucija Dėl užsienyje gyvenančių lietuvių švietimo, prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=6473&p_k=1.

Viena iš galimų išeičių sisteminti Lietuvos diasporos politiką buvo „Globalios Lietuvos strategija“, vėliau tapusi „Globalios Lietuvos – užsienio lietuvių įsitraukimo į valstybės gyvenimą – kūrimo 2011–2019 m. programa“[313]. Programos paskirtis:

„*numatyti mechanizmus, skatinančius užsienio lietuvius puoselėti lietuvių kalbą, lietuvių tautinį tapatumą, stiprinti Lietuvos diasporos ryšius su Lietuva, įsitraukti į įvairias valstybės gyvenimo sritis ir prisidėti prie Lietuvos gerovės kūrimo, sudarančius tam palankias sąlygas*“.

Įgyvendinant šią programą, buvo numatytos bent dešimties svarbiausių šalies institucijų veiklų, įtraukiant diasporos poreikius. Didžiausiais iššūkis sėkmingam šios programos įgyvendinimui – nemažos lėšos ir platesnis požiūris į diasporos politikos abipusę naudą. Sudėtinga prognozuoti, kaip Lietuvos vyriausybė ir valdančiosios partijos pasielgs ateityje, modeliuodamos santykius su augančia, kintančia ir mobilia diaspora.

Atsigręžiant į diasporos politikos kūrimą tarpukario laikotarpiu, galima fiksuoti, jog dabartiniai požiūriai ir juos įtvirtinantys dokumentai yra siauresnio matymo lauko, nei buvo 1937 m., kuriant Pasaulio lietuvių sąjungą ir numatant jos veiklos uždavinius. Juk kuriant Globalios Lietuvos idėjos programą, iš esmės buvo tarsi dar vienas bandymas pakartoti 1937 m. įkurtos Pasaulio lietuvių sąjungos idėjos tikslus[314] – jungti pasaulio lietuvius tautinės kultūros ir ekonominiais reikalams. Bet kai kurios veiklos, tokios kaip mokyklų steigimas, aprūpinimas vadovėliais, mokslo, meno, sporto palaikymas, buvo adekvačios. Vis dėlto 1937 m. buvo kalbama ir apie racionalų užsienio lietuvių kapitalo investavimą Lietuvoje, banko užsienio lietuviams, steigimą, taip pat ir žemės ūkio koloniją užsienio lietuviams – kaip galimybę panaudoti emigraciją tautos išlikimui.

Pasiūlymas apie kolonijų kūrimą užsienyje XX a. pabaigoje nebūtų buvęs racionalus, tačiau anuomet tai rodė, jog Lietuvoje buvo bandymų, lygiuojantis į kitas Europos valstybes, turinčias kolonijų, pozityviai išnaudoti gausią emigraciją. Tada taip pat skausmingai buvo suvokiama:

„*Jeigu dabar lietuvių tauta numotų ranka į tą savo sūnų trečdalį, o tas trečdalis numotų ranka į savo motiną, tai reikštų kad mūsų tauta jau neturi jėgų ir nenori būti gyva, nenori ar negali priešintis savo mirčiai, savo egzistencijoje nenori kilti ir progresuoti <...>. Šitokiam liūdnam galui lietuvių tauta dar nėra pasiruošusi. Ji, ypatingai šiandien, jaučiasi esanti pilna*

[313] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 m. kovo 30 d. nutarimas Nr. 389 Dėl Globalios Lietuvos – užsienio lietuvių įsitraukimo į valstybės gyvenimą – kūrimo 2011–2019 metų programos, Valstybės žinios. 2011. Nr. 42-1969.
[314] Pasaulio lietuvių sąjungos statutas, *Pasaulio lietuvis*. 1937 m. Nr. 3. P. 53.

*gyvybės ugnies, pilna noro gyventi ir kurti. O todėl ji ir rodo didelio nenoro atsiakyti nuo savo sūnų trečdalio, išsklaidytų po platųjį pasaulį. Ji turi didelio, neatšaukiamo noro jei ne susigrąžinti, tai bent prilaikyti, kaip nors pririšti juos prie savęs**, susieti su savimi į nedalomą vienumą, kurs stiprintų ir gaivintų ir ją, ir juos*** (paryškinta autorės). *Uždavinys, vertas tautos, kuri yra pareiškusi ir nuolat reiškia tokią stipri , nenumaldomą, gaivalingą savo valią gyventi ir kilti*“[315].

Prieš beveik aštuonis dešimtmečius buvo suvoktas ir viso pasaulio lietuviams deklaruotas valstybės požiūris – Tėvynė ir diaspora yra nedaloma visuma, iš kurios abi pusės semiasi stiprybės. O disertacijos tiriamojo laikotarpio dokumentuose – nuo 1990 metų iki 2009 m. tokios mintys nebebuvo pakartotos. Kodėl? Galbūt todėl, kad pokario išeivijos karta – dipukai – sovietmečiu ir vėliau, nebuvo laikomi nedaloma tautos vienuma, išliko požiūris, kad jie iš „užjūrio“, o ir vėlesni, ekonominės bangos emigrantai, nebuvo traktuojami kaip Tėvynės stiprintojai ir gaivintojai, nebent šalies vadovų proginiuose sveikinimuose.

Tyrimo pabaigoje reikia atsakyti į klausimą, kodėl taip sėkmingai atkurtoje Lietuvoje, pradėjus įgyvendinti jau tradicines lietuviškas diasporos politikos veiklas, nors ir nesąmoningai, tačiau labai kryptingai tęsiant rekonstruotą tarpukario Lietuvos patirtį, įvyko takoskyra tarp tėvynės ir diasporos. Ši takoskyra nebuvo įveikta, o laikui bėgant, gilėjo, nekalbant apie institucines reformas, ir, svarbiausia, pilietybės klausimą.

Pasak D. Kuolio (1990 – 1992 m. buvęs Kultūros ir švietimo ministras ir vienas pirmųjų diasporos politikos kūrėjų nepriklausomoje Lietuvoje), tokias diasporos politikos modifikacijas nulėmė biurokratijos nomenklatūrinė patirtis ir valdžios monopolis:

„*iš vienos pusės, mes kaip valstybė, neturime veiklos programos kaip elgtis su tokia emigracijos banga. Žmonės bėgo iš Lietuvos, kaip nepavykusio „Lietuvos projekto“. Iškilo iššūkis – kaip padėti organizuotis ir išsaugoti ryšius su Lietuva tiems žmonėms, kuriems, patiems nėra aiškus to ryšio poreikis. Iš kitos pusės, išeivijos atstovai jautė, kad valstybė turi valdžios monopolį. Reikia tartis ir ieškoti sutarimų, o pilietybės klausimu ignoruojamas tautos išliko klausimas.. Lietuvos valdžia mulkino išeiviją. Sąžiningumo iš Lietuvos politikų pristigo. Nesugebame panaudoti išeivijos intelektinio potencialo. Dėl savo ksenofobijos išeiviją laikome svetimu elementu. Jie nėra pageidaujami, taip yra bandoma pasakyti. Valstybės tarnyba jų neįtraukia. Buvo pasirinktas uždaras valstybės modelis. Mūsų teisinė sistema bando atsiriboti*

[315] Mūsų darbo metinės, *Pasaulio lietuvis*. 1938 m. Nr. 24. P. 513.

nuo užsienyje teisę apsigynusius žmonių, o mūsų politikai pataikauja teisininkų grupuotėms. Net ir ekonomikoje ekspertų – analitikų patirtis ir ryšiai būtų svarbus elementas“[316].

Per du atkurtos valstybės dešimtmečius organizaciniai darbo su diaspora klausimai buvo sėkmingai išspręsti ir įgyvendinti – buvo sukurtos valstybinių įstaigų struktūros, parengtos programos, skirtos lėšos veiklos projektams. Pradėjo veikti ne tik Pasaulio Lietuvių Bendruomenės atstovybė Vilniuje, bet ir bendra komisija su Seimu, Vyriausybės komisija, tačiau dar 1938 m. deklaruota nedalomos tautos idėja nebuvo įgyvendinta.

Sovietinės okupacijos pasekmė ar greitas laisvos rinkos įgyvendinimas, materialinių siekių dominavimas lėmė, jog diasporos politika buvo įgyvendinta, neįsiklausant į diasporos poreikius ir ne iki galo išnaudojant jų potencialą.

[316] Dariaus Kuolio interviu. 2012 04 30 įrašas saugomas autorės archyve.

IŠVADOS

1. Išnagrinėjus pasaulio diasporų tyrėjų darbus, įsitikinta, jog *diasporos* terminas keitėsi per keletą dešimtmečių, tapo atpažįstamas ir taikomas daugelyje mokslo disciplinų. *Diasporos politika* galima apibrėžti platų socialinį, politinį, ekonominį, kultūrinį reiškinį, jį taikant ne tik senosioms archetipinėms diasporų grupėms. Emigracijos iš Lietuvos mastai, buvusių ir naujai atsirandančių organizuotų telkinių veikla verčia Lietuvos visuomenę įsisąmoninti, jog Lietuvos diaspora egzistuoja. Yra įvairių bendradarbiavimo su diaspora formų – nuo valstybinių institucijų ir vyriausybių programų iki asmeninių iniciatyvų. Visa tai sudaro vieną visumą, vadinamą, Lietuvos diasporos politika, kuri palaipsniui formavosi per visą valstybingumo atkūrimo ir įtvirtinimo laikotarpį nuo 1990 m. Lietuviška diasporos politika buvo kuriama nuo pat pradžių, kaip tautinio tapatumo palaikymo ir paramos politika. Tai siejama su bandymais orientuotis į tarpukario Lietuvos emigracinę politiką, su restitucinio kismo idėjos pritaikymu praktikoje.

2. Darbe siūloma naudoti periodizacija yra sąlyginė, ribinėmis datomis pasirenkant tam tikrus įvykius, kurie ženklino perėjimą prie naujo kokybinio etapo santykiuose tarp valdžios institucijų ir užsienio lietuvių organizacijų. Skirstymas į periodus paremtas empirine analize ir turimais politikos formavimui lemiamos reikšmės turėjusiais valdžios institucijų sprendimais Lietuvoje.

Diasporos politikos užuomazgos atsirado besirūpinant lietuvybės išsaugojimu, valstybinės kalbos statuso užtikrinimu Lietuvoje. Tai peraugo į kur kas platesnį ir ilgiau užrukusį darbą, padedant išsaugoti etniškumą buvusiuose istoriniuose Lietuvos regionuose. Lietuva, spręsdama šiuos klausimus, negailėjo lėšų, steigė lietuviškos kultūros, švietimo centrus, mokyklas, stengdamasi sudaryti sąlygas paribio lietuviams mokytis lietuviškai, išlaikyti tradicijas.

3. Pirmuoju tiriamuoju laikotarpiu (1990–1997 m.) pradėjo veikti ir pagrindinius darbo principus (išlikusius per abu nagrinėjamus dešimtmečius) sukūrė beveik visos pagrindinės diasporos politikos formavimo institucijos tiek iš Lietuvos pusės, tiek iš diasporos. Jų veiklos charakteristikos, trumpi veiklos epizodai padeda susidaryti vaizdą, kokiomis idėjomis buvo grindžiami paramos diasporai sprendimai, kokie pirmieji žingsniai kūrė valstybės veiklos rėmus. Surinkta medžiaga patvirtina, jog užsienio lietuviai, daugiau negu penkis dešimtmečius laukę laisvos Lietuvos, savo istorinę galimybę prisidėti prie atkuriamųjų šalies darbų vykdė sėkmingai. Tai davė ilgalaikių rezultatų Lietuvos švietimo įstaigoms, kultūrai praturtinti, naujoms visuomeninėms iniciatyvoms atsirasti.

4. Laikotarpiu nuo 1998 m. iki 2003 m. pabaigos tiek Pasaulio Lietuvių Bendruomenė, tiek atskiros šalių bendruomenės išgyveno labai įtemptą nuolatinio kitimo būvį. Todėl santykiai su svarbiausiu savo partneriu – Lietuva – taip pat praėjo tam tikrą evoliuciją. Tiek Pasaulio Lietuvių Bendruomenei, tiek šalių bendruomenėms svarbiausi klausimai buvo susiję su organizacinių struktūrų išlikimu, tapatumo savivoka, kova su sparčiu nutautėjimu.

5. 2004–2008 m. visiškai pasikeitė pasaulio Lietuvos vaizdas. Tūkstančiai naujų emigrantų, Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, tapo laisvų asmenų judėjimo teise besinaudojantys piliečiai, kurie aktyviai pradėjo burti naujus diasporos darinius, siekė efektyvių ryšių su Lietuvos institucijomis. Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas, bandydamas pagelbėti į sudėtingas situacijas patenkantiems migrantams, kartu su didžiausiomis emigracijos traukos šalių lietuvių bendruomenėmis ėmė organizuoti informacines veiklas. Jos iš dalies sutapo su tarpukario Lietuvos vyriausybės veiklomis, bandžiusiomis sureguliuoti emigracijos biurų veiklą. Panašios buvo ir emigracijos priežastys – žmonės iš Lietuvos emigravo dėl ekonominės krizės, nedarbo ir šalies valdžios atoveiksmis – ji stengėsi šiame procese dalyvauti tik iš dalies, reguliuojant teisinę išvykimo iš Tėvynės padėtį, nes stabdyti procesų nebuvo galimybių.

6. Tyrimo chronologinių ribų pabaigoje išskiriami 2009 m. Tais metais buvo atlikta visų, su diaspora dirbančių, institucijų reorganizacija, peržiūrėtos jų funkcijos. Užsienio reikalų ministerijoje įkurtas Užsienio lietuvių departamentas turėjo perimti Tautinių mažumų ir išeivijos departamento veiklos spektrą, tačiau dėl žmogiškųjų išteklių, pasirengimo ir diasporos politikos praktikos stokos, ribotų finansinių resursų, diaspora naujo kokybinio šuolio, bendraujant su Tėvyne, per pirmuosius trejus Užsienio lietuvių departamento veiklos metus nepatyrė. Per du dešimtmečius vykęs diasporos politikos veiklų konsolidavimas vienoje institucijoje buvo pakeistas į pradiniame valstybingumo etape buvusį scenarijų – veiklos išskirstytos kelioms ministerijoms.

7. Per du atkurtos valstybės dešimtmečius organizaciniai darbo su diaspora klausimai buvo sėkmingai išspręsti ir įgyvendinti – buvo sukurtos valstybinių įstaigų struktūros, parengtos programos, skirtos lėšos veiklos projektams. Pradėjo veikti ne tik Pasaulio Lietuvių Bendruomenės atstovybė Vilniuje, bet ir bendra komisija su Seimu, Vyriausybės komisija, tačiau 1938 m. deklaruota nedalomos tautos idėja nebuvo pasiekta. Sovietinės okupacijos pasekmės, materialinių siekių dominavimas visuomenėje lėmė, jog diasporos politika buvo įgyvendinta, *de jure* sukurti veikimo instrumentai, tačiau neįsiklausant į diasporos poreikius ir ne iki galo išnaudojant jų potencialą. Diasporos ir valstybės dar laukia ilgas pažinimo ir veiksmų derinimo kelias.

ŠALTINIAI

Archyviniai dokumentai

Lietuvos valstybės naujasis archyvas

1. F. 48. Lietuvos Respublikos Kultūros ir švietimo ministerija
2. F. 78. Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas

Vytauto Didžiojo Universiteto Išeivijos studijų centras

1. F. 50. V. Bagdonavičienės archyvas

Asmeninis V. Bagdonavičienės archyvas

Publikuoti šaltiniai

1. Darbo rinkos analizė ir pasiūlymai darbo jėgos trūkumo problemai spręsti, atsižvelgiant į šalies ūkio plėtros prognozę 2008–2015 m. (Ūkio ministerijos užsakymu Ekonominių ir teisinių konsultacijų centras). Kaunas, 2007.

2. *Ekonominių migrantų skatinimo grįžti į Tėvynę priemonės* (Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos užsakymu Viešosios politikos ir vadybos institutas). Vilnius, 2005.

3. *Ekonominės migracijos reguliavimo strategijos efektyvumo skatinimas* (Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos užsakymu atliko Viešosios politikos ir vadybos institutas). Vilnius, 2009.

4. Iš naujausios Lietuvos istorijos (dokumentų rinkinys). Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga. Kaunas, 1995.

5. Iš naujausios Lietuvos istorijos (dokumentų rinkinys). Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga. Kaunas, 1996.

6. *Grįžtamoji migracija: teorinės įžvalgos ir situacija Lietuvoje* (Europos migracijos tinklas, Tarptautinės Migracijos Organizacijos Vilniaus biuras, Socialinių tyrimų institutas), 2009. (Pirmasis tyrimas 2006 m. – Tarptautinė gyventojų migracija Lietuvoje: modelio kaita ir situacijos analizė).

7. *Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1920–1940 m.*, (sud. Kasperavičiūtė V) Vilnius 2006.

8. Kasperavičiūtė V. *Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1918–1940 m.* Daktaro disertacija. Kaunas, 2011.

9. Kokie faktoriai lemtų žmonių apsisprendimą grįžti dirbti į Lietuvą (Finansų analitikų asociacija Keras, Savickas ir partneriai). Vilnius, 2006.

10. Lietuvių nacionalistų kenkėjiška veikla ir kova su ja (vadovėlis praktikams). Red. Gen. majoras G. K. Vaigauskas Spalio Revoliucijos, Raudonosios vėliavos ordinų F. Dzeržinskio vardo aukštoji TSRS KGB mokykla, iš LTSR KGB Specbibliotekos Nr. 1245, Maskva, 1986. Perleista 1992 12 28 žurnalo „Laisvės kovų archyvas“ priedas, red. Dalia Kuodytė.

11. Lietuvos integracijos į Europos Sąjungą poveikis kvalifikuotų Lietuvos viešojo sektoriaus darbuotojų išvykimui dirbti į užsienį (Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarijos užsakymu Viešosios politikos ir vadybos institutas). Vilnius, 2006.

12. Lietuvos universitetinių aukštųjų mokyklų studentų nuostatos emigruoti (jaunimo emigracijos tyrimas, Krupeckaitė D., Skačkauskaitė A. (VU), Aidis R. (University College of London) 2006. Atskira knyga šis tyrimas buvo išleistas 2009: Aidis R., Krupickaitė D. *Kaip neiššvaistyti protų: Lietuvos studentų nuostatos emigruoti = Mitigating brain drain: migration tendencies of students in Lithuania, monografija*. Vilnius, 2009.

13. *Migracija: pagrindinės priežastys ir gairės pokyčiams*. Vilnius, 2006.

14. Pasaulio lietuvių bendruomenė 1949–2003. Sud. Vitalija Stravinskienė. Vilnius, 2004.

15. *Požiūris į emigraciją ir emigrantus* (Tautinių mažumų ir išeivijos departamento užsakymu Tarptautinės Migracijos Organizacijos Vilniaus biuras, Vilmorus). Vilnius, 2008.

16. *Protų nutekėjimo reiškinys ir jo atspindžio Lietuvos intelektiniame kapitale bruožai: žvalgomasis tyrimas* (tyr. vad. P. Juocevičienė (KTU), Lietuvos Mokslo tarybos užsakymu). Kaunas, 2002.

17. *„Protų nutekėjimo“ mažinimas ir „protų susigrąžinimas“*. (Švietimo ir mokslo ministerijos užsakymu Viešosios politikos ir vadybos institutas). Vilnius, 2006.

18. *Tyrėjų mobilumas ir jo socialiniai aspektai* (Švietimo ir mokslo ministerijos užsakymu atliko Socialinių tyrimų institutas, projekto vad. Prof. Taljūnaitė M., vykdytojai Gumbrevičiūtė-Kuzminskienė D. (Mykolo Romerio universitetas), Labanauskas L. (Socialinių tyrimų institutas)).

Periodika

1. Aleksandravičius E. Išeivija ir Lietuvos užsienio politikos uždaviniai, *Oikos*, 2006., Nr. 1.

2. Bačkaitis S. Šeštojo mokslo ir kūrybos simpoziumo uždangai nusileidus, *Aidai,* 1990. Nr. 1.

3. Bagdonavičienė V. Diasporos jaunimo stažuočių programos: jų prasmė, uždaviniai ir poveikis, *Oikos*. 2010 m. Nr. 3 .

4. Bagdonavičienė V. Pasaulio lietuvių parama atkuriant Lietuvos valstybingumą, *Gimtasai kraštas*. 2009. Nr.2

5. Bielskus E. Teisinis lietuvių emigracijos reglamentavimas nepriklausomoje Lietuvoje, *Darbai ir dienos*. 2010. Nr. 53. P. 119–137.

6. Eidintas A. Interviu Ar Lietuvoje kada nors bus gerai? *Lietuvos žinios*. 2011 m. liepos 11 d. Nr. 157 (12984).

7. Mane žeidžia, kai ciniškai kalbama apie politiką. *Atodangos. XXI amžiaus priedas*. Visuomenės gyvenimo analizė ir komentarai Nr. 12. 2004.

8. Mažeikis G. Lietuvos tautinis polimorfizmas ir politinė evoliucija, *Darbai ir Dienos*. 2010. Nr. 53. P. 59–57.

9. Musteikytė D. Namie neradę vietos, svetur – laukiami, *Lietuvos rytas*. 2004 m. spalio 23 d. Nr. 247 (4207).

10. Musteikytė D. Pietų saulė vienus sušildo, o kitus kankina. *Lietuvos rytas*. 2004 gruodžio 18 d. Nr. 294 (4254).

11. Musteikytė D. Tėvynėje neįvertinti mokslininkai laukiami svetur, *Lietuvos rytas*. 2005 m. liepos 23 d. Nr. 169.

12. Narušienė R. Dveji Užsienio lietuvių departamento metai, *Draugas*. 2012 03 15.

13. Stankevičienė A. Naujoji emigracija: smerkti ar ištiesti ranką? *Laikas*, 2004 09 24–30. Nr. 39 (56).

14. Vyšniauskaitė B. Naujuosius išeivius nuo tėvynės stumia ir valdžia, *Lietuvos rytas*. Nr. 108. 2005 m. gegužės 11 d.

15. Varanauskas R. Lietuviškumas svetur: kalba plius savimonė, *Lietuvos žinios*. 2008 04 19. Nr. 88 (12 020).

16. Venclauskas L. J. Girniaus „Tauta ir tautinė ištikimybė“ kaip diasporos vadovėlis, *Oikos*. 2006 Nr. 1. P. 59 –70.

LITERATŪRA

1. 1993 08 16–21 konferencijos Birštone „Lietuva-išeivija: ryšiai ir neišnaudotos galimybės“ medžiaga. Vilnius, 1994.
2. Agunias D. R. *Closing The Distance, how Governments Strengthen Ties With Their Diasporas*. Washington, 2009.
3. Anteby-Yemini L. & Berthomiere W. *Diaspora:A look Back on a Concept.* Prieiga per internetą: <http://bcrfj. revues. org/index257. html
4. Bagdonavičienė V. Lietuvos Respublikos valstybinių institucijų veikla išsaugant etninių žemių lietuvių tapatumą, Tirpstančios lietuvių žemės, LMA Mokslotyros institutas. 2009.
5. Bagdonavičienė V. Lituanistinio švietimo struktūra pasaulyje ir TMID veiklos kryptys., Emigracija ir šeima: vaikų ugdymo problemos ir iššūkiai. Vilnius, 2008.
6. Brinkerhoff Jennifer M.. *Digital diasporas and transnational engagement.* Camridge university press, 2009.
7. Castles S. & Miller M. J. *The Age of Migration.* Palgrave Macmillan, 2009.
8. Čiubrinskas V., J. Kuznecovienė Lietuviškojo identiteto trajektorijos. Kaunas, 2008.
9. Denhardt R. B. *Viešųjų organizacijų teorijos.* Vilnius, 2001.
10. Eidintas A. *Istorija kaip politika.* Versus Aureus, 2008.
11. Eidintas A. *Lietuvių kolumbai: lietuvių emigracijos apybraiža*. Vilnius, 1993.
12. *Emigracija iš Lietuvos; padėtis problemos, galimi sprendimo būdai*. Vilnius, 2006.
13. Janauskas G. Kongresinė akcija. JAV ir Kanados lietuvių politinis lobizmas XX a. 6–9 deš. Vilnius.
14. John A. Armstrong. *Mobilized and proletarian Diasporas.* The Americn Political Science Review, Vol. 70, No 2 (Jun.,1976). P. 401. Prieiga per internetą: <http://www. jstor. org/stable/1959646>.

15. Gamlen A. *Diaspora engagement policies: What are they, and what kinds of states use them?,* Centre on Migration, Policy aand society, Working paper No. 32, University of Oxford, 2006. WP-06-32.

16. Garšva K. Etninių lietuvių žemių kultūros raida, straipsnių rinkinys // *Tirpstančios lietuvių žemės*, LMA, Mokslotyros instituto 11 knyga, 2009.

17. Garšva K. Etninių žemių lietuviai dabartinėje Baltarusijoje, straipsnių rinkinys. Vilnius, 1999.

18. Kasatkina N., Leončikas T. *Lietuvos etninių grupių adaptacija: Kontekstas ir eiga*. Vilnius, 2003.

19. Kairys A. *Laiko išsklaidyti*. Vilnius, 1997.

20. Kuzntesov Y. *Diaspra networks and The International Migration of Skills. How Countries draw on Their talent Abroad,* World bank, Washington DC, 2006.

21. Kuznecov Y. *How Can Talent Abroad Help Build Institutions at Home? Lessons from Various Generations of Diaspora Initiatives.* National University of Ireland, Maynooth Diaspora Strategy Workshop, January 26th–28th, 2009.

22. Kuzmickaitė D. Tarp dviejų pasaulių:naujieji imigrantai lietuviai Čikagoje (1988–2000), Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. 2004.

23. Lietuvių emigracija ir galimi sprendimo būdai, Vilnius 2005 m. UDK 325. 2 (882), Li-192, arba internete http://www. civitas. lt/files/Tyrimas_Lietuviu_emigracija_Studija. Pdf

24. Liulevičius V. Išeivijos vaidmuo nepriklausomos Lietuvos atkūrimo darbe, Čikaga, 1981.

25. Michelsonas S. Lietuvių išeivija Amerikoje, *Keleivis*. 1961.

26. Newland K. *Voice after exit:Diaspora Advocacy,* Migration Policy Institute, Washington, DC, November 2010. Prieiga per internetą: <http://www. migrationpolicy. org/pubs/diasporas-advocacy. pdf. >.

27. Ozolas R. Tauta ir etninės žemės, straipsnių rinkinys, *Tirpstančios lietuvių žemės*, LMA, Mokslotyros insituto 11 knyga, 2009.

28. Sheffer G. *Diaspora politics-at home abroad*, Cambridge University press, 2003.

29. Sheffer G. *Integration Impacts on Diaspora-Homeland relations.* Working papers 10-08, P. 32. Prieiga per internetą: <www. mmg. mpg. de/workingpapers/publications>.

30. Sipavičienė A. Tarptautinė gyventojų migracija Lietuvoje: modelio kaita ir situacijos analizė, Vilnius, 2006, http://www. iom. lt/documents/A. Sipaviciene-migrac. pdf

31. Šalkauskas M. P. Socialinė kaita. Pokomunistinė revoliucija – socialinės kaitos analizės principai, *Socialiniai pokyčiai: Lietuva 1990/1998*: kolektyvinė monografija. (red. D. Ulčinskaitė). Vilnius, 2000.

32. *Šeima abipus sienų. Lietuvos transnacionalinės šeimos genezė, funkcijos, raidos perspektyvos* (Tarptautinės Migracijos Organizacijos Vilniaus biuras, Socialinių tyrimų institutas), Vilnius, 2007.

33. *Tautos Fondas.* 2002. Draugo spaustuvė. Chicago.

34. Van Reenan A. J. (Adomėnas). *Lithuanian Diaspora: Konigsberg to Chicago.* Lanham, New York, London, 1990.

PRIEDAI

Priedas Nr. 1

LIETUVOS RESPUBLIKOS KULTŪROS
IR ŠVIETIMO MINISTERIJA

232691 Vilnius, Švietimo g. 2/7.
Tel.: 622483, 612590, 612107, 619486.
Teletaipas 261415 „Regula"
Atsisk. sąskt. Nr. 69120262, 61120105
Soc. banko Vilniaus m. operacinėje valdyboje

1990.08. Nr. 61-20

002754 6
0200200

25
40

Lietuvos Respublikos finansų
ministrui
R.Sikorskiui

1

Užsienio lietuviai tapo Lietuvos valstybės rūpesčio objektu. Kultūros ir švietimo ministerijoje suformuotas Ryšių su tautiečiais sektorius, paskirti 3 etatai. Sektoriui numatyti dideli uždaviniai: a) sudaryti tautiečiams sąlygas palaikyti ryšį su Tėvyne; b) siekti, kad pasaulio lietuviai išlaikytų savo etnografinę bei istorinę atmintį, o lietuvių bendruomenėms būtų sudaromos normalios tautiško kultūrinio gyvenimo sąlygos; c) remti pasaulio lietuvių bendruomenių vieningos organizacinės struktūros sukūrimą. Sektoriaus darbuotojai turi sukaupti informacinę kartoteką apie bendruomenių situaciją ir ja remdamiesi ieškoti kontaktų su atitinkamų valstybių įstaigomis, kuruojančiomis šias bendruomenes. Šių kontaktų tikslas - valstybinės sutartys. Kartu sektorius turėtų atlikti tarpininko vaidmenį tarp lietuvių išeivijos ir Lietuvos valstybinių bei visuomeninių struktūrų, kurios galėtų bendruomenėms padėti realizuoti jų kultūrinius poreikius. Būtina efektyviai remti organizuotų struktūrų kūrimą SSSR, skatinti jų įsiliejimą į Pasaulio Lietuvių Bendruomenę, steigti infotinklą, koordinuoti mokytojų mainus, apgalvotai panaudoti fondus studentų studijoms Lietuvoje bei užsienyje. Kartu su visuomeninėmis organizacijomis apibrėžtinos konkrečios lietuvybės programos bei jų vykdymas. Sektoriaus kompetencijoje ir etninių žemių (Mažosios Lietuvos, Gudijos, Seinų-Punsko krašto) lietuvių bei Lietuvoje gyvenančių tautinių mažumų ryšių su tautiečiais užsienyje reikalai.

Norint sėkmingai atlikti iškylančias užduotis esamų etatų nepakanka. Efektyviai galėtų veikti 6 žmonių sektorius. Šiuo atveju jo struktūra atrodytų taip: 1) Vadovas - organizuoja sektoriaus darbą, rūpinasi bendrųjų sektoriaus užduočių ir programų

6/
2

2

įgyvendinimu; 2) Vadovaujantis specialistas - kuruoja bendruosius švietimo klausimus, lietuviškas mokyklas bei klases pasaulyje; 3) Vadovaujantis specialistas - kuruoja bendruosius kultūros klausimus, rūpinasi lietuvių bendruomenių organizuoto kultūrinio gyvenimo reikalais, lietuvių kultūros centrų steigimu; 4) I kategorijos spe specialistas - koordinuoja santykius su PLB, visuomeninėmis organizacijomis, rūpinasi lietuvybės programų finansavimo problemomis; 5) I kategorijos specialistas - kuruoja etninių žemių tautiečių kultūros ir švietimo reikalus; 6) I kategorijos specialistas - kaupia ir tvarko informaciją bei veda techninę dokumentaciją.

Prašom Finansų ministeriją skirti papildomų lėšų įsteigti trims etatams (su 350, 320, 320 rub. mėnesiniu atlyginimu) Ryšių su tautiečiais sektoriuje.

Ministras D.Kuolys

Tikra. Vait. J. Vaitkūnaitė

1992.08.31

Pasirašė A. Juozaitis

INTEGRALI TAUTA

Šios nuostatos ir principai yra lietuvių bendradarbiavimo orientyrai. Jais remiasi Lietuvos Respublikos Seimo ir JAV Lietuvių Bendruomenės atstovų komisija, atsižvelgdama į lietuvių tautos gyvenimo aktualijas.

1. POLITIKOS PRINCIPAI IR PROGRAMOS

1.1 Politikos principai

Lietuvių tautą sudaro ir tėvų žemėje gyvena, ir už jos ribų išsikūrę pasaulio lietuviai. Juos į integralią tautą jungia aukščiausioji tautinės bendruomenės organizacija - nepriklausoma valstybė.

Kiekvienas lietuvis vykdydamas žmogaus priedermes ir savo pašaukimą, kuria lietuvių tautos kultūrą, o valstybė jam padeda.

Tautos kultūros svarbiausi tikslai yra tautos **tęstinumas, tapatumas ir atsparumas**, o priemonės jiems siekti - **nepriklausomybė, gerovė ir lavinimasis**. Šie principai yra fiksuoti Lietuvių Chartoje ir Lietuvos Respublikos Konstitucijoje.

1.2 Svarbiausios problemos ir programos

1.2.1 Svarbiausios integralios tautos gyvenimo sričių problemos ir programos:
1.2.1.1 Lietuvių tautos tęstinumo stiprinimas:
1.2.1.1.1 jaunų šeimų būstų statybos programa.
1.2.1.1.2 etninio tapatumo etninėse žemėse stiprinimo programa.
1.2.1.2 Lietuvių tautos tapatumo stiprinimas:
1.2.1.2.1 emigracijos ir reemigracijos stiprinimo programa.
1.2.1.2.2 Lietuvių etninės kultūros vertybių perėmimo programa.
1.2.1.2.3 profesinių meno kolektyvų pristatymas JAV ir Lietuvoje.
1.2.1.3 Lietuvių tautos atsparumo stiprinimas:
1.2.1.3.1 Lietuvos intelektualizacijos programa.

1.2.2 Svarbiausių integralios tautos ugdymo būdų rėmimo programos:
1.2.2.1 Žmonių ryšių rėmimas:
1.2.2.1.1 privačių ryšių programa.
1.2.2.1.2 kolektyvinių ryšių programa.
1.2.2.2 Kultūros techninės sklaidos rėmimas:
1.2.2.2.1 kultūros techninės sklaidos programa.
1.2.2.2.2 kultūros elektroninės sklaidos programa.

1.2.3 Svarbiausių integralios tautos veiksnių rėmimo programos:
1.2.3.1 Etninių reikalų sprendimas su Regioninių problemų ir tautinių mažumų departamentu.
1.2.3.2 Etninių reikalų sprendimas su Švietimo ir Kultūros ministerijomis.
1.2.2.3 Etninių reikalų sprendimas su JAV Lietuvių bendruomenės švietimo ir kultūros tarybomis.

2. PRINCIPINIS VEIKLOS SRIČIŲ IR VEIKIMO PROGRAMŲ PLANAS

Darbas organizuojamas tokiose srityse:
1) nacionalinio saugumo,
2) etninių reikalų,
3) jaunimo,
4) švietimo,
5) kultūros,
6) sporto,
7) sveikatos,
8) socialinių reikalų,
9) ūkio,
10) tarptautinės politikos.

Kiekvienos veiklos srityje dirbama pagal neribotą skaičių konkrečių programų, už kurių įvykdymą atsakingi konkretūs žmonės.

Kiekviena programa gali turėti neribotą skaičių projektų ar kitokių programos sudedamųjų dalių. Jos gali būti pradėtos vykdyti anksčiau, negu programos visuma, ir ją atstovauti bei skatinti.

2.1 Nacionalinis saugumas

2.1.1 Nacionalinio saugumo koncepcija:
2.1.1.1 JAV karininkijos parengtas projektas.
2.1.1.2 Lietuvos Seimo partijų parengtas projektas.

2.1.2 Lietuvos stojimo į NATO rėmimo programa:
2.1.2.1 poveikio JAV opinijai organizavimas.
2.1.2.2 Lietuvos dalyvavimo pasaulio taikos palaikyme rėmimas.
2.1.2.3 Lietuvos kariuomenės stiprinimas.

2.1.2.4 tautos gynybinių sugebėjimų kėlimas.

2.1.3 Vidurio Europos **sandraugos telkimo programa:**
2.1.3.1 tarptautinės konferencijos Vidurio Europos klausimu organizavimas,
2.1.3.2 santykių su Ukraina gerinimo priežiūra,
2.1.3.3 Baltijos valstybių sandraugos stiprinimas,
2.1.3.4 Karaliaučiaus problemos sprendimo priežiūra.

2.2 Etniniai reikalai

2.2.1 **Paramos tautinėms mažumoms programa:**
2.2.1.1 lietuviškų vadovėlių tautinėms mažumoms principai,
2.2.1.2 valstybės medžiagos apie Lietuvos valstybę gamyba.
2.2.1.3 lietuviškojo aukštojo mokslo metodika.
2.2.1.4 patriotinės sąmonės problemos sprendimo keliai.

2.2.2 **Lietuvių grįžimo į Tėvynę programa**

2.3 Jaunimo reikalai

2.3.1 **Jaunimo organizacijų atkūrimo ir bendravimo programa:**
2.3.1.1 tradicinių organizacijų atkūrimo rėmimas,
2.3.1.2 modernių organizacijų steigimo rėmimas,
2.3.1.3 stovyklų rengimas,
2.3.1.4 kitų organizacijų bendravimo būdai.

2.3.2 Asmenybės ugdymo programa:
2.3.2.1 socialinių problemų atpažinimo projektas,
2.3.2.2 socialinės orientacijos projektas,
2.3.2.3 tautinės tapatybės ugdymo projektas,
2.3.2.4 pilietinio orumo ugdymo projektas.

2.4 Švietimas

2.4.1 **Studijų programa:**
2.4.1.1 lietuvių studijos JAV aukštosiose mokyklose.
2.4.1.2 JAV lietuvių studijos Lietuvoje,
2.4.1.3 JAV piliečių studijos Lietuvoje,
2.4.1.4 aukščiausių kvalifikacijų įgijimas.

2.4.2 **Privačių mokyklų rėmimo programa:**
2.4.2.1 privačių mokyklų rėmimas Lietuvoje,
2.4.2.2 lietuvių kalbos mokymo rėmimas JAV,
2.4.2.3 lituanistinių mokyklų rėmimas.

2.4.2.4 pasikeitimo moksleiviais tarp šeimų projektas.

2.4.3 Tautinės **tapatybės ugdymo mokyklose programa:**
2.4.3.1 tautinės tapatybės ugdymo Rytų Lietuvoje projektas,
2.4.3.2 tautinės tapatybės ugdymo etninėse žemėse projektas,
2.4.3.3 tautinės tapatybės ugdymo JAV lituanistinėse mokyklose programa.

2.4.4 **Asmenybės ugdymo programa:**
2.4.4.1 religijos ir etikos dėstymo projektas
2.4.4.2 pilietinio orumo ugdymo projektas

2.5 Kultūra

2.5.1 **Pasikeitimo etninės kultūros vertybėmis programa:**
2.5.1.1 autentiškų etnografinių atlikėjų išvykos į JAV,
2.5.1.2 JAV lietuvių etninio savitumo pristatymas Lietuvoje,
2.5.1.3 etninio savitumo raiškos gyvenimo būde fiksavimas (etnografinės ekspedicijos JAV lietuvių bendruomenėse ir JAV lietuvių dalyvavimas Lietuvos etnografinėse ekspedicijose).

2.5.2 **Profesinio meno reprezentavimo programa:**
2.5.2.1 Lietuvos meno kolektyvų išvykos į JAV scenas, JAV meno kolektyvų gastrolės Lietuvoje.
2.5.2.2 meninių**kų tobulinimosi rėmimas,**
2.5.2.3 lietuvių dailės ir kitos kūrybos parodos JAV bei JAV parodos Lietuvoje.
2.5.2.4 kūrybinių stovyklų organizavimas Lietuvoje ir JAV,
2.5.2.5 meno kūrybos grąžinimo Lietuvon rėmimas.

2.5.3 **Masinio meno formų palaikymo programa:**
2.5.3.1 dalyvavimas dainų ir šokių šventėse,
2.5.3.2 mokslo ir kūrybos simpoziumo tęsimas,
2.5.3.3 lietuvių sporto šventių tradicijos palaikymas.

2.5.4 **Archyvų tvarkymo programa:**
2.5.4.1 objektų rinkimo sinchronizavimas,
2.5.4.2 archyvų JAV palaikymas,
2.5.4.3 archyvų Lietuvoje papildymas.

2.5.5 Spaudos **platinimo programa:**
2.5.5.1 JAV lietuvių spaudos platinimo Lietuvoje projektas,
2.5.5.2 Lietuvos spaudos platinimo JAV projektas.

2.5.6 **Televizijos ir radijo programa:**
2.5.6.1 videojuostų ir garsajuosčių pasikeitimo projektas,

2.1.2.4 tautos gynybinių sugebėjimų kėlimas.

2.1.3 Vidurio Europos **sandraugos telkimo programa:**
2.1.3.1 tarptautinės konferencijos Vidurio Europos klausimu organizavimas,
2.1.3.2 santykių su Ukraina gerinimo priežiūra,
2.1.3.3 Baltijos valstybių sandraugos stiprinimas,
2.1.3.4 Karaliaučiaus problemos sprendimo priežiūra.

2.2 Etniniai reikalai

2.2.1 **Paramos tautinėms mažumoms programa:**
2.2.1.1 lietuviškų vadovėlių tautinėms mažumoms principai,
2.2.1.2 valdzdinės medžiagos apie Lietuvos valstybę gamyba.
2.2.1.3 lietuviškojo aukštojimo metodika.
2.2.1.4 patriotinės sąmonės problemos sprendimo keliai.

2.2.2 **Lietuvių grįžimo į Tėvynę programa**

2.3 Jaunimo reikalai

2.3.1 **Jaunimo organizacijų atkūrimo ir bendravimo programa:**
2.3.1.1 tradicinių organizacijų atkūrimo rėmimas,
2.3.1.2 modernių organizacijų steigimo rėmimas,
2.3.1.3 stovyklų rengimas,
2.3.1.4 kitų organizacijų bendravimo būdai.

2.3.2 Asmenybės ugdymo programa:
2.3.2.1 socialinių problemų atpažinimo projektas,
2.3.2.2 socialinės orientacijos projektas,
2.3.2.3 tautinės tapatybės ugdymo projektas,
2.3.2.4 pilietinio orumo ugdymo projektas.

2.4 Švietimas

2.4.1 **Studijų programa:**
2.4.1.1 lietuvių studijos JAV aukštosiose mokyklose.
2.4.1.2 JAV lietuvių studijos Lietuvoje,
2.4.1.3 JAV piliečių studijos Lietuvoje,
2.4.1.4 aukščiausių kvalifikacijų įgijimas.

2.4.2 **Privačių mokyklų rėmimo programa:**
2.4.2.1 privačių mokyklų rėmimas Lietuvoje,
2.4.2.2 lietuvių kalbos mokymo rėmimas JAV,
2.4.2.3 lituanistinių mokyklų rėmimas.

2.4.2.4 pasikeitimo moksleiviais tarp šeimų projektas.

2.4.3 Tautinės **tapatybės ugdymo mokyklose programa:**
2.4.3.1 tautinės tapatybės ugdymo Rytų Lietuvoje projektas,
2.4.3.2 tautinės tapatybės ugdymo etninėse žemėse projektas,
2.4.3.3 tautinės tapatybės ugdymo JAV lituanistinėse mokyklose programa.

2.4.4 **Asmenybės ugdymo programa:**
2.4.4.1 religijos ir etikos dėstymo projektas
2.4.4.2 pilietinio orumo ugdymo projektas

2.5 Kultūra

2.5.1 **Pasikeitimo etninės kultūros vertybėmis programa:**
2.5.1.1 autentiškų etnografinių atlikėjų išvykos į JAV,
2.5.1.2 JAV lietuvių etninio savitumo pristatymas Lietuvoje,
2.5.1.3 etninio savitumo raiškos gyvenimo būde fiksavimas (etnografinės ekspedicijos JAV lietuvių bendruomenėse ir JAV lietuvių dalyvavimas Lietuvos etnografinėse ekspedicijose).

2.5.2 **Profesinio meno reprezentavimo programa:**
2.5.2.1 Lietuvos meno kolektyvų išvykos į JAV scenas, JAV meno kolektyvų gastrolės Lietuvoje.
2.5.2.2 menininkų tobulinimosi rėmimas,
2.5.2.3 lietuvių dailės ir kitos kūrybos parodos JAV bei JAV parodos Lietuvoje.
2.5.2.4 kūrybinių stovyklų organizavimas Lietuvoje ir JAV,
2.5.2.5 meno kūrybos grąžinimo Lietuvon rėmimas.

2.5.3 **Masinio meno formų palaikymo programa:**
2.5.3.1 dalyvavimas dainų ir šokių šventėse,
2.5.3.2 mokslo ir kūrybos simpoziumo tęsimas,
2.5.3.3 lietuvių sporto šventių tradicijos palaikymas.

2.5.4 **Archyvų tvarkymo programa:**
2.5.4.1 objektų rinkimo sinchronizavimas,
2.5.4.2 archyvų JAV palaikymas,
2.5.4.3 archyvų Lietuvoje papildymas.

2.5.5 Spaudos **platinimo programa:**
2.5.5.1 JAV lietuvių spaudos platinimo Lietuvoje projektas,
2.5.5.2 Lietuvos spaudos platinimo JAV projektas.

2.5.6 **Televizijos ir radijo programa:**
2.5.6.1 videojuostų ir garsajuosčių pasikeitimo projektas,

2.1.2.4 tautos gynybinių sugebėjimų kėlimas.

2.1.3 Vidurio Europos **sandraugos telkimo programa:**
2.1.3.1 tarptautinės konferencijos Vidurio Europos klausimu organizavimas,
2.1.3.2 santykių su Ukraina gerinimo priežiūra,
2.1.3.3 Baltijos valstybių sandraugos stiprinimas,
2.1.3.4 Karaliaučiaus problemos sprendimo priežiūra.

2.2 Etniniai reikalai

2.2.1 **Paramos tautinėms mažumoms programa:**
2.2.1.1 lietuviškų vadovėlių tautinėms mažumoms principai,
2.2.1.2 valstybės medžiagos apie Lietuvos valstybę gamyba.
2.2.1.3 lietuviškojo aukštojo mokslo metodika.
2.2.1.4 patriotinės sąmonės problemos sprendimo keliai.

2.2.2 **Lietuvių grįžimo į Tėvynę programa**

2.3 Jaunimo reikalai

2.3.1 **Jaunimo organizacijų atkūrimo ir bendravimo programa:**
2.3.1.1 tradicinių organizacijų atkūrimo rėmimas,
2.3.1.2 modernių organizacijų steigimo rėmimas,
2.3.1.3 stovyklų rengimas,
2.3.1.4 kitų organizacijų bendravimo būdai.

2.3.2 Asmenybės ugdymo programa:
2.3.2.1 socialinių problemų atpažinimo projektas,
2.3.2.2 socialinės orientacijos projektas,
2.3.2.3 tautinės tapatybės ugdymo projektas,
2.3.2.4 pilietinio orumo ugdymo projektas.

2.4 Švietimas

2.4.1 **Studijų programa:**
2.4.1.1 lietuvių studijos JAV aukštosiose mokyklose.
2.4.1.2 JAV lietuvių studijos Lietuvoje,
2.4.1.3 JAV piliečių studijos Lietuvoje,
2.4.1.4 aukščiausių kvalifikacijų įgijimas.

2.4.2 **Privačių mokyklų rėmimo programa:**
2.4.2.1 privačių mokyklų rėmimas Lietuvoje,
2.4.2.2 lietuvių kalbos mokymo rėmimas JAV,
2.4.2.3 lituanistinių mokyklų rėmimas.

2.4.2.4 pasikeitimo moksleiviais tarp šalių projektas.

2.4.3 Tautinės **tapatybės ugdymo mokyklose programa:**
2.4.3.1 tautinės tapatybės ugdymo Rytų Lietuvoje projektas,
2.4.3.2 tautinės tapatybės ugdymo etninėse žemėse projektas,
2.4.3.3 tautinės tapatybės ugdymo JAV lituanistinėse mokyklose programa.

2.4.4 **Asmenybės ugdymo programa:**
2.4.4.1 religijos ir etikos dėstymo projektas
2.4.4.2 pilietinio orumo ugdymo projektas

2.5 Kultūra

2.5.1 **Pasikeitimo etninės kultūros vertybėmis programa:**
2.5.1.1 autentiškų etnografinių atlikėjų išvykos į JAV,
2.5.1.2 JAV lietuvių etninio savitumo pristatymas Lietuvoje,
2.5.1.3 etninio savitumo raiškos gyvenimo būde fiksavimas (etnografinės ekspedicijos JAV lietuvių bendruomenėse ir JAV lietuvių dalyvavimas Lietuvos etnografinėse ekspedicijose).

2.5.2 **Profesinio meno reprezentavimo programa:**
2.5.2.1 Lietuvos meno kolektyvų išvykos į JAV scenas, JAV meno kolektyvų gastrolės Lietuvoje.
2.5.2.2 menininkų tobulinimosi rėmimas,
2.5.2.3 lietuvių dailės ir kitos kūrybos parodos JAV bei JAV parodos Lietuvoje.
2.5.2.4 kūrybinių stovyklų organizavimas Lietuvoje ir JAV,
2.5.2.5 meno kūrybos grąžinimo Lietuvon rėmimas.

2.5.3 **Masinio meno formų palaikymo programa:**
2.5.3.1 dalyvavimas dainų ir šokių šventėse,
2.5.3.2 mokslo ir kūrybos simpoziumo tęsimas,
2.5.3.3 lietuvių sporto šventių tradicijos palaikymas.

2.5.4 **Archyvų tvarkymo programa:**
2.5.4.1 objektų rinkimo sinchronizavimas,
2.5.4.2 archyvų JAV palaikymas,
2.5.4.3 archyvų Lietuvoje papildymas.

2.5.5 Spaudos **platinimo programa:**
2.5.5.1 JAV lietuvių spaudos platinimo Lietuvoje projektas,
2.5.5.2 Lietuvos spaudos platinimo JAV projektas.

2.5.6 **Televizijos ir radijo programa:**
2.5.6.1 videojuostų ir garsajuosčių pasikeitimo projektas,

Miela, Vida,

Kol Sofija kalbasi su Jumis telefonu, as rasau Jums trumpa laiska. Siandien vakare sesiu ir surasysiu visus savo planus, kuriuos jau pradedu igyvendinti. Bet pries tai noreciau pasakyti, kad mes jau kuriames i lietuviu bendruomene, kuri artimiausiu metu bus iregistruota kaip visuomeninis organas. As pati, kaip supratau, busiu atsakinga uz svietima ir kulturine veikla. Zinoma, labiausiai rupinsiuosi vaikais, nes vaikai yra toji dirva, kurioje dar galima paseti gruda ir sulaukti grazaus derliaus, o per vaikelius ir teveliai gaus peno, kaip sakoma.

Labai dziaugiuosi, kad musu nepamirsote ir man parasete. Sofija siandien vakare butinai parasys Jums laiska ir papasakos daugiau apie bendruomenes kurima ir numatoma veikla. As pati parasysiu artimiausiu metu apie mano numatomus planus, kurie yra susije su lietuviska knyga ir sekmadieninemis mokyklelemis. Tik man reikia viska susisteminti ir graziai isdestyti.

Tiesa, man kelia nerima Sauliaus nuostatos lietuviu bendruomenes atzvilgiu. Jeigu tiksliai supratau, tai jo tikslas - naudoti bendruomenes pavadinima pramoginiu renginiu organizavimui ir gauti is tu renginiu pelna. As labai nustebau suzinojusi tai, kad Saulius be jokiu balsavimu pasiskyre save pirmininku, o kitus savo draugus paskyre savo pagalbininkais. Vidute, tik negalvokite, kad dar nesusikurusioje bendruomeneje jau kyla vidinis konfliktas. Gal kazkas panasaus ir vyksta, bet mes, vyresnioji karta, bandysime tai isspresti taikiais argumentais ir saukiant visuotini lietuviu susirinkima, kurio metu viskas bus paskirstyta balsavimo budu.

As tikiuosi, viskas bus gerai ir mes galesime pasidziaugti graziais darbais, saugant lietuvybe svetimame kraste.

P.S 2004 metu lapkricio men. 7 d. renkasi organizacinis komitetas, vadovaujamas p. Sauliaus, kuriame bandysiu isaiskinti Sauliui, kaip reikia kurti bendruomene ir kaip reikia rinkti bendruomenes valdymo komiteta. Po susirinkimo butinai Jums parasysime.

Lolita

FREE pop-up blocking with the new MSN Toolbar MSN Toolbar Get it now!

2006 03 08

Gerb, Vida, Violeta,
Sveikinu Jus su puikia pavasario svente kovo -8 aja. Geros nuotaikos, sauletu dienu!
Noreciau persiusti jums foto konkurso "Lietuvia svetur" nuostatus, kuriuos patvirtino LKSIC taryba ir issiunte kitoms lietuviu bendruomenems panorusioms vykdyti si konkursa savo salyse. Taip pat siunciu jums kreipimosi i kitas lietuviu bendruomenes teksta. Jame mes informuojame apie centro steigima ir kvieciame bendradarbiauti. Pridedu keliu lietuviu bendruomeniu atsiliepimus i musu laiska. Sie laiskai ir paskatino mus organizuoti foto konkursa apimanti ne tik Ispanija.

Geros dienos
Violeta Lopetiene

To: "Centro Cultura.Lituana" <centro.cultura.lituana@gmail.com>

Sveiki Violeta,
Labai malonu isgirsti apie Jusu veikla Ispanijoje.
As esu lietuviu bendruomenes Korke (antras pagal dydi Airijos miestas) pirmininke, mes rengiame lietuviu susitikimus, turime lietuviska mokyklele. Labai noreciau suburti Airijoje fotografu bureli, asmeniskai pazistu nemazai zmoniu, besidominciu fotografija, bet formaliai tai vis dar svajone.
Man labai patiko Jusu ideja fotografijos parodai, manau tai butu labai vertinga dokumentine medziaga ateiciai. Labai noreciau prisideti prie Jusu projekto, gal but koordinuoti kazka panasaus Airijoje.

Pagarbiai,
Renata Retkute
http://groups.yahoo.com/group/lietuviai_Korke/

> Laba diena,
>
>
>
> Norime pranešti, kad Ispanijoje, Almerijos provincijoje įsikūrė
> Lietuvių kultūros, švietimo ir informacijos centras.
> Mūsų tikslas - vienyti čia gyvenančius lietuvius, padėti išsaugoti
> gimtąją kalbą, tradicijas bei papročius, perduoti juos savo vaikams.
> Esantiems toli nuo Lietuvos , norime sukurti mažą lietuvišką salelę.Ir
> tai darome - steigdami lietuviškas mokyklas, biblioteką, burdamiesi į
> tautodailės ir meno saviveiklos būrelius.
> Mums įdomu sužinoti, kaip sekasi panašiems centrams ar bendruomenėms ,
> esančioms kitose šalyse. Ieškome partnerių bendriems projektams
> vykdyti.
> Netrukus ketiname skelbti fotografijų parodą - konkursą LIETUVIAI
> ISPANIJOJE.Šios parodos - konkurso tikslas yra parodyti lietuvių
> pirmuosius žingsnius ir šiandieną šioje šalyje, sukurti vienos iš
> jauniausių lietuviškų bendruomenių foto metraštį.

> Jei Jus sudomintų šio konkurso idėja ir norėtumėt atspindėti lietuvių
> gyvenimą Jūsų šalyje , prašome atsiliepti .Mes atsiųsime Jums konkurso
> nuostatus ir surengsime bendrą projektą.
> Rašykite mums, papasakokite, kaip gyvena Jūsų centras ar bendruomenė.
> Tikimės gražaus bendradarbiavimo.
>
> e-mail centro.cultura.lituana@gmail.com
>
>
> LKŠIC Almerijoje Tarybos Pirmininkė
> Violeta Lopetienė

Priedas Nr. 4

PATVIRTINTA
Tautinių mažumų ir išeivijos
departamento
Generalinio direktoriaus
2004 m. įsakymu Nr.47

LITUANISTINIŲ MOKYKLŲ BENDRIEJI NUOSTATAI

I. BENDROSIOS NUOSTATOS

1. Lituanistinė mokykla (toliau – mokykla) yra neformaliojo švietimo įstaiga užsienyje, per kurią palaikoma ir skleidžiama lietuvybė, įvairiapusiškai supažindinama su Lietuva ir kur sudaromos sąlygos saviraiškai lietuvių kalba.
2. Mokyklos statusas pripažįstamas tokiai neformaliai mokomajai veiklai, kai mokymas organizuojamas periodiškai, vyksta pagal iš anksto numatytą programą ir trunka ne mažiau kaip 80 val. per mokslo metus.
3. Mokyklos veikla grindžiama gyvenamosios šalies konstitucija, jos įstatymais ir tarptautiniais bei tarpvalstybiniais susitarimais.
4. Mokyklos gali organizuoti veiklą savo nuožiūra, bet Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas remia tik tokias mokyklas, kurios veikia pagal šiuos lituanistinių mokyklų bendruosius nuostatus (toliau – nuostatai).
5. Mokyklos steigėjas gali būti krašto lietuvių bendruomenė, kitos lietuvių visuomeninės draugijos, fizinis ir juridinis asmuo. Apie mokyklos steigimą informuojamas Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas.

II. MOKYKLOS PASKIRTIS IR FUNKCIJOS

6. Palaikyti lietuvių kultūrinę ir kalbinę tapatybę.
7. Ugdyti lietuvybės perėmėjus ir tęsėjus.
8. Formuoti patrauklų Lietuvos – šiuolaikiškos, demokratiškos valstybės – vaizdą užsienyje.
9. Suteikti galimybių kitataučiams, giminystės ar tarnybiniais ryšiais susijusiems su Lietuva, mokytis lietuvių kalbos ir susipažinti su Lietuvos istorija ir sociokultūros realijomis. Pagal galimybes sudaryti sąlygas visiems, besidomintiems lietuvių kalba ar kultūra, patenkinti savo poreikius.
10. Teikti informaciją apie stojimo į Lietuvos Respublikos mokyklas tvarką ir apie galimybes mokytis lietuvių kalbos Lietuvoje.

III. MOKYKLOS DARBO ORGANIZAVIMAS

11. Mokyklos darbo tvarka fiksuojama dviejuose dokumentuose: mokyklos įstatuose ir darbo tvarkos taisyklėse. Mokyklos įstatai yra dokumentas, reglamentuojantis visą mokyklos veiklą (tas sferas, kurios aptariamos šiuose nuostatuose), o darbo tvarkos taisyklės nustato mokyklos vidaus tvarką.
12. Bendroji mokyklos programa gali būti trejopos apimties:
12.1. pagrindinė lietuvių kalbos programa (pradedančiųjų ir pažengusiųjų lygių);
12.2. išplėstinė lietuvių kalbos ir etnokultūros pradmenų programa;

12.3. pagrindinė lietuvių kalbos programa kartu su papildomomis atskirų modulių (lietuvių kultūros, literatūros, istorijos, visuomeninio ir politinio gyvenimo aktualijų, religijos pagrindų) programomis.
13. Mokykla gali dirbti pagal savo sudarytą bendrąją programą, jei ji yra patvirtinta Tautinių mažumų ir išeivijos departamento ekspertų.
14. Individualiosios lietuvių kalbos programos sudaromos orientuojantis į Europos Tarybos priimtus kalbos mokėjimo lygių apibrėžimus (A1, A2, B1, B2, C1, C2) pagal parengtus lietuvių kalbos mokėjimo lygių aprašus (A2 „Pusiaukelę“, B1 „Slenkstį“ bei B2 „Aukštumą“)
15. Individualiosios kitų dalykų programos sudaromos remiantis bendriausiaisdidaktikos principais, jos turi atspindėti naujausias mokslines teorijas, naujausias Lietuvos sociokultūrines realijas.
16. Kiekvienų mokslo metų (ar mokymo ciklo) pabaigoje Mokyklos gali išduoti kurso baigimo pažymėjimus, kuriuose būtų nurodomas išeitas kursas.
17. Mokyklos gali rengti kandidatus tam tikro lietuvių kalbos mokėjimo lygio egzaminams, kurie būtini stojant į Lietuvos aukštąsias mokyklas.
18. Mokytojai, dirbantys lituanistinėse mokyklose, kas 3–4 metai gali kelti kvalifikaciją Tautinių mažumų ir išeivijos departamento ar kitų institucijų, organizacijų ir įmonių organizuojamuose kursuose Lietuvoje arba jų gyvenamosiose vietose.
19. Į mokyklą pagal galimybes priimami visi asmenys, norintys mokytis lietuvių kalbos ir kitų dėstomųjų dalykų, neišskiriant tautiniu, rasiniu, religiniu, socialiniu, lyties ar gebėjimų atžvilgiais.
20. Mokyklos veiklos priežiūra vykdoma steigėjo nustatyta tvarka.
21. Mokinių žinių ir įgytų gebėjimų vertinimas turėtų atspindėti mokinio pažangą, t. y. vertinant lyginama su ankstesniu to paties asmens mokėjimo lygiu. Rengiant kalbos mokėjimo lygių egzaminams, vertinimas gali būti kriterinis (t.y. vertinama, ar mokinio kalbos mokėjimas yra nustatyto lygio).

IV. TEISĖS IR PAREIGOS

22. Mokinių teisės:
23. 1.būti mokomam pagal iš anksto pateiktą mokymo programą;
23.2.dirbti saugioje ir gyvenamosios šalies įstatymų nustatytas higienos normas atitinkančioje aplinkoje;
23.3.dalyvauti mokyklos savivaldoje nuostatuose nustatyta tvarka.
24. Mokinių pareigos:
24.2.laikytis mokyklos darbo tvarkos taisyklių;
24.3.tausoti mokyklos turtą.
25. Tėvų (globėjų) teisės:
25.2.būti supažindintam su programa, būti informuojamam apie mokymo ir mokymosi procesą ir vaiko pasiekimus;
25.3.dalyvauti mokyklos savivaldoje, prisidėti prie ugdymo turinio ir mokymo proceso gerinimo nuostatuose nustatyta tvarka.
26. Tėvų (globėjų) pareigos:
26.2.bendradarbiauti su mokyklos mokytojais sprendžiant vaiko ugdymo klausimus;.
27. Mokytojų teisės:
27.2.parinkti tinkamus ugdymo metodus ir formas;
27.3.kelti savo kvalifikaciją dalykiniuose bei metodiniuose kursuose;
27.4.dalyvauti mokyklos savivaldoje nuostatuose numatyta tvarka;
27.5.dirbti saugioje ir gyvenamosios šalies įstatymų nustatytas higienos normas atitinkančioje aplinkoje.

28. Mokytojų pareigos:
28.2. taikyti moksliškai pagrįstus ugdymo metodus ir formas;
28.3. mokyti mokinius mokytis: ieškoti motyvų, kelti tikslus, formuluoti poreikius, patiems vertinti rezultatus;
28.4. padėti tenkinti mokinių kultūrinius poreikius, skatinti mokinių saviraišką lietuvių kalba;
28.5. padėti specialiųjų poreikių vaikams jaustis psichologiškai saugiai, įtraukti juos į bendrą mokymo ir mokymosi procesą;
28.6. elgtis etiškai ir pedagogiškai, mokinius traktuoti kaip mokomojo proceso partnerius;
28.7. bendradarbiauti ir tartis su kolegomis renkantis mokymo priemones, parenkant mokymo metodus ir formas;

V. SAVIVALDA

29. Rekomenduojama aukščiausia mokyklos savivaldos institucija – mokyklos taryba, kuri telkia mokinius, jų tėvus (globėjus), lietuvių bendruomenės atstovus ir pedagogus veiklos tikslams nustatyti ir iškilusiems uždaviniams spręsti.
30. Atstovavimą mokyklos taryboje numato mokyklos įstatai. Joje turėtų būti lygiomis dalimis atstovaujami mokiniai, tėvai (globėjai) ir pedagogai. Tarybos veikloje gali dalyvauti ir kiti lietuvių bendruomenės nariai (patariamojo balso teise).
31. Mokyklos taryba renkama remiantis demokratiniais rinkimų principais (slaptumu, viešumu, visuotinumu, konkurencija, periodiškumu, aiškios procedūros nustatymu).
32. Mokyklos tarybos funkcijos:
32.2. parengti mokyklos įstatus;
32.3. nustatyti pagrindines darbo kryptis, tvirtinti mokyklos veiklos programą, ugdymo veiklos tvarką;
32.4. parengti ir tvirtinti mokyklos darbo tvarkos taisykles;
32.5. periodiškai analizuoti programų įgyvendinimą, jų rezultatus ir spręsti praktinius jų įgyvendinimo klausimus;
32.6. teikti siūlymus mokyklos vadovui parenkant darbuotojus, vertinant jų darbą;
32.7. vertinti mokyklos vadovų veiklą, teikti siūlymus steigėjui dėl jų tinkamumo;
32.8. palaikyti ir plėsti mokyklos ir krašto visuomenės bendradarbiavimą, inicijuoti naujus kontaktus;
32.9. kontroliuoti mokyklos ūkinę ir finansinę veiklą.
33. Mokyklos tarybos nutarimai priimami dalyvaujančių balsų dauguma.
34. Mokyklos taryba už savo veiklą atsiskaito ją rinkusiems lietuvių bendruomenės nariams.
35. Mokyklos steigėjas prižiūri, kad mokyklos tarybos nutarimai atitiktų įstatymus ir kitus mokyklos veiklą reglamentuojančius teisės aktus. Nustatęs prieštaravimus, steigėjas siūlo mokyklos tarybai juos svarstyti iš naujo nurodydamas teisės aktų neatitinkančius dalykus.

VI. VALDYMAS

36. Mokyklai vadovauja vadovas, skiriamas steigėjo.
37. Mokyklos vadovo veiklos sritys:
37.2. inicijuoti mokyklos veiklos programos rengimą;
37.3. rūpintis ugdymui ir saviugdai palankios darbo aplinkos kūrimu;
37.4. inicijuoti darbuotojų pareiginių instrukcijų, mokyklos darbo tvarkos taisyklių rengimą ir teikti mokyklos tarybai jas aprobuoti;
37.5. stebėti, analizuoti ir vertinti pedagogų darbą, apskritai mokyklos veiklą ir rezultatus;
37.6. rūpintis pedagogų kvalifikacijos kėlimu;
37.7. užmegzti ir palaikyti ryšius su vietos gyventojais, stengtis, kad mokykla būtų veikli ir gerai vertinama gyvenamojoje vietovėje;
37.8. atstovauti mokyklai reikiamose institucijose.

38. Mokyklos vadovo veiklos sritys gali būti siaurinamos ar praplečiamos steigėjo nuožiūra ir tai fiksuojama mokyklos įstatuose.

VII. DARBUOTOJŲ PRIĖMIMAS Į DARBĄ IR DARBO APMOKĖJIMAS

39. Mokyklos darbuotojus priima į darbą ir atleidžia iš jo mokyklos steigėjas.
40. Darbuotojų apmokėjimo tvarką nustato mokyklos steigėjas.

VIII. VADOVŲ IR PEDAGOGŲ ATESTACIJA

41. Lituanistinių mokyklų mokytojų atestavimo tvarką nustato Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas.

IX. ARCHYVAS IR RAŠTVEDYBA

42. Svarbiausia mokyklos veikla fiksuojama klasių (grupių) žurnaluose. Juose surašoma:
42.2. mokinių vardai, pavardės, gimimo metai,
42.3. vertinama (pažymiais ar kitokiais sutartiniais ženklais) vertinama kiekvieno mokinio daroma pažanga,
42.4. pamokų temos.
43. Mokyklos tarybos nutarimai fiksuojami posėdžių protokolų knygoje.
44. Konkrečios mokyklos archyvo ir raštvedybos tvarką nustato mokyklos įstatai, parengti remiantis šiais nuostatais.
45. Mokyklos darbo tvarkos taisyklės ir bendrosios mokymo programos turi būti viešai paskelbtos, su jomis turi būti supažindinami mokiniai, tėvai (globėjai) ir kiti asmenys, besidomintys mokyklos darbu.
46. Siūloma pagal galimybes mokyklos žurnalus ir mokyklos tarybos posėdžių protokolus saugoti neribotą laiką, bet ne mažiau kaip 5 metus.

X. MOKYKLOS RYŠIAI

47. Mokykla yra pavaldi steigėjui.
48. Mokykla palaiko glaudžius ryšius su vietos lietuvių bendruomene, dalyvauja vietos socialiniame ir kultūriniame gyvenime, bendradarbiauja su jos veiklą remiančiais juridiniais ir fiziniais asmenimis.
49. Mokykla dalyvauja programose ir projektuose (ir tarptautiniuose), susijusiuose su jos veikla.
50. Mokykla palaiko ryšius su krašto ar kitų valstybių panašiomis mokyklomis, gali dalyvauti bendrose programose ar projektuose.
51. Pasibaigus mokslo metams, mokykla pateikia Tautinių mažumų ir išeivijos departamentui nustatytos formos ataskaitą, kurioje nurodoma:
51.2. grupių ir mokinių jose skaičius;
51.3. pagal kokias programas buvo dirbta;
51.4. kokie darbo rezultatai.

XI. LĖŠŲ ŠALTINIAI IR JŲ NAUDOJIMAS

52. Mokykla išlaikoma steigėjo, bendruomenės, rėmėjų lėšomis. Steigėjo iniciatyva gali būti nustatomas mokestis už mokslą. Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas nustatyta tvarka finansuoja atskirų programų vykdymą.
53. Steigėjas mokyklos tarybos pritarimu nustato lėšų panaudojimo tvarką.
54. Finansinės operacijos vykdomos gyvenamosios šalies įstatymų nustatyta tvarka.

55. Mokykla gali turėti savo fondą, kurio sudarymo šaltiniai yra asmenų, organizacijų ir įmonių įnašai, užsienio valstybių ar organizacijų, tarptautinių organizacijų aukojamos lėšos. Fondo finansai tvarkomi šalies įstatymų nustatyta tvarka.

XII. ATSAKOMYBĖ

56. Mokiniai atsako pagal mokyklos darbo tvarkos taisykles.
57. Mokytojai atsako už mokinių sveikatą ir gyvybę pamokų, renginiu metu.
58. Mokyklos vadovas atsako už tinkamą veiklos organizavimą.
59. Mokyklos steigėjas atsako už visos mokyklos veiklos rezultatus.

XIII. ĮSTATŲ TVIRTINIMAS, KEITIMAS IR PILDYMAS

60. Mokyklos įstatus rengia mokyklos taryba, o tvirtina steigėjas.
61. Mokyklos įstatai keičiami ar pildomi pasikeitus bendriesiems nuostatams mokyklos vadovo ar tarybos iniciatyva.

XIV. MOKYKLOS PERTVARKYMAS IR LIKVIDAVIMAS

62. Mokykla pertvarkoma ar likviduojama steigėjo iniciatyva, vadovaujantis gyvenamosios šalies įstatymais.

XV. REGISTRAVIMAS

63. Mokykla įregistruojama, perregistruojama ir išregistruojama gyvenamosios šalies įstatymų nustatyta tvarka.

Priedas Nr. 5

dti
WORKING IN THE UNITED KINGDOM
Know your rights and how to get help and advice
A GUIDE FOR LITHUANIAN WORKERS
INFORMACIJA LIETUVIAMS NORVEGIJOJE
Galimybės, teisės ir pareigos

Priedas Nr. 6

2003–2005m. užsienio lietuvių bendruomenių, užsienio lietuvių bendrojo lavinimo, lituanistinių mokyklų bei kitų ugdymo įstaigų projektai

Eil. Nr.	Kraštas	2003m.			2004m.			2005m.		
		Teiktų paraiškų sk.	Prašyta suma	Skirta suma	Teiktų paraiškų sk.	Prašyta suma	Skirta suma	Teiktų paraiškų sk.	Prašyta suma	Skirta suma
1.	**Airija**	-	-	-	-	-	-	4	53 452 Lt	19 544 Lt
2.	**Argentina**	-	-	-	2	10 800 Lt	10 000 Lt	2	7 250 Lt	2 000 Lt
3.	**Australija**	-	-	-	1	27 500 Lt	16 000 Lt	1	4 165 Lt	4 165 Lt
4.	**Baltarusija**	37	397 249 Lt	75 770 Lt	57	357 417 Lt	82 774 Lt	18	169 783,40 Lt	66 455 Lt
5.	**Estija**	1	13 900 Lt	3 000 Lt	1	5 700 Lt	3 500 Lt	1	6 000 Lt	6 000 Lt
6.	**Graikija**	-	-	-	-	-	-	1	1 000 Lt	1 000 Lt
7.	**Gruzija**	1	7 530 Lt	500 Lt	1	1 000 Lt	1 000 Lt	1	1 000 Lt	1 000 Lt
8.	**Ispanija**	-	-	-	-	-	-	5	85 743,37 Lt	30 743,37 Lt
9.	**Italija**	-	-	-	-	-	-	1	5 391,80 Lt	1 800 Lt
10.	**Jungtinė Karalystė**	-	-	-	-	-	-	4	11 758 Lt	10 278 Lt
11.	**JAV**	1	17 400 Lt	0 Lt	3	34 184 Lt	12 360 Lt	7	90 626 Lt	35 627 Lt
12.	**Karaliaučius**	58	209 539,08 Lt	82 141 Lt	57	211 775 Lt	56 690 Lt	35	230 052 Lt	38 710 Lt
13.	**Kazachstanas**	-	-	-	1	2 100 Lt	500 Lt			
14.	**Kiti**	27	269 157,20 Lt	49 200 Lt	18	144 385 Lt	65 500 Lt	24	196 518,30 Lt	73 188,30 Lt
15.	**Latvija**	18	143 796,74 Lt	24 577,31 Lt	19	99 959 Lt	31 500 Lt	8	92 860 Lt	17 500 Lt
16.	**Lenkija**	32	274 080 Lt	68 041 Lt	28	144 382,5 Lt	67 552,5 Lt	19	265 729,97 Lt	110 135,97 Lt
17.	**Moldova**	3	3 600 Lt	1 000 Lt	1	2 100 Lt	600 Lt	2	3 300 Lt	3 000 Lt
18.	**Norvegija**	-	-	-	-	-	-	2	8 460 Lt	7 460 Lt
19.	**Olandija**	-	-	-	1	1 750 Lt	1 500 Lt			
20.	**PLB**	1	3 000 Lt	2 010 Lt	4	27 027,85 Lt	22 027,85 Lt	2	12 154,98 Lt	10 754,98 Lt
21.	**PLJS**	1	68 505 Lt	15 000 Lt	3	14 235 Lt	10 095 Lt	3	22 167,80 Lt	18 067,80 Lt
22.	**Rusija**	28	281 738 Lt	54 980 Lt	21	231 935,36 Lt	38 124,36 Lt	8	191 842 Lt	164 562 Lt
23.	**Švedija**	-	-	-	-	-	-	2	33 300 Lt	12 000 Lt
24.	**Šveicarija**	-	-	-	-	-	-	2	7 900 Lt	7 900 Lt
25.	**Ukraina**	13	52 829,10 Lt	33 528 Lt	31	73 373 Lt	26 513 Lt	18	58 395 Lt	33 088 Lt
26.	**Urugvajus**	-	-	-	2	3 645 Lt	3 645 Lt	3	198 270,26 Lt	108 689,26 Lt
27.	**Uzbekistanas**	-	-	-	1	4 000 Lt	1 000 Lt	-	-	-
28.	**Vokietija**	4	19 408 Lt	3 000 Lt	1	23 050 Lt	6 000 Lt	5	86 070 Lt	37 670 Lt
	VISO:	**225**	**1 761 732,12 Lt**	**412 747,31 Lt**	**253**	**1 420 318,71 Lt**	**456 881,71 Lt**	**178**	**1 843 189,88 Lt**	**821 338,68 Lt**

Švietimo projektai 2003–2005 m.

Eil. Nr.	Kraštas	2003m.			2004m.			2005m.		
		Teiktų paraiškų sk.	Prašyta suma	Skirta suma	Teiktų paraiškų sk.	Prašyta suma	Skirta suma	Teiktų paraiškų sk.	Prašyta suma	Skirta suma
1.	**Baltarusija**	11	75 565 Lt	19 890 Lt	23	85 327 Lt	21 874 Lt	5	46 252 Lt	9 000 Lt
2.	**Gruzija**	-	-	-	1	1 000 Lt	1 000 Lt	1	1 000 Lt	1 000 Lt
3.	**JAV**	-	-	-	1	3 920 Lt	3 360 Lt	1	8 544 Lt	8 544 Lt
4.	**Karaliaučius**	26	51 149,60 Lt	27 475 Lt	28	81 350 Lt	38 950 Lt	18	53 660 Lt	19 110 Lt
5.	**Kiti**	5	25 534 Lt	1 900 Lt	7	76 430 Lt	31 000 Lt	4	10 240 Lt	5 500 Lt
6.	**Latvija**	6	68 197,88 Lt	9 500 Lt	5	22 529 Lt	5 200 Lt	2	11230	2300
7.	**Lenkija**	13	155 700 Lt	40 500 Lt	9	58 398,50 Lt	34 498,50 Lt	4	30300	7000
8.	**Norvegija**	-	-	-	-	-	-	1	3 000	2 000
9.	**Rusija**	8	66 693 Lt	17 130 Lt	4	17 806 Lt	7 881 Lt	4	153 792 Lt	149 612 Lt
10.	**Ukraina**	1	1 580 Lt	700 Lt	2	4 325 Lt	1 100 Lt	1	2 770 Lt	1 000 Lt
11.	**Uzbekistanas**	-	-	-	1	4 000 Lt	1 000 Lt	-	-	-
12.	**Vokietija**	2	7 408 Lt	3 000 Lt	-	-	-	-	-	-
	VISO:	**72**	**451 827,48 Lt**	**120 095 Lt**	**81**	**355 085,50 Lt**	**145 863,50 Lt**	**41**	**320 788 Lt**	**205 066 Lt**

2006–2008m. užsienio lietuvių bendruomenių, užsienio lietuvių bendrojo lavinimo, lituanistinių mokyklų bei kitų ugdymo įstaigų projektai

Eil. Nr.	Kraštas	2006m.			2007m.			2008m.		
		Teiktų paraiškų sk.	Prašyta suma	Skirta suma	Teiktų paraiškų sk.	Prašyta suma	Skirta suma	Teiktų paraiškų sk.	Prašyta suma	Skirta suma
1.	**Airija**	14	132 720 Lt	41 450 Lt	16	296 858,04 Lt	142 374 Lt	17	299 009,50 Lt	36 223 Lt
2.	**Argentina**	5	68 700 Lt	38 000 Lt	6	99 578 Lt	65 578 Lt	9	122 457 Lt	43 356 Lt
3.	**Australija**	3	56 650 Lt	7 000 Lt	3	35 643 Lt	30 643 Lt	5	133 659 Lt	19 200 Lt
4.	**Austrija**	-	-	-	3	19 444 Lt	9 050 Lt	2	20 615 Lt	13 780 Lt
5.	**Baltarusija**	34	268 737 Lt	114 872 Lt	44	555 541,20 Lt	202 272 Lt	43	615 979 Lt	223 544 Lt
6.	**Belgija**	-	-	-	1	11 000 Lt	8 000 Lt	3	10 575 Lt	6 500 Lt
7.	**Brazilija**	-	-	-	3	35 333 Lt	26 533 Lt	6	51 723 Lt	9 800 Lt
8.	**Čekija**	-	-	-	1	11 567 Lt	7 000 Lt	4	71 707 Lt	12 780 Lt
9.	**Danija**	1	4 000 Lt	3 000 Lt	3	21 000 Lt	14 200 Lt	4	35 950 Lt	13 300 Lt
10.	**Estija**	2	13 722,66 Lt	8 722,66 Lt	2	7 127,50 Lt	4 190 Lt	4	28 550 Lt	13 800 Lt
11.	**Graikija**	2	8 200 Lt	600 Lt	-	-	-	-	-	-
12.	**Gruzija**	3	3 800 Lt	3 650 Lt	2	1 300 Lt	1 300 Lt	2	8 210 Lt	6 650 Lt
13.	**Ispanija**	11	239 304,75 Lt	28 250,75 Lt	11	143 210 Lt	70 510 Lt	5	128 000 Lt	54 699 Lt

Eil. Nr.	Kraštas	2006m.			2007m.			2008m.		
		Teiktų paraiškų sk.	Prašyta suma	Skirta suma	Teiktų paraiškų sk.	Prašyta suma	Skirta suma	Teiktų paraiškų sk.	Prašyta suma	Skirta suma
14.	**Italija**	5	23 449,15 Lt	15 809,15 Lt	6	104 492,88 Lt	61 038 Lt	6	66 941 Lt	35 408 Lt
15.	**Islandija**	-	-	-	-	-	-	1	8 425 Lt	6 000 Lt
16.	**Jungtinė Karalystė**	9	147 035 Lt	63 100 Lt	24	262 584 Lt	118 345 Lt	17	171 080 Lt	125 680 Lt
17.	**JAV**	8	164 110 Lt	126 627 Lt	24	552 066,50 Lt	110 849 Lt	24	369 308 Lt	69 068 Lt
18.	**Karaliaučius**	30	122 195 Lt	41 070 Lt	56	310 535 Lt	105 116 Lt	42	185 723,90 Lt	115 816,9 Lt
19.	**Kanada**	2	46 000 Lt	0 Lt	2	181 748 Lt	23 452 Lt	2	3 405 Lt	3 155 Lt
20.	**Kazachstanas**	-	-	-	1	4 400 Lt	3 400 Lt	2	13 740 Lt	10 740 Lt
21.	**Kiti**	28	314 423,60 Lt	135 205,60 Lt	26	410 642 Lt	204 598 Lt	35	627 163 Lt	114 110 Lt
22.	**Latvija**	11	106 125 Lt	26 950 Lt	14	107 695,03 Lt	65 192,50 Lt	19	146 314 Lt	76 326 Lt
23.	**Lenkija**	18	181 700 Lt	48 000 Lt	19	108 068 Lt	86 719 Lt	23	226 423,28 Lt	115 364 Lt
24.	**Liuksemburgas**	-	-	-	-	-	-	1	3 000 Lt	0 Lt
25.	**Moldova**	3	2 900 Lt	1 550 Lt	1	1 139,60 Lt	1 000 Lt	1	1950 Lt	1950 Lt
26.	**Norvegija**	3	9 500 Lt	2 200 Lt	8	62 800 Lt	31 505 Lt	3	27 750 Lt	11 900 Lt
27.	**Olandija**	2	6 000 Lt	6 000 Lt	3	28 770 Lt	20 500 Lt	3	26 288 Lt	21 200 Lt
28.	**Prancūzija**	2	46 000 Lt	15 000 Lt	4	51 715 Lt	33 000 Lt	1	16 000 Lt	6 000 Lt
29.	**PLB**	2	22 265 Lt	19 680 Lt	2	30 600 Lt	26 450 Lt	6	275 936 Lt	56 543 Lt
30.	**PLJS**	1	7 342 Lt	3 671 Lt	1	6 600 Lt	4 000 Lt	2	61 513 Lt	17 000 Lt
31.	**Rusija**	17	105 881,50 Lt	53 299 Lt	27	449 644 Lt	152 834 Lt	29	423 619,56 Lt	130 166 Lt
32.	**Slovėnija**	-	-	-	1	17 675 Lt	10 000 Lt	1	8 177 Lt	4 453 Lt
33.	**Suomija**	-	-	-	2	3 644,57 Lt	3 644,57 Lt	2	5 260 Lt	3 400 Lt
34.	**Švedija**	5	34 921 Lt	7 300 Lt	8	37 992 Lt	23 222 Lt	10	96 331 Lt	57 760 Lt
35.	**Šveicarija**	1	15 000 Lt	0 Lt	1	7 700 Lt	7 700 Lt	2	47 100 Lt	40 000 Lt
36.	**Ukraina**	16	45 710 Lt	31 352 Lt	22	110 428 Lt	84 160 Lt	18	131 589 Lt	96 609 Lt
37.	**Urugvajus**	3	99 411 Lt	74 730 Lt	4	231 957,50 Lt	34 489 Lt	5	120 157 Lt	28 800 Lt
38.	**Venesuela**	3	30 780 Lt	2 000 Lt	-	-	-	-	-	-
39.	**Vokietija**	13	128 466,18 Lt	25 225 Lt	19	161 231 Lt	63 637 Lt	15	247 057,94 Lt	97 371 Lt
	VISO:	**257**	**2 455 048,84 Lt**	**944 314,16 Lt**	**370**	**4 481 729,82 Lt**	**1 856 501,07 Lt**	**374**	**4 836 686,18 Lt**	**1 698 451,90 Lt**

Švietimo projektai 2006–2008 m.

Eil. Nr.	Kraštas	2006m.			2007m.			2008m.		
		Teiktų paraiškų sk.	Prašyta suma	Skirta suma	Teiktų paraiškų sk.	Prašyta suma	Skirta suma	Teiktų paraišk ų sk.	Prašyta suma	Skirta suma
1.	**Airija**	3	12 950 Lt	7 500 Lt	4	59 430 Lt	42 380 Lt	10	191 005,09 Lt	27 023 Lt
2.	**Argentina**	-	-	-	-	-	-	1	13 700 Lt	2 584 Lt
3.	**Australija**	-	-	-	-	-	-	1	8 225 Lt	7 200 Lt
4.	**Austrija**	-	-	-	1	12 894 Lt	3 500 Lt	1	2 000 Lt	2 000 Lt
5.	**Baltarusija**	14	83 162 Lt	21 700 Lt	18	264 833,20 Lt	44 772 Lt	18	100 474 Lt	22 124 Lt
6.	**Belgija**	-	-	-	-	-	-	1	2 500 Lt	1 000 Lt
7.	**Brazilija**	-	-	-	-	-	-	1	2 500 Lt	0 Lt
8.	**Čekija**	-	-	-	-	-	-	1	29 627 Lt	2 500 Lt
9.	**Danija**	-	-	-	2	4 200 Lt	4 200 Lt	-	-	-
10.	**Estija**	-	-	-	-	-	-	2	18 200 Lt	4 000 Lt
11.	**Gruzija**	2	2 500 Lt	2 500 Lt	1	500 Lt	500 Lt	1	650 Lt	650 Lt
12.	**Ispanija**	1	54 255 Lt	3 035 Lt	4	25 510 Lt	17 410 Lt	-	-	-
13.	**Italija**	-	-	-	1	11 830 Lt	3 000 Lt	1	8 535 Lt	6 210 Lt
14.	**Jungtinė karalystė**	1	9 700 Lt	5 500 Lt	9	61 980 Lt	23 679 Lt	3	38 240 Lt	19 240 Lt
15.	**JAV**	7	71 405,50 Lt	43 908 Lt	-	-	-	8	54 477 Lt	10 736 Lt
16.	**Karaliaučius**	15	55 935 Lt	23 300 Lt	29	93 175 Lt	62 569 Lt	28	109 763,90 Lt	70 526,90 Lt
17.	**Kanada**	-	-	-	-	-	-	1	1450 Lt	1200 Lt
18.	**Kiti**	4	67 105 Lt	62 900 Lt	5	58 510 Lt	39 090 Lt	4	51 250 Lt	27 000 Lt
19.	**Latvija**	2	16 760 Lt	1 600 Lt	6	31 478,50 Lt	21 188,50 Lt	10	55 168 Lt	37 648 Lt
20.	**Lenkija**	7	45 500 Lt	24 800 Lt	7	34 600 Lt	25 799 Lt	7	36 703,28 Lt	28 965 Lt
21.	**Norvegija**	2	9 000 Lt	2 200 Lt	2	6 000 Lt	4 500 Lt	1	8 700 Lt	4 900 Lt
22.	**Olandija**	-	-	-	1	6 000 Lt	6 000 Lt	1	8 588 Lt	4 000 Lt
23.	**Prancūzija**	-	-	-	1	4 602 Lt	2 000 Lt	-	-	-
24.	**Rusija**	5	38 930,50 Lt	20 863 Lt	9	63 741 Lt	22 770 Lt	7	98 831 Lt	39 646 Lt
25.	**Suomija**	-	-	-	-	-	-	1	3 260 Lt	2 400 Lt
26.	**Švedija**	2	20 021 Lt	3 000 Lt	2	12 050 Lt	8 500 Lt	2	13 900 Lt	3 000 Lt
27.	**Ukraina**	-	-	-	2	27 916 Lt	23 449 Lt	2	29 660 Lt	16 660 Lt
28.	**Urugvajus**	-	-	-	1	14 707,50 Lt	4 239 Lt	1	2 580 Lt	2 000 Lt
29.	**Vokietija**	2	17 970 Lt	1 000 Lt	6	40 945 Lt	18 333 Lt	13	120 432,44 Lt	66 771 Lt
VISO:		**67**	**505 194 Lt**	**223 806 Lt**	**111**	**834 902,20 Lt**	**377 878,50 Lt**	**127**	**1 010 419,71 Lt**	**409 983,90 Lt**

Vida BAGDONAVIČIENĖ

LIETUVOS DIASPOROS POLITIKOS FORMAVIMAS IR RAIDA 1990–2009 METAIS

Daktaro disertacija

Išleido ir spausdino – Vytauto Didžiojo universiteto leidykla
(S. Daukanto g. 27, LT-44249 Kaunas)
Užsakymo Nr. K12-087. Tiražas 15 egz. 2012 08 16.
Nemokamai.